

SOCIĀLĀ DARBA UN SOCIĀLĀS
PEDAGOĢIJAS AUGSTSKOLA
ATTĪSTĪBA

DZĪVES JAUTĀJUMI

SOCIĀLAIS DARBS UN SOCIĀLĀ
PEDAGOĢIJA: DARBĪBAS JOMAS,
MĒRĶI UN IESPĒJAS

ZINĀTNISKI METODISKS
RAKSTU KRĀJUMS

III

RĪGA
1998

95-3
L 400

Latvijas Nacionālā
Bibliotēka

L
36

SOCIĀLĀ DARBA UN SOCIĀLĀS
PEDAGOĢIJAS AUGSTSKOLA

ATTĪSTĪBA

DZĪVES JAUTĀJUMI

SOCIĀLAIS DARBS UN SOCIĀLĀ
PEDAGOĢIJA: DARBĪBAS JOMAS,
MĒRĶI UN IESPĒJAS

ZINĀTNISKI METODISKS
RAKSTU KRĀJUMS

III

DR. PAED. LIDIJAS ŠILŅEVAS
VIRSREDAKCIJĀ

RĪGA
1998

986.791

Zinātniski metodiskais rakstu krājums ir sagatavots
Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā «Attīstība»,
izmantojot augstskolas mācības spēku, sociālā darba
un sociālās pedagoģijas speciālistu, augstskolas studentu
zinātniski pētnieciskā un metodiskā darba rezultātus.

Virssredaktore: Dr.paed. Lidiņa Šilņeva

Redkolēģija: Nikandrs Gills (atbildīgais redaktors),
Dr. phil. Lolita Vilka (zinātniskā redaktore)

Korektore: Inta Jansone un Liena Rašmeiere

Maketētāja un
tehniskā redaktore: Krista Kļaviņa

DZĪVES JAUTĀJUMI III

Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība".

LV - 1007, Rīgā, Eiženijas ielā 1.

Iespiesta publiskā a/s "Rota", LV- 1050, Rīgā,

Dzīnavu ielā 57.

Saturs

Table of contents	4
Priekšvārds	5
Lidija Šilņeva. Sociālā darba un sociālās pedagoģijas salīdzinājums	6
Marks E. Rodžerss. Vispārējā sociālā darba prakse	28
Aina Vilciņa. Vecāku izglītošana: modeļi, prakse, perspektīvas	43
Ole F. Hermansens. Sociālais darbs kopienā	52
Māris Pļaviņš. Rehabilitācijas pamati	95
Tamara Kohena. Incests un seksuāla vardarbība pret bērnu – izaicinājums sociālam darbam	120
Kristīne Kraukle, Inese Straume, Zane Kumsāre. Bērns – fiziskās vardarbības upuris ģimenē	128
Andrejs Vilks. Deviances un attīstība	138
Vilnis Sosārs. Sociālais darbs paliatīvajā aprūpē	147
Sigita Čakare, Dace Briņķe. Nepilngadīgo likumpārkāpumu profilakse	161
Zigrīda Goša. Valsts sociāli ekonomiskā attīstība un ģimene	170
Lidija Šilņeva, Raimonds Inne. Sociālā darba profesionālo studiju programmas pilnveidošanas iespējas	179
Inga Lukašinska. Sociālā politika	189
Ināra Bite. Priekšlaicīga aiziešana pensijā un darba tirgus	210
Liene Puiše, Ilze Grīnvalde. Sociālo institūciju funkcionēšanas raksturojums	219
Anita Ābele, Evija Eglīte, Inese Cielēna. Kopenhāgenas deklarācijas un darbības programmas satura analīze	244
Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" absolventi	254
Rakstu autori	256
Summary	259

Contents

Table of contents	4
Foreword	5
Lidija Šilņeva. Comparing Social Work and Social Pedagogics	6
Mark E. Rodgers. Generalist Social Work Practice Defined	28
Aina Vilciņa. Education of Parents in Groups: Models, Practice, Prospects	43
Ole F. Hermansen. Social Work in Community	52
Māris Pļaviņš. Basics of Rehabilitation	95
Tamar Cohen. Incest and Child Sexual Abuse: Challenge for Social Work	120
Kristīne Kraukle, Inese Straume, Zane Kumsāre. Child as Victim of Physical Violence in the Family	128
Andrejs Vilks. Deviant Behaviour and Development	138
Vilnis Sosārs. Social Work in Palliative Care	147
Sigita Čakare and Dace Briņķe. The Preventive Work with Juvenile Offenders	161
Zigrīda Goša. The Social and Economic Development of the Country and the Family	170
Lidija Šilņeva and Raimonds Inne. Possibilities of Improving Professional Study Programme of Social Work	179
Inga Lukašinska. The Social Policy	189
Ināra Bite. Early Retirement and the Labor Market	210
Liene Puiše and Ilze Grīnvalde. Characterization of Functioning of Social Institutions	219
Anita Ābele, Evija Eglīte, Inese Cielēna. The Analysis of the Copenhagen Declaration and Program of Action	244
The Graduates of Higher School "Attīstība"	254
About the Authors	256
Summary	259

Priekšvārds

Lasītāju vērtējumam nododam augstskolas "Attīstība" rakstu krājuma "Dzīves jautājumi" trešo sējumu – "Sociālais darbs un sociālā pedagogija: darbības joma, mērķi un iespējas". Šajā sējumā apkopota daļa no tām atziņām, kuras, strādājot pie saviem pētnieciskajiem darbiem, ieguvīs viss augstskolas kolektīvs – gan mācībspēki, gan studenti. Rakstu krājumā publicējas arī citu valstu sociālā darba speciālisti.

Ļoti bieži dzīve liek mums atrasties neviennozīmīgi vērtējamās situācijās un tādu problēmu priekšā, kuru atrisināšanai nav iespējams sniegt vienīgo pareizo atbildi. Arī sociālajā darbā nepastāv vienīgā pareizā atbilde uz dzīves uzdotajiem jautājumiem. Drošākais ceļš uz pareizām atbildēm – pēc iespējas precīzāk noskaidrot savu situāciju dzīvē. Tāpēc padziļināta izpratne par sabiedrību un tajā notiekošajiem procesiem kā kopumā, tā mazāku sabiedrības grupu līmenī, par indivīda un sabiedrības attiecībām tagad un iespējamām pārmaiņām ar mums dažādās situācijās – tas viss ir būtisks priekšnoteikums sociālo problēmu saprašanā, izskaidrošanā un sekmīgā risināšanā gan sociālās politikas, gan institūciju, gan atsevišķa cilvēka līmenī.

Krājumā ievietoto rakstu diapazons ir plašs – no teorētiskām apcerēm par sociālā darba un pedagogijas specifiku līdz konkrētām rekomendācijām šī darba veikšanai, sociālā darba pieredzes un aktuālu sociālo problēmu attēlošanai. Kopīga visiem šiem rakstiem ir ieinteresētība pēc mūsu valstī pastāvošo dažāda līmeņa un rakstura sociālo problēmu optimāla risinājuma.

Redkolēģija

SOCIĀLĀ DARBA UN SOCIĀLĀS PEDAGOĢIJAS SALĪDZINĀJUMS

Ievads

Šajā rakstā ir izmantoti Alises Salamonas Berlīnes sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas kolēģu pieredze. Izsaku sirsnīgu pateicību šīs augstskolas profesoriem Jurgenam Novakam un Volfgangam Šneideram par iespēju iepazīties ar viņu mācību plāniem un studiju programmām, normatīvajiem dokumentiem par sociālā darbinieka un sociālā pedagoga profesionālo raksturojumu, teorētiskajiem pētījumiem par sociālā darba vai sociālās pedagoģijas (SD/SP) specifiku, kā arī abu profesiju darbības lauku Berlīnes pilsētā.

Vienlaikus ar materiālā trūkuma pārvarēšanu sabiedrībā parādās jaunas sociāli ekonomiskas un sociāli kulturālas deprivācijas, kuras ir saistītas ar sociālās apmācības vispārējo komplicētību un jaunu sociālās drošības, orientācijas un audzināšanas vajadzību realizēšanu. Sekas ir akcentu pārvietošanās no materiāliem pabalstiem uz psihosociāliem pakalpojumiem, paplašinoties un kļūstot komplicētākiem sociālajam sektoram un izglītības sistēmai.

Sociālā pedagoģija (SP) un sociālais darbs (SD) būtībā apzīmē tādu pakalpojumu jomu, kas radīta, lai koriģētu sociālās problēmas industriālajā sabiedrībā, lai sniegtu "sociālo palīdzību" un "palīdzību iekļauties sabiedrībā". Līdztekus sociālajai un izglītības politikas attīstībai šis darba lauks 60.-70.gados Eiropā ir pieredzējis neprognozētu izplatību un izmaiņas: kvantitatīvi – ar visaugstāko pieauguma procentu, salīdzinot ar citām profesijām; kvalitatīvi – ar cenšanos pašapliecināties kā profesijai. Turklāt mainījušās arī darba formas un kompetences, tāpat kā sociālā darba pašsaprota mība un mērķi. Acīm redzama ir mazāka SP un SD

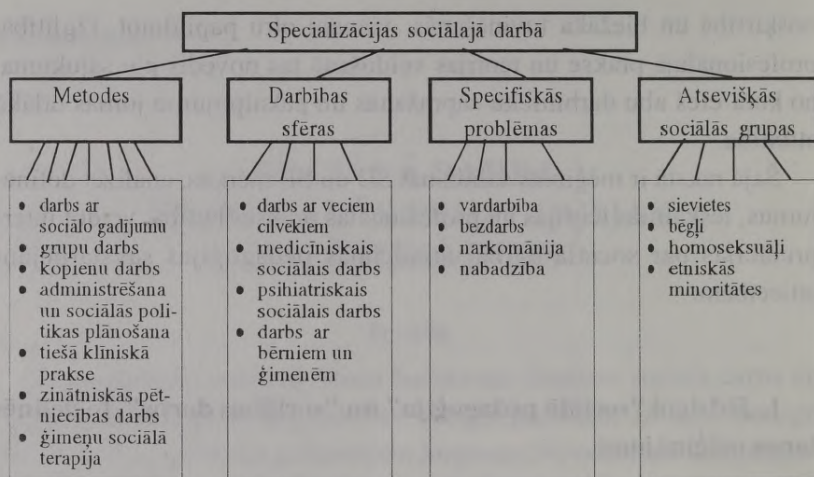
nošķirtība un biežāka tuvināšanās, vienam otru papildinot. Izglītībā, profesionālajā praksē un teorijas veidošanā tas novedis pie sajukuma, no kura cieš abu darbinieku saprašanās un pakalpojumu jomas tālākā attīstība.

Šajā rakstā ir mēģināts salīdzināt SD un SP mērķus, analizēt definējumus, ieskatīties teorijas un profesionālās prakses būtībā, veidot interpretācijas par sociālā darba un sociālās pedagoģijas savstarpējām attiecībām.

1. Jēdzieni "sociālā pedagoģija" un "sociālais darbs", to definēšanas mēģinājumi

Jau pašā sākumā uzsversim, ka cenšanās nošķirt SP un SD teorijā un praksē, izglītošanas un profesijas izpratnē ir raksturīgi tikai zemēs, kurās runā vāciski, bet ne angļu valodas telpā, kur ir vienots termins "*social work*". Ar šo terminu saprot profesionālo darbību, kuras mērķis ir palīdzēt indivīdiem, grupām vai kopienām veicināt vai atjaunot savu spēju sociāli funkcionēt, kā arī radīt šai funkcionēšanai labvēlīgus apstākļus. Sociālie darbinieki palīdz cilvēkiem saņemt reālu sociālu plūdźību, veic konsultēšanu un aizstāvību, veicina izmaiņas klienta sociālajā vidē, uzstāda sociālu diagnozi un izstrādā sociālās ārstēšanas programmas, regulāri novērtē iejaukšanās efektivitāti. Sociālie darbinieki strādā starpprofesionālā komandā un veic administratora, izglītotāja, starpnieka, aizstāvja, psihosociālā terapeita, koordinatora, sociālās politikas un sociālās attīstības veicinātāja profesionālās lomas.

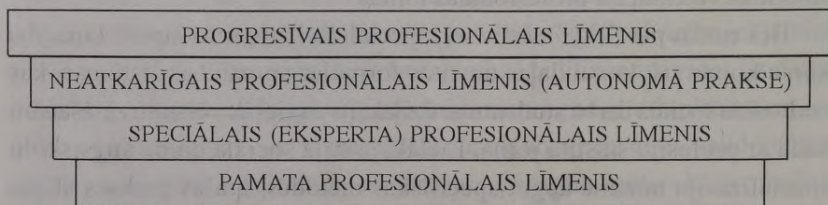
Tiek runāts par SD (*social work*) specializācijām, ar to saprotot mācību kursu kopumus, kursu daļas un citas formālas apmācības sistēmas, kas nodrošina sociālā darba studentu ar dziļākām un tiešāk vērstām zināšanām kādā ar profesiju saistītā jomā. Lielākajā daļā sociālā darba augstskolu specializācija nozīmē apgūt specifiskas metodes, īpašas prakses sfēras (darbības laukus), speciālas problēmas un darba specifiku ar atsevišķām sabiedrības grupām.

1.shēma. Specializācijas sociālajā darbā

Kā redzams šajā shēmā, metožu specializācija var ietvert darbu ar sociālo gadījumu (*social case*), grupu darbu, kopienu darbu (*community organization*), pētījumus un novērtēšanu, tiešo klīnisko praksi, administrēšanu un sociālās politikas plānošanu, ģimenes un laulību sfēru, aptverot gan mikro-, gan makroaspektu.

Darbības sfēras specializācija ietver bērnu labklājību (īpaši izdalot sociālo darbu skolās), garīgo veselību, sociālo darbu aprūpes iestādēs, sociālo darbu ar veciem cilvēkiem (gerontoloģiskais SD), kā arī sociālo darbu lauku apvidos un sociālo darbu ar rūpniecībā strādājošajiem (*industrial social work*). Pie tam ir diezgan precīzi nodalīti sociālā darba prakses līmeņi, kas prasa noteiktu profesionālo iemaņu un zināšanu kopumu. Katram prakses līmenim ir specifiska izglītības bāze.

2.shēma. Profesionālie prakses līmeņi

Pamata profesionālajam līmenim nepieciešamas profesionālas darbības iemaņas, teorētiskās zināšanas un vērtības, kas nav pieejamas ikdienas darba pieredzē, bet ko dod oficiālā profesionālā sociālā darba augstākā izglītība. Tai jāsniedz konceptuālas zināšanas par sociālo iejaukšanos (intervenci) un praktiskas iemaņas.

Speciālajam (eksperta) profesionālajam līmenim vajadzīga specifiska meistarība vismaz vienā no darbības metodēm, kā arī plašas zināšanas par pētniecību, administrēšanu un sociālu programmu izstrādāšanas metodēm un tehnikām. Šajā līmenī strādājošajiem ir nepieciešams sociālā darba maģistra grāds (MSW).

Neatkarīgo profesionālo līmeni nodrošina praktiķa sasniegumi, kas ir pietiekami, lai sāktu neatkarīgu (privātu, autonomu) praksi. Strādājošajiem šajā līmenī ir vajadzīgs MSW un 2-5 gadu sociālā darba pieredze kompetenta vadītāja vadībā.

Progresīvais profesionālais līmenis nozīmē praksi zinātniskās pētniecības darba jomā. Parasti to apliecina sociālā darba vai kādas ar to cieši saistītas zinātnes doktora grāds.

Atšķirībā no tikko aprakstītās pieejas (ASV, Austrālijā, Izraēlā, Kanādā un citur) vācu modelī ir darišana ar terminiem "sociālais darbs" (*Sozialarbeit*) un "sociālā pedagoģija" (*Sozialpädagogik*). Ilgāku laiku dominēja jēdziens "SP", bet tagad biežāk tiek lietots un pat skaidrāk nodalās jēdziens "SD". Atšķirība starp SP un SD saturā ziņā tiek pamatota šādi:

1) SD vairāk attiecas un "patoloģiskām" parādībām (sociāli traucējumi, problēmas, novirzes),

SP vairāk attiecas uz "normālām" parādībām (sociālās vajadzības, audzināšanas nepieciešamība);

2) SP ir vairāk profilaktiski orientēta,

SD ir vairāk terapeitiski orientēts;

3) SP pārsvarā attiecināma uz bērniem un jauniešiem (tātad orientēta galvenokārt uz grupām),

SD skaidri attiecas uz pieaugušajiem (vairāk orientēts uz ģimenēm sociālās vides kontekstā);

4) SP pārsvarā darbojas audzinošā nolūkā, tātad izglīto, audzina, veido, SD ir vairāk palīdzība, aprūpe, tātad atbalsta, palīdz, atveseļo. [*Mollenhauers, Resners*]

Jēdziena vēsture parāda izpratnes par sociālo pedagoģiju attīstību un sociālo perspektīvu.

Adolfs Distervegs (*Adolf Diesterweg*, 1851): SP kā būtiski jauna izglītības un audzināšanas sastāvdaļa; individuālā un sociālā izglītība atzītas par līdzvērtīgām.

Pauls Natorps (*Paul Natorp*, 1894): SP kā audzināšana sabiedrībai un gribas audzināšanas teorija uz kopības pamata; gribas veidošana kā paš-apziņas attīstīšana.

Oto Villmans (*Otto Willmann*, 1901): SP kā sociālā elementa paplašinātāja audzināšanā atrodas starp individuālo un valsts pedagoģiju.

Aloīzs Fišers (*Aloys Fisher*, 1924): SP "ideja" un "pagrieziens" no sociālas aprūpes uz sociālo pedagoģiju – sociālā ierēdņa attieksmes izmaiņš no aprūpes uz pedagoģisko darbošanos.

Hermans Nols (*Herman Nohl*, 1926): autonoma sociālā pedagoģija kā teorija par palīdzību jaunatnei; gribas modināšana pašpalīdzībai un atbildībai par sevi un citiem cilvēkiem.

Gertrūde Boimere (*Gertrud Bäumer*, 1929): SP kā tiešais audzināšanas darba lauks (viss, kas ir audzināšana ārpus skolas un ģimenes), kā palīdzība audzināšanā vai kā jaunatnes sociālā aizgādība. Jēdziens "sociāls" sociālajā pedagoģijā G.Boimerei nozīmē sevišķu sabiedrības ieguldījumu nepilnību novēršanā, un šī izpratnē tas ir ļoti tuvs SP un SD jaunākajiem definējumiem.

1981.gadā A.Miluma (*A.Mühlum*) aizstāvētajā filozofijas doktora disertācijā par sociālās pedagoģijas un sociālā darba attiecībām no vēstures, profesionālās prakses un teorijas perspektīvām tiek veikts jaunāko publikāciju apskats, kas vēlreiz norāda uz termina SP neviennozīmīgu lietošanu arī 70.gados. Kā pierādījumu tam autors min vairāku vācu pētnieku SP jēdziena definējumus:

- SP kā sociālā audzināšana un audzināšanas būtība vispār (*F. Schlieper*);
- SP kā apdraudēto un novārtā atstāto pedagoģija (*T. Wilhelm*);
- SP kā dzīvot palīdzēšanas pedagoģija (*H.Röhrs*);

– Teorētisko rakstu analīze ļauj konstatēt ļoti pretrunīgus apgalvojumus attiecībā uz SD un SP jēdzieniem. Daži autori atzīst, ka SD un SP darba lauki sakrīt (vienas un tās pašas problēmas un klientūra, profesionālie uzdevumi un teorētiskās koncepcijas); citi uzskata SD un SP par atsevišķām profesijām, kam ir savs noteikts darba lauks. Diskusijās par šiem jēdzieniem tiek aplūkoti atsevišķi termini "SP", "SD", īpaši akcentējot sociālajās zinātnēs vispārzināmo vārdu "sociāls", kura nozīmi var saprast šādi: sabiedrisks, starpcilvēcisks, ar sabiedrību saskanīgs, vispārībai derīgs. Ko tas nozīmē attiecībā uz SP izpratni?

Jēdzienu "sociālā pedagoģija" ieviesa A.Distervegs (*A.Diesterweg*) 1851.gadā savā darbā "Izglītības ceļvedis vācu skolotājiem" ("*Wegweiser zur Bildung für deutsche Lehrer*"), nodaļā "Raksti par sociālo pedagoģiju" ("*Schriften über Sozial-Pädagogik*") vārda "sociāls" lietojums nozīmēja radikāli jaunu skatījumu.

- SP kā krīzes gadījumu pedagoģija (*H.Röhrs*);
- SP kā grupu pedagoģija (*K.Mollenhauer*);
- SP kā zināma sociālā ētika (*K.Mollenhauer*);
- SP kā palīdzība integrēties (*H.E.Pohl*).

1994.gadā izdotajā grāmatā "Ievads sociālajā pedagoģijā" (*Введение в социальную педагогику*) tās autors krievu zinātnieks A.Mudriks (*А.Мудрик*), balstoties uz K.Mollenhauera darbiem, sociālo pedagoģiju definē kā zinātnes nozari, kas pēta cilvēka sociālo audzināšanu. Turklāt V.Semjonovs (*В.Семенов*) sociālo pedagoģiju definē kā zinātni par sociālās vides audzinošo ietekmi. Tātad pats jēdziens tiek izprasts ļoti atšķirīgi: gan kā jumta jēdziens SD un SP, gan saprotot ar to īpašu audzināšanas jomu. Tagad valda mazāka uzskatu dažādība, vairāk tiek akcentēts sociālais aspekts (audzināšana sabiedrībai un ar sabiedrības palīdzību, audzināšana, attīstot spējas atrasties starpcilvēciskās attiecībās, audzināšana ar virzību uz psihosociālu labklājību un sabiedrībā novērtētu uzvešanos, t.i., SP kā individuālās autonomijas un sociālās kontroles saskaņošana; audzināšana, kas novestu pie sociālās apziņas un sociālā taisnīguma, t.i., SP kā individuālisma un egoisma koriģēšana ar sociāli

ētiskiem standartiem) un precīzāk tiek definēts īpašais SP uzdevums – individuālo spēju attīstīšana:

- sociālai funkcionēšanai;
- sociālai līdzdalībai;
- sociālai kompetencei;
- sociālam taisnīgumam.

Jēdziens "sociālais darbs" atrodas tiešā sakarā ar palīdzību nabagiem – aprūpi – labdarību. Bija ļoti interesanti A.Salomonas darbā ("*Die Ausbildung zum Sozialen Beruf*", 1927) konstatēt, ka jau 1918.gadā termins "sociālais darbinieks" tiek piedāvāts ministrijām kā profesijas apzīmējums. Tāpēc diskutabls ir uzskats, ka SD kā jēdziens parādījies Vācijā tikai pēc 1945.gada amerikāņu termina "*social work*" ietekmē. Sociālais darbs no paša pirmsākuma ir palīdzība materiālajā trūkumā nonākušiem atsevišķiem cilvēkiem, taču jau sākotnēji jēdziena skaidrojums ietver arī atbalstu garīgo križu gadījumos (analogi pašreizējām psihosociālajām problēmām), kā arī audzināšanas mērķus. Tomēr SD jēdziena definīcijās galvenais ir vārds "palīdzība", ko pārliecinoši apstiprina šādi termina definējumi:

- SD kā individuālā palīdzība trūkcietējiem (*H. Pfaffenberger*);
- SD kā palīdzība, lai cilvēks spētu sociāli funkcionēt (*E.Heimler*);
- SD kā atsevišķa indivīda un grupu sociālās labklājības celšana sabiedrībā (*Konopka*);
- SD kā sociālās izturēšanās audzināšana (!) attiecībā pret līdz-cilvēkiem (*Bäuerle*);
- SD kā atsevišķu cilvēku, grupu un ģimeņu konsultēšana un sociālā ārstēšana (*social treatment*; *Whittaker*);
- SD kā sabiedrisko nosacījumu kopīga veidošana, palīdzības iespēju meklēšana un izglītības iespēju sagādāšana;
- SD kā personīgo un sabiedrisko konfliktu aizkavēšana, novēršana un mazināšana;
- SD kā palīdzība, risinot sociālās problēmas (*Böttcher*);
- SD kā "praktiskā kristietība" vai "dzīvā demokrātija" (*Bäuerle*);
- SD kā palīdzība piemēroties vai integrēties (*U.Termann, K. in Wurzbacher*);

- SD kā palīdzība iemācīties labāk dzīvot (*Melzer*);
- SD kā palīdzība, izmantojot psihosociālos līdzekļus, labāk tikt galā ar dzīvi (*H. Pfaffenberger*). [*A. Mühlum*]

Apkopojot variantus, iespējams secināt:

- a) SD ir sabiedrības noteikta un garantēta palīdzība (palīdzība ar sabiedrības palīdzību un sabiedrības interesēs);
- b) SD ir starppersonu palīdzība (palīdzība, izmantojot attiecības starp cilvēkiem);
- c) SD ir palīdzība pielāgoties (integrēties) un būt dzīvot spējīgam (palīdzība apgūt sabiedrībā pieņemto dzīves veidu un izturēšanos, materiālo un psiholoģiski sociālo labklājību);
- d) SD ir sociālās domāšanas un sociālā taisnīguma veicinātājs (palīdzība, lai izlīdzinātu sociālos kaitējumus un sabiedrības trūkumus).

Vispārināti SD varētu definēt kā materiālu un psihosociālu palīdzību indivīdiem, grupām, faktiski – visai sabiedrībai. Tātad SD ir sabiedriski organizēta, profesionāla palīdzība cilvēkiem, lai sasniegtu individuālu un sabiedrības labklājību saskaņā ar sociālo taisnīgumu, īpaši tad, ja reāli pastāv sociālās problēmas. Par mūsdienīgu SD īpašu uzdevumu var uzskatīt:

- visus klientus padarīt spējīgus risināt sociālās problēmas,
- nodrošināt viņu sociālo funkcionēšanu,
- veicināt sociālo kompetenci un līdzdalību,
- ievērot sociālo taisnīgumu.

SD vispārējs uzdevums ir materiāla un psihosociāla palīdzība, kur par īpašu uzdevumu var uzskatīt – darīt spējīgas visu klientu sistēmas:

- sociālo problēmu risināšanā,
- sociālās funkcionēšanas nodrošināšanā,
- sociālās kompetences un līdzdalības veicināšanā,
- sociālā taisnīguma ievērošanā.

Un tā ir saskatāma SD jēdzieniskā un satura tuvība ar SP.

2. Sociālā darba un sociālās pedagoģijas prakse

Apzīmējums "praktiskais sociālais darbs" ir grūti saprotams un ārpus konkrētā laika neiespējams, jo sociālo problēmu, sociālās nepieciešamības un sociālās palīdzības izpratne ir saistīta ar konkrētu laiku un sabiedrību, t.i., pakļauta pastāvīgām pārmaiņām; bez tam dažāds skatījums būs sabiedrībai, nelaīmē nokļuvušajam, uzdevuma devējam, sociālajam darbiniekam. Varam tikai mēģināt aprakstīt to personu kategoriju, kuri Vācijā ir sabiedrības atzīti par sociālajiem darbiniekiem un pieņemti darbā savā profesijā, kā arī paši sevi par tādiem uzskata. Piem., H.Latke (darbā *Röhrs*, 1968) definē šādi: "Sociālais darbs ir īpašs palīdzības veids, kuru sniedz speciāli sagatavoti cilvēki citiem cilvēkiem, kam nepieciešama šāda veida palīdzība."

Tiesības strādāt šīnī profesijā, valsts atzīts sociālā darbinieka nosaukums tiek piešķirts tikai tām personām, kas ieguvušas valsts noteikto izglītību. Katrā gadījumā tas garantē ievēribas cienīgu formālu sabiedrības gribas izpausmi, ka ar valsts atzītiem pārbaudījumiem ir izveidots pamats valsts regulētai izglītībai, kā arī tiek piešķirts nosaukums "valsts atzīts sociālais darbinieks". Tikai pēc sekmīgas šo formālo prasību izpildīšanas tiek piešķirtas tiesības strādāt šīnī profesijā; šāds prasību limeni attiecas uz lielāko daļu no profesijām mūsu sabiedrībā. Sociālais darbs ir sabiedrības atzīts, tam ir noteikts izglītības cenzs un profesionālās prasības, tas ir ceļā uz profesionalizāciju.

Ar 70. gadu sākumu var konstatēt pārmaiņas SD teorijā, izglītībā un profesijas specifiskajās kompetencēs, salīdzinot to ar citām profesijām. Arī šīnī aspektā praktiskais SD ir drošāk nosakāms, jo profesijas pārstāvji gan atšķirti, gan organizēti atrodas profesionalizēšanas nepieciešamības varā, lai pastāvētu citu profesiju vidū atbilstoši savas profesijas standartiem, lai saglabātu savu paškonceptu.

Praktiskais sociālais darbs kā formāli atzīto sociālo darbinieku reālais darbs savā profesijā turpmāk jāpētī, raugoties, kādos profesionālās darbības veidos tas tiek veikts.

Pārskata veidā SD jomas varētu koncentrēti iezīmēt, ja eksistētu vienošanās par sociālā darba priekšmeta apjomu. Grūtības rada neskaitāmas pārklāšanās ar līdzīgām profesijām – īpaši ar sociālajiem pedagogiem, pārvaldes speciālistiem, psihologiem. Zīmīgi, ka literatūrā gandrīz nav atšķirību, aprakstot SD un SP darbības jomas. To pašu var teikt par Federālā darba institūta izdevumu ar sociālā pedagoga profesijas raksturojumiem. Ņemot vērā izdevuma izplatību un oficiālo raksturu, kā arī faktu, ka raksturojumi tapuši pēc vienošanās ar sociālo darbinieku un sociālo pedagogu profesionālo savienību, tajā dotais pārskats ir pamats tālāk teiktajam.

Sociālās pedagoģijas / sociālā darba darbības lauki un uzdevumi tiek sagrupēti:

- 1) sociālā palīdzība,
- 2) palīdzība slimības gadījumos,
- 3) palīdzība jaunatnei.

Sociālā palīdzība. Galvenie izpildītāji – sociālie dienesti. Uzdevums – sniegt materiālu palīdzību, rehabilitācijas palīdzību, t.sk. konsultācijas invalīdiem, nelaimes gadījumos cietušajiem un slimiem, palīdzību veciem cilvēkiem; palīdzību sociāli vājiem un apdraudētiem pieaugušajiem, ieskaitot palīdzību kultūras jomā un tiesu lietās; palīdzību nosacīti sodītajiem u.tml.

Palīdzība slimības gadījumos visās veselības aizsardzības sistēmas jomās (publiskais veselības dienests, slimnīcu sociālais dienests, speciālās slimnīcas psihiski slimajiem, narkotiku lietotājiem u.tml.). Tiek palīdzēts aprūpējamiem invalīdiem, visu vecumu slimniekiem un cilvēkiem ar speciālam vajadzībām. [138, Mühlum]

Palīdzība jaunatnei, kura nosaukta par vissvarīgāko un plašāko jomu, tiek diferencēta: darbs dzīves vietās, īpašās darba jomās, darbs jaunatnes palīdzības iestādēs.

Federālā darba departamenta katalogs par lauku jaunatnes iestādēm (*Ein katalog der Bundesarbeitsgemeinschaft der*

Landesjugendämter) sniedz šādu pārskatu par palīdzību jaunatnei:

1. Sociālais darbs dzīves vietās. Uzdevumi: vispārīgā palīdzība jaunatnei, konsultācijas audzināšanas jautājumos (konsultēšana funkcionālajā audzināšanā), institucionāla aprūpe un ģimenes audzināšana, palīdzība jaunatnei tieslietu un aizbildnības jautājumos, šefība par apdraudētajiem jauniešiem, sociālais darbs ar jaunatni.
2. Īpašas organizētas darba jomas: adoptācijas un audžu bērnu lietas, palīdzība audzināšanā ar klātbūtni, aizbildniecība, palīdzība jauniešiem un pusaudžiem nosacītas notiesāšanas gadījumos, konsultācijas un apmācība bērniem un ģimenēm (piem., konsultācijas audzināšanas jautājumos un jaunatnes konsultācijas, laulību un ģimenes konsultācijas).

Ir nosaukti svarīgākie darba lauki. Vēl būtu jāmin pieaugušo izglītības joma, rehabilitācija (rehabilitācijas iestādes un rehabilitācijas veicēji), sociālais darbs soda izciešanas vietās, "sociālos degpunktos", sociālā plānošana, sociālā pārvalde, sociālā konsultēšana, baznīcas draudžu darbs, sociālais darbs dažāda tipa mācību iestādēs, speciālās skolās un uzņēmumos, kā arī patstāvīgas (privātas) prakses iespējas. Pēdējos gados īpaši min SD skolās, SD uz ielām (*streetwork*), SD kolektīvos pēc dzīves vietām. Protams, ļoti daudzās jomās ir pārklāšanās, taču papildus nosauktās jomas parāda virzienus, kurus nedrīkst atstāt bez ievērības, tāpēc ka tie varētu izrādīties par rādītājiem nākotnes sociālajam darbam.

Analizētais ļauj konstatēt, ka sociālajam darbam ir liela problēmu lauku, pielietošanas iespēju un uzdevumu daudzveidība.

Uz jautājumu par izvirzāmajiem kritērijiem, pieņemot darbā sociālo darbinieku un sociālo pedagogu, pēc H. Pfafenbergera domām (darbā *Bundesanstalt für Arbeit*, Federālais darba dienests; 1978), nav pārliecinošas atbildes. Visdrīzāk var runāt par nosaukto jomu afinitāti vai nu sociālajam darbam, vai sociālajai pedagoģijai. Piem., palīdzību nosacīti sodītajiem pārsvarā sniedz sociālie darbinieki, bet jaunatnes audzināšanu internātos – sociālie pedagogi. Šādā aspektā var nosaukt sociālā darba "tipiskos" profesijas laukus.

Šim uzskatam piekrīt daudzu jaunāko apcerējumu autori, kuri konstatē atšķirības SD un SP praksē, piem., E.Kerkhofs (*E.Kerkhoff*, 1978) kā piemērus SD profesijas laukiem min palīdzību tiesu lietās un nosacīti sodītajiem, rehabilitāciju, konsultāciju punktus, veselības dienestus, jaunatnes nodaļu departamentus.

Pēc K.Šarpena (*K.Scharpen*, 1980) domām, SD sākas tad, kad ir psiho-sociālās vajadzības (pamestība, slimīgas tieksmes, sodāmība, asocialitāte, padoma trūkums) un / vai veselības, materiālā, sociāli ekonomiskā un sociāli kulturālā nepietiekamība (nabadzība, bezdarbs, invaliditāte). [*Mühlum*]

Pamatojoties uz teorētiskajā literatūrā doto "tipisko" profesijas lauku (katrā ziņā stipri neskaidro) pakārtotību sociālajam darbam, kā arī to afinitāti SD, sociālā darba praksē par profesijas lauku varētu saukt:

1. SD sociālās institūcijas, īpaši akcentējot sociālo darbu dzīvojamās vietās;
2. Psihosociālie konsultāciju punkti, sociālā plānošana un sabiedrisko organizāciju darbs;
3. Veselības aprūpes iestādes (visās izpausmēs, bet īpaši sociālais dienests slimnīcās);
4. Penitenciāras un tiesību sargājošās iestādes, nepilngadīgo profilakses centri (īpaši palīdzība nosacīti sodītajiem un palīdzība tiesu lietās);
5. Rehabilitācijas iestādes;
6. Pašpalīdzības grupas (īpaši dzīves vietu kolektīvos, iedzīvotāju iniciatīvas, pilsētās / rajonos; sociālais darbs ar cilvēkiem uz ielas);
7. Atkarīgo sociālās ārstēšanas centri (īpaši nepārvaramo tieksmju konsultāciju vietas, klīnikas un terapijas centri);
8. Slēgtās iestādes (īpaši soda izciešanas vietas un psihoneiroloģiskās slimnīcas).

Par to, ka izdalīti būtiski SD profesijas lauki, liecina arī sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolu studiju programmas, kur ir šādas pamatdisciplīnas:

- sociālā plānošana,
- sociālā administrēšana,

- sociālā konsultēšana,
- ģimeņu konsultēšana,
- SD uzņēmumos,
- darbs ar veciem cilvēkiem,
- pieaugušo izglītošana,
- resocializēšana,
- īpašo gadījumu pedagoģija.

Visu minēto sfēru radniecību apstiprina tēze, ka tiek prasīta SD iejaukšanās pārsvarā tad, kad jau ir parādījušies sociālie konflikti, sociālās problēmas, sociālās dīvainības un kad tās vajag "regulēt" ar sabiedrības palīdzību.

Savā vēsturiskajā izpausmē SD attiecas vispirms uz sociālo iejaukšanos sociālās administrēšanas un sociālās ārstēšanas robežās, turpreti SP galvenokārt ir sociālā audzināšana ar profilaktiski kompensējošu iedarbību, kuras mērķis – izkopt bērnu un jauniešu sociālo spēju dzīvot sabiedrībā.

Konkrētās darbības sociālā darbinieka profesionālajā darbā ir:

- atbalstīt, rūpēties, gādāt;
- informēt, izskaidrot, konsultēt;
- attīstīt spējas, aktivizēt, ierosināt;
- mobilizēt, iesaistīt, darīt izlemtspējīgu;
- dot padomu, atveseļot, veikt terapiju;
- pārvaldīt, organizēt, plānot;
- sagādāt materiālu un finansiālu palīdzību;
- izmainīt, būt par starpnieku, iekļaut;
- kontrolēt, saprast, paziņot. [*Bundesanstalt für Arbeit*, 1978]

J.K.Vaiteikers (*J.K.Whittaker*, 1977) izdala šādas sociālā darbinieka "lomas": ārstētājs, advokāts, pakalpojumu un palīdzības sagādātājs, skolotājs (!), padomdevējs. Sociālā iejaukšanās tād vienmēr vērsta uz to, lai palīdzētu atsevišķiem klientiem, atsevišķām grupām vai sabiedrībai problēmsituācijās un rastu problēmu atrisināšanas iespējas (ekstremālā gadījumā – sagādātu). Sociālās iejaukšanās mērķis – attieksmes, noskaņojuma, izturēšanās, uzvedības, veida, sociālo attiecību, sociālās

situācijas izmaiņšana. Sociālā iejaukšanās, kā arī sociālā administrēšana vienmēr attiecas uz cilvēku.

Individuālās palīdzības un orientēšanās uz atsevišķiem gadījumiem pamatprincips nonāk pretišķībās ar sociālā darba organizēšanas principiem valsts iestādēs, klīnikās, arī labdarības biedrībās. Tas noved pie strukturāliem konfliktiem, jo praktiskais SD neizbēgami atrodas saspīlēta stāvoklī starp uzdevuma devēju un klientu, bieži vien vēl asākās attiecībās ar likumību, resp., organizācijas nolikumiem un klientu konkrētām vajadzībām. Citu konflikta zonu veido disproporcija starp daudzajām problēmām vai problēmgadījumiem un sociālā darbinieka darba kapacitāti. Konflikts veidojas pretrunīgo mērķu noteikšanas dēļ: sociālajam darbiniekam vienlaikus jābūt kontrolierim (sociālās kontroles instance) un personīgi uzticamam palīgam vai terapeitam. Piemēram, soda izciešanas vietā viens mērķis liek nošķirt un izolēt apsūdzēto, bet otrs – pieprasa sociālo kontaktēšanos un "normālas sociālās izturēšanās" nodrošināšanu. Šai sakarā pastāvīgi ir apdraudēta sociālā darbinieka kā "palīdzētāja" pašsaprota mība un jau ieprogrammēta profesionālās identitātes krīze. Arī Vācijā izskan doma, ka relatīvi īsa prakse iesācējus profesijā padara tik ļoti nedrošus un spiež pielāgoties institucionālajiem principiem, vecāko kolēģu darba stilam un stājai, ka pati profesijas orientācija cieš ievērojamu "pamatotības zudumu". Ņemot vērā "tipiskos konfliktus" sociālā darba praksē, šis atzinums neliekas pārsteidzīgs.

Viss analizētais skaidri parāda, cik ļoti lielā mērā SD profesijas ikdiena un profesijas problēmas ir pakļautas pastāvīgām pārmaiņām, kas spiež profesionāļus uz pastāvīgām "meklēšanas darbībām". Konflikti un krīzes profesijā acīmredzot saistīti ar SD uzdevumu neparasto plašumu un pretrunīgumu. Jo spilgtāk parādās minēto lomu konflikti, jo neskaidrāks un nedrošāks ir šīs profesijas pārstāvju pašportrets un pašsaprota mība.

"Praktiskās sociālās pedagoģijas" definēšanas grūtības būtībā ir tādas pašas kā SD. Arī mērķa noteikšana, darba stils ir saistīti ar konkrētu laiku un ar konkrētu sabiedrību un pakļauti sociālajām pārmaiņām. Sociālās pedagoģijas laukā, tāpat kā jau redzējam SD laukā, nav neatkarīgas uzdevumu sfēras, kura būtu ciešā saistībā vai tikai pakārtota šai specialitātei. Bet sociālā pedagoģija ir skaidrāk identificējama profesionalizācijas

aspektā, vismaz attiecībā uz profesijas organizāciju, profesijas ētiku un uz autonomu darbu, kas balstās uz atzītiem profesijas standartiem. Iepriekš minētajās darba jomās principā var darboties gan sociālais darbinieks, gan sociālais pedagogs. Par to liecina pieprasījuma analīze G.Albrehta un pārējo autoru darbā "Pieprasījuma un piedāvājuma attīstība sociālos dienestos un izglītības prasības funkcijām atbilstošajā sociālajā darbā" (*Die Entwicklung des Bedarfs und des Angebots an Sozialen Diensten und die Ausbildungsanforderungen an eine funktionsgerechte Soziale Arbeit*, 1975). Šajā sakarā iepazīsimies ar doto tabulu.

I.tabula. Pieprasījuma sfēras.

	Darba lauks	maksimālais	minimālais
1.	Sociālā palīdzība	2203	6039
2.	Aprūpe	1986	971
	Aprūpe iestādēs / Iestāžu aizbildniecība		
3.	Jaunatnes departaments:		
	palīdzība audzināšanā ārpus mājas	630	308
4.	Klātbūtne audzināšanā, audzināšana internātos	9035	8831
5.	Palīdzība jaunatnei tiesu lietās	8268	4072
6.	SD, SP pirmsskolas iestādēs	16 869	
7.	SD skolās	11 962	
8.	Brīvā laika organizēšana	17 920	7836
9.	Ārpuskolas jaunatnes izglītošana	2090	
10.	SD uzņēmumos	2503	
11.	Bezpalumtnieku aprūpe	17 209	13 423
12.	Rūpes par izceļotājiem	3973	3030
13.	SD soda izpildīšanas vietās		726
14.	Pašnāvības profilakse	967	285
15.	SD slimnīcās	5315	4540
16.	Palīdzība nosacītas sodamības izciešanā	3437	2148
17.	Darbs ar veciem cilvēkiem	7321	4062
18.	Viesstrādnieku aprūpe	1439	1218
19.	Konsultācijas audzināšanā	1225	
20.	Konsultācijas labklājības jautājumos	2906	1453
21.	Palīdzība bezdarbniekiem	2242	1219
22.	Palīdzība ieceļotājiem	708	425
23.	Bērnu un jaunatnes psihiatrija	1838	613
24.	Stacionāra psihiatriska aprūpe	4900	
25.	Laulību un ģimenes konsultācijas	1726	625
	Kopējais pieprasījums	138 924	99 256

SP izprot kā papildus palīdzību visos tajos gadījumos, kad ģimene un skola neveido dzīvošanas optimālo māku. Šī izpratne nosaka SP "tipiskās" darba jomas:

- sociāli emocionālas problēmas pirmskolas un ārpuskolas audzināšanā;
- atveseļojošas pedagoģiskas iejaukšanās;
- pieaugušo apmācība;
- jaunatnes klubi kā sociālās apmācības vieta;
- dzīves vietas kolektīvs kā palīdzības sniedzējs jaunatnei.

Atbilstošie profesijas lauki: silīte – bērnu dārzs – pagarinātās dienas skola – internāts – kopmītne – konsultāciju punkts – tautas universitāte – mācību vieta – darbs ar vecākiem – darbs ar jaunatni – jaunatnes centri – dzīves vietu kolektīvi.

Plašākā izpratnē "palīdzība jaunatnei" arī ir īstais SP darba lauks. Apstiprinājumam mēs šeit tikai dažus mācību kursus no SP studiju programmas:

- jaunatnes un pieaugušo izglītība;
- darbs ar fiziski un garīgi nepilnvērtīgiem / audzināšana rehabilitācijas iestādēs;
- audzināšana internātos;
- pirmsskolas un skolas SP;
- sociālpedagoģiskā palīdzība (ambulatorā un stacionārā) bērniem un jauniešiem ar neparastu uzvedību;
- terapeitiski pedagoģiskais darbs;
- palīdzība audzināšanā ģimenē un ārpus tās;
- darbs ar jaunatni un ārpuskolas izglītība.

Papildus kursi sociālajā pedagoģijā ir:

- izglītība un brīvais laiks (daļēji identisks ar ārpuskolas izglītību);
- īpašo gadījumu pedagoģija;
- sociālā palīdzība;
- kompensējošā audzināšana (daļēji identiska pirmsskolas un skolas sociālpedagoģijai);
- atveseļojošā (dziednieciskā) pedagoģija.

Ir lietderīgi ieskatīties Berlīnes Jaunatnes lietu departamenta pārskatā par palīdzību jaunatnei un pievērst uzmanību minētajiem darba laukiem (skat. 2.tabulu).

2.tabula. Palīdzība jaunatnei

Atbalsts ģimenēm, ģimenes papildinājums un ģimenes aizvietošana	Darbs ar jaunatni un jaunatnes izglītība
Pasākumi:	Pasākumi:
Līdzdalība laulību, māmiņu un vecāku konsultācijās. Konsultēšana audzināšanā. Audzināšana ar klātbūtni. Brīvprātīga palīdzība audzināšanā. Audžubērnu sfēra. Aizbildniecība. Audzināšana kopmītņēs. Aprūpe un audzināšana patversmēs. Adopcija. Palīdzība māmiņu un ģimeņu, bērnu un jaunatnes atpūtā. Jaunatnes aizsardzība..	Konsultācijas jaunatnei, sagatavošana laulībai un ģimenei, palīdzība brīvā laika organizēšanā, sports un jaunatnes ceļojumi, jaunatnes atpūta, muzikālā izglītošana, izglītošana sakariem ar masu medijiem, politiskā izglītošana. Internacionālais darbs ar jaunatni, starptautiskās jaunatnes tikšanās, sociālie dienesti. Jaunatnes aizsardzība.
Iestādes:	Iestādes:
Konsultāciju punkti, bērnu dienas novietnes bērnu silītes, bērnu dārzi, bērnu novietnes. Kopmītnes, zīdaiņu nami, bērnu un jauniešu nami, audzināšanas nami, invalīdu nami, atveseļojošās pedagoģijas iestādes, atpūtas nami, kopmītnes, bērnu un jaunatnes pilsetiņas.	Brīvā laika pavadīšanas vietas, spēļu un sporta laukumi, jaunatnes klubi, jaunatnes apmēšanās vietas, mācību vietas, bērnu un jaunatnes bibliotēkas.
	Sakarā ar skolu: Vecāku un skolēnu konsultācijas, skolu medicīniskie punkti, skolas – bērnu dārzi, skolēnu kopmītnes, speciālas iestādes sakarā ar darbu un profesiju, izglītības veicināšana, palīdzība jaunatnei profesijas izvēlē, palīdzība darba atrašanai profesionālās konsultācijās, izglītošanas darbs, bērnu un jauniešu darba aizsardzība, jaunatnes kopmītnes, jauniešu rūpnīcas, apsargātās darbnīcas.

Pirmavots: Federālās valdības 2.rikojums (*Bunderregierung*, 1968).

Salīdzinājums ar SD "tipiskajiem darba laukiem" parāda neskaitāmus pārklājumus un savījumus. Būtībā paliek tikai vēsturiski noteiktā atšķirība starp SD un SP darba laukiem pēc adresātu vai adresātu grupu vecuma. Sociālajai pedgoģijai tā būtu orientēšanās uz darbu ar bērniem un jauniešiem, tātad uz sociālo audzināšanu. Praktiskā SP veic šo darbu, tāpat neapstrīdama ir sociālo pedagogu rīcības kompetence šajā jomā. Respektējot šādu izpratni, A.Volfs (*A.Wolf*, 1977) nosauc sociālās pedagoģijas institūcijas. (*skat. 3. tabulu*).

Tāču bieži dalījums vairs nepārliecina, jo SP teorijā, izglītībā un prakse nokļāj arvien lielākas SD jomas. Tā, piem., "darbs ar veciem ļaudīm" tiek iekļauts sociālo pedagogu apmācībā un pat tiek īpaši izdalīts, jo ir uzskats, ka sociālpedagoģiskajam darbam jācenšas izmainīt sociālos apstākļus un "dzīvošanas pasaules".

Jau G.Ibens (*G.Iben*, 1969) norāda, ka SP mērķis ir ne tikai audzināšana un pat ne tikai indivīda "pielāgošana", bet tā grib arī pārveidot sociālo vidi un līdz ar to arī "sabiedriskās attiecības" (kā SD!):

"Kamēr tā sadarbībā ar svarīgākajām sabiedriskajām disciplinām līdz pat sociālajai politikai, zinātniski pēta iespējamus konfliktu avotus un mēģina izstrādāt plašu pretkonceptiju tā nodarbojas ar sociālo higiēnu un pieprasa izmainīt sabiedriskos apstākļus... Šajā ziņā sociālais pedagogs nedrīkst būt atkarīgs no atsevišķu sociālo metožu pārvaldīšanas, bet pedagoģiskā uzdevuma dēļ viņam jāpārzina darbības un iejaukšanās mainīgu formu plašs repertuārs."

Kļūst arī skaidri saskatāma jebkura sociālā darba iejaukšanās daba, kura ir vērsta uz struktūrām un procesiem gan mikrosociālajā (sociālpedagoģiskā intervence šaurā nozīmē), gan makrosociālajā laukā (sociālpolitiskā intervence).

Profesionālajā praksē neapšaubāma kļūst SP un SD arvien lielāka sakritība. H.Pfaffenbergers (*H.Pfaffenberger*, 1978) par visa sociālpedagoģiskā darba mērķi uzskata palīdzēt visāda vecuma cilvēkiem attīstības, brieduma, konfliktu un neatliekamās situācijās, lai viņi nonāktu līdz savas personības visu spēku un iespēju pilnīgākai attīstīšanai, lai viņi atbrīvotos no nevajadzīgas atkarības un varētu pārvarēt socializācijas

3.tabula. Sociālās pedagoģijas institūcijas (pēc 1945.gada)

Iestāde	Mērķi	Principi	Adresāti	Izpildītāji	Galvenie finansējumi
Bēmu dienas iestādes	Ap rūpēt strādājošo vecāku bērns	Kopšanas princips	Strādājošo bērni (līdz skolas vecumam)	Komūnas, labdarības biedrības	Naudas līdzekļi no jaunatnes sociālās nodrošināšanas
SOS - bērnu pilsētiņas	Bērnu bez vecākiem audzināšana	Ģimenes princips, audzināšana grupas	Bāreņi, sociālie bāreņi	SOS - bērnu pilsētiņu biedrība (savienība)	Ziedojumi, fondi
Bērnu un jaunatnes atpūtas vietas	Atpūta bērniem un jauniešiem	Izkopšanas princips	Bērni un jaunieši, kuriem vajadzīga atpūta	Jaunatnes labklājības veicinātāji	Izpildītāju un slimokasu naudas līdzekļi
Jaunatnes pilsētiņas	Jauniešu izglītošana	Grupu princips, savstarpēja atbildība	Jaunieši, sākot no 6 g. vecuma, ārpus vecāku mājas	Vācijas kristīgās jaunatnes pilsētiņu darbs	Kristīgo baznīcu, pavalsts naudas līdzekļi
Jaunatnes kopmitnes	Patverums jauniešiem	Audzinašanas un izglītošanas princips	No skolas izsūtītie jaunieši ārpus vecāku mājas	Jaunatnes sociālās nodrošināšanas nodarbinieki	Izpildītāju, resp., jaunatnes nodarbinieku naudas līdzekļi
Jaunatnes nometnes	Audzinašana sociālajam briedumam	Audzinašanas, palīdzības, brīvprātības princips	Apdraudētie, pamestie, sodītie jaunieši	Jaunatnes palīgdarba apvienība	Komūnu, pavalsts un federācijas naudas līdzekļi
Brīvā laika pavadīšanas centri	Brīvā laika organizēšana jauniešiem	Neobligāta piedalīšanās	Bērni un jaunieši no skolas vecuma	Komūnas, labdarības savienības	Izpildītāju naudas līdzekļi
Jaunatnes tautas augstskolas	Brīvā laika un mācību piedāvājums	Mācīšanās, brīvprātības princips	Interesētie jaunieši	Komūnas	Komūnas naudas līdzekļi
Internacionālie klubi, projekti	Starptautiska saprašanās	Starptautiskas komunikācijas	Interesētie jaunieši	Savienības, grupas	Izpildītāju naudas līdzekļi

nepietiekamību, tādu kā pāridarījumus un personības ierobežojumus. Pašnoteikšanās, briedums, pašpalīdzība un cilvēka cienīgas dzīves iespēju nodrošināšana ir likumos un direktīvās fiksētie šāda darba mērķu formulējumi un principi.

Ir izskanējušas arī kritiskas domas par SP intervences robežām un iespējām. Tā pēc V.Holšteina (*W.Hollstein*, 1977) domām, sociālajiem pedagogiem raksturīga pārāk liela pielāgošanās, sekošana individuāliem uzvedības paraugiem, nekoleģialitāte, domas par karjeru un attiecīgi pazemīgums pret priekšniecību, aizspriedumi un atteikšana attiecībās ar klientiem, konservatīva, pat reakcionāra politiskā nostāja, liela atkarība no savas iestādes, zema kvalifikācija, bailes no speciālistiem, bailīgums pret zinātnes atzinumiem, mazas spējas orientēties problēmās, ideoloģiska nedrošība, vecmodīga izpratne par aprūpi, katrā ziņā – pusprofesionalitāte.

Šajā vietā ir vērts norādīt uz SP profesionāliem konfliktiem, kuru pamatā ir pretruna starp:

- profesijas aktivitāšu (piem., iestāžu vadītāji, darbadevēji) orientāciju un priekšniecisko (hierarhisko) pakārtotību;
- sociāliem nodomiem un faktisko kontroles funkciju;
- patstāvības interesēm un "strukturālu varu" sociālās pedagoģijas iestādēs;
- audzināšanu uz autonomiju un sabiedrisko aicinājumu uz pielāgošanos;
- pedagoģisko pasūtījumu un reālajiem pasākumiem (audzinātāja loma pretstatā izpildītāja lomai);
- motivāciju uz palīdzēšanu un faktiskajām standartizētajām dienesta funkcijām;
- brīvību un pašnoteikšanos kā pedagoģisku mērķi un totālo institūciju realitāti;
- orientāciju uz atsevišķiem gadījumiem, resp., grupu orientāciju, un kaitīgu gadījumu skaitu;
- profesionālo jaunradi un institucionālo burta kalpību;
- interesi uz pārmaiņām un faktisko stabilitātes funkciju;
- angažēta profesionāla stāja un "institucionalizētu neveiksmi";
- profesionālu pašapziņu un sabiedrisku atzīšanu.

Lielākā daļa no konfliktu zonām netieši vai tieši attiecas uz sociālā pedagoga "dubulto mandātu", kurš, no vienas puses, prasa emocionālu, uzticības pilnu attieksmi pret klientu (grupu), bet, no otras puses, uzrāda tiešu dienesta orientāciju (līdz pat atkarībai). Pēc autores domām, ļoti veiksmīgs un atbilstīgs situācijai Latvijā 1997.gadā ir jau minētā H.Pfa-fenbergera secinājums par SP "vājībām". Vājos punktus vēl pastiprina:

- a) profesionālās stājas trūkums, kā arī nedrošība un neskaidrība par savas profesijas funkcijām un profesijas uzdevumiem,
- b) personiskās pašsaprotamības un personiskās "profesijas identitātes" vājums un neskaidrība,
- c) sašķeltība, slikta organizēšanās un solidarizēšanās praksē un profesijas pārstāvēšanā, profesijas izskaidrošanā,
- d) nepietiekama sabiedriski politiskās apziņas izveidošanās pašos profesijas pārstāvjos, tīri profesionāli konflikti un problēmas reizēm traktēti kā individuāli tā vietā, lai tos definētu un interpretētu kā sabiedriskus, t.i., sabiedrības noteiktus un tāpēc arī sabiedriski risināmus.

Izdarot secinājumus, sociālo pedagogu un sociālo darbinieku profesijas var nosaukt par relatīvi pretrunīgām savā būtībā, par ārkārtīgi daudzveidīgām un bieži konfliktējošām savā ricībā. Droši vien tas arī ir viens no iemesliem, kāpēc pēdējos gados parādās jēdzieni par "alternatīvo dzīvi", "ekoloģisko kustību", kuru galvenā ideja ir:

- profesionālajam SD pretnostatīt brīvprātīgo darbību ("ne uz algas pamata");
- racionāli plānotajai un pārsvarā centralizēti organizētajai sociālajai palīdzībai tiek pretnostatīta kaimiņu palīdzība, kurai ir emocionāls raksturs;
- specializētajiem sociālprofesionālajiem pakalpojumiem pretnostatīta tiek neprofesionālu sociālā kompetence humānu pakalpojumu tīkla attīstīšanā.

Galvenais, kas būtu jāsaprot: jaunajos jēdzienos par SD kā brīvprātīgu darbību tiek uzsvērts motivācijas, nevis profesionālās kompetences jautājums. Tad kļūst skaidrs, ka diferencētas sociālās problēmas piedāvātajos veidos nav atrisināmas un profesionāla palīdzība ir neaizvietoājama.

Izmantotās literatūras saraksts:

1. Vilciņa A. Sociālā pedagoga funkcijas, loma un vieta izglītības iestādēs. // Dzīves jautājumi I. - Rīga: Attīstība, 1995.
2. Constable, R., Flynn J.P. School Social Work, Homewood, 1982.
3. Hollstein, W. Grenzen und Möglichkeiten Sozialpädagogischer intervention, Meinhold, 1977.
4. Iben, G. Die Sozialpädagogik und ihre Theorie. in: Zf. Päd. 15/1969.
5. Lattke, H. Soziale Arbeit und Erziehung in unserer Zeit. in: Röhrs, H. 1968, (III - 126).
6. Mollenhauer, K. Zur Bestimmung von Sozialpädagogik und Sozialarbeit in der Gegenwart, Weinheim, 1966.
7. Mühlum, A. Zur Geschichte der Sozialpädagogik und Sozialarbeit. Heidelberg, 1981.
8. Pfaffenberger, H. Zur Situation von Sozialpädagogik / Sozialarbeit heute. in: Neue Praxis 8 / 1978.
9. Röhrs, H. Die Sozialpädagogik und ihre Theorie, Frankfurt, 1968.
10. Rössner, L. Theorie der Sozialarbeit., München, 1973.
11. Salamon, A. Die Ausbildung zum sozialen Beruf, Berlin, 1927.
12. Robert L. Barker. The Social Work Dictionary, National Association of Social Workers, USA, 1987.
13. Whittaker, I.K. Social Treatment, Soziale Arbeit mit Einzelnen, Familien und Gruppen, Freiburg, 1977.
14. Winkler, M. Eine Theorie der Sozialpädagogik, Stuttgart, 1988.
15. Wolf, A. Zur Geschichte der Sozialpädagogik im Rahmen der Sozialen Entwicklung, Donauwörth, 1977.
16. Дистерверг А. Избранные педагогические сочинения. - Москва, 1956.
17. Мудрик А. Введение в социальную педагогику. - Пенза, 1994.
18. Наторп П. Социальная педагогика. - С.-Петербург, 1911.
19. Семенов В.Д. Педагогический процесс: социально - педагогический аспект. - Екатеринбург, 1993.

VISPĀRĒJĀ SOCIĀLĀ DARBA PRAKSE

Šajā rakstā aplūkota vispārējā sociālā darba prakses modeļa attīstības vēsturiskā gaita. Zināšanu, vērtību, prasmju pamati, kas nepieciešami profesionālā sociālā darba praksē, ir attīstījušies reizē ar koncepcijām par sociālo darbinieku kā sociālo izmaiņu aģentu. Un beidzot, vispārīgais modelis, kas ir nepieciešams, lai strādātu ar indivīdiem, grupām, ģimenēm, organizācijām un kopienām, ir saistīts ar ieteikumiem sociālo darbinieku profesionālai izglītībai Latvijā un citur pasaulē.

Vēsturiskā bāze

Profesionālā sociālā darba, kā arī sociālo darbinieku profesionālās apmācības pirmsākumi meklējami 1880-to gadu beigās Amerikā. Tajā laikā divas atšķirīgas teorētiskās pieejas un uz tām bazētās aģentūras ietekmēja sociālā darba praksi. Pirmā, kas attīstījās, bija Labdarības organizāciju apvienības kustība (LOK). Pirmā LOK tika nodibināta 1877.gadā Bufalo, Ņujorkā.¹ Šai kustībai bija zinātniska pieeja attieksmē pret nabadzību un pauperismu. LOK kustības ideoloģija galvenokārt balstījās uz darvinisma un Herberta Spensera ideju pielietojumu sociālā teorijā. LOK kustībā darvinismu iekļāva kā teoriju par sociālo, uzsvāru liekot uz indivīda problēmām, nevis uz vidi, kurā viņš dzīvo.

1890-to gadu beigās cilvēkiem maksāja, lai viņi apgūtu LOK tehnikas, un lekcijās mācīja dažādas sociālas un filantropiskas tēmas. Viena no galvenajām personībām šajā LOK profesionālajā kustībā bija Mērija Ričmonda, kura vairāk nekā pēc četrdesmit gadu praktiskas darbības definēja jaunizveidoto "sociālā gadījuma" praksi (*casework*). 1919.gadā viņa publicēja grāmatu ar nosaukumu "Sociālā diagnoze" ("*Social Diagnosis*"), kas kļuva par pamatu sociālā darba izglītībā, mācot "sociālo gadījumu". Tā mācīja par sociālās izpētes nozīmi pirms diagnozes noteikšanas un to, ka sociālajai ārstēšanai jābalstās gan uz iedziļināšanos, gan uz sociālo darbību.²

LOK kustība apstiprināja, ka filantropija beidzot aizvirzījies no sentimentalitātes un žēlastības dāvanu došanas uz zinātnisku statusu.

Izpēte, reģistrēšana, sadarbība, koordinācija, adekvāts atbalsts un draudzīgi apmeklējumi veidoja šīs jaunās sociālās terapijas zinātnes pamatu. Lielākā daļa šajā laika periodā sarakstītā, šķiet, uzsver "katra gadījuma" cēloņu pamatīgas izpratnes nozīmi, tomēr vienlaikus tas tiek saistīts ar aizspriedumainiem morāliem vērtējumiem par klienta raksturu.

Tāču apmēram tajā pašā laikā (1880-tie gadi) attīstās cita kustība, kura tieši ietekmē sociālā darba praksi un izglītību. Šī otrā sociālā kustība attīstījās brīvprātīgajā sociālās labklājības sektorā un ir pazīstama kā "Apmetnes māju kustība" (*Settlement House Movement*). Ja LOK kustība mēģināja diferencēt sociālās šķiras, lietojot sociālo darvinismu kā pamatu, "apmetnes mājas" mēģināja nogludināt šķiru atšķirības un bija opozīcija sociāldarvinismam.³ Pirmā "apmetnes māja" tika atvērta 1887.gadā Ņujorkā. Šīs kustības ideja bija, ka izglītotām personām jādzīvo starp ASV nabadzīgajiem imigrantiem. Viņi ticēja, ka tas varētu dot kaimiņattiecību izjūtu un tādējādi veidotos krietni pilsoņi. Viena no galvenajām figūrām "apmetnes māju" kustībā bija Džeina Adamsa (*Jane Addams*). 1889.gadā viņa nodibināja "Hula māju" (*Hull House*) Čikāgā.⁴ "Apmetnes māju" kustība, pretēji LOK kustībai, par galveno uzskatīja ģimeņu, ar kurām tā strādāja, adekvātu funkcionēšanu. Daudzi no viņu klientiem bija imigranti, kuru problēmas bija saistītas ar iekļaušanos jaunā, nezināmā kultūrā. Tāpēc "apmetnes māju" klienti tika uzlūkoti kā normālas, spējīgas strādnieku šķiras ģimenes. Ja ģimene netika galā ar savām problēmām, tika pieņemts, ka vaina ir sabiedrībā, nevis individuā. Korekcijas tika paredzētas ne tik daudz individuālajā līmenī, bet sabiedrības līmenī, kas prasīja sabiedrības izmaiņas sociālo reformu ceļā. "Apmetnes māju" kustības darbinieki ļoti dabiski sāka ietekmēt sabiedrību, izraisot pārmaiņas vietējā, štatu un valsts līmenī. Daudzas "apmetnes mājas" vadīja tautas diskusijas un veidoja centrus sievietēm reformistēm. Kustība noveda pie grupu darba un kopienas organizēšanas prakses sociālā darba profesijā.⁵

Esmu iztīrījis šo kustību vēsturiskos pamatus sociālā darba teorijas un prakses attīstības agrīnajos posmos tādēļ lai izskaidrotu, ka sociālais darbinieks tradicionālā nozīmē bija vai nu cilvēks, kas strādā ar "atsevišķu gadījumu", vai cilvēks, kas strādā ar grupām, vai kopienas organizētājs. No 1900-to gadu sākuma līdz 1970-tajiem gadiem tika izmantotas šīs

trīs izpratnes un tām bija liela ietekme uz sociālo darbinieku profesionālo izglītību. Bija daži mēģinājumi sākt kopīgā (*commonality*) izskaidrošanu šajās trīs izpratnēs. Viena no nozīmīgākajām bija grāmatas "Sociālā darba prakses kopīgā bāze" ("*The Common Base of Social Work Practice*") publikācija 1958. gadā. Tā vietā, lai nodalītu trīs atsevišķas jomas, īpaši sāka uzsvērt kopīgo praksi. Tomēr izmaiņas ir lēnas, pat pašā sociālā darba profesijā.

Ruta Smoleja (*Ruth Smalley*) 1967. gadā uzrakstīja grāmatu "Teorija sociālā darba praksei" ("*Theory for Social Work Practice*"), kurā viņa mēģināja "izstrādāt noteiktus pamatprincipus, kurus sociālie darbinieki varētu izmantot attiecību procesā, kas virzīts uz definētu sociālu mērķi".⁶

R. Smoleja sociālā darba jēdzienu definēja kā "profesionālu sociālo pakalpojumu attīstību un administrēšanu, kuru darbības lauks nav ierobežots ne ar kādām atsevišķām personām, ne ar kādu noteiktu šķiru vai grupu, ne sociālo problēmu kategoriju, ne arī kādas vienas metodes izmantošanu gan darbā ar individu, gan grupu vai kopienu".⁷ Neraugoties uz R. Smolejas izstrādātajiem sociālā darba prakses 5 principiem, viņa detalizēti izklāsta tos grāmatas atsevišķās nodaļās. Šī tendence ir mainīta 1973. gadā izdotajā sociālā darba prakses grāmatā "Sociālā darba prakse: modelis un metode" ("*Social Work Practice: Model and Method*"), kuras autori ir Alans Pinkus un Anne Minahana (*Allan Pincus, Anne Minahan*). Šajā grāmatā tradicionālie termini, kā "atsevišķa gadījuma" (*casework*) darbinieks, grupu darbinieks un kopienas organizētājs, ir aizstāti ar terminu "*charge agent*" - atbildības un pienākuma aģents. Tiek izmantoti papildu termini, tādi kā "darbības sistēma" (*action system*), "mērķu sistēma" (*target system*) un "klienta sistēma" (*client system*). Hovards Goldsteins (*Howard Goldstein*) grāmatā "Sociālā darba prakse: vienota pieeja" ("*Social Work Practice: A Unitary Approach*"; sarakstīta 1973. gadā) turpina arī tēmu par sociālā darba prakses vispārīgo koncepciju. Ir uzsvērti jēdzieni "izmaiņu sistēma" un "klients kā sistēma". Šīs profesionālās grāmatas 1960-tajos un 1970-to gadu sākumā uzsvēra tādas sociālā darba teorijas un izglītības nozīmību, kas satur sevī vispārējās sistēmteorijas unificētos raksturojumus.

Papildu elements, kas palīdzēja pieaugošai interesei par vispārējo praksi, bija kustība par bakalaura grāda iegūšanu sociālajā darbā. Bakalaura programmu sociālajā darbā attīstīja 1960-tajos un 1970-to

gadu sākumā uzsvēra vajadzību pēc vispārējās prakses papildu teorijām. Bakalaura programmas veidojās, lai nodalītos no sociālā darba maģistra izglītības.

1974. gadā Sociālā darba izglītības padome atzina vispārīgo izglītību kā piemērotu praksi bakalaura līmenī. 1970-to gadu sākumā vispārējā sociālā darba prakse sāka iegūt apveidu: tika rakstīta specializēta literatūra, tā rezultātā ietekmēti sociālās izglītības mācību plāni un unificēta sistēmiskā pieeja.

Zināšanu, vērtību un prasmju bāze

Kļuva skaidrs, ka vispārējā sociālā darba veicējam (*the generalist*), lai efektīvi darbotos, ir nepieciešama plaša zināšanu bāze. Viņam jābūt labam pamatam federālo, štatu un pašvaldību likumu zināšanās, tāpat kā sociālekonomiskajās un politiskajās teorijās. Vispārējā sociālā darba veicējam (v.s.d.v.) jābūt zināšanām par savas sabiedrības rasu, etniskajām un citām kultūras grupām (ieskaitot informāciju par šo grupu vērtību sistēmu un dzīvesveidu). Viņam jābūt zināšanām par zinātniskās pētniecības procesu un tā ietekmi uz praksi. V.s.d.v. jābūt labām, praksē pielietojamām zināšanām par kopienas (*community*) resursiem un kopienas pakalpojumiem; zināšanām par cilvēku, tā attīstību, kā arī par ģimenes teorijām un sociālo interakciju. V.s.d.v. jābūt zināšanām par klientu aizstāvību un juridiskiem jautājumiem; zināšanām par sociālajiem un vides faktoriem, kas ietekmē klientus, ar kuriem viņi strādā. Jābūt arī zināšanām par to, kā funkcionē sistēmas, kā arī par organizāciju darbības likumsakarībām.

V.s.d.v. prasmju bāze iekļauj sevī: zināšanas par mikro, mezo un makropraksi, prasmes strādāt ar "atsevišķu gadījumu" (*casework*), kā arī grupu darbu un kopienu organizēšanas teoriju un tehnikas. V.s.d.v. jābūt prasmīgam psihosociālajā novērtēšanā, iejaukšanās (*intervention*) un diagnosticēšanas teorijās un metodēs. Viņiem jābūt prasmēm iedarboties uz organizāciju un sistēmas izmaiņām; vajadzēs prasmes mazo grupu teorijā un dinamikā, kā arī prasmes, lai veiktu krīzes iejaukšanos. Visā darbībā jāievēro ētiskie principi.

1992.gadā Sociālā darba izglītības padome noteica zināšanas / prasmes, kas nepieciešamas sociālajiem darbiniekiem desmit plašās saturā jomās. No katras akreditētas sociālā darba bakalaura programmas Amerikā tiek gaidīts nodrošinājums visās šajās jomās.

Humanitārās zinātnes

Tās profesionālā sociālā darba praksē bagātina "persona-vidē" konteksta izpratni. Studentiem jābūt spējīgiem kritiski domāt par sabiedrību, par cilvēkiem un problēmām, par tādām kultūras izpausmēm kā māksla, literatūra, zinātne, vēsture un filozofija. Studentiem jābūt zināšanām par cilvēku uzvedības sociālajiem, psiholoģiskajiem un bioloģiskajiem faktoriem un par kultūru, sociālo apstākļu un sociālo problēmu daudzveidību.

Sociālā darba vērtības un ētika

Vispārējā sociālā darba studentiem jābūt par sociālā darba vērtībām un to ētisko izpausmi, un programmām jānodrošina studentiem iespējas tās pielietot profesionālajā praksē. Studentiem jāpalīdz apzināties viņu personīgās vērtības un atklāt konfliktējošās vērtības un ētiskās dilemmas.

Dažādība

Programmām jāsniedz priekšstats par atšķirīgo un kopīgo cilvēku vajadzībās, pārliecībā un pieredzē.

Sociālā un ekonomiskā taisnīguma sekmēšana

Programmām jānodrošina izpratne par sociālās un ekonomiskās ne-taisnības dinamiku un sekām, to skaitā par visām cilvēku apspiešanas un diskriminācijas formām. Studentiem jāiegūst prasmes sekmēt sociālās izmaiņas un veikt plaša diapazona iejaukšanos, kas sekmētu individuālā un kopējā sociālā un ekonomiskā taisnīguma sasniegšanu.

Iedzīvotāju riska grupas

Programmām jāparāda diskriminācijas un apspiešanas veidi, to dinamikas un seku teorētiskais un praktiskais saturs, ekonomiskie zaudējumi un apspiešana.

Cilvēku uzvedība un sociālā vide

Vispārējā sociālā darba programmām jāsniedz zināšanas par cilvēka biopsihosociālo attīstību un teorijām, to skaitā par sociālajām sistēmām, kurās cilvēki dzīvo (ģimenēm, grupām, organizācijām, institūcijām un kopienām). Jānoskaidro veidi, kādos sistēmas veicina vai attur cilvēku optimālas veselības stāvokļa un labklājības saglabāšanu vai sasniegšanu. Studentiem jāamāca novērtēt teoriju un to pielietot klienta situācijām.

Sociālās labklājības politika un pakalpojumi

Šajā sfērā jāiekļauj sociālā darba profesijas vēsture, misija un filozofija. Te jābūt materiālam, kas ir fokusēts uz sociālās labklājības pakalpojumu vēsturi, kā arī pakalpojumu nodrošināšanas veidiem mūsdienās; uz sociālās politikas lomu, palīdzot cilvēkiem vai tos atbaidot, jāparāda sociālās politikas ietekme uz sociālā darba praksi. Studentus jāamāca analizēt šodienas sociālo politiku vēsturisko un mūsdienu faktoru kontekstā.

Sociālā darba prakse

Bakalaura līmenī profesionālā sociālā darba izglītībai jā sagatavo studenti vispārējai praksei ar visām sistēmām. Prakses saturs prasa profesionālas attiecības, kam raksturīga savstarpēja sadarbība un cieņa pret klienta sistēmu. Prakses saturs vērsts uz klienta stipro pušu (*strengths*) un problēmu, kas rodas mijiedarbībā starp indivīdiem un starp cilvēkiem un viņu vidi, izpēti. Saturam jāietver zināšanas, vērtības un prasmes, kā palielināt cilvēku labklājību un palīdzēt uzlabot vides apstākļus, kas nelabvēlīgi ietekmē cilvēkus. Jāapgūst šādas prasmes: problēmu noteikšana (*issues*); datu vākšana un izvērtēšana; plānošana un vienošanās noslēgšana (*contracting*); alternatīvu iejaukšanos identificēšana; piemērotu darbības veidu atlase un izpildīšana; atbilstošu pētījumu izmantošana, lai kontrolētu un novērtētu rezultātus; uz izpēti balstītu zināšanu un progresīvu tehnoloģiju pielietošana; un nobeigšana (*termination*).

Pētījumi

Programmai jāsniedz zinātniskās, analītiskās pieejas izpratne un atzišana, jāveido zināšanas par praksi un prasme novērtēt pakalpojumu

piedāvājumu (*delivery*) visās prakses sfērās. Saturā jābūt iekļautai kvantitatīvo un kvalitatīvo pētījumu metodoloģijai; datu analīzei; statistikai; prakses sistemātiskam novērtējumam; pētījumu metodoloģijām; pētījumu atskaites rakstīšanai.

Mācību prakse (*field practicum*)

Tā ir neatņemama visparējā sociālā darba izglītības sastāvdaļa. Tā iesaista studentus (pārraudzītā) supervizētā sociālā darba praksē un sniedz iespējas pielietot nodarbībās iemācīto praktiskajā darbā. Sociālā darba bakalaura mācību praksei jādod studentam iespējas:

- a) attīstīt savas spējas iejaukšanās procesa laikā,
- b) izmantot supervizētas prakses pieredzi, lai, ievērojot ētikas principus, viņu zināšanas un prasmes uzlabotu cilvēku labklājību,
- c) izmantot mutisko un rakstisko profesionālo komunikāciju, saskanīgu ar prakses vietas valodu un profesiju,
- d) izmantot profesionālo supervīziju, lai pilnīgotu mācīšanos,
- e) dot institūciju darbības politikas kritisku novērtējumu ētisko vadliniju kontekstā.⁹

Par sociālā darba prasmju bāzi ne vienmēr ir konceptuāla vienprātība. Čārlzs Zastrovš (*Charles Zastrow*) savā darbā "Ievads sociālajā darbā un sociālajā labklājībā" ("*Introduction to Social Work and Social Welfare*") norāda, ka nav vienprātības par būtiskākajām prasmēm. Tomēr viņš uzsver dažas no vispārārstātajām kopīgajām sfērām: mājas aprūpētājs (*outreach worker*), brokeris (*broker*), advokāts (*advocate*), novērtētājs (*evaluator*), izglītotājs (*teacher*), mobilizētājs (*mobilizer*), koordinators, uzvedības koriģētājs (*behavior changer*), konsultants (*consultant*), plānotājs kopienā (*community planner*), aprūpētājs (*care giver*), datu apstrādātājs (*data manager*) un administrators (*administrator*).¹⁰

Domājot par vērtībām vispārējā sociālā darba praksē un izglītībā, Nacionālo sociālo darbinieku asociācija ir formulējusi Ētikas kodeksu, kas apkopo svarīgas sociālo darbinieku prakses vērtības. Č.Zastrovš izdala tās, kas, viņaprāt, ir galvenās vērtību sfēras praksei. Galvenās ir: cieņa pret individu un viņa unikālumu, klientu tiesības uz pašnoteikšanos,

saskarsmes konfidencialitāte, apspiesto aizstāvība un sociālā darbība viņu labā, atbildība un institucionāla orientācija.¹¹

Ir skaidrs, ka vispārējā sociālā darba modelis prasa specifisku zināšanu, prasmju un vērtību attīstīšanu. Šīs zināšanas, prasmes un vērtības ir savienojamas ar pēdējo kusu (*undergraduate*) izglītības modeli. No speciālista tiek prasīta augsta līmeņa izglītība, piemēram, pat maģistra grāds. Mūsdienās ir sociālā darba maģistra programmas, kas uzsver augsta līmeņa vispārējo praksi kā savu specializāciju.

Vispārējā sociālā darba prakse

Vispārējais sociālais darbinieks (v.s.d.) tiek apmācīts problēmu risināšanas procesam, novērtējot un iejaucoties problēmās, ar kurām saduras indivīdi, ģimenes, grupas, organizācijas un kopienas (*communities*). Autors ir identificējis trīs vispārējā sociālā darbinieka raksturojumus:

- 1) v.s.d. bieži ir pirmais profesionālis, ko klienti satiek sociālās labklājības sistēmā;
- 2) v.s.d. tāpēc jābūt kompetentam, lai noteiktu klientu vajadzības un lai identificētu stresa būtību un problēmas;
- 3) v.s.d., apkalpojot klientus, jāprot izmantot daudzveidīgas prasmes un metodes.¹²

Brilands, Kostins un Atertons (*Brieland, Costin, Atherton*) savā darbā (1985.g.) definēja vispārējo praksi: "Vispārējs sociālais darbinieks ir ekvivalents praktizējošam ārstam, raksturojams ar plašu prasmju diapazonu, savienotu ar pamatnosacījumu pārzināšanu, un viņš izmanto citu speciālistu palīdzību. Šī loma jāveic sociālajam darbiniekam, sākot praksi (*entry-level*). Šim darbiniekam jābūt plaša spektra uzdevumiem, saistītiem ar tiešo pakalpojumu pārzināšanu un nodrošināšanu, ar sociālās politikas attīstību un sociālo izmaiņu sekmēšanu."¹³

Č. Zastrovs savā grāmatā "Sociālā darba prakse" ("The Practice of Social Work"; 1995.g.), definējot sociālā darba praksi, citē Hulu (*Hull*): "Vispārējās prakses pamatprincips ir tāds, ka sociālā darba bakalauriem ir jābūt spējīgiem izmantot problēmu risināšanas procesu, iejaucoties (*intervence*) dažādās sistēmās – individuā, ģimenēs, grupās, organizācijās un kopienās. V.s.d. darbojas sistēmu robežās un persona – vide

ietvaros (dažreiz to attiecina uz ekoloģisko modeli). V.s.d. izprot, ka darbā ar vairākām problēmām būs nepieciešama iejaukšanās ne tikai vienā sistēmā (piem., individuālais darbs ar delinkventiem pusaudžiem plus darbs ar ģimeni vai skolu) un ka viens vienīgs izskaidrojums problēmsituācijās bieži ir nederīgs. V.s.d. var būt vienlaikus vairākas lomas, vai arī tās var sekot viena otrai, atkarībā no klienta vajadzībām (piem., veicinātājs (*facilitator*), advokāts (*advocate*), izglītotājs (*educator*), brokeris / vidutājs (*broker*), iespēju piedāvātājs (*enabler*), sociālā gadījuma vadītājs (*case manager*), un / vai starpnieks (*mediator*). Viņiem jākalpo kā mērķgrupu (*taskgroups*), socializācijas grupu, informācijas grupu un pašpalīdzības grupu vadītājiem / veicinātājiem. Viņi ir spējīgi dot novērtējumu vajadzībām, kā arī izvērtēt praktisko darbību un tās programmas, ar kurām viņi ir saistīti. Viņi nosūta klientu pie citiem speciālistiem, ja tas ir nepieciešams klienta problēmu risināšanai, un zina, kad izmantot vairāk pieredzējušo kolēģu supervīziju. V.s.d. darbojas saskaņā ar ētiskajām vadlīnijām, kas noteiktas Nacionālās sociālo darbinieku asociācijas Ētikas kodeksā, un viņiem jābūt spējīgiem strādāt ar klientiem, sadarbības partneriem un kolēģiem ar dažādu etnisko, kultūras un profesionālo orientāciju. V.s.d. zināšanas un prasmes spēj pārnest no vienas vides uz citu un no vienas problēmas uz otru."¹⁴

"Vispārējās prakses būtība ietver skatījumu uz situāciju tādos jēdzienos kā persona vidē, kā spēju un vēlēšanos, ja nepieciešams, iejaukties vairākos atšķirīgos līmeņos, kā arī uzņemties jebkuru lomu skaitu."¹⁵

Vispārējā sociālā darba praksei ir divas būtiskas sastāvdaļas. Pirmkārt, tā sniedz perspektīvu, no kuras sociālais darbinieks lūkojas uz prakses situāciju. Sociālo sistēmu teorija palīdz darbiniekam saglabāt fokusu uz sistēmu mijiedarbību un nepārtraukti meklēt ceļus, lai iejauktos ne tikai vienā nozīmīgā sistēmā. Otrkārt, situācija tiek uzlūkota par primāro, kas nosaka, kāda prakses pieeja tiks lietota, nemēģinot padarīt klienta situāciju atbilstošu sociālā darbinieka metodoloģiskai orientācijai. Tādējādi sociālajam darbiniekam ir nepieciešama plaša zināšanu un prasmju bāze, lai apkalpotu klientus vai klientu sistēmas, un viņam jābūt spējām atbilstoši atlasīt zināšanas un prasmes, lai apmierinātu vajadzības.¹⁶

Šaca, Dženkinss un Šifers (*Schatz, Jankins, Sheaffer*) rakstā "Milfords pārdefinē: Vispārējā sociālā darba sākotnējais un uzlabotais modelis"

ieskicē sociālā darba galvenos elementus. Viņu modeli atzīts, ka pastāv vispārējs pamats visam sociālajam darbam, kas ietver tādus faktorus kā zināšanas par sociālā darba profesiju un sociālā darba vērtībām, sociālā darba mērķiem, etnisko dažādību, saskarsmes prasmēm un cilvēku attiecību izpratni. Vispārīgā pieeja sociālajam darbam saskaņā ar viņu modeli nozīmē:

- 1) būt apbruņotam ar sociālās uzvedības un ekosistēmas zināšanām;
- 2) pievienoties ideoloģijām, kas balstītas demokrātijas, humānisma principos un dod iespējas cilvēkam (*empovement*);
- 3) būt teorētiski un metodoloģiski atvērtam, saskaroties ar prakses situāciju;
- 4) būt uz klientu centrētam un fokusētam uz problēmām;
- 5) izpratni par abām – tiešo un netiešo iejaukšanos;
- 6) pieeja ir uz pētījumiem balstīta.

Sākotnējā vispārējās prakses līmenī sociālajam darbiniekam jābūt spējīgam vismaz:

- 1) efektīvi iesaistīties starppersonu palīdzībā;
- 2) vadīt izmaiņu procesus;
- 3) atlasīt un pielietot atbilstošus daudzlīmeņu iejaukšanās veidus;
- 4) iejaukties daudzveidīgās dažāda lieluma sistēmās, kā to nosaka prakses situācija;
- 5) prast veikt dažādas praktiķa lomas;
- 6) noteikt un pārbaudīt sava paša praksi;
- 7) sekmīgi darboties aģentūrā, (institūcijā).¹⁷

Pastāv vispārīgs atzinums, ka vispārējās pieejas mērķis ir nodrošināt, lai sociālais darbinieks sasniegtu katru klientu un situāciju tādā veidā, kad viņš ir atvērts dažādu tehniku un iejaukšanās līmeņu izmantošanai, sākot no individuālā (mikrolīmeņa) līdz kopienai (*community* – makro-līmenim).¹⁸

Kaut arī ir atšķirības nosauktajos soļos, vispārējā iejaukšanās modeli parasti izdala sešus soļus. Šeit aprakstīto vispārējo iejaukšanās modeli ir izstrādājuši Karena K. Kirsta - Ašmane (*Karen K. Kirst-Ashman*) un

Graftons H. Huls, juniors (*Grafton H. Hull, Jr.*) darbā "Vispārējās prakses izpratne" (*Understanding Generalistic Practice*; 1993). Viņi norāda, ka vispārējais iejaukšanās modelis izmanto problēmu risināšanas pieeju, kas ir īpaši nozīmīga sociālajiem darbiniekiem. Neatkarīgi no tā, ar kāda veida problēmu jāsastopas, problēmu risināšanas process sastāv no sešiem galvenajiem soļiem: problēmas noteikšanas (*assessment*), plānošanas (*planning*), iejaukšanās (*intervention*), novērtēšanas (*evaluation*), nobeiguma fāzes (*termination*) un turpmākās novērošanas (*follow-up*).¹⁹

Pirmais solis – problēmas noteikšana – ir process, kura gaitā datiem tiek piešķirta jēga vai kārtība. "Noteikšana attiecas uz diskutablu jautājumu definēšanu un uz problēmu attiecināmas, nozīmīgas informācijas savākšanu tā, lai varētu pieņemt lēmumus, ko darīt, lai problēmu atrisinātu."²⁰

Vispārējam sociālajam darbiniekam pirmais solis šajā problēmas noteikšanā ir noskaidrot, kas ir jūsu klients. Klients šajā gadījumā jādefinē visplašākajā nozīmē un, iespējams, termins "klienta sistēma" ir piemērotāks. Vispārējā praksē noteikšana fokusējas uz visas problēmas (t.sk. "klienta situācijā") daudzu aspektu izpratni. V.s.d. nepieciešama informācija par klienta vidi, kas iespaido problēmu. Īsts vispārējā darba praktiķis sākumā skatās uz klienta problēmu no mikrolīmeņa. Tomēr v.s.d. neaprobežojas ar to, bet izpēta problēmu arī no mezolīmeņa (ģimene, draugi utt.) un no makrolīmeņa (kaimiņi, kopiena, rajons).

Šī padziļinātā problēmas noteikšana kā viena no v.s.d. būtiskākajām prasmēm, tieši noved pie otrā soļa – plānošanas. Plānošanā vispārējais praktiķis sāk noteikt, ko darīt. Kā sociālā darba process, plānošana tiek veikta darbībai ar klienta sistēmu nevis klientu vai klienta sistēmas uzdevumā. Plānošana ietver procesu, kas parāda palīdzības virzību jeb klienta problēmas sadalīšanu mazākās, risināmās daļās (*process of partialization*). Risinājumi var koncentrēties uz mikro, mezo vai makrolīmeņa izmaiņām. Tomēr praktiķim vienmēr jāsāk ar problēmām, kuras klientam ir nozīmīgākās.

Problēmas sadalīšana noved pie mērķu un specifisku uzdevumu noteikšanas. Tie piedāvā virzību abiem – v.s.d. un klienta sistēmai. Šie mērķi un uzdevumi bieži tiek skaidroti kā mērķa sistēma. Līdzekļi mērķu sasniegšanai bieži tiek aprakstīti kā darbības sistēma.

Pirms virzīšanās tālāk v.s.d. bieži izstrādā darba vienošanos jeb kontraktu ar klienta sistēmu. Kontrakts noformē vienošanos starp klienta sistēmu un sociālo darbinieku. Tas arī ir palīgs, ienesot skaidrību cerībās / gaidās (*expectations*).

Trešais solis vispārējās prakses modelī ir iejaukšanās. Tas ietver plāna realizēšanu. Progress vai progresa trūkums var tikt kontrolēts un izvērtēts. Trešajā solī praktiķis sāk realizēt specifisku atveseļošanas (*treatment*) plānu, kas balstīts uz pamatotu un piemērotu teoriju. Konkrēta izmantojamā teorija vai atveseļošanas tehnikas balstās uz klienta sistēmas izvērtējumu, noteiktām prioritārajām problēmām un kopā ar klientu veikto plānošanu.

Ceturtais solis ir novērtēšana. V.s.d. apzinās ārkārtējo atbildību un vajadzību pārbaudīt, ka interakcija vai atveseļošana klienta sistēmai ir vērtīga un ir bijusi efektīva. Šajā solī zinātniskās pētniecības principi un zināšanas prakses novērtēšanas teknikās (*single system design*) ļauj v.s.d. izpētīt sociālās atveseļošanas efektivitāti un var patiesībā novest pie alternatīvas iejaukšanās izmantošanas pirms problēma ir atrisināta.

Piektais solis ir nobeiguma fāze (*termination*). Sociālā darbinieka - klienta attiecībām galu galā ir jābeidzas. Nobeigums nozīmē, ka v.s.d. atkal izmanto specifiskas prasmes un tehnikas. Sagatavojot klienta sistēmu nobeigumam, ļoti noderīgs ir pārskats par klienta ieguvumiem un nepadarīto. Klients var būt indivīds, ģimene, grupas loceklis vai institūcija. Neatkarīgi no tā, visiem vajadzīga palīdzība, pārtraucot atkarību no v.s.d. atbalsta vai vadības un pārejot uz patstāvīgu lēmumu pieņemšanu un funkcionēšanu.

Pēdējais solis vispārējās prakses modelī ir turpmākā novērošana (*follow-up*). Tas nozīmē pārbaudīt, lai atklātu, vai klienti turpina saglabāt progresu un aizvien vēl veiksmīgi funkcionē paši (bez sociālā darbinieka palīdzības).

V.s.d. prakses modelis nozīmē darbu ar cilvēkiem daudzos līmeņos. Tas ietver: mikropraksi, kas centrēta uz indivīdu, mezopraksi, kas fokusējas uz ģimenēm un grupām un makropraksi, kurā organizācijas un plašas sistēmas ir primārie iejaukšanās objekti. V.s.d praktiķiem jābūt bezgalīgi neierobežotiem. Viņu pamatprasmju bāzei jāļauj viņiem funkcionēt daudzās sociālā darba lomās un pozīcijās.²¹

Kopsavilkums

Šajā rakstā tika ieskicēti vispārējā sociālā darba teorijas un prakses vēsturiskie pirmsākumi Amerikā. Tika pētīta zināšanu, vērtību un prasmju bāze, lai darbotos vispārējā sociālajā darbā, doti norādījumi par mācību plāniem Amerikā, kā arī Latvijā. Nobeigumā tika definēta vispārējā sociālā darba prakse, kā arī aprakstīts sešu soļu modelis, lai sekmētu tā praktisku pielietojšanu Latvijas sociālā darba teorijā un praksē. Vispārējā sociālā darba teorija ir profesijas pamats kā praksē, tā izglītošanā. Tā ietver sociālā darba profesijas pamatkonceptijas (*concepts*), un es ticu, ka tā ir interpretējama un pārnēsama uz starptautisko sociālā darba praksi. Laiks būs tiesnesis, kas noteiks, vai no šīs pieredzes kaut kas derīgs Latvijas sociālajiem darbiniekiem un sociālo darbinieku izglītotājiem.

No angļu valodas tulkojusi T.Lāce.

Izmantotās literatūras saraksts:

1. Axinn, June and Herman Levine. Social Welfare: A History of the American Response to Need. New York: Longman Press, 3rd ed., 1992.
2. Bartlett, Harriett. The Common Base of Social Work Practice. New York: National Association of Social Workers, 1970.
3. Brieland D., L.B.Costin and Charles R. Atherton. Contemporary Social Work. New York: McGraw-Hill, 3rd ed., 1985.
4. Compton, Blue R. and Burt Galway. Social Work Processes. Pacific-Grove: Brooks / Cole Publishing Co., 5th ed., 1994.
5. Council on Social Work Education... Curriculum Policy Statement for Baccalaureate Degree Programs in Social Work Education... July 19, 1992. CSWE: Alexandria, VA.
6. Day Phillis J. A New History of Social Welfare, Englewood Cliffs, NJ: Prentice - Hall, 1989.
7. Goldstein, Howard. Social Work Practice: A Unitary Approach. Columbia: University of South Carolina Press, 1973.
8. Hepworth, Dean H. and Joann Larsen. Direct Social Work Practice. Pacific Grove: Brooks / Cole Publishing Co., 1993.
9. Johnson, Louise C. Social Work Practice: A Generalistic Approach. Boston: Allyn and Bacon, 5th ed., 1995.
10. Kirst-Ashman, Karen K. and Grafton H. Hull, Jr. Understanding Generalistic Practice, Chicago: Nelson-Hall Publishers, 1993.
11. Landon, Pamela S. "Generalist and Advanced Generalist Practice", in Encyclopedia of Social Work, Washington, D.C.: NASW Press, 19th ed., 1995.
12. McMahon, Maria O'Neil. The General Method of Social Work Practice. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 2nd ed., 1990.
13. Morales, Armando T. and Bradford W. Sheafor. Social Work: A Profession of Many Faces, Boston: Allyn and Bacon, 7th ed., 1995.
14. Pincus, Allen and Anne Minshan. Social Work Practice: Model and Method. Itasca, IL.: F.E. Peacock Publishers, 1973.
15. Richmond, Mary. Social Diagnosis. New York: Russell Sage Foundation, 1917.
16. Schatz, Mona S., Lowell E. Jenkins, and Bradford W. Sheaffer. "Milford Redefined: A Model of Initial and Advanced Generalist Social Work", Journal of Social Work Education, 26 (* Fall 1990), pp. 217-231.

17. Sheafor, Bradford W., Charles R. Horejsi, and Gloria A. Horejsi, Techniques and Guidelines for Social Work Practice, Boston: Allyn and Bacon, 3rd ed., 1994.
18. Smalley, Ruth Elizabeth. Theory For Social Work Practice, New York: Columbia University Press, 1967.
19. Zastrow, Charles. Introduction to Social Work and Social Welfare, Pacific Grove: Brooks / Cole Publishing Co., 6th ed. 1996.
20. Zastrow, Charles. The Practice of Social Work, Pacific Grove: Brooks / Cole Publishing Co., 5th ed., 1995.

ATSAUCES:

- ¹ June Axinn and Herman Levine, Social Welfare: A History of the American Response to Need, New York: Longman Press, 3rd ed., 1992, p. 94.
- ² Phillis J. Day, A New History of Social Welfare, Englewood Cliffs, NJ: Prentice - Hall, 1989, p.32.
- ³ Ibid., p. 223.
- ⁴ Axinn and Levine, pp. 106-107.
- ⁵ Day, pp. 224-225.
- ⁶ Ruth E. Smalley, Theory For Social Work Practice, New York: Columbia University Press, 1967, p. xiii.
- ⁷ Smalley, p. 4.
- ⁹ Pamela S. Landon, "Generalist and Advanced Generalist Practice", in Encyclopedia of Social Work, Washington, D.C.: NASW Press, 19th ed., 1995, p. 1102.
- ¹⁰ Charles Zastrow, Introduction to Social Work and Social Welfare, Pacific Grove: Brooks / Cole Publishing Co., 6th ed. 1996, pp. 616-617.
- ¹¹ Ibid., pp. 618-626.
- ¹² Charles Zastrow, The Practice of Social Work, Pacific Grove: Brooks / Cole Publishing Co., 5th ed., 1995, pp. 12-13.
- ¹³ D.Brieland, L.B.Costin and Charles R. Atherton. Contemporary Social Work, New York: McGraw-Hill, 3rd ed., 1985, pp. 120-121.
- ¹⁴ Zastrow, 1995, p. 13.
- ¹⁵ Ibid., p. 13.
- ¹⁶ Armando T. Morales and Bradford W. Sheafor, Social Work: A Profession of Many Faces, Boston: Allyn and Bacon, 7th ed., 1995, p. 44.
- ¹⁷ Mona S. Schatz, Lowell E. Jenkins, and Bradford W. Sheafer, "Milford Redefined: A Model of Initial and Advanced Generalist Social Work", Jornal of Social Work Education, 26 (* Fall 1990), pp. 217-231.
- ¹⁸ Bradford W. Sheafor, Charles R. Horejsi, and Gloria A. Horejsi, Techniques and Guidelines for Social Work Practice, Boston: Allyn and Bacon, 3rd ed., 1994, p. 56.
- ¹⁹ Karen K. Kirst-Ashman and Grafton H. Hull, Jr, Understanding Generalistic Practice, Chicago: Nelson-Hall Publishers, 1993, p. 25.
- ²⁰ Ibid., p. 25.
- ²¹ Ibid., pp. 25-40.

VECĀKU IZGLĪTOŠANA: MODEĻI, PRAKSE, PERSPEKTĪVAS

Valstī notiekošās izmaiņas skar ikvienu ģimeni, tās daudzviet ir saasinājušas esošās problēmas un radījušas jaunas. Vienu vērtību devalvācija un citu rašanās, finansiālās grūtības ģimenē un vides nesakārtotība – tas viss ietekmē bērnu audzināšanas procesu gan ģimenē, gan skolā.

Vecākiem, lielākoties, nav iespēju saņemt kvalitatīvu, profesionālu ilgtermiņa palīdzību. 70.-80.gados izplatītā darba forma – vecāku universitātes – zināmā mērā centās sniegt zināšanas pedagoģijā un psiholoģijā sākumskolas vecuma bērnu vecākiem, taču tā savu laiku ir nodzīvojuši. Arvien biežāk gan vecāki, gan izglītības iestāžu vadītāji un skolotāji izjūt nepieciešamību pēc izglītojošām programmām. Šādu programmu izveide un ieviešana praksē ir viens no sociālā pedagoga darbības virzieniem. Domāju, ka mūsu valstī vecāku izglītošana grupās ir perspektīvs virziens sociālajā darbā ar ģimeni. Šī sociālā pakalpojuma veida attīstīšana netieši ietekmēs bērnu labklājību.

Pirms aprakstīt pasaulē pazīstamus vecāku izglītojošo grupu modeļus, apskatīsim grupu darbu ar vecākiem, kā sociālā darba metodes, priekšrocības. Šai metodei ir vairākas priekšrocības, ja to salīdzina ar individuālo darbu, vai nu ar atsevišķu vecāku vai arī ar atsevišķu ģimeni. Pirmkārt, grupā cilvēkiem ir iespēja satikties un redzēt, ka neesi viens ar šādu problēmu, ir iespēja stāstīt par sasniegto vai grūtībām. Otrkārt, darbojoties grupā, cilvēks saņem emocionālu atbalstu. Treškārt, tā iedrošina attīstīt sevi, apgūt jaunas prasmes un iemaņas. Ja skatāmies no sociālā pakalpojuma viedokļa, tad, strādājot ar vairākām ģimenēm vienlaikus, tiek lietderīgāk izmantots laiks un turklāt šis pakalpojuma veids ir lētāks nekā individuālais darbs ar klientu.

Vecāku grupas var tikt organizētas izglītības un medicīnas iestādēs, pie pašvaldību dienestiem u.c.

Linda Abramsa Brauna (*Linda Abrams Braun*), Dženifera Kane Koplona (*Jennifer Kane Coplon*) un Fillis Kokins Sannanšeins (*Phyllis Cokin Sannanschein*) apraksta trīs dominējošos vecāku grupu modeļus. Praksē nereti izmanto dažādu modeļu elementus.

Tradicionālā terapijas grupa	Izglītojošā grupa	Pašpalīdzības grupa (dažādu mērķu)
Vadītājs Profesionāli sagatavots, izmanto vienu terapijas skolu vai arī apvieno vairākas. Atbilstoši personu un grupas problemām un vajadzībām, vada grupas aktivitātes; bieži neitrāls un nenosodošs Grupas dalībnieku mērķi Atkarībā no terapeita skatījuma par mērķi var būt kāds no šiem: • iedziļināties sajūtās un uzvedībā; • izmainīt nepiemērotu vai sliktu uzvedību; • uzlabot attiecības; • sekmēt pašvērtējumu. Grupas darbs koncentrēts uz: • psihiska rakstura problēmām: cilvēku attiecībām, uzvedību, vardarbību pret bērnu u.c. Lēmuma pieņemšanas process Terapeits ir atbildīgs par gala iznākumu, lai gan viņš iedrošina grupai iejaukšanos. Grupas lielums Parasti ierobežots: 6-8 dalībnieki. Darbošanās ilgums Nereti tās ir ilgtermiņa grupas; cilvēki pievienojas, kā arī atstāj grupu dažādos laikos.	Profesionāli sagatavots, sniedz informāciju, veido dalībnieku prasmes, rosina diskusijām. • apgūt zināšanas un veidot prasmes; • sniegt un saņemt palīdzību. • ģimenes dzīvi; • bērnu audzināšanas prasmēm; • prasmi tikt galā ar stresa situācijām; • zināšanu iegūvi par bērna un pieauguša cilvēka vajadzībām. Parasti lēmumu pieņemšanā ir iesaistīts gan vadītājs, gan dalībnieki. 6-20 dalībnieki. Var būt sākot no 1 nodarbības līdz 6-12 nodarbībām.	Nav profesionāla vadītāja. • savstarpēji palīdzēt tikt galā ar problēmām; • sniegt un saņemt palīdzību un atbalstu. • dažādām vajadzībām. Dalībnieki izlemj par grupas nolūkiem, resursiem un darba organizāciju. Dalībnieku skaits nav ierobežots vai arī to nosaka grupa pati. Tik ilgi, cik grupas dalībnieki jūt nepieciešamību.

<u>Palīdzības veids jeb mods</u> Iejaukšanās un palīdzība iz- mainīt uzskatus par sevi un pasauli, vai arī mainīt uzvedību.	Informācijas sniegšana, prasmju attīstīšana. Palī- dzība veidot spējas izprast un orientēties cēloņu un vajadzību kompleksā. Bieži tā ir pasargāšana no problēmu rašanās.	Informācijas sniegšana un palīdzība adaptēties jaunā situācijā.
<u>Metodoloģija</u> Diskusijas, iejaukšanās, pieredzi sniedzīgi vingrinā- jumi, mājas uzdevumi.	Diskusijas, lekcijas, struk- turēti vingrinājumi, novēro- jumi, lasīšana, audiovizuālie līdzekļi, mājas darbi, demonstrējumi.	Diskusijas, lekcijas, sociālās aktivitātes.
<u>Satikšanās biežums</u> 1-2 x nedēļā	Parasti 1 x nedēļā vai 2 x mēnesī.	Pēc vienošanās (no 1 x nedēļā līdz 1 x mēnesī).
<u>Satikšanās ilgums</u> 1-2 stundas.	1-3 stundas vai visu dienu.	1-4 stundas.

Šajā tabulā uzskatāmi parādīts kopīgais un atšķirīgais triju veidu vecāku grupu darbā. Tālāk – par vecāku izglītojošo grupu: tās teorētiskajiem un praktiskajiem aspektiem.

Pasaulē atzītos vecāku izglītošanas modeļus nosacīti var sadalīt divās grupās: 1) ar izteiktāku teorētisko ievirzi un 2) ar praktisku ievirzi.

Pie pirmās grupas var pieskaitīt mācību teorētisko modeli un modeli, kas balstās uz transakcionālo analīzi. Mācību - teorētisko modeli (50.-60.gados) ir izstrādājuši daudzi zinātnieki, tas pamatos balstās uz biheivioristisko psiholoģiju. Pie modeļa pamatlicējiem jāmin Vatsons un Skinners. Pēc šī modeļa veidotas daudzas vecāku izglītošanas programmas. Starp tām plašāk pazīstamas tādas kā *READ*, *Parents are Teachers*, *Responsive Parenting Program*. Šī modeļa pamatideja ir: vecāku un bērnu uzvedība ir iemācīta, un to var pārveidot, iemācoties citu. Īpašas uzmanības objekts ir apkārtējās vides izmaiņas, kuras dod bērnam jaunu uzvedības pieredzi. Vecāku izglītošanas mērķis ir iemācīt mainīt vidi. Vecākiem ir jāiemāca saprast sociālās apmācības principus un pielietot tos savā ģimenē.

Vecākiem grupas darbā palīdz iemācīties vadīt savu un bērnu uzvedību un, nepieciešamības gadījumā, to izmainīt. Viens no galvenajiem mērķiem ir sagatavot vecākus diagnostiskai darbībai. Tas nozīmē – iemācīt novērtēt un prognozēt savu un savu bērnu uzvedību, bet it īpaši bērnu, cenšoties noteikt 1) vai cilvēks dara kaut ko lieku; 2) vai viņš dara kaut ko ļoti maz (nepietiekoši), 3) vai cilvēkam nav grūti visu laiku darīt vispārpieņemto un par mērķtiecīgu uzskatīto. Tā, piemēram, M.K.Holla izstrādātajā programmā *Responsive parenting*, var izdalīt četras galvenās tēmas: 1) pētāmās uzvedības noteikšana, 2) tās parametru izmērīšana, 3) uzvedības ietekmēšana, balstoties uz iegūtajiem rezultātiem, 4) veiktās iedarbības analīze. Programmas mērķis – iemācīt vecākus novērot un izmērīt uzvedību (savu un bērnu) un pielietot sociālās apmācības teoriju, tādējādi veidojot vecākiem un, ar vecāku palīdzību, arī bērniem uzvedības sociālās prasmes.

Modelis, kas balstās uz transakcionālo analīzi. Transakcionālā analīze ir psiholoģiska teorija, kas skar cilvēku savstarpējās attiecības un ietekmes. Tā apskata personības attīstību sociālajā vidē. Šī virziena pamatlicējs ir Eriks Beins. Vecāku izglītošanā šo teoriju izmantoja tādi zinātnieki kā M.Džeims un D.Džongvards.

Uzdevumi, kurus izvirza vecāku izglītošanai:

- iemācīt operēt ar transakcionālās analīzes jēdzieniem, apskatot savu uzvedību vai arī savstarpējās attiecības ģimenē,
- palīdzēt vecākiem analizēt un labāk izprast problēmas, kuras saistītas ar sociālām saitēm un ar saskarsmi ģimenē,
- mācīt vecākiem atrast kopīgu valodu ar bērniem, izprotot bērnu vajadzības.

Darbā ar vecākiem kā vienu no metodēm izmanto vecāku paraugu, tas nozīmē, ka vecākiem māca, kā rīkoties dažādās situācijās, tās iepriekš izanalizējot. Daudz uzmanības tiek veltīts bērna personības attīstīšanai, jo vecāku izglītošanas mērķis ir iemācīt vecākus rīkoties tā, lai viņi ar savu piemēru sekmētu veselās un laimīgas bērna personības attīstību.

Bērna uzvedību iespējams mainīt, izmainot bērnu un vecāku attiecības, tāda ir šī modeļa pamatatziņa. "*Vislabāk var palīdzēt bērnam, palīdzot viņa vecākiem.*" (T.Harris)

Iejutīgās sazināšanās modelis. Vecāku izglītošana pēc Tomasa Gordona modeļa (*P.E.T. - Parent Effectiveness Training*) ir plaši pazīstama

ASV. Tas ir izplatīts arī daudzās citās valstīs. Tā Somijā kopš 70. gadiem darbojas ģimenes skolas, izmantojot šo modeli.

T.Gordona uzskatu pamatā ir Karla Rodžersa personības teorija. K.Rodžersa skatījums uz cilvēku ir optimistisks. Viņš tic cilvēka spējai mainīties uz labo pusi. Cilvēka rīcības motīvs, pēc viņa domām, ir vajadzība pašizteikties. T.Gordona modeli uzmanība tiek pievērsta saskarsmes iemaņu veidošanai. Tās centrā viena cilvēka jūtu nodošana otram cilvēkam. Izglītojot vecākus pēc šī modeļa, vecākiem ir jāapgūst trīs pamatprasmes:

- 1) aktīvi klausīties, t.i., prasme sadzirdēt, ko bērns vēlas vecākiem pateikt;
- 2) aizvadīt savus vārdus līdz bērna apziņai - tā ir prasme izteikt savas jūtas bērniem saprotamā veidā;
- 3) strīdus jautājumu risināšanā izmantot principu "abiem taisnība".

Ar iepriekš minētajām prasmēm cieši saistītas iemaņas pareizi saskatīt problēmu un spēja kopīgi ar bērnu apspriest ar izjūtām vai cilvēku savstarpējām attiecībām saistītus jautājumus.

T.Gordons iestājas par demokrātiskām attiecībām starp vecākiem un bērniem ģimenē, kuras var izteikt ar šādiem nosacījumiem:

- 1) Mēs ar tevi veidojam tādas attiecības, kādas es ļoti cienu, un negribu, lai tās beigtos. Un tomēr – katrs no mums ir personība ar unikālām vajadzībām un tiesībām tās apmierināt.
- 2) Ja tev radīsies problēmas ar tavu vajadzību apmierināšanu, es centīšos tevi patiesi uzklaut, lai palīdzētu tev atrast savu ceļu to risināšanā.
- 3) Es cienišu tavas tiesības pašam veidot savu vērtību sistēmu, kaut arī, iespējams, tās atšķirsies no manējās.
- 4) Ja tava uzvedība traucēs man realizēt savas vajadzības, es atklāti un godīgi tev to pateikšu, un ceru, ka tu cienīsi manas vajadzības un jūtas un pacenīsies izmainīt man nepieņemamo uzvedības veidu. Turklāt katru reizi, kad tev nebūs pieņemama mana uzvedība, es ticu, ka arī tu man to godīgi pateiksi, lai es varētu mainīt savu uzvedību.
- 5) Tajā gadījumā, kad neviens no mums nevarēs mainīties, lai apmierinātu otra vajadzības, atzīsim, ka mums ir konfliktsituācija,

un tad apņemsimies to atrisināt bez spēka un varas izmantošanas, necenšoties svinēt uzvaru, otru atzīstot par zaudētāju.

- 6) Mēs esam spējīgi savstarpējās attiecībās cienīt un mīlēt viens otru un būt mierīgi jebkurā situācijā.

Autors uzskata, ka vecākiem jāpalīdz bērnam patstāvīgi tikt galā ar viņa problēmām, lai pamazām bērns uzņemtos visu atbildību par risinājumu meklējumu.

Vecāki, darbojoties grupās, mācās saskarsmi: aktīvi klausīties, pašizteikties, apgūt prasmi sarunāties. Tā apmazām veidojas ticība sev, kura tiek pārnesta ģimenes dzīvē.

Adlera modelis. Psihologs Alfreds Adlers ir arī viens no vecāku izglītošanas pamatlicējiem. Viņš ir izstrādājis pamatkriterijus vecāku audzināšanai un ģimenes terapijai.

Galvenais princips, kuru jāievēro ģimenē, ir ģimenes locekļu savstarpējā cieņa. Bērna pašapziņa ir atkarīga no mīlestības un cieņas ģimenē.

A.Adlera izstrādātie principi ģimenes dzīves un bērnu audzināšanas principi:

- Ģimenes dzīvi veido, katram ģimenes loceklim izprotot savus uzdevumus un ierobežojumus.
- Jūtas seko domām un uzvedībai. Cilvēks draudzīgi izturas pret tiem, kuri tāpat izturas pret viņu. Ģimenē kopīgiem spēkiem jāveido siltas un draudzīgas attiecības.
- Cilvēki var sadarboties tikai uz līdztiesības pamata, tas nozīmē, ka katram ģimenes loceklim jāiemācās cienīt otru kā līdztiesīgu personību.
- Audzināšanā vairāk palīdz saprāts nekā spēks. Vecākiem jācenšas izvairīties no konfliktiem ar bērniem, jācenšas būt padomdevējiem.
- Audzināšanā jāseko savstarpējo attiecību iekšējai loģikai. Vecākiem jāļauj bērniem jau agrā bērnībā izjust savas darbības un uzvedības sekas, tā bērns sapratīs, kā uzbūvēta pasaule.

Šajā modeli paredzētie uzdevumi vecāku izglītošanai ir:

- palīdzēt vecākiem saprast bērnus, to domāšanu un iemācīties izprast viņu uzvedības motīvus un rīcību,
- palīdzēt vecākiem attīstīt savas bērna audzināšanas metodes.

Vecāku izglītošanā daudz paveicis Rūdolfs Dreikurss – A. Adlera skolnieks. R. Dreikurss uzsver ģimenē notiekošā socializācijas procesa nozīmīgumu. Ģimenes atmosfēra – attiecības, vērtības un ģimenes saites veido noteicošo vidi, kurā veidojas bērna personība. Vecāku pedagoģiskās izglītošanas mērķis – palīdzēt vecākiem un bērniem apgūt pēc iespējas vairāk pieņemamu savstarpējās sadarbības veidu, kuri balstās uz pieaugušo un bērnu līdztiesību.

R. Dreikurss (1967) atklāj bērnu negatīvās uzvedības mērķus, tie ir:

- prasība pēc uzmanības,
- vēlēšanās parādīt savu varu vai demonstrēt nepaklausību,
- atriebeība,
- norobežošanās.

Šie mērķi balstās uz bērna nostādnēm attiecībā pret vecākiem, skolotājiem un sabiedrību kopumā (R. Dreikurss, 1971). Lai izmainītu bērnu defektīvos mērķus, vecākiem ir jāparāda iniciatīva, modificējot šablonveida pretiedarbību bērna uzvedībai. Vecākiem ir jāiemācās dažādot un variēt šo pretdarbību, kā izprast bērna uzvedību.

Kā mēs redzam, pasaules dažādās valstīs pastāv teorētiski un praktiski aprobēti vecāku izglītošanas grupu modeļi. Kurus no tiem izmantosim Latvijas praksē? Varbūt tās būs atsevišķas idejas un elementi, kurus papildināsim atbilstoši vecāku vajadzībām un interesēm.

Lai strādātu ar vecākiem grupās, ir nepieciešams vadītājs – profesionālis. Tā kā vecāki grupā gūst atbalstu, informāciju, padomus un apstiprinājumu savai darbībai, tad vadītājam jābūt zinošam, erudītam cilvēkam. Viņam ir nepieciešamas noteiktas prasmes (*Don Dinkmeyer, Gary McKay*):

- prasme strukturēt grupas mērķus un nodarbību uzbūvi;
- vispārināšana, kura palīdz grupas dalībniekiem apzināties savas problēmas un jautājumus, dalīties tajos ar citiem;
- prasme identificēt kopīgos elementus;
- prasme uzmanīgi klausīties;
- prasme nodrošināt atgriezenisko informāciju, apzinoties to kā procesu, caur kuru cilvēks izprot, kā viņu uztver citi;
- eksperimentālu hipotēžu attīstīšana – tā ir palīdzība grupas dalībniekiem izprast teoriju praksē;

- prasme virzīt uzmanību uz bērnu pozitīvo uzvedību, tādējādi iedrošinot vecākus;
- uzdevumu izvirzīšana un to izpildes virzība grupas darbā;
- prasme rezumēt, tādējādi palīdzot grupas dalībniekiem labāk izprast to, ko viņi mācās.

Šobrid ir nepieciešams aktualizēt ideju par darbu ar vecākiem grupās, izveidot programmu un sākt grupu vadītāju apmācību.

Izmantotās literatūras saraksts:

1. Helping Parents in Groups. A Leader's Handbook.
2. Helping Parents Help their Children.
3. Social Work with Families. Volume I. - London: George Allen.
4. Дрейкурс Р., Зольц В. Счастье вашего ребенка. - М., 1986.
5. Основные концепции проблемы воспитания родителей.
6. Помощь родителям в воспитании детей. - М.: Прогресс, 1992.

SOCIĀLAIS DARBS KOPIENĀ

Sociālais darbs - atskaites punkti

Sociālais darbs ir profesionāla palīdzība atsevišķiem cilvēkiem, ģimenēm, organizācijām vai kopienām ar mērķi palielināt vai atjaunot to sociālās funkcionēšanas spējas un radīt labvēlīgus sociālos apstākļus šī mērķa īstenošanai.

Sociālajā darbā – līdzīgi kā rehabilitācijā – var izdalīt četrus iejaukšanās līmeņus:

- indivīdi/ģimenes;
- grupas/ to apvienības;
- organizācijas;
- kopienas.

Tādējādi sociālais darbinieks strādā ne tikai ar atsevišķiem indivīdiem, bet arī ar to grupām, apvienībām, organizācijām, kopienām. Tādēļ bieži termina "klients" vietā tiek lietoti termini "klientu sistēma" vai "mērķa grupa".

Atbilstoši ar dažādiem iejaukšanās līmeņiem var izdalīt šādas sociālā darba metodes:

- konsultēšana (padomu un vadības sniegšana) / darbs ar ģimeni,
- sociālo grupu darbs/ darbs ar grupu apvienībām,
- sociālā administrēšana,
- kopienu darbs.

Paralēli jau minētajām metodēm jāpiemin arī pētniecība sociālā darba ietvaros, kas ietver arī novērtēšanu, tādējādi kļūstot par līdzekli sociālā

darba prakses metožu un prasmju veicināšanai, attīstīšanai un uzlabošanai.

Vispārējos vilcienos sociālajam darbam ir šādi mērķi:

- novēršana;
- problēmu risināšana;
- izmaiņošana;
- jaunrade;
- attīstīšana;
- organizēšana;
- plānošana.

Sociālā darbinieka lomas var mainīties atkarībā no darbības līmeņiem un mērķiem:

- konsultants;
- advokāts/aizstāvis;
- iedrošinātājs;
- attīstītājs;
- inovators;
- izmaiņu veicējs;
- koordinators;
- starpnieks;
- organizators;
- plānotājs;
- pētnieks.

Dažas definīcijas

Aizstāvēšana (*advocacy*) Darbība, kas maksimizē pakalpojuma un palīdzības pieejamību klientu sistēmai vai mērķa sistēmai.

Starpnieks (*broker*) Sociālo darbinieku funkcija, kas klientu sistēmām palīdz iegūt informāciju un pievienoties pieejamajiem kopienai.

- resursiem, savstarpēji sasaistot dažādus kopienas segmentus efektīvākai interešu realizācijai.
- Izmaiņu veicējs (*change agent*) Sociālais darbinieks vai kāds cits palīdzību sniedzošs profesionālis vai to grupa, kuri darbojas ar mērķi veicināt uzlabojumus.
- Kopiena (*community*) Cilvēku vai ģimeņu grupa, ko raksturo kopīgas vērtības, pakalpojumi, institūcijas, intereses vai ģeogrāfiskais izvietojums.
- Konsultācija (*consultation*) Starppersonu attiecības starp indivīdu vai aģentūru, kas ir spējīgi veikt ekspertīzi, un kādu, kam šī ekspertīze ir nepieciešama problēmas atrisināšanai.
- Konsultēšana (*counselling*) Tiešas saskarsmes un mijiedarbības process starp klientiem un sociālajiem darbiniekiem, kura laikā klientiem palīdz mainīt attieksmi pret dažiem savas personības vai apkārtējās vides aspektiem, vai paciest, pieļaut tos.
- Iedrošinātājs (*enabler*) Sociālā darbinieka darbība ir vērsta uz klientu sistēmas mudināšanu atrisināt problēmas un sasniegt mērķus, nodrošinot to ar informāciju un pieeju resursiem, nostiprinot spējas risināt savas problēmas un mainīt sabiedrības un vides apstākļus, tādējādi ar savu darbību uzlabojot un attīstot klientu sistēmu.
- Sabiedrības vairums ("*grass roots*") Sabiedrība, īpaši vēlētāji un tie, kas sniedz galveno atbalstu politiskajām pārmaiņām vai sociālajām pārmaiņām.

Apkaime/kaimiņi (*neighbourhood*) Vietējā vide, kuras iemītniekiem ir līdzīgas rakstura iezīmes, vērtības, dzīvesveids un intereses.

Tīklojums (*network*) Formālā vai neformālā saikne starp cilvēkiem vai organizācijām, kas var dalīties resursos, prasmēs, kontaktos un zināšanās.

Tīklojuma veidošana (*networking*) Centieni pilnveidot un attīstīt sociālās saiknes, kas var rasties starp klientu un viņam apkārtējiem cilvēkiem - ģimeni, draugiem, kaimiņiem, darbabiedriem. Šie centieni ietver esošo tīklojumu stiprināšanu un jaunu tīklojumu radīšanu, kā arī saiknes radīšanu starp vairākiem tīklojumiem, tādējādi radot kompetentu atbalstu un iespēju efektīgāk mobilizēties klienta interešu labā.

Novēršana (*prevention*) To sociālo, psiholoģisko un citu apstākļu minimalizēšana vai likvidēšana, kas var radīt fiziskas, psiholoģiskas un garīgas slimības, kā arī socioekonomiskas problēmas. Novēršana ietver arī tādu apstākļu nostiprināšanu sabiedrībā, kas dod iespēju indivīdiem, ģimenēm un kopienām sasniegt pozitīvu piepildījumu.

Sociālie aktīvisti (*social activists*) Profesionāls organizators vai vietēja persona, kas ir apguvusi prasmi paugstināt sabiedrības apziņas līmeni par sociālajām problēmām vai netaisnību un mobilizē esošos resursus, novēršot tos cēloņus, kas rada attiecīgo problēmu.

Sociālo grupu darbs
(*social group work*)

Viena no sociālā darba iejaukšanās metodēm, kam raksturīgs tas, ka neliels daudzums cilvēku ar kopīgām vai līdzīgām interesēm vai problēmām regulāri satiekas, cenšoties sasniegt to kopējo mērķi.

Stratēģija (*strategy*)

Rūpīgi un detalizēti plānotas procedūras ilgtermiņa izmaiņām. Stratēģija saistās ar plaša diapazona pieejām un taktikām, kas attiecas uz ilgtermiņa vai ikdienas darbībām.

Mērķa sistēma (*target system*)

Indivīdi, grupas vai kopienas, kurās ir jāizdara izmaiņas vai tās jāietekmē, lai sasniegtu sociālā darba mērķus.

Kopienu darbs

1. Kopienu darba jēdziens un pieejas.

Darbam kopienās galvenā uzmanība jāvērs uz tādu apstākļu veidošanu, kas ļautu kopienas locekļiem veiksmīgāk un vieglāk kopīgi novērst vai pārvarēt problēmas un uzlabot dzīves apstākļus, tajā pašā laikā palielinot kopības sajūtu, vienotību, pārticību.

Kopienu darbiniekiem jāmudina kopienas locekļus paust savas problēmas un meklēt ceļus, kā tās risināt, tādējādi apmierinot grupas vajadzības. Šī darbība visbiežāk izpaužas kā tiešs darbs ar kopienas vietējām grupām un organizācijām ar mērķi stimulēt to izveidi.

Kopienu darbs iekļaujas arī politikas plānošanā un ietekmēšanā, aizstāvot kopienas intereses un mērķus.

Šāda veida darbs var būt arī sociālā darba elements vai metode. Kopienu darba metodes ietver sociālo grupu darba metodes, motivējot un organizējot vietējās grupas (interesu vai ietekmes (*pressure*) grupas), un

sociāli administratīvās metodes, radot sadarbību starp vietējās vides institūcijām.

Daudzi zīmīgi uzdevumi, kurus risina kopienu darbinieki, atrodas ārpus tiešā sociālā darba un sociālo pakalpojumu dienestu uzdevumu loka, un tos vairāk pilda tādi sektori kā vide, izglītība, nodarbinātība, brīvā laika pavadīšana un mājturība.

Tādējādi, paralēli sociālā darba pieejai, kopienu darbā tiek izmantota arī politiska un demokrātiska pieeja, kas tiek pielietota kā līdzeklis iedzīvotāju iesaistīšanai vietējās kopienas norisēs, dodot šiem iedzīvotājiem iespēju ietekmēt resursu sadali un pārdali. Tādējādi kopienu darbu var skatīt kā politisku aktivitāti un tas var būt par iespējamu cēloni kļūt par vienu no pusēm politiskajos konfliktos.

2. Kopienas jēdziens

Pirms detalizēti aplūkojam kopienu darbu, ir jānoskaidro jēdziena "kopiena" būtība.

Kopienu var dažādi definēt un aprakstīt. Definējums var balstīties uz ģeogrāfiskajiem kritērijiem – pilsēta, pilsētas daļa (vietējā grupa) vai uz administratīvajiem kritērijiem – municipalitāte vai skolu iecirknis.

Bieži kopienas definīcija netiek raksturota ar ģeogrāfiskajiem vai administratīvajiem lielumiem, bet ar funkcionālajiem kritērijiem – piederības sajūta apkārtnē, kopēja vēsture, kopējas problēmas un intereses, kopēji mērķi dzīves apstākļu izmaiņai, specifiskas rakstura īpašības, vides raksturojums, sociālā mijiedarbība grupā un tīklojums.

Tādējādi kopienu var aprakstīt no tāda viedokļa kā attieksmju un vērtību socializācijas procesa – sociālās kontroles un normu veidošanās kopienas iedzīvotāju vidū – savstarpējā palīdzība – iedzīvotāju līdzdalība kopienas dzīvē.

Funkcionāli kritēriji ietver arī etniskās/kulturālās/religiozās grupas, kas nav ģeogrāfiski nodalītas, piemēram, ebreju un musulmaņu kopienas.

"Kopienas" termins parasti ietver gan fizisko dislokāciju, gan cilvēku grupas kopējo identitāti.

3. Kopienas šķēlums

Kopienu darba projektos ir nepieciešams vai ir vismaz lietderīgi izveidot kopienas šķēlumu kā metodi nepieciešamo izmaiņu, attīstības un resursu analīzei un novērtēšanai. Šādam profilam nepieciešamie dati meklējami statistiskajā informācijā vai ar intervēšanas palīdzību.

Kopienas šķēluma elementu piemēri.

- Iedzīvotāji. Sastāvs, demogrāfija, migrācija, problēmu vai riska grupas.
- Kopienas vēsturiskais pamats un attīstība.
- Kopienas finansiālais stāvoklis.
- Komerčiālā un industriālā struktūra. Nodarbināto un bezdarbnieku skaits, nodarbināto sieviešu skaits, darba tirgus struktūra, kompāniju raksturojums, atkarība no dažām lielām kompānijām.
- Izglītība. Skolu skaits un veids, vakarskolas, vietējās arod- un augstākās izglītības iespējas, skolas kā kopienas resurss.
- Veselība. Dzīves ilgums, bērnu mirstība, slimību raksturs un biežums, piesārņojuma risks, slimnīcu skaits un raksturojums.
- Dzīvojamās ēkas. Dzīvojamo ēku standarti.
- Atpūtas iespējas. Aktīvas atpūtas iespējas, sporta iekārtas un iespējas to izmantošanai kultūras iestādes, vietējās asociācijas un grupas.
- Sociālie pakalpojumi. Sociālo dienestu sistēmas struktūra. Dienestu un to sniegto pakalpojumu raksturojums. Pakalpojumu pieejamība, speciālie pakalpojumi bērniem, veciem cilvēkiem un nespējīgiem cilvēkiem; komandu darbs, starpdisciplinārais vai starpsektorālais darbs.
- Reliģija, tradīcijas, vērtības. Kongregāciju skaits un veids, kopīgas tradīcijas, piederības sajūta. Kopīgas vai konfliktejošas attieksmes un vērtības, kultūras resursi.
- Politiskā struktūra un vadība. Politiskās partijas. Politiskās aktivitātes sabiedrības lielākajā daļā, kas nav saistītas ar partijām. Ietekme uz politiskajām partijām. Formālie un neformālie līderi (vadošās personas), interešu un spiediena grupas. Vietējie ietekmju tīkli, vietējā darbība un iesaiste.

- Komunikācija. Vietējie laikraksti un TV. Sabiedrības formālās un neformālās tikšanās vietas. Sabiedrībai pieejamie informācijas kanāli. Infrastruktūra.

Protams, ka minētie piemēri ir nepilnīgi un tie ir jāpiemēro konkrētai kopienai un konkrētam projektam, un tādēļ tos var uzlūkot tikai kā piemērus un vadlīnijas kopienas identitātes saprašanai.

Atsedzot kopienas šķēlumu, var iegūt nepieciešamās zināšanas par kopienas apstākļiem un standartiem, tādējādi gūstot iespēju identificēt un analizēt kopienas problēmas un vajadzības, kā arī iespējamās mērķa grupas. Vēl lielāka nozīme ir tam, ka tādējādi tiek noteikti kopienas resursi, kas var kalpot kā sākumpunkts un pamats nepieciešamajām izmaiņām un attīstībai.

Tas iekļauj finansiālos resursus sabiedriskajos un privātajos dienestos un iestādēs. Ne mazāk nozīmīgi ir personālie resursi sabiedrībā vispār un īpaši nespējīgo vai citādi neprivilģēto cilvēku grupās, kas ir potenciālās mērķa grupas.

Sevišķi svarīgi ir noteikt formālos līderus, bet ne mazāka nozīme ir neformālo līderu noteikšanai (resursu un vadošās personas) ar mērķi novērtēt to ietekmi un varu kopienā un attiecībā pret veicamo projektu.

Kopienas šķēluma izveidošana kā arī vajadzību un resursu noteikšana nav uzdevums, kas jāveic vienam cilvēkam. Tas ir jāveic mijiedarbībā ar vietējiem līderiem, vietējiem iedzīvotājiem un vietējām organizācijām, ne tikai lai iegūtu detalizētu informāciju, bet arī lai motivētu, ieinteresētu un iesaistītu šajā procesā gan visu kopienā, gan arī konkrētas potenciālās mērķa grupas.

Šādā veidā var izveidot vislabāko pamatu tālākai mērķu veidošanai saskaņā ar vietējās sabiedrības interesēm, resursiem, un arī vēlamo kopienas apņēmību sadarboties.

Nospraužot mērķus jāatceras, ka mērķu veiksmīgums ir atkarīgs no apstākļiem. Kopienas šķēlums un tā veidošanas process palīdz apzināties šos apstākļus.

4. Faktori, kas ir vērsti uz izmaiņām vai pretestību

Sākot mijiedarbības procesu ar citiem cilvēkiem un organizācijām, kā arī mēģinot iesaistīt cilvēkus un to līderus izmaiņu projektā, nepieciešams pievienot "apstākļus" faktoriem, veicina izmaiņas un pretestību tām. Tie ir šis "spēles" sastāvdaļa.

Šādu faktoru piemēri ir:

Izmaiņas veicinošie faktori

Klientu sistēma var just neapmierinātību ar esošo situāciju.

- Dažreiz neapmierinātība rodas, uztverot nesaskaņas starp to, kas ir un kas varētu būt.
- Dažreiz klientu sistēma var tikt pakļauta ārējam spiedienam, lai liktu tai mainīt uzvedību.
- Pastāv iespēja, ka iekšējas prasības radīs spriedzi, kas izraisīs izmaiņas.
- Nepieciešamība pabeigt uzsākto uzdevumu.
- Attiecības starp klientu sistēmu un izmaiņu veicēju. Kopīgā darbā tie attīsta gaidas par sava kopīgā darba rezultātiem.
- Dažreiz izmaiņas rada kvalitatīvas izmaiņas klienta sistēmas daļās, kas tādējādi atļauj vai pieprasa tālākas adaptīvas izmaiņas atlikušajā sistēmas daļā.
- Kad klienta sistēma pilnīgi apzinās savas problēmas, šīs sāpīgās problēmas tā saasinās, ka rodas intensīva vēlme kaut ko darīt.
- Savstarpējā atbalsta un saprašanās nozīmīgums.
- Vēlme iegūt visu iespējamo labumu no pieliktajām pūlēm.

Pretestību veicinošie faktori

- Tiklīdz "status quo" šķiet drošs, viss pārējais var draudēt ar iespējamām neveiksmēm.
- Dažreiz pretestība ir vērsta nevis pret izmaiņām vispār, bet pret vienu noteiktu izmaiņu mērķi.
- Visbiežāk pretošanās ir vērsta pret pastāvošā apmierinājuma un varas izjaukšanu.

- Pretestība dažkārt ir vērsta pret attiecībām starp klientu sistēmu un izmaiņu veicēju.
- Pēkšņa pretestība var rasties brīžos, kad sākumā nepamanīti vai nenožīmīgi faktori sāk darboties kā galvenais šķērslis izmaiņām.
- Nepamatots attiecību pārrāvums ar pārmaiņu veicēju var veicināt gan izmaiņas, gan pretestību.
- Nosacījumi, kas kavē izmaiņu progresu var būt arī neiesaistīti šai procesā.
- Nevēlēšanās pieņemt savu vājumu.
- Bailes no neveiksmes, veidojot jaunus uzvedības vai darbības veidus.
- Iepriekšējie neveiksmīgie izmaiņu mēģinājumi rada fatālistiskas neveiksmes gaidas.
- Bailes zaudēt pat esošo apmierinājumu.
- Iespējams, ka mazajās grupās pretestības spēks rodastad, ja grupas locekļi apzinās starppersonu procesus grupā, bet tiem nav sapratnes par kritērijiem, ar kuru palīdzību varētu vērtēt grupas locekļu uzvedību un tiem trūkst zināšanu par izmaiņas iespējām.
- Lēmumu pieņemšanas mehānisma trūkums kopienā.
- Klientu sistēmu un izmaiņu veicēju grūtības, pārveidojot diagnostiskos atklājumus iespējamajos mērķos un līdzekļos. Diagnoze bieži atklāj noteiktu upuru daudzumu, kas radīsies izmaiņu rezultātā.
- Konflikts starp izmaiņu veicēja ietekmi un klienta sistēmas "darba grupas" ietekmi.

5. Kopienas attīstība

Kopienas darba praksē ir atšķirība starp "kopienas attīstību" (KA) un "kopienas organizāciju" (KO).

KA var tikt aprakstīta kā profesionāļu un kopienas iedzīvotāju pūles palielināt sociālās saiknes un attiecības starp kopienas locekļiem, motivēt iedzīvotājus pašpalīdzībai, attīstīt atbildīgu vietējo vadību un radīt vai atjaunot vietējās institūcijas, organizācijas un dienestus.

KA ir process, kurā vietējās grupas ir iesaistītas vajadzību un mērķu noskaidrošanā un izteikšanā, kā arī kolektīvos mēģinājumos tos sasniegt.

KA uzsver pašu cilvēku iesaisti savu vajadzību noteikšanā un apmierināšanā. Tādēļ kopienas darbinieks pielieto "nedirektīvo pieeju" un ierobežo savu lomu līdz informēšanai, ekspertīzei, stimulēšanai, katalizēšanai un iedrošināšanai.

KA atspoguļo sabiedrības vairuma ("grass root") stratēģiju, kuras pamatprincips ir vietējo iedzīvotāju iniciatīva, iesaiste un dalība kā visa procesa sākumpunkts. Sabiedrības vairuma stratēģija ir balstīta uz viedokli, ka izglītības process padara cilvēkus spējīgus ietekmēt savas dzīves apstākļus.

KA kā darba metode pirmo reizi tika pielietota darbā ar jaunattīstības valstu tautām, kur kopienu darbinieki vismaz no šā gadsimta 20-ajiem gadiem ir bijuši aktīvi apzinīguma paaugstināšanā, palīdzot kopienas iedzīvotājiem sasniegt augstāku iedzīvotāju līdzdalības pakāpi un attīstot vietējo vadību.

Laikā starp 1960. un 1970.gadiem KA tika pielietota arī darbā ar industriāli attīstīto valstu tautām, sevišķi darbā mazattīstītā lauku apkārtnē, trūcīgos rajonos vai nabadzīgās pilsētas vidēs ar mērķi veicināt iedzīvotāju centienus strādāt kopā, kopīgi palielinot savu ietekmi, ekonomiskās un izglītības iespējas.

Tādās augsti attīstītās valstīs kā ASV, Lielbritānijā, Nīderlandē un Skandināvijas valstīs KA tika novērtēta kā metode demokrātijas stimulēšanai un nostiprināšanai – politiskā pieeja – un kā iedzīvotāju aktivitātes un intereses piesaistīšanas veids.

6. Iedzīvotāju līdzdalība

Iedzīvotāju līdzdalības idejā ir ietverta doma par to, kāda nozīme ir indivīdu maksimālajai dalībai plānošanā, organizēšanā un sociālo servisu nodrošināšanā. Šis viedoklis nav balstīts tikai uz demokrātisku ideju izstrādi vietējā līmenī, bet attiecas arī uz vajadzību identifikāciju, pakalpojumu trūkumu atklāšanu un jaunu resursu mobilizāciju.

Labākajā gadījumā sociālo pakalpojumu patērētāji (vājā un pasīvā puse) zina, kā strādā šie dienesti un kā tiek apmierinātas viņu vajadzības.

Tajā pašā laikā patērētājiem ir ierobežota pakalpojumu izvēle, un tādēļ patērētājiem ir nepieciešamas sevišķas iespējas piedalīties šajā procesā.

Galvenais ir tas, ka iedzīvotāju līdzdalības attīstīšana samazina rigīdo atšķirību starp sociālo dienestu pakalpojumu patērētājiem un klienta stāvokli. Visa kopiena tieši vai netieši patērē sociālos pakalpojumus, un patērētājiem ir liela nozīme efektīvu pakalpojumu nodrošināšanā. Līdzdalība dod iespēju patērētājiem ietekmēt un kontrolēt profesionālo varu un birokrātiju.

Līdzdalībai ir visas šīs potenciālās priekšrocības. Tomēr ir nepieciešams izšķirties starp dažādajām formām, kuras var tikt pieņemtas. Tā var būt aktīva līdzdalība, kurā cilvēki ir iesaistījušies, nodrošinot pakalpojumus vai palīdzību. Piemēram: mātes var tikt iesaistītas savu bērnu aprūpē slimnīcās vai bērnu invalidu iestādēs. Audžuvecāki var palīdzēt piesaistīt citus audžuvecākus. Vecu ļaužu klubu locekļi vai bērnu dārzu audzēkņu vecāki var iesaistīties un uzņemties daļu atbildības iestāžu vai klubu vadīšanā.

Tā var būt līdzdalība lēmumu pieņemšanas un plānošanas procesā. Piemēram, ietekme uz sociālo dienestu budžetu, prioritāšu noteikšanu un resursu sadali. Tas var parādīties arī veidojot grupas ar mērķi atklāt sevišķas vajadzības vai trūkumus sociālo dienestu pakalpojumos. Piemēram – smagi atpalikušu bērnu vecāki.

Ir dažādas grūtības līdzdalības veicināšanā. Piemēram, daži kopienas locekļi var izvirzīt pārāk lielas prasības veicamajos pienākumos; vēlme piedalīties var būt pārāk vāja un nenoturīga un pat pazust; dalībnieki var vēlēties mainīt politiku pēc vietējo līderu idejām, kas ir atšķirīgas, un rodas sarežģīta saikne, jābalansē starp populāru līdzdalības jēdzienu un tradicionālo demokrātiju.

Kopienu darbinieku loma gadījumā, ja darba devējs ir kāds sociālais dienests un, ir iespējama interešu konflikta rašanās. Sociālo dienestu departamentam ir jāatzīst fakts, ka daļa no personāla var tikt iesaistīta situācijās, kas izraisa dienesta kritiku, un var tikt iesaistīta ietekmes grupās.

Tādējādi, iedzīvotāju līdzdalības attīstība un tās funkcionēšana praksē ir lielā mērā atkarīga no tā, cik lielā mērā pastāvošā demokrātija saglabās

ieciētību un spēš saņemt kritiku un spiedienu, negaidot, ka "partnerattiecības" var pastāvēt bez konfliktiem.

7. Kopienas organizācija (KO)

KO var tikt definēta kā formālo un neformālo organizāciju centieni uzlabot pakalpojumus, kas tiek sniegti cilvēkiem vispār un patērētājiem atsevišķi.

To var izdarīt, pastiprinot esošās kopienas organizācijas vai radot jaunas organizācijas, kas apmierinātu kopienas locekļu vajadzības, vai arī stiprinot organizāciju sadarbību ar mērķi sekmēt lielākas un sarežģītākas programmas kopienas situācijas uzlabošanai. Tādējādi rodas jautājums par jaunu resursu attīstīšanu, esošo resursu organizēšanu, pielietošanu un sadalīšanu, panākot pēc iespējas lielāku efektu.

Kopienas organizācija darbojas organizatoriskā līmenī. KO atspoguļo t.s. "lietussarga stratēģiju" (*umbrella strategy*), kas ietver to, ka iniciatīvu uzņemas organizācijas ar "labām" un "pareizām" idejām, kuras tiek veidotas un realizētas iedzīvotāju, patērētāju un kopienas, vispār labā.

Ideju attīstīšana un realizēšana nenotiek bez iedzīvotāju ietekmes. Vēlmais un bieži vien esošais veids ietver attīstīšanu un realizēšanu sadarbībā ar iedzīvotājiem vai arī atkarībā no iedzīvotāju atsauksmēm un vajadzībām.

Tādējādi viens no svarīgākajiem KO mērķiem ir tādu savstarpējās komunikācijas kanālu attīstīšana un izveidošana, ar kuru palīdzību būtu iespējams iegūt vispilnīgāko iespējamo informāciju par to, kāda ir organizācijas darbība no patērētāju viedokļa, tādējādi iegūstot pilnīgākas zināšanas un pieredzi par nepieciešamajām izmaiņām vai attīstības virzieniem.

Patērētāju atsauksmes un kritika bieži tiek uztvertas kā kaut kas draudošs vai vismaz apgrūtinošs un rūpes vairojošs. Tomēr to vajadzētu uztvert kā izmaiņu veicinošu nosacījumu, kas spēj organizāciju izvest no esošā apmierinājuma ar savu darbību, kas nesakrīt ar patērētāju viedokli.

Cits nozīmīgs KO mērķis ir apzināties un atvieglināt pastāvošo pakalpojumu pieejamību. Vai tas ir klients, kurš ir "grūti sasniedzams" vai tas ir dienests un pakalpojums? Tas ir labi zināms fakts, ka jaunu organizāciju un pakalpojumu dibināšana vai jau esošo paplašināšana

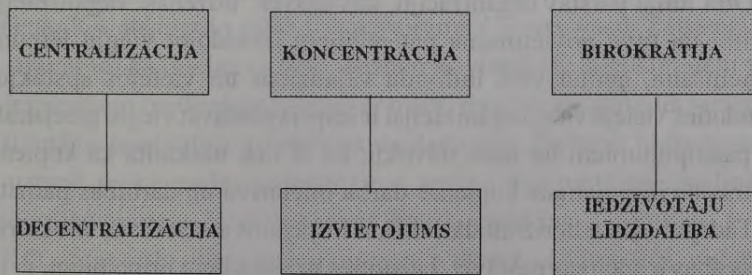
nepalielina un automātiski neuzlabo pakalpojumu saņemšanas iespējas vienlīdzību vai iespēju vispār. Daudz lielāka nozīme ir tam, kādā veidā tiek radīta atvieglota pieeja jau izveidotajām tiesībām, priekšrocībām, pakalpojumiem, pilnvarām un nodrošināta nepieciešamo pakalpojumu saņemšana.

Pieejamības palielināšana nav tikai barjeru un ierobežojumu novēršana fiziski nespējīgajiem cilvēkiem. Tas arī ir nozīmīgi, bet vēl lielāka nozīme ir atvērtas un nebirokrātiskas organizācijas veidošana, kas ar savu uzvedību un attieksmes parādīšanu veicinātu tās pakalpojumu patērētāju nākšanu pēc palīdzības. Tādējādi lielāka nozīme tiek piešķirta psiholoģiskajam komfortam un tā nodrošinājumam. Tādēļ ir nepieciešams izveidot adekvātu atdeves, atsauksmju un atskaišu sistēmu, ar kuras palīdzību organizācija un patērētājs kopā var noteikt kvalitatīvos un kvantitatīvos trūkumus pakalpojumu pieejamībā, tādā veidā tuvinot izmaiņu veikšanas brīdi. Šāda organizāciju un kopienas iedzīvotāju mijiedarbība rada iespēju uztvert organizāciju kā kopienas daļu un resursu avotu, kas kalpo kopienas interesēm.

8. Organizācijas šķēlums

Lai uzlabotu organizācijas struktūru un tās sniegtos pakalpojumus, iespējams izveidot organizācijas šķēlumu kā līdzekli esošās situācijas analīzei un novērtējumam, kā arī izmaiņu un attīstības virzienu izveidošanai un plānošanai.

Tādam gadījumam varētu būt noderīgs šis modelis:

Seši dažādi organizācijas principi

- Centralizācija:** Visa vara un autoritāte ir sakopota hierarhiskā sistēmā.
- Decentralizācija:** Vara un autoritātes izvietotas zemākos līmeņos, tuvāk patērētājiem.
- Koncentrācija:** Organizācija ir novietota vienuviet, neatkarīgi no viegla vai sarežģītākas pieejamības patērētājiem.
- Lokalizācija:** Organizācija ir sadalīta rajonu filiālēs ar mērķi atrasties tuvāk patērētājiem, nodrošinot tiem vieglu pieejamību pakalpojumiem.
- Birokrātija:** Organizācija ir veidota saskaņā ar birokrātiskas organizācijas pamatprincipiem, nošķirta no patērētājiem.
- Iedzīvotāju līdzdalība:** Organizācijas mēģinājumi iesaistīt savā dzīvē pakalpojumu patērētājus ar atsauksmju, pārskatu un citām stratēģijām.

Šie seši jēdzieni pārstāv sešus dažādus organizācijas principus, kam ir liela nozīme organizācijas darbā.

Šie jēdzieni var tikt apskatīti horizontāli, tādējādi iegūstot loģisku un secīgu organizācijas struktūru. Tādējādi augšējā rinda pārstāvēs organizāciju, kas uzsver vienotības, drošības un vienlīdzības nozīmi lēmumu pieņemšanā.

Otra līnija pārstāv organizāciju, kas uzsver "līdzenu" organizācijas nozīmi un tuvu novietojumu patērētājiem izveidojot vieglu lēmumu pieņemšanu, ņemot vērā individu vajadzības un vietējos apstākļus. Atrodoties vietējā vidē, organizācijai ir iespēja piedāvāt vieglu pieejamību tās pakalpojumiem un tādu stāvokli, ka tā tiek uzskatīta kā kopienas resurss un iespējamais kopienas darba iniciatīvu un darbības pamats.

Tādējādi, lasot horizontālā veidā, ir iespējams atrast divas struktūras, kuras abas ir spējīgas pastāvēt, balstoties uz dažādiem principiem, jo tās ir loģiski saistītas un vienlaicīgas. Tomēr mūsdienās ir grūti atrast šādas "tīras" struktūras. Biežāk sastopams abu horizontālo līniju principu

sajaukums, kas tādējādi neveido nekādu loģisku vai operatīvu kontekstu. Liela daļa no kļūdām organizāciju darbībā var tikt izskaidrotas ar šādu pretēju principu sajaukumu.

Ja ieejat organizācijā, lai palūkotos uz tās darbību no iekšienes, varat izmantot šādu analīzes modeli, uzzīmējot struktūras stāvokli starp tradicionālo hierarhisko formu un alternatīvo ("lēzeno") formu:

Organizācijas forma Organizācijas struktūra	Tradicionālā	Alternatīvā, (lēzenā)
Darbaspeka sadale	Konstanta atbilstoša funkcijām	Uz problēmām orientēta
Autoritāte	Hierarhiska	Nehierarhiska
Pienākumi	Saskaņā ar darbu (<i>job</i>)	Saskaņā ar darbu (<i>work</i>)
Atbildība	Diktēti pienākumi	Vispārīga atbildība
Komunikācija	Galvenokārt vertikāla	Galvenokārt horizontāla
Vadišana	Ar lēmumu palīdzību	Ar informēšanas un padomu palīdzību

Apkopojums. Gan KA, gan KO ir centiens uzlabot dzīves apstākļus kopienā. KA atspoguļo sabiedrības vairuma ("grass roots") stratēģiju, kas uzsver to, ka iniciatīva būtu jāuzņem vietējiem iedzīvotājiem vai profesionāļiem (nedirektīvā veidā) ar mērķi motivēt un stimulēt vietējos iedzīvotājus iesaistīties, piedalīties un darboties. Galvenā ideja ir radīt vai uzturēt spēkā esošās pašpalīdzības grupas, kas pastāvīgi mudinātu vietējos iedzīvotājus ietekmēt savus dzīves apstākļus.

KO atspoguļo vietējo organizāciju darbības ar mērķi uzlabot pakalpojumus un nodibināt vai pastiprināt kopienas pieeju pakalpojumu saņemšanai. Lielākajā daļā gadījumu KO iniciatīvu uzņem pašas

iesaistīt vietējos iedzīvotājus atsauksmju un citos atgriezeniskās saites procesos ar mērķi radīt vieglu pieeju pakalpojumiem, organizāciju un vietējās kopienas iedzīvotāju kopības sajūtu.

9. Kopienas attīstības un kopienas organizācijas pielietojuma piemēri

Kopienas attīstība

1. Pašpalīdzības grupu veidošana (piemēram, nespējīgu cilvēku, atpalikušu vai nespējīgu bērnu vecāku, vientuļu māšu, vecu ļaužu u.c.).
2. Aktivitātes blīvi apdzīvotās vietās ar mērķi aizkavēt noziegumus vai vēlmi bojāt īpašumu.
3. Procesi un aktivitātes ar mērķi integrēt kopienā dzīvojošos bēgļus un imigrantus.
4. Struktūru veidošana, kas palīdzētu iesaistīties kopienas dzīvē vispār.
5. Vietējo līderu audzināšana un izglītošana ar mērķi panākt vieglāku vietējo iedzīvotāju līdzdalību kopienas dzīvē.
6. Procesi un aktivitātes ar mērķi uzlabot atpalikušos rajonus.
7. Izglītošanas procesi ar mērķi iedrošināt cilvēkus veidot vietējas institūcijas un organizācijas.
8. Procesi un aktivitātes ar mērķi novērst cilvēku izolāciju vienam no otra.
9. Darbs ar jaunatni uz ielas un jauniešu klubos.

Kopienas organizācija

1. Kanālu un struktūru veidošana, kas atvieglo patērētāju atgriezeniskās saites saņemšanu un iedzīvotāju ietekmi uz pakalpojumu saņemšanu.
2. Vispārēji centieni padarīt pieejamākus dienestu pakalpojumus.
3. Centieni noteikt un likvidēt tās barjeras, kas neļauj personām ar īpašām vajadzībām iekļūt sabiedriskajās ēkās.
4. Klubu, asociāciju un vietējo grupu veidošana ar mērķi uzlabot kopienas dzīves kvalitāti.

5. Centienu un resursu koordinēšana starp sabiedriskajām institūcijām ar mērķi uzlabot to pakalpojumus vai ar īpašiem mērķiem, piemēram, novērst bērnu noziedzību (piemēram, kooperācija starp sociālajiem dienestiem, skolu un policiju).
6. Pieaugušo izglītošanas un brīvā laika pavadīšanas programmu izveide.
7. Piedalīšanās vietējās pašpalīdzības organizācijās un grupās.
8. Speciālu programmu izveide bērniem ar īpašām vajadzībām.
9. Sadarbības struktūru izveide starp kopienas sabiedriskajām un brīvprātīgajām organizācijām

Kopienas darba process

1. Organizācija kā līdzeklis

Iepriekšējā nodaļā mēs aplūkojām galvenos jēdzienus un principus, kas attiecas uz kopienu darbu. Šajā nodaļā un divās turpmākajās nodaļās mēs aplūkosim kopienu darbu saistībā ar konkrētu rīcību, uzsverot sistemātiskas darbības nozīmi.

Atkārtošanai - klientu un mērķa sistēmas kopienās ir:

- vietējie iedzīvotāji (iedzīvotāji vispār un sabiedrisko pakalpojumu patērētāji);
- vietējās nozīmīgās vai resursus sadalošās personas (vietējie līderi);
- vietējie tīklojumi un saistības;
- vietējās organizācijas (sabiedriskās, brīvprātīgās, interešu un ietekmes grupas).

Galvenais līdzeklis kopienu darba mērķu sasniegšanai un īstenošanai ir organizēšana.

Organizēšana var notikt kā pašorganizēšanās vai to var stimulēt profesionāli kopienu darbinieki.

Palīdzība var notikt nedirektīvā (uz procesu orientētā) un direktīvā (uz mērķi orientētā) veidā.

Taktika var tikt aplūkota trīs dažādos veidos:

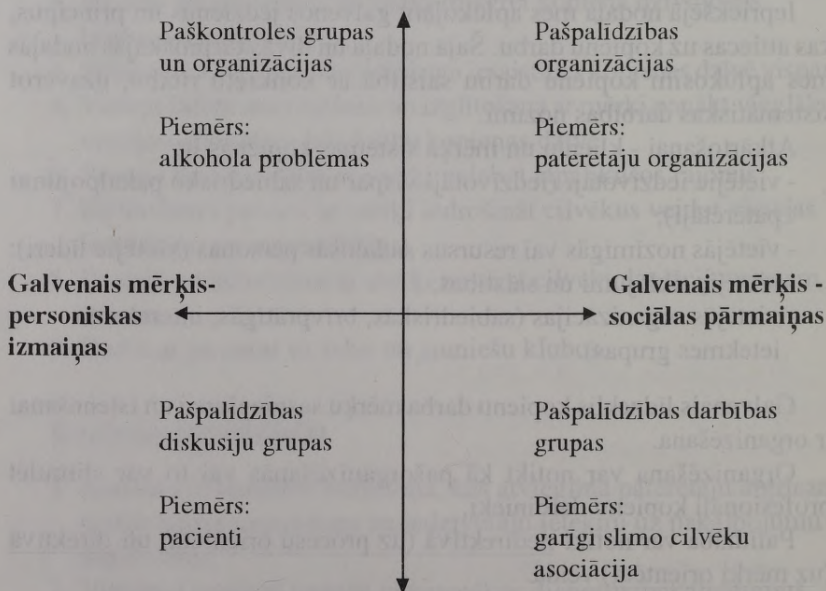
- organizācija
- interorganizācija
- intraorganizācija

Organizācija ietver sevī mēģinājumus motivēt, stimulēt un mobilizēt vietējos iedzīvotājus izveidot to interešu, ietekmes vai darbības grupu struktūras un veicināt vietējo līderu iesaisti šajās grupās.

Tas ietver arī mēģinājumus noteikt esošās vajadzības, stimulēt un motivēt pastāvošās sabiedriskās un brīvprātīgās organizācijas iesaistīties kopienas apstākļu uzlabošanā.

Zīmējumā attēloti dažādu pašpalīdzības organizāciju veidi sabiedrības vairuma ("*grass root level*") līmenī saistībā ar to galvenajiem mērķiem un ciešā vai attālā saistībā ar profesionālo un sabiedrisko sistēmu.

Tuvu pie sabiedriskās/profesionālās sistēmas

Tālu no sabiedriskās/profesionālās sistēmas

Interorganizācija ietver mēģinājumus uzlabot, palielināt vai izmainīt attiecības starp vietējo iedzīvotāju grupām, starp vietējām grupām un organizācijām (sabiedriskajām un brīvprātīgajām) vai starp organizācijām ar mērķi atrisināt problēmas vai izmainīt situāciju.

Piemēri:

- mērķu un darbības programmu koordinācija starp vietējām grupām;
- savstarpējas sapratnes panākšana starp vietējām varas iestādēm un vietējiem iedzīvotājiem par garīgi slimo un atpalikušo cilvēku iestādes novietošanu apdzīvotā rajonā;
- pakalpojumus sniedošo organizāciju koordinācijas programmu veidošana tā, lai katra no tām (arī sadarbībā ar citām) būtu labāk sagatavota sasniegt savus mērķus.

Intraorganizācija ietver mēģinājumus izmainīt vai uzlabot un pastiprināt iekšējos organizācijas apstākļus un administratīvās funkcijas vietējās grupās un organizācijās (sabiedriskajās un brīvprātīgajās) ar mērķi atrisināt iekšējās problēmas vai radīt izmaiņas.

Piemēri:

- nodibinātas interešu grupas izmainīšana par aktīvāku darbības grupu;
- sociālo dienestu decentralizācija un lokalizācija ar mērķi nodrošināt kopienas iedzīvotājus ar vieglāku pieeju, tādējādi izveidojot vietējo bāzi kopienas aktivitātēm.

2. Idejas un pieņēmumi kā sākuma punkts

Uzsākot kopienas darba projektu, jums būs dažas idejas un pieņēmumi par vajadzībām, problēmām, mērķa grupām un nepieciešamajiem pasākumiem.

Tabulā dots piemērs:

Mērķa grupa	Ietvertās problēmas	Kontakts ar mērķa grupām	Vietējās iniciatīvas
Bērni	Aprūpe Aizsardzība Rotaļu iespēju trūkums Brīvdienu pavadīšana Satiksme	Bērnu dārzi Skolas Vecāki Organizācijas Bērnu aprūpes organizācijas Sociālie dienesti	Aprūpes organizācija Vecāku organizāciju izveide Spēļu laukumu izveide Brīvdienu nometnes Satiksme Aizsardzība Sporta iespējas
Jaunatne	Uzvedība Noziedzība Izlaidība Vandalisms Alkohola un narkotiku lietošana Nepietiekamas izglītības un brīvā laika pavadīšanas iespējas	Ielas Kafejnīcas Skolas Klubi Sociālie dienesti Policija	Jaunatnes klubi Satikšanās vietas Apmācības kursi Sports un citas brīvā laika pavadīšanas iespējas Motivēšana piedalīties kopienas darbā un aktivitātēs
Pusmūža un veci cilvēki	Vientulība Aprūpe Nodarbinātība Pārvietošanās Satiksme	Klubi un asociācijas Sociālie dienesti Veselības dienesti Baznīca Vietējās satikšanās vietas	Pusmūža un vecu ļaužu klubi Aprūpes programmas Viegla pieejamība pakalpojumiem un transportam Pārtikas piegāde Palīdzība iepirkšanās jomā Satiksme Apmācība un aizsardzība

Nākošais solis ir:

3. Vietējo iniciatīvas grupu - darbības grupu- veidošana

Kopienas darbiniekam vietējo grupu izveidošana, to darbības programmu attīstīšana un to dibināšana "organizāciju" statusā parasti notiek soļu jeb pakāpju veidā, no kurām katrai ir nepieciešamas noteiktas kopienu darbinieka funkcijas:

- novērošana;
- kontakta nodibināšana, padoma un informācijas sniegšana, savas lomas izskaidrošana;

- konsultēšana un palīdzība, palīdzība grupai organizēties un izveidot struktūru;
- īpaša palīdzība;
- pakāpeniska aiziešana.

Galvenā kopienas darbinieka funkcija visu pakāpju laikā ir palīdzēt grupai atrisināt iekšējās grūtības, trūkumus un konfliktus.

Piemēri varētu būt šādi:

- nepietiekama pieredze vai prasme grupu tikšanās procedūrās, tehnikās un vadībā;
- pārāk lielas varas piešķiršana;
- sociopātiskā vadība - konflikts starp formālo un neformālo līderi;
- speciālu zināšanu un prasmju nepietiekamība;
- nespēja dalīt darbu, pārāk liels darba un pienākumu daudzums atsevišķiem grupas locekļiem;
- nepietiekams grupas līdzsvars un tikšanās regularitāte;
- nepietiekama informācijas saņemšana no grupas ārienes.

Kopienas darbinieka metodēs varētu ietilpt palīdzības sniegšana grupai gadījumos, kad parādās grūtības, uzņemoties starpnieka lomu konfliktos.

Palīdzība grupai no sākuma būs intensīva un ekstensīva, bet grupas attīstības laikā tā samazināsies, ar mērķi uzsākt pašatbalstošu darbību.

4. Kopienas darbinieka lomas

Par kopienas darbinieku lomu dažādību liecina tabula "kopienas darbinieka lomas".

No iepriekš teiktā var spriest, ka kopienas darbs notiek sistemātiski, vienmēr apzinoties, kas un kādēļ tiek darīts.

Divās nākamajās nodaļās mēs turpināsim aplūkot kopienas darba projektu sistemātiskas veikšanas principus un modeļus praksē.

Kopienas darbinieka lomas

Lomas	Projekta mērķa sistēma	Līdzekļi
Koordinators-plānotājs	Galvenās personas (vadītāji) organizācijās un aģentūrās	Kooperācija
Iedrošinātājs Attīstītājs Jauna ieviesējs (<i>innovator</i>) Izmaiņu veicējs Starpnieks	Vietējā kopiena (vietējās grupas, organizācijas un aģentūras)	Sarunas
Advokāts (aizstāvis) Izmaiņu veicējs Organizētājs Aktivists	Rigida sociālā sistēma	Konflikts

Darbs ar projektiem

Darbs ar projektu – gan ar kopienas projektu, gan ar cita veida projektiem – ietver uz procesu un uz problēmām orientētu darba metodi, kas nozīmē to, ka "problēma" ir galvenais faktors, pēc kura nosaka tās atrisināšanai nepieciešamo metodi. Uz problēmām orientētas darbības nozīmē tādu attieksmi pret darbu, kad nevairās no konfliktu atrisināšanas un negaida vieglus risinājumus.

Uz procesu un uz problēmām orientētās darbības ir metodes – darbs ar projektu galvenie elementi.

Darbs ar projektu šajā kontekstā tiek definēts kā darba metode, kurā darbinieki meklē un aplūko problēmu/uzdevumu ciešā saskarsmē ar sociālo realitāti, kurā šī problēma vai uzdevums parādās. Tas nozīmē to, ka darba mērķis ir nodrošināt pēc iespējas plašāku perspektīvu un uztveri, ka problēma tiek apskatīta no dažādiem viedokļiem saskaņā ar esošajiem

sektoriālajiem ierobežojumiem tradicionālajām profesionālajām delimitācijām, kā arī to, ka metožu un līdzekļu izvēli nosaka problēmas apraksts.

Problēmas apraksts ir galvenais sagatavojamais darba līdzeklis darbam ar projektu. Tajā jāatklāj iekļūšanas problēmas būtībā un pati problēma tādā veidā, lai tā kļūtu saskatāma visiem. Aprakstam jābūt konkrētam un precīzam, analizējot problēmu un dodot ierosinājumus uzlabojumu iespējām. Balstoties uz šo informāciju, tiek veidots mērķu apraksts un uzmetums darbības programmai (sk. nākošo nodaļu "Darba modelis"). Problēmas apraksts dod iespēju izvēlēties un piemērot nepieciešamo teoriju un metodes, kas atbilst praksei.

Darbu ar projektu kontrolē tā dalībnieki, t.i., process tiek kontrolēts, mijiedarbojoties tajā iesaistītajām pusēm.

Kontroles efekts ir tāds, ka dalībnieki tiek vairāk iesaistīti un iegūst pieredzi tādā nozīmē, ka tie spēj dot izskaidrojumu, kādēļ viņi ir iesaistīti noteiktās aktivitātēs.

Kopsavilkumā, var teikt, ka metode – darbs ar projektu satur šādus elementus:

- Kooperācijai nozīmīga materiāla savākšanu, sakopošanu, analizēšanu un strukturalizēšanu kontekstā ar tradicionālajiem darba veidu raksturojumiem, kuros dalībnieki izmanto savas speciālās zināšanas un profesionālo identitāti;
- Sava un citu darba organizēšana;
- Kooperācija kopēja uzdevuma risināšanā;
- Atbildības uzņemšanās par savu darbību;
- Sava viedokļa veidošana un spēja diskutēt, aizstāvēt savu viedokli;
- Paškritikas un citu viedokļu kritikas paušana;
- Sava un kopīgā darba mērķu un perspektīvu saskatīšana.

Šie elementi kopā veido profesionālo un personisko darbību un projekta dalībnieku attīstību, darba metodei radot konfrontācijas.

Kad ideja par projektu ir izveidojusies un pirmais sākotnējais projekta apraksts ir sagatavots, vēlams uz kādu brīdi apstāties pirms projekta uzsākšanas un pievērst uzmanību šādiem aspektiem:

Kā izklūt no projekta?

Tas, protams, var šķist paradoksāli, ka ar projektu stradājošais cilvēks vai projekta grupa var uzdot šo jautājumu, pirms projekts ir sākts. Iemesls ir tāds, ka ne projektu veicošais darbinieks, ne projekta grupa nevar tikt uzskatīti kā izolēti elementi un ka jebkurš projekts ir laikā ierobežots. Darbības tiek iesaistīti sadarbības partneri un mērķa grupas (tās, kas no projekta gūst labumu). Tādēļ parādās jautājums par darbību un par mijiedarbību (sk. nākošajā nodaļā).

Mērķa grupa un kopiena ir iesaistītas izmaiņu procesa plānošanā un realizēšanā. Projekts ir "atbildīgs" par tiem, kas tajā ir iesaistīti. Tā ir darba ar projektu ētika. Mērķa grupai ir jābūt spējīgai dzīvot izmaiņu procesa laikā un pēc to pilnīgas realizēšanas. Ir jābūt sajūtai, ka tā ir kaut ko ieguvusi no projekta apmaiņai pret ieguldītajām pūlēm. "Apmaiņas proporcijai" starp mērķa grupu un projekta grupu jābūt līdzsvarā. Kopiena vai mērķa grupa nedrīkst tikt atstāta bez ieguvuma sajūtas.

Projektu darba ētikas vēl viens nozīmīgs princips ir tāds, ka projekta grupa nekādos apstākļos nedrīkst projektu nepabeigt vai beigt bez tā rezultātu un esošā stāvokļa novērtēšanas. Projekta rezultātiem jāsaista ar realitāti tā, lai tas netiktu uztverts tikai kā interesants projekts, it īpaši pašai projekta grupai, bet gan kā mērķa grupas ikdienas dzīves ilgstošs uzlabojums.

Tādēļ liela nozīme jāpiešķir tā laika novērtējumam, kas nepieciešams projekta realizēšanai. Šim novērtējumam jāietver nozīmīgāko mērķu sasniegšanai nepieciešamais laiks. Jānodrošina arī projekta nepārtrauktība. Projekta pēkšņa pārtraukšana laika trūkuma vai citu resursu trūkuma dēļ neliecina par atbildības sajūtu pret projektā iesaistītajām personām.

Īsumā sakot, tas ir šīs darba metodes godīguma princips attieksmē pret mērķa grupu un sadarbības partneriem, kas ir projektā iesaistīti un kam ir dotas cerības.

Projekta beigšanas jautājumam jāatgādina projekta grupai tas, ka ir nepieciešams sagatavot plānu projekta procesa novērtēšanai. Šis jautājums vislabāk var tikt izstrādāts saistībā ar "Darba modeli" (sk. nākošo nodaļu).

Ja jautājums par projekta beigšanu nav pieminēts ievadfāzē, tas notiek tādēļ, ka novērtēšana un tās nepieciešamība bieži tiek aizmirsta vai atlikta uz vēlāku laiku, kad kaut ko labot, iespējams, ir par vēlu.

Ir nepieciešams nodrošināt novērtēšanas finansiālos un profesionālos resursus. Tomēr, aprakstot problēmu un mērķus, speciāla uzmanība jāpievērš mērķa kritēriju izveidošanai, kas tiks izmantoti novērtēšanas procesā, kā arī tas, kā tie tiks izmantoti projekta realizācijas gaitā. Ja mērķa kritēriji netiek izstrādāti pirms projekta uzsākšanas, iespējama apgrūtināta novērtēšana vēlāk.

Sadarbības partneri

Darbā ar projektiem ir nepieciešams meklēt sadarbības partnerus - "savējos" – kas var palīdzēt ar zināšanām un pieredzi, idejām un resursiem un kas var palīdzēt "aizstāvēt" projektu.

Tomēr, reālajā situācijā bieži parādās šādas kooperācijas veidošanas grūtības. Sākotnēji mērķi un līdzekļi šķiet pieņemami partneriem, bet faktiski var atklāties nedefinētas ekspektācijas, dažādas politikas, institucionālais "imperīālisms" vai vēlme saglabāt esošo varas sadalījumu starp sektoriem. Vēlme ieguldīt projektā resursus var izrādīties mazāk izteikta ne kā sākotnēji šķitis, un tas pats attiecas uz gatavību uzņemties nepieciešamo risku.

Pirms projekta sākšanas ir jānoskaidro, vai nodomi un attieksme pret projektu ir identiska ar potenciālajiem resursu ieguldīšanas plāniem un iespējām. Līgums var tikt slēgts pēc šādas pārbaudes.

Projektu organizācija

Pieeja kopienu darbam bieži ir pretrunā ar parasto sabiedrisko iestāžu darba metodēm.

Kopienų darba projektus raksturo šādi elementi:

- darbība un izmaiņas,
- holistiska pieeja uzdevumiem,
- savstarpējas sapratnes un grupas atbalsta rezultātā pieņemti lēmumi un kontrole,
- atklātība un gatavība uzņemties risku,
- neierobežoti plāni, nodomi un atdeve,
- esošo ierobežojumu ievērošana darbā.

Sabiedriskās iestādes raksturo sekojoša pieeja:

- stabilitāte kā mērķis.
- interešu sfēru – plānošanas, atbildības un kompetences – sadale,
- vienpusēji un autoritāri vadišanas mehānismi,
- zināma nevēlēšanās; prioritāte tiek dota drošībai, nevis jaunām iespējām un riskam,
- prasība pēc skaidriem un noteiktiem mērķiem un ierobežojumiem, lai samazinātu resursu patēriņu.

Šis raksturojums nevar tikt izmantots par pamatu salīdzinājumam. Tas tiek minēts tikai kā ilustratīvs materiāls dažādu variantu parādīšanai, kas var tikt apvienoti projekta organizācijā.

Paralēli projektam nepieciešamo resursu nodrošināšanai (nauda, telpas, darbinieki utt.) projekta organizācijai jābūt spējīgai darboties kā "lietussarga oorganizācijai". Tās mērķis – nodrošināt *dabisku veidojumu*, kam ir raksturīgs:

- skaidrs un pēc iespējas viennozīmīgs "līgums" starp iesaistītajām pusēm,
- nepārtraukts kontakts un savstarpēja informācija,
- kopēji pienākumi pret projektu,

- kopēja atbildības sajūta par projektu,
- savstarpēja atklātība un pretimnākšana,
- projekta īstenošanas dalībnieku darba apstākļu stabilitāte un pastāvība,
- projektu īstenotāju profesionālās un personiskās attīstības nodrošināšana.

Projekta finansēšana

Sagatavošanas fāzē liela nozīme ir tam, kā tiek veidota un nodrošināta finansēšana. Mērķis – nepārtraukt projekta īstenošanu algu trūkuma u. tml. faktoru dēļ.

Sākotnējos pieteikumos, jābūt ietvertiem tādiem elementiem kā problēmas apraksts, mērķi, darbības programma, laika sadalījums un nepieciešamais budžets.

Turpmākajā darba gaitā nepieciešams saņemt iespējamo finansiālo palīdzību. Tas notiek, ja stipendiju iegūšanas iespējas saskan ar nodomiem, mērķiem, laika sadalījumu un ekspektācijām par gatavību uzņemties nepieciešamo risku. Projekta veidotājiem var būt nepatīkami apsvērt, vai tie vēlas "pārdoties" un pieņemt kompromisus par projekta turpmāko gaitu. Tādēļ iesaisti, entuziasmu un vēlmi sākt darbu vajag salīdzināt ar reālām iespējām īstenot projektu paredzētajā laikā.

Fatālu efektu uz projekta īstenošanas procesu atstāj gan iesaistīto pušu neviennozīmīga attieksme pret projektu, gan nenoteikti finansēšanas termiņi.

Projekta nostiprināšana

Kopienu darba projektam jābūt balstītam uz reālo situāciju. Tam jāieklaujas mērķa grupas dzīvē un tā rezultātiem jābūt piemērotiem ikdienas situācijām.

Projektam jābūt piesaistītam kādai organizācijai (brīvprātīgai vai uz statūtu pamata veidotai).

Projekta rezultātus jāparedz pirmsprojekta periodā. Ļoti daudz projektu ir ietvēruši projektu procesus, bet nav bijis noteikts, kā var tikt garantēta projekta rezultātu īstenošana un noderīgums *pēc* projekta periodā. Projektu mērķis ir nevis "interesanti" ziņojumi, bet gan rezultātu iesaiste kopienas ikdienas dzīvē.

Ja projekts ir radījis kaut ko derīgu, ko ir parādījusi tā novērtēšana, ir nepieciešams nodrošināt šo rezultātu īstenošanu. Pretējā gadījumā projekts var tikt uzskatīts par neērtību mērķa grupai un citām projekta īstenošanas gaitā iesaistītajām pusēm. Šis ir projekta izpildes kultūras un profesionālās ētikas jautājums.

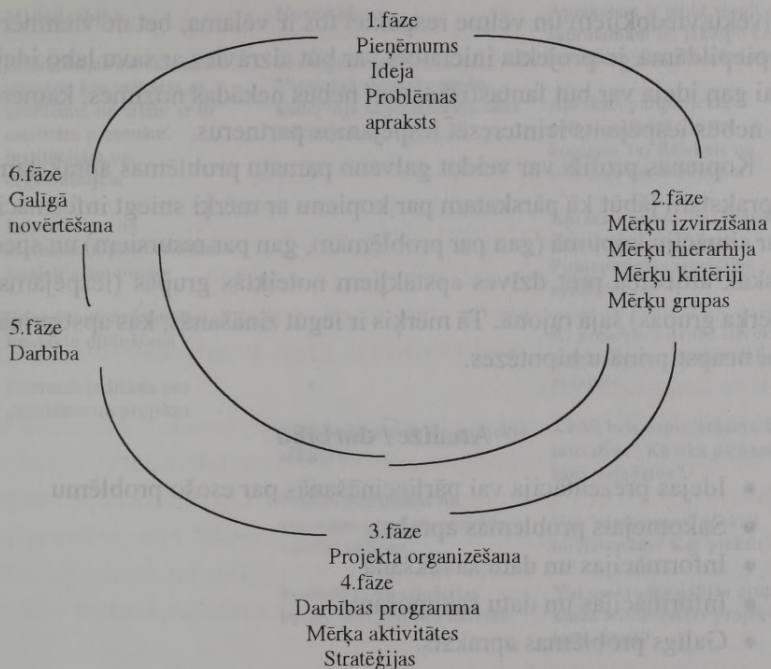
Darba modelis no idejas līdz darbībai

Šajā nodaļā mēs apskatīsim darba modeli, kas attēlo dažādās projekta fāzes no idejas rašanās līdz tās īstenošanas brīdim.

Šis modelis nebūs tieši adekvāts praksē īstenotajiem procesiem. Tas ir teorētisks plānošanas, struktūrēšanas un darbības kontrolēšanas līdzeklis, nepieciešams pārveidojot ideju praksē.

Tādēļ ir saprotams, ka mūsu modelim nevar izsekot no vienas fāzes līdz otrai. Tas nedrīkst radīt pārliecību, ka projekts vienmēr tiek veidots pēc līdzīga modeļa, sistemātiska un harmoniska progresā likumiem, no vienas fāzes pārejot uz nākošo. Fāžu kārtība bieži var tikt mainīta vai var rasties vajadzība sekot pretēji bultiņas norādītajam virzienam uz fāzi, kas šķietami bija pabeigta, ar mērķi izmainīt vai modificēt sākotnējos plānus un lēmumus.

Tālāk aprakstītas sešas darba modeļa fāzes. Apraksts ir sadalīts: "Komentāri", "Analīze/darbība", "Mijiedarbība" un "Novērtēšana". Jāņem vērā, ka projekts netiek novērtēts tikai projekta beigās, bet arī nepārtraukti visu fāžu laikā.

Darba modelis. 1.fāze **Projekta ideja un pamatojums**

Komentāri

Vispārīgos terminos tiek aprakstīti apstākļi, kas nepieciešami jau sākotnējā veidošanas fāzē. Pirmajā fāzē galvenā nozīme ir pēc iespējas lielāka pamatmateriāla savākšanai ar mērķi nodrošināt iespēju īstenot projektu un gūt pozitīvus rezultātus.

Materiālu ir iespējams savākt sadarbībā ar potenciālajiem partneriem. Tas var radīt arī interesi par problēmu, un projekts var iegūt pirmos kontaktus ar potenciālajiem partneriem, kā arī ar cilvēkiem, kas var to materiāli atbalstīt. stipendijām saistītām personām. Atvērtība pret citu

cilvēku viedokļiem un vēlme respektēt tos ir vēlama, bet ne vienmēr tā ir piepildāma, jo projekta iniciators var būt aizrāvis ar savu labo ideju. Lai gan ideja var būt fantastiska, tam nebūs nekādas nozīmes, kamēr ar to nebūs iespējams ieinteresēt iespējamos partnerus.

Kopienas profils var veidot galveno pamatu problēmas aprakstam. Aprakstam jābūt kā pārskatam par kopienu ar mērķi sniegt informāciju par situāciju kopumā (gan par problēmām, gan par resursiem) un specifiskāk attiecībā pret dzīves apstākļiem noteiktās grupās (iespējams – mērķa grupās) šajā rajonā. Tā mērķis ir iegūt zināšanas, kas apstiprinātu vai neapstiprinātu hipotēzes.

Analīze / darbība

- Idejas prezentācija vai pārliecināšanās par esošo problēmu
- Sākotnējais problēmas apraksts
- Informācijas un datu savākšana
- Informācijas un datu sakopošana
- Galīgs problēmas apraksts.

Mijiedarbība

Informācijas savākšana no grupām, kas saskaras ar problēmu, un citām ar to saistītām personām, institūcijām un organizācijām.

Informācijas un secinājumu prezentēšana iesaistītajām pusēm

Formālu un neformālu kontaktu dibināšana

Intereses radišana par problēmu un projektu

Novērtēšana

1. Projekta pamats
Vispārīgs apraksts par to, kādēļ bija nepieciešama šāda iniciatīva.

2. Iniciatīvas pamats projekta sākšanai.

Precīzs problēmas un situācijas apraksts projekta veicēju uztverē.

Problēmas un situācijas būtība citu personu uztverē.

Aprakstam ir jābūt viegli saprotamam un jākalpo kā lasītājiem domāts ievads.

Apraksts par projekta pamatorganizāciju un kopieni, tās fiziskais un sociālais raksturojums.

Apraksts par to, kas ir radījis pašreizējās problēmas. Pirmsprojekta situācijas apraksts.

Ar projektu saistīto cilvēku attieksmes un ekspektācijas apraksts.

Kādēļ bija nepieciešama šāda iniciatīva? Kā tika pamanīta šāda vajadzība?

Vai "citas puses" piekrit iniciatoriem? Kas piekrit?

Vai pastāv iesaistītas grupas, kuras ieinteresētas projekta īstenošanā?

Kas ir piedalījies diskusijās par projekta pamatideju? kādā veidā viņi tika iesaistīti? Kādā veidā un cik lielā mērā iespējami sadarbības partneri? Vai būs vienošanās? Kas nodrošina resursus?

Darba modelis, 2. fāze

Projekta mērķi

Komentāri

Mērķu apraksts tiek veidots procesam, kas sākas no idejas un ierosinājumiem līdz vairāku mērķu un prioritāšu izvirzīšanai un galīgām mērķu aprakstam.

Mērķu apraksts norāda vispārīgos mērķus, *ko jūs gribat sasniegt*, un arī darbības mērķus – *kā jūs to sasniegsiet*.

Mērķu apraksts sniedz specifisku informāciju, kas var noderēt iesaistītajām pusēm (piemēram, sadarbības partneriem un finansējošajām

iestādēm). Tajā pašā laikā tas kalpo arī par līdzekli projekta vadītājam un darba grupai kopumā, palīdzot projekta gaitā nenovirzīties no sākotnējiem tā mērķiem. No mērķiem ir atkarīgas tiem sekojošās aktivitātes.

Tas gan nenozīmē, ka mērķi nevar tikt pielāgoti vai tiem nevajadzētu tikt pielāgotiem projekta izpildes gaitā. Mērķiem ir jātiek pielāgotiem apstākļiem, t.i., jābūt iespējai mainīt mērķus atbilstoši izmainītajai situācijai, tanī pašā laikā nemainot pašus pamatmērķus. Mērķu mainīšana nedrīkst notikt pēkšņi, bet tai jānotiek pēc noteiktiem apsvērumiem un pielāgojoties situācijai kopienā vai mērķa grupā, ievērojot arī jau noteiktos novērtēšanas kritērijus.

Mērķi ir jāvirza *mērķu hierarhijas* veidā, nosakot primāros un sekundāros mērķus, kur sekundārie mērķi kļūst par līdzekļiem (operatīvās daļas mērķi) attiecībā pret primārajiem mērķiem. Operatīvās daļas mērķus var pazīt, jo tie atbild uz jautājumu "Kā" attiecībā pret primārajiem mērķiem. Sekundārie mērķi veicina veiksmīgāku un ātrāku primāro mērķu realizēšanos konkrētās darbībās – *mērķa darbībās*, kas tiek veiktas, lai sasniegtu projekta mērķus.

Mērķu kritēriji ir līdzeklis, ar ko iespējams noteikt, vai operatīvās daļas mērķi – mērķa darbības – ir sasniegti. Darbības programmas objekts tiek saukts par "mērķa grupām".

Iepriekš aprakstītais process ietver iesaistīto pušu mijiedarbību, kuras laikā tiek pārbaudītas arī alternatīvās iespējas un kur nesaskaņu un interešu konfliktu gadījumā tiek veidotas diskusijas kā to atrisinātājas.

Analīze / darbība

- Iespējamo mērķu prezentācija saskaņā ar projekta aprakstu
- Iespējamo mērķu novērtēšana
- Galīgā mērķu novērtēšana un sadalīšana mērķu hierarhijā:
 - primārie mērķi
 - darbības mērķi
- Projekta mērķa grupu noteikšana un apraksts.

Mijiedarbība

Projektā iesaistīto vai ar problēmu nodarbināto cilvēku vēlmju un ierosinājumu uzzināšana.

Iespējamo un alternatīvo mērķu noskaidrošana.

Starptniecība konfliktos un iespējamās pretestības pārvarēšana projekta sagatavošanas laikā.

Novērtēšana

Mērķu apraksts.

Iespējamo mērķu apraksts saistībā ar problēmas aprakstu.

Prioritātes noteikšana starp iespējamajiem mērķiem.

Prioritāšu noteikšanai nepieciešamo kritēriju izveidošana, piemēram:

- problēmas būtība
- iesaistīto pušu intereses
- iniciatoru intereses
- nodomi attiecībā pret finansējumu
- iniciatoru pieeja profesionāliem, finansiāliem un laika resursiem attiecībā pret problēmas būtību un iespējamo atrisinājumu.

Iespējamās nesaskaņas vai interešu konflikti, kas ir ietekmējuši prioritāšu izveidi.

Kas ir sniedzis padomu pirms prioritāšu noteikšanas?

Mērķu noteikšana

Noteiktie mērķi ir prioritāšu izteicēji

Mērķu noteikšana tiek aprakstīta ar mērķu hierarhijas palīdzību, kas satur mērķa darbības

Pastāvīgās un galīgās novērtēšanas kritēriji tiek aprakstīti, balstoties uz mērķu hierarhiju.

Tiek noteiktas projekta mērķa grupas.

Darba modelis. 3.fāze

Projekta organizācija

Komentāri

Par šo fāzi attiecīgie komentāri daļēji jau ir doti iepriekšējās nodaļās:

- projekta organizācija
- sadarbības partneri
- projekta nostiprināšana

Organizācijas veids jāizvēlas, nevis balstoties uz subjektīvu ideoloģisku attieksmi pret dažādiem organizācijas veidiem, bet balstoties uz to, kāds būs projekts un kas ir pašlaik nepieciešams. Tajā pašā laikā nepieciešams novērtēt projekta grupas un sadarbības partneru gatavību darboties attiecīgajā organizācijā. Organizācijas veidu vēlams izvēlēties, konsultējoties ar visiem līdzdalībniekiem vēl pirms projekta uzsākšanas. Tomēr, saskaņā ar mērķiem, ir nepieciešams mainīt un pielāgot organizāciju tad, kad tas varētu veicināt progresu vai projekta attīstību un pielāgošanos situācijai. Izmaiņas un pielāgošanās drīkst notikt tikai ar visu sadarbības partneru piekrišanu.

Analīze/darbība

- Priekšlikumi projekta organizācijai:
 - projekta darbinieku centrālā grupa
 - novērošanas/atbalsta grupa
- Priekšlikumu novērtēšana un izvēle
- Galīgās projekta grupas izvēlēšanās
- Vadības un darba metožu izvēle
- Iespējamo sadarbības partneru un "savējo" izvēle, diskusijas par to
- Komunikācijas kanāli ar mērķa grupām
- Informācijas un komunikācijas kanālu dibināšana.

Mijiedarbība

Novērtēšana

To personu iesaistīšana, kas, diskutējot par organizācijas veidu un to, kā nostiprināt projektu vispārīgajā administratīvajā sistēmā, ir uzņēmušas vispārīgu atbildību par projektu.

Kontakti ar ieinteresētajiem sadarbības partneriem un "savējiem" ar mērķi noslēgt pastāvīgas vienošanās.

Kontakti ar mērķa grupām skaidru un viennozīmīgu komunikācijas kanālu izveidošanai.

Kontakti ar visām iesaistītajām pusēm ar mērķi izveidot skaidrus un nepārtrauktus komunikācijas un informācijas apmaiņas kanālus.

4. Projekta organizēšana

Organizācijas struktūra

Attiecības ar apkārtnējo vidi.
Mijiedarbība ar projektu.

Principi un attieksmes.

Par projektu atbildīgā organizācija.

Projekta īstenošanai speciāli izveidotās grupas:

- komitejas
- novērošanas un atbalsta grupas

Projekta grupas sastāva, vadības un darba metožu apraksts.

Formālie un neformālie sadarbības partneri un citi, kas ir piesaistīti projektam tā plānošanas fāzes laikā.

Projekta grupas darba pamatprincipu apraksts.

Attieksmju sfēras, kas ir pārstāvētas projekta grupā:

- profesionālā attieksme
- personiskā attieksme

Darba modelis. 4.fāze

Darbības programma un resursi

Komentāri

2.fāzē komentāri jau ir dati par mērķu operatīvo daļu – mērķa darbībām. Mērķa darbību sakopojums noteiktā secībā sastāda vispārīgo *darbības programmu*. Tādējādi 2. un 4. fāžu komentāri ir jāuzskata kā viens vesels.

Darbības programma liek domāt par *stratēģijas* jautājumu.

Tiek izdarīta izvēle starp stratēģiju, kas ved uz to, ka sociālās izmaiņas tiek radītas no apakšas – "*vidusslāņu stratēģija*" ("*grass root strategy*") - vai arī izmaiņas rada organizācijas no augšas – "*lietussarga stratēģija*". ("*UMBRELLA Str-gy*")

Ir iespējams runāt arī par "aktīvas piedalīšanās stratēģiju", kas ir balstīta uz iedzīvotāju iniciatīvām pretstatā birokrātiskās piedalīšanās stratēģijai, ko darbībā ievieš organizācijas ar savu iniciatīvu. Pastāv arī minēto stratēģiju apvienojums, kas gan bieži dod pamatu nenoteiktībai un frustrācijai mērķa grupās, tādēļ ka tas ir divu pilnīgi dažādu sākumpunktu apkopojums.

4. fāzē ir jāizveido galīgais projekta finansēšanas nodrošinājums. Ir izveidots pilnīgs pārskats par projekta gaitu, nepieciešamā laika aprēķinu ieskaitot. Tagad var veidot budžetu un uzdot jautājumu, kuru nekad nedrīkst aizmirst: "Kas maksās?"

Materiālam, ko ir paredzēts iesniegt finansētājām organizācijām, ir jābūt skaidram un viennozīmīgam. Faktu noklusēšana vai mainīšana nedos nekādu rezultātu. Mērķiem un darbības programmai jābūt skaidri noteiktai un termiņiem un apstākļiem – pareizi un saprotami definētiem. Tas ir galvenais veids, kā likt saprast, ka projekta veidotāji un ar to saistītie cilvēki ir gatavi uzņemties atbildību un saglabāt to projekta īstenošanas laikā.

Finansēšanas iestādes parasti pastāv uz saviem izpildes termiņiem. Tādā gadījumā ir nepieciešams novērtēt, vai šie termiņi netraucē veiksmīgai projekta īstenošanai, vai tos var iekļaut projekta gaitā. Jāņem vērā iespēja panākt kompromisus.

Analīze/darbība

- Alternatīvo darbības programmu prezentācija
- Alternatīvajiem variantiem nepieciešamo resursu noteikšana
- Pieejamo resursu noteikšana
- Darbības programma:
 - objektīvās aktivitātes
 - stratēģijas
- Nodrošinātais finansējums.

Mijiedarbība

Atrast pieeju un rīkot diskusijas ar:

- mērķa grupām
- personām, kas ir atbildīgas par projektu
- finansējošajām iestādēm
- projekta grupu

Starpniecība konfliktos un pretestības pārvarēšana saistībā ar darbības programmas izveidi un finansējuma nodrošināšanu.

Novērtēšana

5. Projekta darbības programma

Mērķa darbības

Mērķa darbību (operacionālo mērķu) apraksts. Var tikt prezentētas. Alternatīvās mērķa darbības (ierosinātās darbības) Tādā gadījumā arī tās ir jāapraksta un jāizskaidro darbības galīgās izvēles cēloņi.

Gadījumā, ja tiek iesaistītas pie projekta grupas nepiederošas personas, jāapraksta to devums.

Objektīvie kritēriji

Ir noteikts galīgais variants saskaņā ar noteiktajām mērķa darbībām.

Pieeja nepieciešamajiem resursiem salīdzinājumā ar paredzētajām mērķa darbībām

Apraksts par to, vai un kā resursi ir ietekmējuši mērķa darbību izvēli.

Stratēģija

Piemēram:

- "Vidusslāņu" stratēģija ("grass root")
- "Lietussarga" stratēģija ("UMBRELLA" STR.)
- Attīstības stratēģija
- Konfliktu-konfrontācijas stratēģija

6. Projekta resursi

Finansiālie resursi

Finansējošās iestādes. Finansējums un ar to saistītie noteikumi. Apjomi. Administrācija un kontrole.

Darbspēks

Darbinieku skaits. Darba līguma termiņi. Projekta darbinieku.

- profesionālā kvalifikācija,
- apmācība,
- speciālas intereses,
- ārpusdarba attiecības,

Brīvprātīga darbspēka iesaistīšana.

Aprikojums.

Ēkas. To novietojuma, aprikojuma un pielietojuma cēloņi.

Resursu problēmas

Piemēram,

- projekta sākumā nenoteikts finansējums,
- neadekvāts darbspēks,
- projekta darbiniekiem nepieciešamā apmācība,
- pārraudzības iespēju trūkums vai nepilnība,
- neērts telpu iekārtojums
- īslaici gi lietojamas telpas.

Darba modelis. 5.fāze

Realizācijas gaita

Komentāri

Līdz pat šai fāzei mēs esam aprakstījuši projekta plānošanu un organizēšanu. Esam noteikuši mērķus un cik lielā mērā ticam to pilnīgai piepildīšanai. Esam mēģinājuši noteikt un paredzēt projekta tālāko gaitu. Plāniem tagad tas jāpierāda.

Šajā sakarā jāatceras, ka "plāns ir spēkā tikai līdz pirmajai tikšanās reizei ar ienaidnieku". Var rasties nepieciešamība to adaptēt, modificēt un izmainīt. Projekta darbā ir ietvertas arī ierobežojumu izmaiņas, bet tām jānotiek pakāpeniski, pielāgojot pārējo situāciju. Mainot mērķa darbības, jātiek mainītiem arī mērķa kritērijiem. Procesa laikā veiktajām izmaiņām jābūt visas grupas akceptētām. Jaiesaista arī sadarbības partneri un mērķa grupas.

Projekta darbs vienmēr ietver arī improvizāciju, jo tiek izmēģinātas un ieviestas jaunas darba metodes. Tiek pārbaudītas projekta grupas prasmes un zināšanas. Tomēr tanī pašā laikā ir nepieciešams pielietot metodisku pieeju. Jaunās metodes, kas tiek attīstītas procesa laikā, jāapraksta novērtējuma daļā.

Projekta organizācijai jābūt elastīgai un jāseko izmainītajiem apstākļiem, bet partneriem jābūt tajā iesaistītiem, iegūstot kopēju sapratni, kas un kādēļ tiek darīts.

Procesa laikā notiekošās izmaiņas bieži vien maina cilvēku attieksmi pret to. Dažiem cilvēkiem nepārtrauktas pārmaiņas ir dzīves veids, kura mērķis ir pati izmaiņa. Citi cilvēki uztver izmaiņas kā kaut ko tādu, kas var viņus apdraudēt. Abi šo attieksmju veidi ir galējības un nevar tikt kombinēti ar dinamisku, sistemātisku un metodisku darba metodi. Tie parasti saistās ar dažādām nesaskaņām vai konfliktiem, kas rodas attieksmju un nostāju nesakritības gadījumā un var ietekmēt projekta darba grupas "iekšējo dzīvi". Šādā gadījumā ir vēlams piesaistīt *procesu konsultantu*, kura mērķis – sekot un attīstīt projekta grupas darbību.

Procesu konsultantam jābūt spējīgam arī atbalstīt, motivēt un pārraudzīt darba grupas iekšējos procesus. Viņam jāpalīdz grupai atrisināt tās iekšējās nesaskaņas un konfliktus lai, grupa iegūtu atbildības sajūtu

par notiekošajiem procesiem un spēju risināt savas problēmas, virzot Procesu konsultants var pildīt arī starpnieka lomu starp projekta grupu un citām iesaistītajām pusēm.

Analīze / darbība

- Darbības programmas sākšana un īstenošana.

Mijiedarbība

Uzdevumu sadale starp projekta grupas locekļiem. Organizācijas veida un procedūru noteikšana grupā un attiecībā pret neiesaistītajām pusēm (novērošanas/atbalsta grupas, sadarbības partneri).

Ieguldīto resursu jeb finansējuma sadale dažādiem uzdevumiem.

Vienošanās par ekonomijas kontroli.

Novērtēšana

7. Darbības progress

Aprakstam jāsniedz procesa būtība, grūtības un projekta progressa iespējas, aprakstot dažādus nozīmīgus gadījumus.

8. Projekta attīstība darbības progressa laikā

Izmaiņās un attīstībā šādās sfērās:

- projekta grupas sastāvs,
- projekta grupas organizācija un darba metodes:
- aprikojums,
- finansējums,
- mērķu / mērķa darbību apraksts:
- darba principi,
- darba metodes,
- projekta organizācijas veids,
- sadarbības partneri,
- iesaistīto pušu attieksme un nostāja.

Nozīmīgu izmaiņu un attīstības procesu apraksts.

Kādēļ un kā ir notikušas šīs izmaiņas un attīstība?

9. Procesu analīze

Analīze papildina 8. jautājuma aprakstu.

Projekta grupas iekšējā dzīve, grupas dinamika un konflikti.

Projekta mijiedarbība ar citiem projektiem.

Darba modelis. 6.fāze

Projekta gala novērtējums

Komentāri

Novērtēšana ir mēģinājums sistemātiski aprakstīt, sakopot un analizēt kādu konkrētu darbu un sasniegto progresu, piemēram, ideju, mērķi, progresu un sasniegtos rezultātus.

Novērtēšana ir nepārtraukts process, kas notiek visās 6 fāzēs un ko nedrīkst atlikt pēc projekta beigšanas. Darba modeļa novērtēšanas slejā ir uzskaitīti visi elementi, ko vajadzētu iekļaut projekta novērtējumā.

Kādēļ ir nepieciešams novērtējums?

- lai apkopotu un uzskaitītu tos elementus, kam ir bijusi un kam nav bijusi ietekme;
- lai veiktu nepieciešamos labojumus un pielāgojumus projekta veikšanas laikā;
- lai apkopotu un saglabātu projektā izmantotās darba metodes;
- lai veicinātu tālāku projekta attīstību;
- lai atskaitītos finansējuma devējiem;
- lai parādītu sadarbības partneriem un finansēšanas iestādēm, ka to nauda un pūles ir izmantotas sekmīgi, tādējādi mēģinot tos pārliecināt par piedalīšanos arī citos līdzīgos projektos;
- lai publicētu metodes, rezultātus un pieredzi, kas varētu noderēt citām projektu grupām.

Projekta darbiniekiem, kas ir iesaistījušies projekta attīstībā, var būt grūti ieturēt vajadzīgo distanci pret savu darbu. Projekta un tā efekta sistematizēšanai vēlams piesaistīt kā novērtētāju, kādu nepiederošu personu, kas varētu brīvi un neatkarīgi novērtēt projektu. Tomēr nozīmīgi ir arī tas, ka projekta darba grupa ir iesaistīta un ka tās novērtējumi ir iekļauti kopējā projekta novērtējumā.

Analīze/darbība

- Informācijas savākšana un apkopošana.
- Īstenotās darbības programmas rezultātu novērtējums ar nolūku konstatēt, vai tā atbilst projekta mērķiem (mērķa aktivitātes salīdzinājumā ar mērķa kritērijiem).
- Atskaītes (dokumentācija - publikācijas).

Mijiedarbība

Diskusijas un novērtēšana projekta grupā, iesaistoties arī visām piesaistītajām pusēm ar mērķi novērtēt procesu un sasniegtos rezultātus.

Novērtēšana

10. Novērtēšana

Projekta efektivitāte saistībā ar tā mērķiem.

Novērtēt apjomu, cik lielā mērā procesa gaitā sasniegtie rezultāti atbilst sākotnējiem vai pārskatītiem mērķiem - novērtējums attiecībā pret noteiktajiem mērķa kritērijiem.

Iespējamie papildus efekti vai mērķi.

Negaidītu efektu apraksts, kas neatbilst mērķa darbībām. Efekti var būt gan pozitīvi, gan negatīvi.

Resursi

Resursi tiek novērtēti ar mērķi konstatēt to atbilstību projekta mērķiem un uzdevumiem.

Kur resursi tika izmantoti visefektīvāk?

Ieteikumi līdzīgam darbam nākotnē.

Projekta gaitā iegūtās pieredzes visaptverošs apraksts atklājot, vai tā var tikt izmantota citos projektos. Kas bija labāk un kas - sliktāk nekā paredzēts?

Neparedzēti gadījumi. Projekta grupas un darba procesa attiecības ar ārējo vidi.

Pielikums Sociālā darba modelis

Iejaukšanās līmenis Klientu sistēmas Mērķa sistēmas	Mērķi	Sociālā darba metodes	Sociālā darbinieka lomas
Indivīdi	Noveršana	Konsultēšana	Padomdevējs un vadītājs
Ģimenes	Problēmu risināšana	Darbs ar ģimeni	Aizstāvis
Grupas un to apvienības	Izmaiņošana	Sociālo grupu un to apvienību darbs	Iedrošinātājs
Organizācijas	Jaunā ieviešana (<i>innovation</i>)	Sociālo grupu un to apvienību darbs	Attīstītājs
Kopienas	Attīstība	Sociālā administrācija	Jaunā ieviesējs (<i>innovator</i>)
	Organizācija		Izmaiņu veicējs
	Plānošana	Kopienas darbs	Koordinators
	Pētījumi	Pētījumi sociālajā darbā	Starpnieks Organizētājs Plānotājs Pētnieks

Piezīme: starp horizontālajām slejām nav sakritības un atbilstības.

REHABILITĀCIJAS PAMATI

Rehabilitācija palīdz uzveikt tos fiziskos, garīgos vai psihiskos trūkumus un to sekas, ko cilvēks pats nespēj pārvarēt, kā arī novērš vai mazina invaliditātes draudus, atraisa spējas un spēkus, kā arī ticību sev, kas ļauj cietušajam atrast savu vietu sabiedrībā un darba tirgū.

No šīs definīcijas izriet tādi svarīgi jēdzieni kā invaliditāte, jaunu sociālu saišu izveide, sociāla integrācija, invaliditātes profilakse.

Darba spēju zudums cieši saistās ar veselības, slimības un normas jēdzienu. Funkcija, kas tiek uzskatīta par pietiekamu, bieži nozīmē piemērošanos noteiktiem vides apstākļiem vai dzīves situācijai. Slimība krasi izmaina pacienta dzīves ikdienu, liek zaudēt ierasto sociālo lomu ģimenē un darbā. [2]

1. Traucējumi, ierobežojumi, nevarība

Nelabvēlīgas vides un riska faktoru ietekmes dēļ, kā attēlots 1.zīm., iespējama pakāpeniska pāreja no veselības uz veselības potenciāla izsīkumu un akūtas vai hroniskas slimības attīstību. Tas var novest pie darba spēju zuduma, fiziskas un garīgas nevarības, kas nozīmē cilvēka stāvokļa maiņu no vesela līdz slimam un nevarīgam.

Fiziskās un psihiskās veselības zaudējums neglābjami novedis arī pie sociāliem ierobežojumiem. Visi trīs šie traucējumu veidi novēršami kompleksi.

Rehabilitācijas mērķim nav saistības ar nelaimes cēloņiem. Rehabilitācijas uzdevumi arvien paliek vieni un tie paši: cilvēkam atkal sevi jāapzinās, jāatgūst ticība sev un dzīvei, ar skaidru skatienu jāraugās nākotnē. Viņam vispirms jāsamierinās ar savu stāvokli, dubultojot savu pūliņus, un jācenšas atgūt savu vietu sabiedrībā.

Medicīniskajai rehabilitācijai seko arodrehabilitācija, kuru nostiprina ar nepārtrauktu psihosociālu palīdzību (skat. 2. zīm.).

2. Invaliditātes jēdziens un veidi

2.1. Definīcija un invaliditātes pakāpes

Jau rehabilitācijas definīcijā tiek konstatēts, ka palīdzība domāta tiem cilvēkiem, kas fiziski vai garīgi cietuši. Pēc PVO (Pasaules veselības organizācija) standartiem ar jēdzienu *invalids* saprot:

"Katra personu, kura īsāku vai garāku laiku kopš dzimšanas, nelaimes gadījumā, slimības vai vecuma dēļ fiziski vai garīgi ir cietusi, un tāpēc tās patstāvīgā rīcībspēja, iespējas mācīties un apgūt profesiju ir ierobežotas". (PVO, 1976.)

1996. gada 23. oktobri likuma grozījumos "Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību" 9. pantā teikts:

"Invaliditāti atkarībā no fizisko vai psihisko spēju ierobežojuma pakāpes iedala:

1) smagā invaliditātē, nosakot:

a) pirmo invaliditāte grupu,

b) otro invaliditātes grupu,

2) mēreni izteiktā invaliditātē, nosakot trešo invaliditātes grupu.

Pirmo invaliditātes grupu nosaka, ja personai ir ļoti izteikts fizisko un psihisko spēju ierobežojums, integrācija sabiedrībā bez personas vajadzībām atbilstošas pastāvīgas palīdzības nav iespējama, darba un sevis apkopšanas spējas ir ļoti ierobežotas.

Otro invaliditātes grupu nosaka, ja personai ir izteikts fizisko vai psihisko spēju ierobežojums, integrācija sabiedrībā bez personas vajadzībām atbilstošas palīdzības nav iespējama, darba un sevis apkopšanas spējas ir ierobežotas.

Trešo invaliditātes grupu nosaka, ja personai ir mēreni izteikts fizisko vai psihisko spēju ierobežojums, integrācija sabiedrībā bez personas vajadzībām atbilstošas palīdzības ir apgrūtināta, darba un sevis apkopšanas spējas ir ierobežotas.

2.2. Slimības seku modelis (Bangma, 1992)

Rehabilitācijas primārais uzdevums ir palīdzēt cietušajam uzlabot savu fizisko, psihisko un sociālo stāvokli, neatkarīgi no tā, kāda iemesla dēļ (slimība, nelaimes gadījums) ir radušies traucējumi.

Slimības seku modelis pēdējos gados ieguvis popularitāti. Tas ne tik daudz pievēršas slimībām, bet "ierobežojumu etioloģijai" un to "patoģenēzei" (skat. 3. zīm.). Uz cilvēkiem iedarbojas dažādi kaitējumi, traucēkļi, stihijas (piem., nelaimes gadījumi), riska faktori, kas var izraisīt invaliditāti. Etioloģijā nozīme ir arī izturešanās tipam, personībai un dzīves veidam.

Angļu literatūrā invaliditātes raksturošanai ieviesti 3 svarīgi jēdzieni:

1) bojājums vai defekts (angļu. *impairment*, vācu *Schaden*);

Ar bojājumu vai defektu saprot kādas struktūras vai funkcijas zaudējumu. Par piemēru var minēt ekstremitātes amputāciju.

2) darbaspēju zudums, nevarība, nespēja (angļu. *disability*, vācu *funktionelle Einschränkungen*);

Darba spēju zudums nozīmē funkcionālus ierobežojumus, kas rodas, zaudējot spējas, iemaņas un rīcībspēju.

Piemēram, virves deļotājam kājas amputācija neizbēgami nozīmēs arī profesionālās karjeras beigas.

3) sociāli traucējumi, invaliditāte (angļu *handicap*, vācu *soziale Beeinträchtigung*). [1,3,11]

Sociālie traucējumi ir ierastās sociālās lomas zaudējums ģimenē, darbā un sabiedrībā.

Slimības seku modelī visi šie trīs jēdzieni (angļu *impairment*, *disability* un *handicap*) veido cēloniskas sakarības virkni. (skat. 3.zīm.).

Bojājums vai defekts rada darba spēju zudumu, kas izsauc sociālus traucējumus.

Šie trīs traucējumi tāpēc novēršami vienlaicīgi.

2.3. Normas jēdziens un invaliditātes veidi

Lai noteiktu invaliditātes smaguma pakāpi, jānosaka psihisko un fizisko spēju ierobežojums. Ja tas (nevarība) pārsniedz 50%, tad invaliditāte ir smaga. Šī raksta ietvaros nav iespējams analizēt darbspēju noteikšanas metodiku, kas ir darba ekspertīzes ārstu uzdevums.

Normas un veselības jēdzienam tiek pretstatīts slimības, darba nespējas un nevarības jēdziens. Svarīgu nozīmi iegūst šādas normas:

- 1) sociālās,
- 2) juridiskās,
- 3) medicīniskās,
- 4) statistiskās.

2.3.1. Sociālā norma

Sabiedrības normas, likumi un uzskati orientēti uz veselo sabiedrības locekļu daļu. Invalidam mūsu sabiedrībā vēl arvien jāasastopas ar dažādiem šķēršļiem – fiziskiem (pārvietošanās un nokļūšanas grūtības) un psiholoģiskiem (sabiedrības neizpratne, pat bailes no psihiskiem slimniekiem), kas traucē reālo integrāciju sabiedrībā. Daudzās, pat modernās celtņēs, par invalidiem ir pilnīgi aizmirsts: kā pārvietoties, kā nokļūt visās telpās, kā izmantot tualetes? Šādi nosacījumi sabiedrību tūlīt sadala it kā divās grupās – invalidos un veselajos, apgrūtinot abu grupu kopdzīvi. Sabiedriskās normas un priekšstati ir saistīti ar materiālu labklājību, konkurenci, profesionālu karjeru, dinamisku attīstību. Tas viss rada slimajos bailes, neziņu un bezpalīdzību. Ierobežotas ir skološanās un profesionālās izaugsmes iespējas. Dažiem indivīdiem jau no dzimšanas un savas attīstības sākuma jāasastopas ar sabiedrības nejutīgu attieksmi, kas lielā mērā ietekmēs šo cilvēku izturēšanos, kā arī vietu sabiedrībā. Katram sabiedrības loceklim savā uzvedībā jāreķinās ar zināmu konformismu noteiktu sabiedrības grupu spiediena dēļ. Tas, kas reķinās un ievēro sabiedrības rakstītus un nerakstītus likumus, var cerēt uz sabiedrības pozitīvu atbalstu. No otras puses sabiedrībai būtu jārada invalidu eksistencei, apmācībai, arodizglītībai un sociālajai integrācijai daudz labāki apstākļi.

2.3.2. Juridiskās normas un invaliditātes veidi

Juridiskās normas ir ne mazāk svarīgas, jo tās nosaka, kādas slimības, novirzes un traucējumi tiek uzskatīti par iespējamu invaliditāti. Tās balstās uz cēlonības principu, daļēji uz noteiktu bojājumu un defektu

uzskaitījumu, kā arī klasificē pašus rehabilitējamos. Latvijas Republikā 1992. g. pieņemts likums "Par invalidu medicīnisko un sociālo aizsardzību" [4], bet 1996. gada 3. oktobrī Saeima pieņēmusi plašākus grozījumus šajā likumā. [5]

Latvijas Republikas likumā invalids ir persona, kurai slimības, traumas vai iedzimtu defektu izraisītu orgānu sistēmu funkciju traucējumu dēļ ir nepieciešama papildu medicīniskā un sociālā palīdzība. 5. pantā invaliditāte savukārt definēta kā ilgstošs vai nepārejošs ar vecuma pārmaiņām cilvēka organismā nesaistīts fizisko un psihisko spēju ierobežojums, kas apgrūtina personas integrāciju sabiedrībā, pilnīgi atņēm vai daļēji ierobežo tās spēju strādāt un sevi apkopt.

Mūsu valsts likumā vecuma pārmaiņas ir izslēgtas no invaliditātes jēdziena, lai gan vecuma izraisītās sekas pilnīgi iekļaujas slimību seku modeli (skat. 3. zīm.), izraisot gan bojājumus un defektus, gan fizisku un psihisku nevarību un sociālos traucējumus (vientulību, atsvešināšanos no sabiedrības utt.).

Likumā paredzēti divi galvenie invaliditātes veidi, kas rodas

1) no fizisko spēju ierobežojumiem un 2) psihisku slimību dēļ.

Kā fizisku spēju ierobežojums likumā minēti:

- balsta locītavu aparāta un nervu sistēmas bojājuma dēļ traucētas pārvietošanas spējas,
- ķermeņa vai locekļu iedzimtas un iegūtas kropļības (īpaši sejas kropļības),
- slimību, traumu vai iedzimtu defektu izraisīti orgānu sistēmu funkciju traucējumi,
- aklums vai izteikts vienas acs vai abu acu redzes vājums,
- kurlmēmums vai praktisks kurlums.

Dažu valstu likumos vēl papildus atzīmē, piemēram, dzirdes agnoziju (nespēju uztvert runu), mēmumu ar saglabātu dzirdi, izteiktus runas traucējumus, valodas raustīšanu, stostīšanos vai arī neartikulētu runu.

Kā psihiskas slimības likumā nosauktas šādas patoloģijas:

- psihozes,
- neatgriezeniski psihiski traucējumi somatisku slimību, traumu un iedzimtu centrālās nervu sistēmas bojājumu dēļ ar dziļu psihiskās attīstības atpalicību,
- smagi somatiski bojājumi un plānprātība alkoholisma un toksikomānijas dēļ,
- smagas hroniskas neirozes, kā arī citas dziļas personības izmaiņas.

Likumā formulētas arī citas juridiskas normas un jēdzieni:

- nepārejošs fizisko vai psihisko spēju ierobežojums (ilgst vairāk par sešiem mēnešiem),
- invaliditātes iedalījums pakāpēs (skat. nodaļu 2.1),
- sociālās un medicīniskās palīdzības un sociālās integrācijas veicināšanas iespējas.

2.3.3. Medicīniskās normas

Liela mērā medicīniskās normas nosaka ārstu profesionālā kvalifikācija, kā arī zinātņu nostādnes un medicīnas attīstība. Latvijā invaliditātes ekspertīzi veic vispārējā un speciālā profila veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu komisijas. Rīgā Sociālo lietu departamenta pakļautībā darbojas septiņas komisijas, no kurām vairākas ir specializētas un apkalpo visu republiku. Piemēram, acu slimību komisija, izbraucot uz Liepāju, Cēsīm un Daugavpili, cenšas būt pieejama visiem pacientiem ar redzes defektiem.

Darbojas arī nespecializētas komisijas. Katrā no tām strādā īpaši sagatavoti speciālisti – ķirurgs, terapeits un neiropatologs, kuri orientējas plašā slimību lokā.

Komisija nosaka arī profesionālo darbspēju zaudējuma procentu sakarā ar arodslimību vai nelaimes gadījumu darbā. Tāpat komisijai jāizskata gadījumi, kad tiešām vajadzīgas ziņas par kaitējumu apjomu, lai piedzītu veselības kompensāciju no vainīgās personas vai iestādes.

Rehabilitācija būtu jāsāk pēc iespējas ātrāk. Parasti ārsti sniedz palīdzību akūtu slimību gadījumā, bet mērķtiecīgas rehabilitācijas sākšanu novilcina vai pat vispār neuzsāk. Ārstu zināšanas rehabilitācijas jomā varētu būt daudz labākas. Pēc diploma apmācībā un speciālajosursos šai nozarei parasti īpaša uzmanība netiek pievērsta.

Pie medicīniskām normām pieskaitāma arī invaliditātes smaguma pakāpes – smaga un mērena. Smagā invaliditātē fizisko un psihisko spēju ierobežojums ir 60-100% robežās (daudzās valstīs jau sākot no 50%) un vieglas invaliditātes gadījumā, pārsniedzot 25% funkciju ierobežojumu. Tomēr 1996. g. 23. oktobra likuma labojumos palikusi spēkā padomju laikā ieviestā invaliditātes dalīšana trijās grupās (skat. nodaļu 2.1). Piemēram, Vācijā, sasniedzot 90% nevarību, persona tiek atzīta par pilnīgi darba nespējīgu, kad nekāda arodrehabilitācija netiek veikta. Protams, darbības spēju noteikšana un nevarības novērtēšana katrā konkrētā gadījumā ir grūts, darbietilpīgs un atbildīgs ārstu-ekspertu uzdevums.

2.3.4. Statistiskās normas

Statistiskā norma tika formulēta iepriekšējā darbā. [2] Izmantojot matemātiskus aprēķinus, var noteikt cilvēku dažādos vidējos bioloģiskos parametrus (asinsspiedienu, vidējo augumu, hemoglobīna koncentrāciju un leukocītu skaitu asins mikrolitrā utt.). Šādām normām rehabilitācijā ir tikai pakārtota nozīme. Vēl grūtāk izmērīt vai tikai nosacīti saskaitīt psihosomatiskus kritērijus. Tomēr ar dažādu testu palīdzību var noteikt garīgās spējas, inteliģences koeficientu (IQ – *intelligenz quotient*), psiholoģisko noturību un piemērotību izvēlētajai profesijai. Testēšanā iegūtie dati varētu būtiski papildināt ziņas par rehabilitējamā personību un raksturu, ļaujot izvēlēties visracionālāko arodrehabilitācijas un sociālās integrācijas plānu.

3. Invaliditātes statistika Latvijā

1996.gada 1.janvārī Latvijā bija 127 030 invalīdu, no tiem 1.invaliditātes grupa bija noteikta 12 586 personām, 2.grupa – 77 731 personai, bet 3.grupa – 28 778 personām. Pēdējos gados divreiz pieaudzis bērnu

invalidu skaits, to ir ap 6,5 tūkstošiem. Tas nav saistīts ar sliktāku stāvokli bērnu veselības jomā, bet gan ar to, ka ir pilnveidojusies uzskate. [8,3]

Rietumeiropā aptuveni 10% iedzīvotāju ir hroniski slimi, ar vecumu hronisko slimnieku skaits pieaug. Vācijā 1989. gadā bija reģistrēti 5,3 miljoni invalidu, kas bija 8,5% visu iedzīvotāju. [11]

Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu komisijas (VDEĀK) pēdējos četros gados (1992. -1995.) katru gadu izskata 50-60 tūkst. gadījumu, no kuriem aptuveni 30% ir pirmreizēji. Tātad pārējiem invaliditāte piešķirta uz mūžu. Te no padomju laika saglabājusies situācija, ka pēc pensijas vecuma sasniegšanas komisija invaliditāti automātiski piešķir uz mūžu. [7,8]

Pēdējos gados pirmreizējās invaliditātes struktūrā pēc slimībām dominē ļaundabīgie audzēji (1995. g. – 23,5%), pēc tam seko sirds un asinsvadu slimības – 16,6%, traumas – 14,5%. Pārējo slimību grupā 24,1% gadījumu pirmreizējā invaliditāte saistīta ar Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanu. 1995.g. pirmreizējā invaliditātes grupa noteikta 326 avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem. [7] Lai gan VDEĀK gada darba analīze ļauj iegūt visaptverošus faktus par komisiju darbu un atestētajiem, tomēr šie dati neatspoguļo visu invalidu kopējo slimību struktūru, vecumu, nodarbinātību, mirstības statistiku utt.

Latvijā, kā liecina statistika, no katriem 100 iedzīvotājiem 4 ir cilvēki ar īpašām vajadzībām. Pēc Apvienoto Nāciju Organizācijas sniegtajiem datiem vairāk nekā 500 milj. pasaules iedzīvotāju ir ieguvuši invaliditāti garīgu un fizisku traucējumu dēļ, un šis skaits nemītīgi pieaug. [1]

4. Rehabilitācijas nozares

Sociālās politikas mērķis ir visaptveroša cietušo rehabilitācija. Te ir trīs galvenās darbības sfēras – medicīniskā, pedagoģiskā un arodizglītības un psihosociālā. Rietumvalstīs pēc II Pasaules kara gūti lieli panākumi rehabilitācijas laukā – darbs aizsākās ar kara invalīdiem, tad ar darbā cietušajiem, vēlāk arī ar citām grupām. Tika izveidotas speciālas darba vietas invalīdiem.

Rehabilitācijas dažādie veidi var noritēt vienlaikus un paralēli, bet var arī mīties viens ar otru (skat. 2.zīm.).

4.1. Medicīniskā rehabilitācija (*rehabilitācijas medicīna*)

Medicīniskā rehabilitācija (lat. *re* priedēklis ar nozīmi "atkal" un *habilitas* – derīgums) ir no slimībām un traumām cietušo, cik vien iespējams optimāla atveseļošana, lai atgūtu veselību un maksimālu fizisko, psihisko un sociālo spēju pilnvērtību.

Rehabilitācija ietver veselu pasākumu kompleksu:

- 1) stacionāru un ambulatorisku terapiju;
- 2) līdzētājprofesijām piederīgo (psihologu, sociālo darbinieku u.c.) atbalstu, lai stiprinātu spēkus un ticību atveseļošanai;
- 3) ārstniecisko fizikultūru, darba terapiju, logopēda palīdzību, darbspēju kontroli;
- 4) sanatoriju un kūrortu ārstēšanu;
- 5) nepieciešamos medikamentus, pārsienamos materiālus, palīgierīces veselības nostiprināšanai, protezēšanu.

Ārstēšanai un rehabilitācijai būtu jāklūst par vienotu un integrētu procesu. Katram pacientam nepieciešams rehabilitācijas uzdevumu plāns.

Būtu jāņem vērā:

- bojājums vai defekts kā rehabilitācijas nepieciešamības pamats,
- paredzēto pasākumu mērķis un uzdevumi,
- paredzamās rehabilitācijas metodes, nosakot sākuma un beigu termiņu,
- vieta (stacionārs, dienas aprūpe, rehabilitācijas slimnīca),
- atbildīgie izpildītāji un iestādes, kā arī finansēšanas avoti,
- iepriekšējās rehabilitācijas rezultāti un metodes.

Šim plānam vajadzētu nodrošināt arodrehabilitāciju un sekojošu integrāciju ģimenē un sabiedrībā.

Kā rehabilitācijas alternatīva vai papildinājums uzskatāma slimnieku kopšana, kuras nozīme pieaug saskarsmē ar vecumā cietušajiem un tiem, kuriem rehabilitācija nav iespējama. Tomēr vienmēr ir apsverams, vai vēl kādi citi rehabilitācijas pasākumi nebūtu iespējami, lai cietušais pats spētu rūpēties par sevi (ar piederīgo palīdzību), dzīvot pansionātā ar minimālu personāla atbalstu. Te noder visdažādāko iestādījumu tīkls: poliklīnikas un slimnīcas, dienas stacionāri un specializētas iestādes, piem., geriatrijas ambulances, kur veikt ādas kopšanu, urīnpūšļa treniņus, fizikultūru, darba terapiju un realizēt pašpalīdzības programmas.

Ja visas rehabilitācijas iespējas tiešām izsmeltas, tad atliek kopšana mājās vai speciālās iestādēs, nodrošinot dzīvības funkcijas, personīgo higiēnu, kopšanu, kā arī kultūras un sadzīves vajadzības. [10,13]

Kopšana mājās iespējama arī tad, ja cietušais nespēj veikt ikdienas aprūpi (ģērbšanos, personīgo higiēnu, ēšanu, neorientējas). Ja tuvinieki un kaimiņi šādu palīdzību nevar sniegt, tad nepieciešams speciāls kopšanas personāls un sociālajām iestādēm jāuzņemas šīs rūpes, kā arī maksājumi par mājāsaimniecību, kopšanu un uzraudzību. Šādu kopšanai ir četras smaguma pakāpes:

- vispārējā kopšana vieglākos gadījumos,
- ilgstoša vispārīga kopšana, rēķinoties ar papildu personāla iesaistīšanu,
- ilgstošas vispārīgas palīdzības nepieciešamība, ja kopšana ir apgrūtināta, mokoša un nepatīkama,
- smaga kopšana – pie gultas saistītie, bez rokām, ar CNS bojājumiem, un īpaši uzraugāmie.

Daudzās valstīs šādos gadījumos paredzēta diferencēta kopšanas nauda. Ja kopšanu daļēji vai pilnīgi pārņem speciāls personāls, tad kopšanas naudu attiecīgi samazina.

Tehniskais progress palielina arī rehabilitācijas iespējas, piemēram, var tikt izveidotas funkcionāli augstvērtīgākas locekļu protēzes. Paralīzētiem spināliem slimniekiem ar muguras smadzeņu šķērsbojājumu var tikt implantētas ar datoru vadāmas palīgierīces, kas savieno bojātās nervu šķiedras un atjauno kustības ekstremitātēs.

4.2. Izglītošanās un arodrehabilitācija

4.2.1. Vispārējā izglītība

Vissvarīgākā nozīme bērnu un jauniešu invalīdu attīstībā un nākotnes sociālajā integrācijā ir izglītībai. Te ir divas iespējas – mācības parastajās vispārīzglītojošās skolās vai specializētās mācību iestādēs – internātos, sanatorijās – meža skolās, kas piemērotas bērniem ar kustību traucējumiem, vājdzirdīgiem, vājredzīgiem, kurliem, akliem, kā arī garīgi atpalikušiem. Pedagogiem un vecākiem būtu kopīgiem spēkiem jāmazina negatīvās slimības un traumu sekas (skat. 1.zīm.). Spēcīgākajiem jauniešiem invalīdiem, tajā skaitā pat aklajiem un kurlmēmajiem, būtu jārada iespējas iegūt arī augstāko izglītību, nerunājot nemaz par jauniešiem ar kustību ierobežojumiem.

4.2.2. Arodrehabilitācija

Arodrehabilitācijai jārada priekšnoteikumi, lai invalīdi apgūtu profesiju un iekarotu savu vietu darba tirgū.

Protams, valsts var paredzēt arī dažādus atvieglojumus invalīdiem – saīsinātu darba dienu, rezervētas darba vietas (Vācijā 6% kvotas invalīdiem), atvieglojumus darba devējiem, kas nodarbina invalīdus.

Kādas ir arodrehabilitācijas principiālās iespējas?

- Ideāli – pilnvērtīga atgriešanās iepriekšējā darba vietā, sliktākā gadījumā – ar atvieglotiem noteikumiem.
- Atgriešanās vecajā darba vietā, bet jaunā darbā.
- Pār kvalifikācija citā profesijā.
- Darbs speciālā invalīdu uzņēmumā.
- Mācību turpināšana vispārīzglītojošās skolās vai augstskolās.
- Noteiktas profesijas apguve.
- Zināšanu papildināšana vecajā profesijā vai kādas jaunas apgūšana.
- Palīdzība konkrētas jaunas darba vietas iegūšanā.

Lai šīs daudzās iespējas realizētu, jārada speciālas institūcijas invalīdu arodrehabilitācijai: mācību uzņēmumi, profesionāli tehniskās skolas un tehnikumi, kur invalīdiem būtu radīti piemēroti mācību un sadzīves apstākļi. Uz atvieglojumiem arodrehabilitācijā būtu jāpretendē visiem cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, sākot no tiem, kam ir 25-30% darba spēju zuduma.

Iekārtošana darbā saistīta ar lielām grūtībām:

- vispārējs augsts bezdarbs,
- invalīdu skaita straujš pieaugums pēdējās desmitgadēs,
- augstas profesionālas prasības un slodze darbā.

Augstā darba spriedze daudzās profesijās, speciālu zināšanu un iemaņu trūkums ierobežo invalīdu izmantošanu darba tirgū. Liels ir vieglas pakāpes invalīdu skaits, kuri aizņem invalīdiem paredzētās darba vietas, radot asu konkurenci pašu invalīdu starpā.

Arodrehabilitācijā sociālo darbinieku loma arvien pieaug, viņiem jāuzņemas rehabilitējamo personīga uzraudzība un jāaizstāv to intereses:

- jāuztur saikni ar rehabilitējamo ģimenēm,
- jākontaktējas ar sociālās nodrošināšanas un palīdzības iestādēm,
- jāatrisina rehabilitējamo un apmācītāju konflikti,
- jāpalīdz risināt rehabilitējamo personīgās problēmas,
- jākoordinē rehabilitācijā iesaistītie dienesti,
- jāpalīdz lietderīgāk izmantot brīvo laiku.

Vēl viens vajadzīgs iestādījums ir invalīdu darbnīcas. Piemēram, Rietumvācijā darbojas aptuveni 400 šādas darbnīcas ar 50 tūkstošiem darba vietu, kur darbu rod vissmagāk fiziski un psihiski cietušie, jaunajās vācu zemēs ielānotas vismaz 220 šādas darbnīcas vidēji ar 30 darba vietām katra. Darbs tajās parasti ir vienkārša montāža vai šķirošana. [13] Lietderīgāk būtu, ja pēc zināma termiņa un iemaņu apgūšanas invalīds varētu atrast savu vietu brīvajā darba tirgū, bet šis mērķis reti tiek sasniegts un invalīdi turpina strādāt specializētajās darbnīcās. Specializētie uzņēmumi iekļaujami rehabilitācijas sistēmā, paredzot darba grupas vadītāja amatu un štata vietas sociāliem darbiniekiem un pedagogiem. Sākot strādāt šādos uzņēmumos, protams, invalīds neatgriežas darba tirgū kā parasts

darba ņēmējs. Daļa līdzekļu jāizdod radot nodokļu atvieglojumus, algojot apkalpojošo personālu, sociālos darbiniekus un pedagogus, kas atvieglos rehabilitējamo kontaktus ar darba devēju vai vadītāju, tāpat ar radniekiem, ģimeni, ārstiem, sociālo dienestu, nodrošinās brīvā laika izmantošanu.

4.3. Sociālā rehabilitācija

Sociālajai rehabilitācijai jānodrošina invalīdam noteikta vieta ģimenē un sabiedrībā.

Sociālajai rehabilitācijai jārada priekšnoteikumi medicīniskajai un arodrehabilitācijai. Latvijā, kritiski vērtējot, šīs iespējas ir ļoti ierobežotas gan līdzekļu, gan speciālistu trūkuma dēļ.

Sociālajai rehabilitācijai jāuzņemas invalīda integrēšana sabiedrībā, balstoties uz šādiem pamatprincipiem:

- katram cilvēkam ir tiesības uz pilnvērtīgu dzīvi,
- visiem cilvēkiem ar fiziskām un garīgām nepilnībām ir tiesības uz nepieciešamo palīdzību,
- visiem cilvēkiem ar fiziskām un garīgām nepilnībām ir tiesības uz ekonomisku atbalstu izglītībai, transportam, pabalstu invalīdu sportam, papildu finansējumu mājāsaimniecībai, īres apmaksai u.c.

Iekļaušanās sabiedrībā sākas ar ģimeni, kurai jāiemācās apieties ar cietušo. Tad seko tuvākā apkārtnē – māja, iela, mikrorajons. Jāatrisina pārvietošanās un transporta iespējas, brīvā laika iekārtošana, piem., kultūras nama, kluba, teātra, koncerta apmeklējums. Mazsvarīga nav arī sportošana – peldēšana, sporta spēles, piedalīšanās sacīkstēs utt.

Lai īstenotu šādu plašu programmu, nevar iztikt bez materiālā un morālā atbalsta invalīdam un viņa ģimenei.

Ģimenes loma īpaši pieaug, ja notikusi pēkšņa nelaime, piem., dzemdību traumas, vardarbība, autoavārijas, nelaimes gadījumi darbā

vai sadzīvē. Līdzīgas situācijas atgadās ar akūta sirds infarkta, smadzeņu asinsrites traucējumu (triekas) slimnieku, kad piederīgiem jāapgūst pilnīgi jaunas savstarpējās saskarsmes formas. Tas ir abpusējas bagātināšanās un pārveidošanās process, kas dziļi skar laulātos un ikvienu piederīgo, ietekmē gandrīz jebkuru dzīves situāciju. Tāpēc ģimenes rehabilitācija jāuzsāk pēc iespējas agri, jau klīniskajā slimības fāzē. Slimnīcas rehabilitācijas komandai nebūs viegli ietekmēt slimnieka apkārtējo sociālo vidi, uzturēt sakarus ar ģimeni, darba vietu, savlaicīgi radīt labvēlīgus priekšnoteikumus invalīda sociālo vajadzību izpratnei un īstenošanai. Svarīgu nozīmi iegūst savlaicīga sadarbība ar ģimenes ārstu. No šīs komandas jānāk ierosmēm sociālās palīdzības un pašpalīdzības jautājumos.

Rehabilitācijas galvenās problēmas:

1) pašu rehabilitējamo aktīvi iesaistīt atjaunošanās procesā, lai sasniegtu maksimālu atdevi un vislabākos rezultātus. Pacienta pretestība vai pasīva attieksme var daudzām rehabilitācijas plānā paredzētām iecerēm pilnīgi pārvilkt svītru. Līdzestība (angļu - *compliance*) – ārsta un pacienta abpusējas sadarbības un savstarpējās sapratnes un uzticības spēja – nodrošinās vislielāko ārstniecisko efektu;

2) pārliecināt par rehabilitācijas un dzīves stila maiņas nepieciešamību, radīt pacientā labvēlīgu psiholoģisku gaisotni pārskološanai un arodapgūšanai. Te var rasties psiholoģiskas problēmas, kuras bez speciālista padoma un līdzdalības grūti risināt.

Pēdējos gados pieaug tendence aprūpēt invalīdus viņa paša dzīvoklī. Ja nav piederīgo, kas varētu palīdzēt, pat tad iespējama zināma autonomija un neatkarība. Palīdzība ietver ķermeņa higiēnu, celšanos no gultas un gulētiešanu, ēdiena gatavošanu un citus saimniecības darbus, kā arī darba meklēšanu, brīvā laika izmantošanu. Palīgi varētu būt speciāli sagatavoti aprūpes speciālisti, brīvprātīgie, civildienestā iesauktie u.c. Šādai aprūpes formai vajadzīgi vismaz 2 palīgi nedēļā uz pilnu slodzi, vieglākos gadījumos slodze varētu būt mazāka. Tomēr jāreķinās ar nopietnām problēmām:

1) nodarbinātā personāla pārslodzi, jo invalīdam palīdzības vajadzība ir visdažādākajā laikā un palīgu darba laiks ir ļoti saraustīts,

2) neērtības sajūtu, jo, piem., cietušajam jāurinē urīna uztvērējā kopēja klātbūtnē, jāstimulē spināla slimnieka defekācija ar cimdus taisnajā zarnā,

3) dažādiem priekšstatiem par brīvā laika izmantošanu, piem., invalīds skatās videofilmu, bet palīgs gribētu diskutēt par politiku.

Šādas individuālas aprūpes gadījumā sociālais darbinieks vada aprūpes darbu un novērš radušos konfliktus kopjamā un viņa palīga starpā.

5. Rehabilitācijas veidi

Parasti kā galvenos min – stacionāru, dienas, kā arī ambulatorisku rehabilitāciju. Rietumeiropas valstīs ir vēl citas rehabilitācijas iespējas. [10,11]

5.1. Rehabilitācija stacionārā

Pie mums tas arvien vēl ir pats izplatītākais rehabilitācijas veids, kas saistīts ar rehabilitējamā uzturēšanos slimnīcā vai citā specializētā rehabilitācijas stacionārā vai nodaļā. Latvijā sekmīgi darbojas Nacionālais rehabilitācijas centrs "Vaivari", rehabilitācijas centrs "Līgatne" un vēl daži stacionāri un nodaļas. Bet kopumā pēdējos gados stacionāras rehabilitācijas iespējas samazinājušās, jo daudzas slimnīcas un sanatorijas ir slēgtas.

Sirds infarkta slimnieku rehabilitācija notiek trijās pakāpēs. Akūtā fāzē pacients ārstējas intensīvās terapijas palātā slimnīcā, tad seko stacionāra terapija speciālā slimnīcā vai sanatorijā. 3.pakāpe ir ārstēšanās pie ģimenes ārsta vai kardiologa polikliniķā.

Rehabilitācijas slimnīcām ir svarīga loma, piemēram, psihisko, spinālo (ar muguras smadzeņu šķērsbojājumu un apakšējo ekstremitāšu paralīzi), ortopēdisko, kardiālo u.c. pacientu medicīniskajā atveseļošanā. Šajos stacionāros ir speciāls iekārtojums, palīģierīces, apmācīts un pieredzējis personāls, speciālas metodes un terapijas (ārstnieciskā vingrošana, fizikālā terapija, masāža, balneoloģiskā terapija, ergoterapija, protezēšana, ārstnieciskā pedagoģija, sociālā terapija u.c.). Rehabilitācijas

slimnīcās ir iespējams uzsākt arodrehabilitāciju, tādējādi veicinot ātrāku iekļaušanos darba tirgū. [9]

5.2. Rehabilitācija dienas stacionārā

Ar šo rehabilitācijas veidu saprot stacionārai rehabilitācijai piedzīnotu ārstēšanos un nodarbības klīnikā, pacientam pārnakšņojot mājās. Salīdzinot ar stacionāra rehabilitāciju, te tiek īstenota tikpat plaša atveseļošanas programma. Priekšnosacījums ir pacienta veselības stāvoklis, lai zināmu laiku naktī varētu iztikt bez medikū uzraudzības. Visiem pacientiem šis variants nebūs piemērots. Minētā gadījumā ir jābūt mājas aprūpes iespējām naktīs.

5.3. Ambulatoriska rehabilitācija

Ar ambulatorisku rehabilitāciju saprot specializētu aprūpi noteiktā dienas laikā īpašā iestādē – rehabilitācijas klīnikā vai rehabilitologa prakses vietā. Slimnieka rehabilitāciju parsvarā veic nevis ārsts, bet speciāli apmācīts personāls. Slimnieks nakšņo un dienas lielāko daļu pavada savā dzīvoklī tuvinieku vidū.

Ambulatoriskai rehabilitācijai izvirzāmi vēl stingrāki kritēriji nekā rehabilitācijai dienas stacionārā. Šeit īpaša stimulējoša nozīme ir mājas un sadzīves apstākļiem, ģimenei, pat kaimiņiem un darba biedriem. Šādi iespējams vislabāk savienot medicīnisku, arod- un sociālu rehabilitāciju. Kā liecina Ķelnes medikū pieredze Vācijā, tad sevišķi perspektīva šī metode ir sirds vainagarteriju išēmijas slimnieku rehabilitācijā.

5.4. Citi rehabilitācijas veidi

Iespējamās arī citas rehabilitācijas formas, piemēram, speciāli invalīdu uzņēmumi. Latvijā darbojas nedzirdīgo un vājdzirdīgo uzņēmumi. Iespējami vēl invalīdu mācību uzņēmumi un darbnīcas, invalīdu nami un internāti. Medicīniskā aprūpe tad notiek ambulatoriski, liekot uzsvāru uz profesijas un darba iemaņu apgūšanu. Dzīvojot internātā, svarīga ir brīvā laika lietderīga izmantošana, kultūras un sporta pasākumi.

Invalidiem jauniešiem piemērotas ir speciālas arodscolas un darbnīcas profesijas apgūšanai.

Invalidiem ar garīgu un psihisku spēju ierobežojumiem profesijas iegūšanas iespējas ir daudz mazākas.

Tā kā rehabilitācijas centri vēl arvien nav visaptveroši, tad svarīga loma ir pašpalīdzības organizācijām. [10]

6. Komandpieeja rehabilitācijas medicīnā

Rehabilitācija uzlūkojama kā īpaša sistēma, tāpēc speciālistiem jāstrādā kopā, nevis paralēli.

Komanda sastāv no augsti profesionāliem partneriem, kas īsteno kopīgus uzdevumus. Šādas komandas locekļi izjūt arvien pieaugošo individuālo pūļu efektu, salīdzinot ar katra atsevišķā speciālista iespējām.

Šādai komandai jādarbojas pēc vienota plāna. Komandas veidošanā jāievēro daži svarīgi priekšnoteikumi:

- jāvienojas par kopīgu mērķi,
- katram komandas loceklim jāapzinās sava un kolēģu loma, lai koordinētu savu rīcību un integrētu dažādo disciplīnu pūļiņus,
- visiem komandas locekļiem jāzina viss rehabilitācijas process un procedūru secība, lai strādātu vienoti,
- komandas locekļiem jāsastrādājas, jāizprot un jānovērtē katra nopelni.

Pastāv trīs komandu veidi:

1. multidisciplinārās;
2. interdisciplinārās;
3. transdisciplinārās.

Multidisciplinārās komandas ir visizplatītākās. Katrs loceklis dod savu ieguldījumu, pārstāv savu disciplīnu, bet regulāri satiekas un pārrunā sekmes un turpmāko rīcību. Šādas komandas negatīvā puse ir ārstēšanas rezultāts kā katra atsevišķā kopīgā summa. Vienotāka pieeja varētu būt efektīvāka.

Interdisciplinārais modelis ir vairāk centrēts un integrāls, kur katrs speciālists dod maksimālu ieguldījumu kopīgo mērķu realizācijā. Interdisciplinārās komandas sastāvā ir gan profesionāļi, gan palīgpersonāls, gan ģimenes locekļi. Šāda pieeja garantē veiksmīgāku gala iznākumu, zemākas izmaksas un lielāku personāla atdevi.

Transdisciplinārā komanda pagaidām ir viskomplicētākā un retāk pielietotā. Profesionālo nozaru robežas saplūst, pienākumu sadalījums balstīts uz praktiskām vajadzībām. Šīs pieejas realizēšanai nepieciešami daudzpusīgi un pieredzējuši speciālisti, kas nodrošina ciešu sadarbību un uzskatu vienotību.

Termini "multidisciplinārs" un "interdisciplinārs" bieži tiek lietoti ar vienu un to pašu nozīmi. Rehabilitācija savā būtībā ir multidisciplināra, bet tai jāklūst arī interdisciplinārai.

Rehabilitācijas komandas galamērķis ir vairot pacientu fizisko, psiholoģisko, seksuālo, mācīšanās un arodapguves potenciālu un vaļasprieku.

Rehabilitācija ir nepārtraukts process un sākas jau diagnozes uzstādīšanas brīdī. Tikai sekmīga ārsta, visas rehabilitācijas komandas un slimnieka, kā arī viņa ģimenes līdzestība noteiks tās panākumus. [14]

7. Daži psihisko slimnieku rehabilitācijas aspekti

Psihiatrijā sevišķu nozīmi iegūst hronisko slimnieku problēmas, lai gan zinātniski pamatotas šī jēdziena definīcijas vēl nav. Jāizlidzās ar jau

iepriekš minēto PVO trīsdimensiju modeli: psihisko stuktūru traucējums (*impairment*), funkcionālo spēju traucējums (*disability*) un sociālā personas stāvokļa un lomas ierobežojumi (*handicap*). Lai gan šāda koncepcija tiek lietota arī psihiatrijā, tomēr psihiska bojājuma vai defekta esamība noteiktu psihopatoloģisku simptomu gadījumā ir grūti pierādāma. Psihiskās novirzes var svārstīties plašā amplitūdā un pat pēc gadu desmitiem neuzrādīt īpašu konstatējumu dinamiku. [12] Rehabilitācijas pamatā ir divas atšķirīgas pieejas:

- individuālā (angļu *skill development*, vācu *der personale Zugang*),
- ekoloģiskā (angļu *evironmental ressource intervention*, vācu *der ökologische Zugang*).

Individuāla pieeja pacientam nozīmē attīstīt ikdienas praktiskās dzīves iemaņas un ļauj būt pēc iespējas neatkarīgam un dzīvot patstāvīgi bez citu palīdzības.

Ekoloģiskā pieeja neizslēdz individuālo un var notikt vienlaicīgi vai sekot viena otrai.

Ekoloģiskā pieeja nozīmē maksimālu pacienta adaptāciju apkārtējā vidē, meklējot vispiemērotāko un katram cietušajam visatbilstošāko vietu.

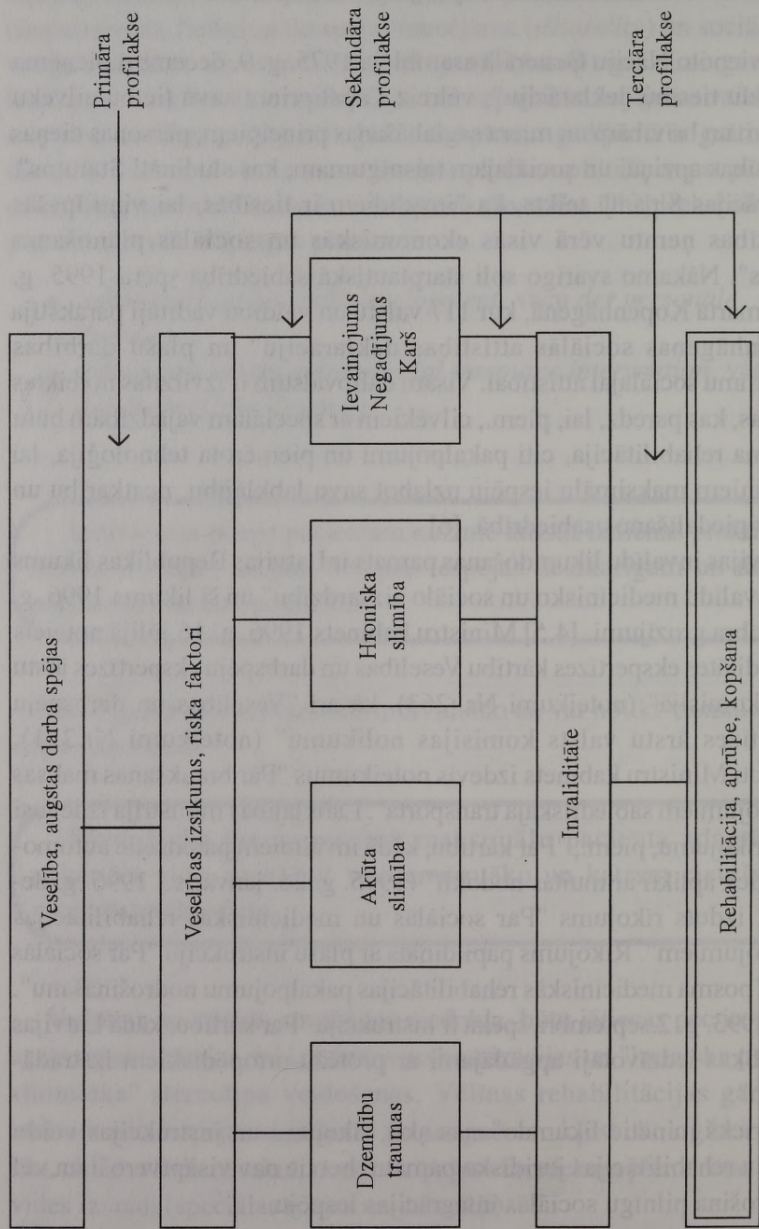
Vadoties no tālākās stratēģijas viedokļa, būtu jātiecas pēc iespējami agras rehabilitācijas, lai izvairītos no hronizācijas un "hroniska psihiska slimnieka" stereotipa veidošanās. Vēlīnas rehabilitācijas gadījumā individuālas iespējas samazinās un par galveno kļūst ekoloģiskā pieeja, kas, citiem vārdiem sakot, nozīmēs īpašas slimniekam piemērotas dzīves vides izveidi (speciālas mājas un dzīvokļi).

8. Rehabilitācijas juridiskie pamati

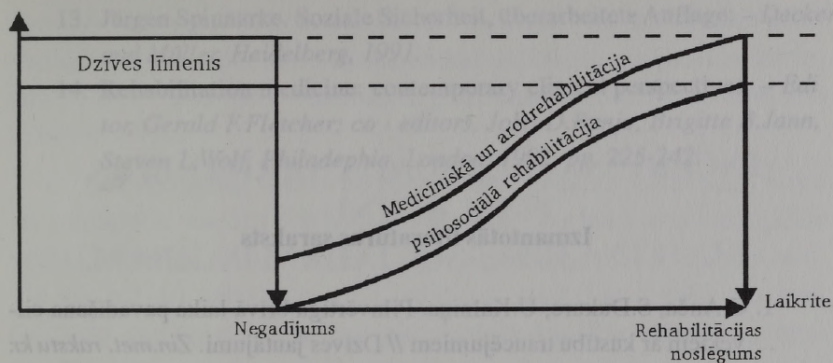
Apvienoto Nāciju Ģenerālā asambleja 1975. g. 9. decembrī pieņēma "Invalidu tiesību deklarāciju", vēlreiz "apstiprinot savu ticību cilvēku tiesībām un brīvībām un miera saglabāšanas principiem, personas cieņas un vērtības apziņai un sociālajam taisnīgumam, kas sludināti Statūtos". Deklarācijas 8.pantā teikts, ka "invalidiem ir tiesības, lai viņu īpašās vajadzības ņemtu vērā visās ekonomiskās un sociālās plānošanas stadijās". Nākamo svarīgo soli starptautiskā sabiedrība spēra 1995. g. 6. -12.martā Kopenhāgenā, kur 117 valstu un valdību vadītāji parakstīja "Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarāciju" un plašu darbības programmu sociālajai attīstībai. Visām dalībvalstīm ir izvirzītas noteiktas saistības, kas paredz, lai, piem., cilvēkiem ar speciālām vajadzībām būtu pieejama rehabilitācija, citi pakalpojumi un piemērota tehnoloģija, lai dotu viņiem maksimālu iespēju uzlabot savu labklājību, neatkarību un pilnīgu piedalīšanos sabiedrībā. [6]

Latvijas invalidu likumdošanas pamats ir Latvijas Republikas likums "Par invalidu medicīnisko un sociālo aizsardzību" un šī likuma 1996. g. 23.oktobra grozījumi. [4,5] Ministru kabinets 1996. g. 16.jūlijā noteicis "Invaliditātes ekspertīzes kārtību Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijā" (noteikumi Nr. 263), kā arī "Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas nolikumu" (noteikumi Nr.231). Atkārtoti Ministru kabinets izdevis noteikumus "Par braukšanas maksas atvieglojumiem sabiedriskajā transportā". Labklājības ministrija izdevusi virkni rīkojumu, piem., "Par kārtību, kādā invalīdiem paredzētie automobiļi netiek aplikti ar muitas nodokli" (1995. g. 26. janvāris.) 1996. g. decembrī izdots rīkojums "Par sociālās un medicīniskās rehabilitācijas pakalpojumiem". Rīkojums papildināts ar plašu instrukciju "Par sociālās un otrā posma medicīniskās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanu". Kopš 1993. g. 2.septembra spēkā ir instrukcija "Par kārtību, kādā Latvijas Republikas iedzīvotāji apgādājami ar protežu-ortopēdiskiem izstrādājumiem".

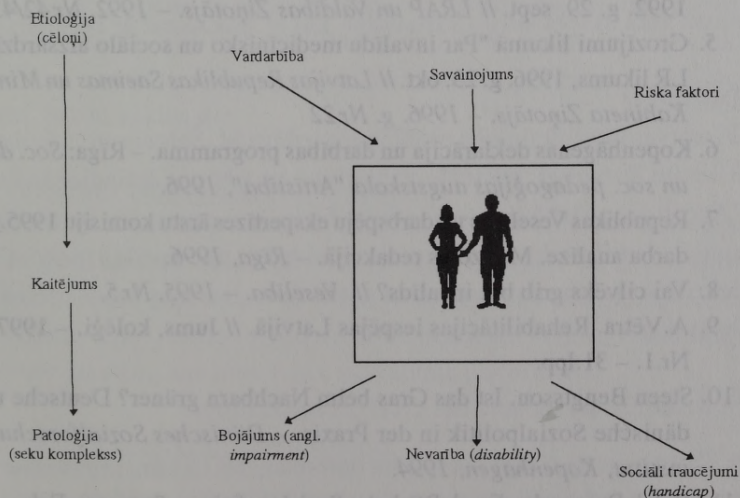
Iepriekš minētie likumdošanas akti, rīkojumi un instrukcijas veido invalidu rehabilitācijas juridisko pamatu, bet tie nav visaptveroši un vēl nenodrošina pilnīgu sociālās integrācijas iespēju.

1. zīmējums. Invaliditātes attīstības process (pēc Paula, 1981)

2. zīmējums. Rehabilitācija

3. zīmējums. Slimības seku modelis

Izmantotās literatūras saraksts

1. G.Anča, S.Dukure, U.Kalniņa. Pilnvērtīga brīvā laika pavadīšana cilvēkiem ar kustību traucējumiem // Dzīves jautājumi. *Zin.met. rakstu kr. II - Rīga: Soc. darba un soc. pedagogijas augstskola "Attīstība", 1996., 189.-202. lpp.*
2. M.Plaviņš. Veselība un slimību modeļi. – *Turpat, 86.-108. lpp.*
3. M. Bukleviča. Izglītošana - neatsverama daļa rehabilitācijā // *Izglītība un Kultūra. – 1996. Nr. 45. – 5. dec.*
4. Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību. LR likums Nr.536, 1992. g. 29. sept. // *LRAP un Valdības Ziņotājs. – 1992. Nr.42/43.*
5. Grozījumi likumā "Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību": LR likums, 1996. g. 23. okt. // *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs. – 1996. g. Nr.22*
6. Kopenhāģenas deklarācija un darbības programma. – Rīga: *Soc. darba un soc. pedagogijas augstskola "Attīstība", 1996.*
7. Republikas Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu komisiju 1995.gada darba analīze. M.Ozolas redakcijā. – *Rīga, 1996.*
8. Vai cilvēks grib būt invalīds? // *Veselība. – 1995. Nr.5.*
9. A.Vētra. Rehabilitācijas iespējas Latvijā. // *Jums, kolēģi. – 1997. Nr.1. – 31.lpp.*
10. Steen Bengtsson. Ist das Gras beim Nachbarn grüner? Deutsche und dänische Sozialpolitik in der Praxis. – *Dänisches Sozialforschungsinstitut, Kopenhagen, 1994.*
11. Ralph Brennecke, Frank P.Schelp. Sozialmedizin. – *Stuttgart: Enke, 1993.*
12. B.Eikelmann, Th.Reker. Rehabilitation psychisch Kranker und Behinderter - Historische, konzeptuelle und wissenschaftliche Aspekte // *Gesundheitswesen 58 (1996), Sonderheft 1. – S.72-78.*

13. Jürgen Spinnarke. Soziale Sicherheit, überarbeitete Auflage. – Decker und Müller, Heidelberg, 1991.
14. Rehabilitation medicine: contemporary clinical perspectives. – Editor, Gerald F. Fletcher; co - editors, John D. Banja, Brigitte B. Jann, Steven L. Wolf, Philadelphia, London, 1992, pp. 225-242.

INCESTS UN SEKSUĀLA VARDARBĪBA PRET BĒRNU – IZAICINĀJUMS SOCIĀLAM DARBAM

Incests un bērnu vardarbīga izmantošana ir problēma, kas Rietumvalstu profesionāļu un visas sabiedrības uzmanības centrā ir nonākusi pēdējo divdesmit gadu laikā. Iedzīvotāju aptaujas parāda, ka par spīti tam viedoklim, kas pastāv, bērnu vardarbīga izmantošana ir daudz izplatītāka, nekā tiek uzskatīts. [1] Pētījumi parāda arī to, ka seksuālo upuru – meiteņu skaits ir divas reizes lielāks nekā zēnu skaits.[2]

Seksuāla vardarbība pret bērnu, tādējādi, ir sociāla problēma, kas pieprasa visu to speciālistu uzmanību, kas ir saskarsmē ar bērniem.

Definīcija

Visaptverošāko definīciju problēmai piedāvā M. Šehters un L. Robergs (*Schechter, Roberge*), seksuālo vardarbību pret bērnu definējot šādi:

"Atkarīga, attīstībā nenobrieduša bērna vai pusaudža iesaistīšana seksuālās darbībās, kuras viņi patiesi neizprot, nav spējīgi piekrist vai nepiekrist un kuras nav saskaņā ar noteiktiem ģimenes lomu sociāliem aizliegumiem." [3]

Šī definīcija ietver sevī trīs svarīgus elementus:

A. Tā attiecas uz visām seksuālām darbībām, arī uz tām, kuras neietver sevī fizisku kontaktu ar bērnu (piem., piespiest bērnu skatīties porno-grāfiskus attēlus vai filmas, masturbēt bērnu klātbūtnē u.tml.).

B. Seksuāla darbība norisinās starp bērnu vai pusaudzi un personu, kas attiecībā pret bērnu atrodas tādā autoritatīvā pozīcijā, kas dod viņam

varu pār šo bērnu. Tā ir nevienlīdzība, kas padara seksuālās aktivitātes vardarbīgas pašas par sevi. Būtībā lielākā daļa pētījumu pierāda, ka pastāv vismaz piecu gadu vecuma starpība seksuālā vardarbībā iesaistīto personu starpā.

C. Tiek akcentētas vecāku un ģimenes attiecības, ka pastāv starp bērnu un vardarbību veicošo personu. Šīs personas var būt bērna bioloģiskie vecāki, brāļi, vecvecāki, brālēni, māsīcas, onkuļi, mātes vai tēva radi. Tie var būt arī patēvs vai viņa radnieks, adopcijas vecāki vai viņu radnieki, audžuvecāki vai kāds pieaugušais, kas dzīvo kopā ar ģimeni un ar ko bērns atrodas vecāku attiecībās.

Dominējošais uzskats pagātnē attiecībā par bērnu seksuālu izmantošanu ir, ka tā notiek visumā reti un parasti vardarbību veicošā persona ir svešinieks. Pašreizējie empīriskie pētījumi pierāda, ka lielākoties vardarbību pret bērnu pielieto kāds no radniekiem vai arī persona, ko bērns pazīst. Bērnam ir biežs kontakts ar vardarbību veicošo personu, un atkarība no tās rada viņā postošu traumu. Tādējādi šo cilvēku sarakstā mēs varam iekļaut skolotājus, ārstus, pasniedzējus, jaunatnes organizāciju līderus, bērnu aukles u.c.

Problēmas būtība un raksturojums

Informācija par šo problēmu, tās dinamiku un iespaidu uz bērnu – upuri iegūta no trim avotiem – iedzīvotāju aptaujām, no nesen atklāto gadījumu izpētes, kā arī no to pieaugušo pagātnes pētīšanas, kuri apmeklēja psihoterapijas kursu. Šie trīs avoti dod iespēju izveidot kopīgu un vispārēju izpratni, kas tomēr nav uzskatāma par pilnīgu.

A. Sociāli kulturālais raksturojums:

Incests un bērnu seksuālā izmantošana ir problēma, kas aptver visas sabiedrības grupas. Šeit nepastāv sociāli kulturālās, etniskās vai reliģiskās atšķirības starp bērniem – upuriem vai viņu ģimenēm. Tomēr pašreizējā informācija par šādiem gadījumiem pārsvarā nāk no tā sauktajām problēmu ģimenēm. Izskaidrojums tam ir divējāds:

pirmkārt, bērnus, kas nāk no nabadzīgām, problēmu ģimenēm, uzrauga sociālie darbinieki, skolotāji un citi profesionāļi, tādējādi šīs problēmas noteikšana šeit ir daudz vieglāka. Otrkārt, iespējams, ka šie bērni ir mazāk pieredzējuši vardarbības pazīmes slēpšanā un šīs ģimenes mazāk cīnās ar apsūdzībām, kas viņām tiek izvirzītas šajā sakarā.

B. Problēmas smagums:

Bērnu seksuālā izmantošana ir darbība, kas turpinās ilgu laika periodu, lai gan arī tie gadījumi, kad vardarbība ir notikusi vienu reizi, bērnam ir izšķiroši. Tomēr vissvarīgākais ir fakts, ka lielākā daļā šo gadījumu seksuālā darbība sākas "naivā" formā, bet turpinās, un pēc laika vardarbības raksturs kļūst aizvien nopietnāks. Šī aspekta apzināšanās ir viens no visvairīgākajiem punktiem agrās intervences gadījumos, kas varētu bērnus pasargāt no daudz nopietnākas vardarbības.

C. Noslēpumainība:

Viena no dinamiskām, kam ir postošs efekts attiecībā pret bērnu – upuri, ir vardarbības noslēpumainība. Daži no tiem, kas veic vardarbību, draud bērnam, ka viņš tiks sodīts, kamēr citi kārdina un "uzpērk" bērnu, lai nodrošinātu piekrišanu un klusēšanu.

Pēc kāda laika, kad bērns sāk apzināties, ka tas kas notiek, nav patīkami, mulsina un/vai fiziski sāp, un vēlāk pilnībā apzinās, ka tas, kas notiek, neatbilst sabiedrības standartiem, ir jau par vēlu – bērns baidās, ka viņam neticēs vai vainos par to, ka viņš nav stāstījis agrāk.

Noslēpums, "klusuma sazvērētība" saistībā ar vardarbību nostāda bērnu grūtas dilemmas priekšā. Ja vardarbība tiek atklāta, tam var būt sekas attiecībā pret visu ģimeni, tas var radīt reālus ģimenes disintegrācijas (cietums, laulības šķiršana, bērna atšķiršana no ģimenes, vainošana un bērna izolēšana ģimenē) draudus. Bet noslēpuma saglabāšana rada vardarbības turpināšanās iespējamību. [4]

Ģimenes dinamika

Daži ģimenes terapeiti ir pārliecināti, ka incests ir ģimenes patoloģijas simptoms, veids, kādā tiek atrisināti vai regulēti ģimenē eksistējošie

konflikti. [5] Citi tic tam, ka ģimenes patoloģija pastāv un ir viena no priekšnoteikumiem vardarbības iespējamībai. Tomēr ir ģimenes ar līdzīgu patoloģiju, kurās nav incesta pazīmju. Tas liecina, ka seksuāla vardarbība pret bērnu ir fakts, kas var notikt vairāku apstākļu sakritības rezultātā.

Vispirms ir jāņem vērā vainīgā persona un viņa apslēptās tieksmes uz bērnu seksuālo izmantošanu. Vīrietis bez šāda veida tieksmēm problēmu atrisināšanai atradīs cita veida risinājumus. Ir atklāts, ka vainīgās personas dzīves pieredze ir sarežģīta. Daudzi no tiem ir bijuši seksuāli izmantoti bērnībā vai pusaudža gados. Citi ir bijuši vecāku atstumti vai pamesti. Daudzi ir uzauguši audžuvecāku ģimenēs, pagaidu apmešanās vietās, grupu mājās ģimenes sarežģīto apstākļu dēļ. Diskutējot par psihodinamikas lomu, kāda ir bērna sociālajai izcelsmei viņa personības attīstībā, ar pilnu pārliecību var apgalvot, ka tāda dzīves pieredze nesekmē atbildīgu vecāku uzvedības attīstību un *internalizāciju*.

Tomēr ne visi cilvēki ar šādu izcelsmi kļūst seksuāli agresīvi pret citiem bērniem. Tāpēc ir jāņem vērā otrs nepieciešamais nosacījums, kas samazina aizlieguma iekšējo pretestību. Alkohols un narkotikas var radīt šādu "atbrīvošanos". Papildus zināms, ka lielākā daļa vīriešu, kas seksuāli izmanto bērnus, piedzīvo sava veida personīgu – emocionālu krīzi, kas ir viņu vardarbīgās uzvedības pirmsākums. Šāda krīze varētu būt dzīvošana šķirti vai laulības šķiršana, imigrācija, bezdarbs, vecāku nāve vai kas cits. Krīzes situācija pati par sevi var sekmēt iekšējā aizlieguma samazināšanos, un, reiz sākusies, vardarbība kļūst par vienu no "atkarībām". [6]

Vēl viens no komponentiem, kas ir identificēts incesta ģimenēs, ir mātes personība un viņas loma. Ir izplatīta "apgrieztā" loma starp māti un meitu un process, kurā meita uzņemas vecāka lomu, un tas parasti sākas ilgi pirms seksuālās vardarbības ģimenē. [7] Pamātā tas liecina, ka mātes šāda veida ģimenē nav spējīgas veikt atbalsta un emocionālo vajadzību funkcijas attiecībā pret meitu. Pētot šīs mātes, atklājās, ka daudzas no viņām ir augušas ļoti grūtos apstākļos, savā bērnībā arī ir piedzīvojušas seksuālās vardarbības aktus.

Profesionāļi atzīmē, ka šādās ģimenēs mātēm ir brieduma trūkums, depresija un pasivitāte, kā arī *viktimizācijas procesa* nepārtrauktība. [8]

Ir jāpievērš uzmanība arī bērna personībai un lomai ģimenē. Tas nenozīmē, ka bērns ir atbildīgs par to, vai viņš tiks seksuāli izmantots vai ne, bet veicinoši faktori var izrādīties gan uzticēšanās trūkums, gan sociālā izolētība un citi ģimenes apstākļi, kas nav pietiekami aizsargājoši. Visu apstākļu kopums var sekmēt bērna nespēju aizstāvēties un iespēju kļūt par vardarbības upuri.

Tūlītējās un tālejošās sekas

Seksuālā vardarbība pret bērnu rada nenovēršamu ietekmi viņa funkcionēšanā; traumas negatīvās sekas var ilgt daudzus gadus, vēl ilgi pēc tam, kad vardarbība tiek pārtraukta.

Šīs traumas sekas un iespaids uz bērnu var būt dažāds. Tas ir atkarīgs no bērna vecuma, attiecībām ar vainīgo, vardarbības pakāpes, no tā – ir vai nav atbalsts no ģimenes un draugiem. Empīriskie pētījumi skolās liecina, ka notiek bēgšana no mājām, parādās pāragra un nepieņemama seksuālā uzvedība, alkohola un narkotiku lietošana, noziegumi, depresija un pašnāvības mēģinājumi.

Tas prasa vienas vai vairāku sociālo sistēmu iejaukšanos, t.i., policijas, veselības sistēmu, sociālo pakalpojumu, kuru rīcībā jābūt acīmredzami nepieciešamajiem resursiem.

Bērnu seksuālās izmantošanas atklāšana var pakļaut bērnu arī papildu riskam – neadekvāti pakalpojumi var izraisīt neapreķināmas sekas. Bērnu vardarbīgas izmantošanas atklāšana parasti prasa sociālās, izglītības, veselības, policijas un juridisko sistēmu iesaistišanu. Nepietiekama koordinācija šo sistēmu starpā rada bērnam papildus traumu.

Kad bērni – upuri aug lielāki, viņi var ciest no dažādu pakāpju pēc traumatiskām stresa slimībām un viņu pašcieņas līmenis ir ļoti zems. [9] Daudzi no viņiem iegūtās dzīves pieredzes rezultātā nav spējīgi izprast nevardarbīgu attiecību eksistenci, jo tās attiecības, kas pastāv viņu ģimenēs, ir vardarbīgas un viņi nav spējīgi atbrīvoties no šāda veida attiecībām. Seksuālā disfunkcija [10] un nepietiekama bērnu aprūpe no vecāku puses [11], kad tas tiek dokumentēts, norāda arī uz bērnu seksuālo izmantošanu pagātnē.

Lai arī empīriskie pētījumi nepierāda, ka bērnu seksuālā izmantošana neizbēgami turpinās nākamajā paaudzē, ir aizdomas, ka nākamā paaudze varētu pieredzēt vardarbību tādā vai citā tās formā.

Sociālā darba iejaukšanās

Incesta un seksuālās vardarbības pret bērnu *intervence* un ārstēšana ir sociālā darba sfēra.

Šis darbs pieprasa zināšanas gan par individu, gan par ģimeni un sociālām struktūrām. Intervence, kas ietver tikai psihoterapijas kursu bērnam – upurim, nenodrošina vardarbības apturēšanu. No otras puses, policijas un juridiskās sistēmas iejaukšanās ar mērķi aizsargāt bērnu no tālākas iespējamās vardarbības automātiski nesamazinās personisko emocionālo traumu bērnam, kas no tās ir cietis. Tādējādi ir skaidri redzama koordinācijas nepieciešamība starp šajā procesā iesaistītajiem profesionāļiem. Vienota plānota pieeja ir nepieciešama, lai ne tikai nodrošinātu bērnu aizsargāšanu, bet arī nodrošinātu viņu psiholoģisko labklājību un attīstību.

Šādos gadījumos sociālajam darbiniekam ir daudzfunkcionāla loma. Skaidra ir sociālā darbinieka loma incesta ģimeņu novērtēšanā, lai varētu plānot atbilstošu intervenci. Jautājums par bērna atdalīšanu no ģimenes ir viens no kritiskākajiem. Ja ir nepieciešams, ir jāplāno, jānodrošina un jāievieš papildu pakalpojumi. Sociālajam darbiniekam ir jāpieņem "*gadījuma menedžera*" (*case manager*) loma un jāveic koordinācija to dažādo profesionāļu starpā, kas strādā ar bērnu. Jāatzīmē, ka būtiska ir profesionāļu izglītošana jomās, kas saistītas ar seksuālo vardarbību pret bērnu, tās dinamiku un sekām.

Sociālie darbinieki nestrādā vakuumā, un viņiem ir jāuzņemas sabiedrības izglītošana jautājumos, kas saistīti ar bērniem. Šī mērķa sasniegšanai sociālie darbinieki var izmantot masu medijus, lai vērstu uzmanību uz likumu un citu normatīvo aktu pilnveidošanos nepieciešamību. Paaugstinot sabiedrības apziņu un problēmas izpratni, sociālie darbinieki var veicināt šīs problēmas vispārējo profilaksi un uzlabot bērnu dzīves apstākļus un labklājību.

Izmantotās literatūras saraksts

1. Peter S.D., Wyatt G.E., Finkelhor D., (1986), "Prevalence", in Finkelhor D. et al. (eds), Sourcebook on Child Sexual Abuse, Sage Publications, U.S.A.
2. Ibid., pp. 20-21.
3. Schechter M.D., Roberge L., (1976), "Sexual Exploitation", in Helfer & Kempe H. (eds), Child Abuse and Neglect: The Family and the Community, Ballinger Publishing Co., U.S.A., p.121.
4. Summit R.C., (1983), "The Child Sexual Abuse Accomodation Syndrome", in Child Abuse and Neglect, The International Journal, 7, pp. 177-193.
5. Furniss T., (1984), "Conflict-Avoiding and Conflict-Regulating Patterns in Incest and Child Sexual Abuse", Acta Paedopsychiatry, 50, pp. 299-313.
6. * Groth A. N., Hobson W.F., Gary T.S., (1982), "The Child Molester: Clinical Observations, Journal of Social Work and Human Sexuality, 1, # 1/2, pp. 129-144.
* Finkelhor D., (1984), "Four Preconditions: A Model", in Finkelhor D., Child Sexual Abuse – New Theory and Research, The Free Press, U.S.A., pp. 53-68.
7. * Gelinas D. J., (1983), "The Persisting Negative Effects of Incest", Psychiatry, 46, pp. 312-331.
*Cohen T., (1983), "The Incestuous Family Revisited", Social Case work: The Journal of Contemporary Social Work, March, pp. 154-161.
8. McIntyre K., (1981), "Role of Mothers in Father-Daughter Incest: A Feminist Analysis", Social Work, November, pp. 462-466.
9. Herman J.L., (1992), "Trauma and Recovery", Basic Books, U.S.A.

10. *Baisden M.J., Baisden J., (1979), "A Profile of Women who seek Counselin for Sexual Dysfunctions", American Journal of Family Therapy, 7, pp. 68-76.
- * Tsai M., Feldman-Summers S., Edgar M., (1979), "Childhood Molestation: Variables Related to Differential Impacts on Psychosexual Functioning in Adult Women", Journal of Abnormal Psychology, 88; 4, pp. 407-419.
11. Cohen T., (1995), "Motherhood Among Incest Survivors", Child Abuse and Neglect – The International Journal, 19, #12, pp. 1423-1429.

Tulkojusi S. Kalniņa

BĒRNS – FIZISKĀS VARDARBĪBAS UPURIS ĢIMENĒ

Pēdējo gadu laikā bērnu un ģimeņu sociāli ekonomiskais stāvoklis Latvijā ir krasi pasliktinājies – pieaudzis bezdarba līmenis, samazinājušies ģimeņu ienākumi, palielinājušies izdevumi par pirmās nepieciešamības precēm un pakalpojumiem, kā arī auguši sadzīves maksājumi. Šo pārmaiņu rezultātā vairākas ģimenes nonāk sociālā stresa situācijā, kad cilvēks vairāk netic, ka ar normālām ģimenes attiecībām var pārvarēt pastāvošās grūtības. Sociālā stresa situācija provocē ģimeņu locekļus uz ārkārtēju dzīves veidu, uz ārkārtēju līdzekļu pielietošanu, ieskaitot arī vardarbību pret bērniem.

Kā Latvijā, tā arī citur pasaulē daudzi bērni cieš no dažādiem vardarbības veidiem – viņi tiek sisti, ievainoti, sakropļoti, seksuāli ļaunprātīgi izmantoti, turēti badā vai izolācijā, vai kā citādi pakļauti pārestībām. Rodas pamatots jautājums, kāds nākotnē veidosies cilvēks, kurš bērnībā pieredzējis vardarbību no saviem vecākiem vai citiem ģimenes locekļiem. Nav šaubu, ka pret bērnu vērstā vardarbība atstāj sekas viņu psihē un palielina risku kļūt par antisociālām personām vai iesaistīties noziedzīgajā pasaulē. Pastāv statistiska likumsakarība, ka vardarbību pieredzējuši bērni ir agresīvi pret jaunākajiem bērniem ģimenē, iebaida, fiziski ietekmē citus bērnus skolā. Īpaši agresīva antisociāla uzvedība parādās pusaudžu gados. Kļūstot pieaugušiem, rodas problēmas ar savas patstāvīgās ģimenes veidošanu. Viņi nespēj un neprot veidot pozitīvas attiecības ne ar saviem ģimenes locekļiem, ne ar apkārtējiem cilvēkiem.

Apļūkojot situāciju pasaulē, nākas atzīt, ka vēl joprojām daudzās valstīs bērnu fizisku sodīšanu uzskata par normālu audzināšanas metodi. Vairāki pētījumi pierāda, ka tas ir atkarīgs no dažādiem iemesliem: izglītības, kultūras līmeņa, tradīcijām utt.

Vienā valstī fiziska vardarbība pret bērnu tiek uzskatīta par necilvēcisku, turpretim citā kultūras rajonā to uzskata par efektīvu audzināšanas metodi, kā piemēru var minēt Koreju, kur joprojām valda pārliecība, ka fiziska sodīšana palīdz bērnam ieaudzināt disciplīnu, un bez tās bērns nespēs izaugt par kārtīgu cilvēku. Aptauja Korejā, kuru veikusi bērnu tiesību aizsardzības asociācija, atklāja, ka 97% no visiem aptaujātajiem bērniem ir bijuši fiziski sodīti un daudzi no tiem pat ļoti bieži. Indijā fiziska sodīšana arī tiek uzskatīta par parastu disciplīnas ieaudzināšanas metodi. Indijas universitātes studentu aptauja atklāja, ka 91% vīriešu un 86% sieviešu bija fiziski sodīti bērnībā.

1988. gadā Apvienotajā Karalistē bērnu psihologi Džons un Elizabete Ņūtoni izpētīja, ka 63% mātes sit savus bērnus līdz viena gada vecumam un 3/4 no visiem aptaujātajiem 7 gadus vecajiem bērniem bija sisti ar dažādiem priekšmetiem. Arī ASV 1988. gada minētajā pētījumā tika iegūti nozīmīgi dati: 24% aptaujātajiem nepilngadīgajiem ir bijuši smagi fiziski sodīti (smadzeņu traumas, lūzumi, indešanas gadījumi, pātagas sitieni, zilumi).

1987. gadā Austrālijā, aptaujājot pamatskolas audzēkņus, atklāja, ka 81% zēnu un 74% meiteņu ir situšas mātes un 76% zēnu un 63% meiteņu ir situši tēvi.

Vācijā 1990. gadā pētījumu rezultātā atklāja, ka 60% tēvi un 70% mātes sit savus bērnus.

Salīdzinot skaitļus dažādās tautās, jāņem vērā tautas kultūrvēsturiskās tradīcijas. Ja Korejā 97% bērni ir bijuši fiziski sodīti, tas nenozīmē, ka šī tauta ir trīs reizes nežēlīgāka nekā ASV, kur šis rādītājs ir 24%. Zināmā mērā 24% ASV ir bīstamāki nekā 97% Korejā, jo Korejā fiziskajai sodīšanai piemīt rituāls raksturs, tā ir apzināta audzināšanas procedūra, kur apzināti regulē bērna fizisku ietekmēšanu, nepielaižot un pat pasargājot bērnu no smagām traumām.

Pēdējo 2 gadu laikā Latvijas presē, radio un televīzijā palielinājusies informācija par vardarbības gadījumiem pret bērniem. Nenoliedzami tās ir gan ekonomiskās un sociālās spriedzes pieauguma sekas, gan pastāvošā cilvēku psiholoģiskā apjukuma sekas, gan arī tas, ka sabiedrība šodien vairāk nekā agrāk grib zināt patiesību par sevi. Pamatots ir arī Latvijas

iedzīvotāju un pilsoņu uztraukums, jo latviešu kulturālās un audzināšanas tradīcijas nav savienojamas ar vardarbību pret bērnu.

Divdesmit astoņu Latvijas rajonu, pilsētu, reģionālo un transporta prokuroru ziņojumi liecina, ka laika posmā no 1993. gada 1. janvāra līdz 1994. gada 31. janvārim reģistrēti 74 iesniegumi policijā un prokuratūrā (no medicīnas iestādēm, skolu valdēm, skolu direktoriem, klašu audzinātājiem, pašvaldībām, radniekiem, kaimiņiem) par vardarbību pret bērniem. 36 gadījumos ir ierosinātas krimināllietas, kuru izmeklēšana un izskatīšana pēc Latvijas Republikas Prokuratūras sniegtās informācijas notiek lēni. Ierosinātajās 28 krimināllietās vardarbību pret bērniem 15 gadījumos pielietojuši tēvi, 4 – patēvi, 6 – mātes, 2 – abi vecāki, 2 – radnieki un 1 – aizbildnis. No šiem 28 kriminālgadījumiem ierosinātas 7 krimināllietas pret ģimenes locekļiem par smagu miesas bojājumu izdarīšanu, huligānismu un pat slepkavību ar iepriekšēju nodomu.

Pēc Rīgas Republikāniskās bērnu klīniskās slimnīcas sniegtajiem datiem vidēji 22 gadījumos gadā vecāki veic īpaši smagas vardarbības. 1996. gada pirmajos 3 mēnešos bija reģistrēti 3 smagi fiziskas vardarbības gadījumi pret bērnu. Ņemot vērā šo parādību latentu raksturu, ir pamats uzskatīt, ka reāli fiziska vardarbība pret bērniem pārsniedz oficiālajā statistikā fiksēto gadījumu skaitu.

Vecāki, kuri pielieto vardarbību pret bērniem, savu rīcību parasti attaisno ar iebildi par bērna audzināšanu. Taču šīs rīcības sekas vairumā gadījumu izraisa bērnu veselības attīstības un socializācijas traucējumus, dažkārt apdraudot pat dzīvību. Mūsdienu pedagogijas zinātne pilnībā noliedz miesas sodu pozitīvo lomu bērnu audzināšanā. Pētījumi atklāj, ka efektīva kontrole pār bērna uzvedību nav atkarīga no sodīšanas par nepareizu rīcību, bet no skaidriem un saprotamiem ierobežojumiem. Tāpēc laba disciplīna, kurai gala rezultātā vajadzētu būt pašdisciplīnai, atkarīga no vecāku pareizas uzvedības izskaidrošanas. Tā, piemēram, lai izmainītu bērna uzvedību, teorija piedāvā stimulēt šādas darbības:

- rosināt bērnu darīt kaut ko savādāk (dažādas spēles, rotaļas, zīmējumi), nekā to ierosina impulsīvās vai emocionālās vēlmes;
- pārliecināt bērnu, ka viņš saprot, kā ir pareizi jāuzvedas, un šāda veida uzvedība tiks pozitīvi atalgota vai novērtēta.

Bērniem un pārējiem ģimenes locekļiem fiziskas vardarbības gadījumā jāsniedz profesionāla palīdzība. Mūsu pārliecība ir, ka, lai novērstu negatīvās sekas un atgrieztu ģimeni kaut cik normālā stāvoklī, ir jāstrādā gan ar ģimeni, gan ar vidi, kurā atrodas bērns. Darbs ar ģimeni mūsdienu apstākļos kļūst par vienu no nozīmīgākajiem sociālā darba virzieniem. Cilvēks jāpieradina pie domas, ka nestabilā sociālajā vidē ir jādara viss, lai ģimene saglabātos.

Kā rāda reālā prakse, fiziskās vardarbības upuriem un viņu ģimenēm joprojām netiek sniegta profesionāla palīdzība. Masu mediji atkārtoti psiholoģiski traumē bērnus (TV, laikraksti). Notikumi tiek sīki aprakstīti masu informācijas līdzekļu pirmajās lappusēs un skar šo cilvēku dzīves, tomēr ir tādas smalkas lietas, kurās nedrīkst iejaukties, lai cik kārdinoša augsne tā būtu žurnālistiem. Ir atrasta sensācija, bet atbalsts un profesionāla palīdzība ģimenei netiek sniegta. Piemēram, 1996. gada 24. janvāra vakarā Rīgas Republikāniskajā bērnu klīniskajā slimnīcā nonāca 9 gadus vecs zēns E., kurš bija smagi cietis no sava patēva vardarbības. Nesaskaņas ģimenē sākās ar E. patēva ļoti labi apmaksātā darba zaudēšanu, ar kuru viņš varēja nodrošināt ne tikai sevi, savu ģimeni, bet arī finansiāli pabalstīt savus vecākus. 24. janvāra vakarā zēna māte, atgriežoties mājās, pamanīja savā dzīvesbiedrā savādas izmaiņas – runas stilā, uzvedībā, taču nedomāja, ka tas ir kas nopietns, nepievērsa tam īpašu uzmanību. Dzīvesbiedra uzvedība kļuva jau pavisam divaina, viņam sāka rādīties halucinācijas, līdz viss kļuva tik nopietni, ka vīrietis pat centās izdarīt pašnāvību. Zēna māte izsauca policiju, taču, ierodoties notikuma vietā, vairāk kā stāvēt un noskatīties notiekošajā policijas darbinieki nebija spējīgi. Vīrietis paņēma nazi un devās uz zēna istabu, taču māte jau laikus bija dēlu ieslēgusi istabā. Patēvs izlauza istabas durvis un uzbruka zēnam ar nazi. Notikuma vietā patēvs tika nāvēgi ievainots. Ar šo dramatisko gadījumu ģimenes traģēdija vēl nebeidzās. Sākās žurnālistu uzbāzīgā ieinteresētība – prašņāšana, interviju lūgšana, un tas viss bija jāpārdzīvo ne tikai jaunajai sievietei, vīrieša ģimenei, bet arī bērnam, kuram korespondentu fotografēšana un jautājumu

uzdošana bija smaga emocionālā trauma. Pēc notikušās traģēdijas zēns lūdza mātei par notikušo nevienam patiesību neatklāt, bet teikt, ka ievainojums iegūts, zēnam uzkrītot uz asa priekšmeta. Māte tam piekrita, bet pēc žurnālistu "uzbrukuma" zēns bija pilnīgi psiholoģiski sagrauts, jo par notikušo bija uzzinājuši viņa draugi.

Tipiska situācija, ka bērni izjūt atbildību par vecāku nežēlīgu izturēšanos pret viņiem. Bērni nevar iedomāties, ka tas, ko vecāki dara, ir "nepareizi". Pat, kļūstot par nežēlīgas vardarbības upuriem, lielākā daļa bērnu uzskata šo vardarbību par pašu nopelnītu sodu. Pašlaik vecāki audzina bērnus ar mazvērtības kompleksiem, un bērni sevī redz tikai slikto. Tādēļ, lai pilnīgi atveseļotu bērnus, jāvelta liela mīlestība un uzmanība katram bērnam.

Veicot pētījumu, pārliecinājamies, ka daudzkārt informācija masu medijos tiek sniegta nepatiesi, netiek prasīta iesaistīto personu atļauja materiāla publicēšanai presē vai raidīšanai TV. Mūs pārsteidza tas laikraksta korespondents, kurš rakstīja par iepriekš minēto gadījumu, bet nereizi neuzskatīja par nepieciešamību apmeklēt zēna ģimeni mājās. Tas kārtējo reizi apliecina neprofesionālo rīcību un ētisko normu neievērošanu. Šādas rīcības dēļ ģimene ieguva tikai nosodošu un negatīvu attieksmi no apkārtnējās sabiedrības. Tā ir dubulta trauma – fiziska un arī psiholoģiska, bērna dzīve tiek apspriesta publiski. Vardarbības gadījumu publiska iztīrīšana divkārti sarežģī arī sociālā darbinieka darbu, jo viņam jāstrādā ne tikai ar fiziskās vardarbības sekām, bet arī ar neprofesionālās iejaukšanās sekām.

Palīdzība ģimenei un atsevišķiem tās locekļiem ir viens no sociālā darba pamatvirzieniem. Ģimene, kā zināms, ir viens no svarīgākajiem institūtiem primārajā socializācijā. Ģimenē bērns apgūst visas fundamentālās bāzes vērtības, normas, uzvedības stereotipus. Ģimenes agrīnās audzināšanas defekti ir grūti labojami. Tomēr speciālistu savlaicīga iejaukšanās var novērst vecāku agresīvās uzvedības iemaņu formēšanu pret bērnu.

Jau sociālā darbinieka un vardarbīgās ģimenes sadarbības pašā sākumā svarīgi ir panākt uzticēšanos sociālajam darbiniekam. Bērnam un ģimenes

locekļiem jātīc, ka sociālais darbinieks zina, ko darīt un ir ieinteresēts viņu labklājībā.

Sociālais darbinieks uzņemas atbildību par ikvienu konkrētu gadījumu, jau sākumā demonstrējot sociālās ārstēšanas klientam to, ka apiesies godīgi, netiesājošā un līdzjūtīgā veidā.

* * *

Sociālajai ārstēšanai jāpieskaņojas problēmas sarežģītībai un tai jābūt orientētai uz rezultātu un centrētai uz tagadni – kas klientam jādara ar savām problēmām. Sociālā ārstēšana ir plašs process, un, lai varētu teikt, ka ir sniegta pilnīga profesionāla palīdzība, tajā jābūt 8 fāzēm:

1. – Ieslēgšanās.
2. – Spriedums, novērtējums un sociālā diagnoze.
3. – Izmaiņu, mērķu /uzdevumu/ noteikšana.
4. – Sociālās ārstēšanas plāna izvēle.
5. – Darba līguma sastādīšana.
6. – Sociālās ārstēšanas veikšana.
7. – Novērtēšana.
8. – Nobeigums un tālākā aprūpe.

IESLĒGŠANĀS. Pašā sociālās ārstēšanas procesa sākumā sociālajam darbiniekam jānoskaidro problēmas būtība, pakalpojumu nepieciešamība, to atrašanās vieta un jāizskaidro klienta loma palīdzības procesā. Bīstami ir tas, kur paliek bērns. Sociālajam darbiniekam ir divi rīcības veidi, aizstāvot ļaunprātīgās izmantošanas upuri:

- a) aizvest bērnu no ģimenes un ievietot viņu audžu mājā;
- b) sniegt ģimenei sociālo atbalstu, dodot padomus, izsniedzot pārtiku, ievietojot bērnu dienas aprūpes centrā u.tml.

Ne viens ne otrs risinājums nav ideāls, un risks pastāv abos gadījumos. Piemēram, bērns var nesaprast, kāpēc viņš tiek aizvests no mājām. Bērni,

kuri tiek atšķirti no savām ģimenēm, ir pasargāti no fiziskiem ievainojumiem, bet viņi joprojām cieš no emocionālā pāridarījuma. Emocionālais nodarījums rodas no fakta, ka izmantotais bērns vēl joprojām mīl un viņam ir ciešas jūtas pret saviem vecākiem un mājām.

SPRIEDUMS, NOVĒRTĒJUMS UN SOCIĀLĀ DIAGNOZE.

Ar sociālās diagnozes palīdzību sociālais darbinieks un klients izpēta un novērtē fizisko, psiholoģisko un sociālo apstākļu iedarbību uz klientu un pēc tam mēģina saistīt savus atklājumus ar tām sociālajām problēmām, kuras pārdzīvo klients; tādā veidā dodot mērķus izmaiņām, un darbības plānu.

IZMAIŅU, MĒRĶU NOTEIKŠANA. Sociālais darbinieks nosaka mērķus, kuri tieši saistīti ar doto problēmu:

- a) dotās problēmas atkārtošana,
- b) veselas problēmu grupas konstatācija,
- c) problēmu hierarhijas iztrādāšana,
- d) vēlamā beigu stāvokļa specifikācija.

SOCIĀLĀS ĀRSTĒŠANAS PLĀNA IZVĒLE. Tālākā darbībā sociālais darbinieks izstrādā ārstēšanas plānu:

- a) kāda sociālās ārstēšanas metode tiks pielietota,
- b) kāda netiešā palīdzība tiks pielietota,
- c) kādi blakus pakalpojumi tiks pielietoti.

DARBALĪGUMAS SASTĀDĪŠANA. Sociālais darbinieks un klients noformulē darba līgumu, ietverot tajā izmaiņu mērķus, palīdzības veidu, klienta cerības, sociālā darbinieka cerības, laiku.

SOCIĀLĀS ĀRSTĒŠANAS VEIKŠANA. Sociālais darbinieks strādā, realizējot ārstēšanas plānu. Sociālā ārstēšana izpaužas individuālās sesijās, grupu tikšanās reizēs un ģimenes intervijās. Tieša palīdzība tiek sniegta grupas vadīšanā, vadot ģimenes palīdzības sesijas, kā arī

individuālajā darbā. Sociālajam darbiniekam ir jānovērtē jaunā informācija un jāpalīdz klientam izturēt dzīves krīzes. Individuālā līmenī, piemēram, sociālajam darbiniekam ir jābūt iejūtīgam pret personīgiem faktoriem, iepriekš labi noskaņojot vecākus, veicinot viņu spēju funkcionēt adekvāti un atbilstoši viņu vecāku lomai. Ģimenes līmenī sociālajam darbiniekam ir jāanalizē savstarpējās iedarbības modeļi starp ģimenes locekļiem, kuri ir ļaunprātīgi un kuri ignorē citu ģimenes locekļu vajadzības un tiesības.

NOVĒRTĒŠANA. Šajā fāzē sociālajam darbiniekam jāveic visa palīdzības procesa novērtēšana, uzvedības izmaiņu atspoguļošana, mērīšana, klientu jūtu pētīšana attiecībā uz uzvedības izmaiņām.

NOBEIGUMS UN TĀLĀKĀ APRŪPE. Sociālajam darbiniekam, nobeidzot sociālās ārstēšanas procesu, jānodrošina klienta mierīgu pāreju no palīdzības attiecībām ar sociālo darbinieku uz citiem sabiedrības atbalsta avotiem. Sociālajam darbiniekam ir jā sastāda tālākas aprūpes plāns un jāatbalsta klienta centieni tikt galā bez sociālā darbinieka tiešas palīdzības.

Sociālajam darbiniekam sociālās ārstēšanas procesā ir jālūkojas uz klientu kā līdzcilvēku, kurš meklē palīdzību. Sociālajam darbiniekam jāuzņemas šādas lomas, strādājot ar klientu, kas ir vecāku vardarbības upuris:

- 1) Starpnieka loma – sociālajam darbiniekam jāorientējas katrā konkrētājā gadījumā un jāmeklē piemērotāko palīdzības veidu un vietu, kā arī jāpasargā no sekundāras traumatizācijas, piemēram, žurnālistiem.
- 2) Advokāta loma – sociālajam darbiniekam jāpārstāv klienta intereses tiesā.
- 3) Aktīvista loma – sociālajam darbiniekam jāpanāk sociālo institūciju attieksmes maiņa pret klientu.
- 4) Izglītotāja loma – sociālajam darbiniekam jāizglīto sabiedrību un jāsniedz informācija, kā rīkoties, ja noticis fiziskas vardarbības gadījums.

- 5) Iniciatora loma – sociālajam darbiniekam jāpievērš sabiedrības uzmanība konkrētām problēmām.
- 6) Koordinatora loma – sociālajam darbiniekam jāpiesaista vairāki speciālisti.
- 7) Glābēja loma – sociālajam darbiniekam jārada klientā pārlicība, ka viņš spēs palīdzēt.
- 8) Pašpalīdzības grupu vadītāja loma – sociālajam darbiniekam jāorganizē grupu darbs klientiem, kurus saista līdzīgas problēmas.
- 9) Sociālā ārstētāja loma – sociālajam darbiniekam jāprot veikt profesionāls sociālās ārstēšanas darbs, ievērojot visas sociālās ārstēšanas procesa 8 fāzes.
- 10) Novērtētāja loma – sociālajam darbiniekam jāprot izpētīt un novērtēt fiziskos, psiholoģiskos un sociālos apstākļus, kas saistīti ar klienta problēmu.

* * *

Jāuzsver, ka pašlaik sabiedrība ir neizglītota un neinformēta, par vardarbību pret bērnu. Ja arī kāds redz, ka pret bērnu tiek pielietota fiziska vardarbība, tad viņš nezina, kam par to ziņot un vai vispār tas jādara. Noteikti būtu jāinformē sabiedrība par problēmas nopietnību, jāveic pētījumi, kā arī būtu jāapmāca visi darbinieki, kas savā darbā ir saistīti ar bērniem (skolotāji, bērnudārzu audzinātāji, ārsti utt.), kā pareizi rīkoties situācijā, kad rodas aizdomas par fizisku vardarbību pret bērnu. Sociālais darbinieks ir tā persona, kurai šis darbs ir jāveic.

Sociālajam darbiniekam jāsavieno visi bērna aizsardzības aspekti, sākot ar vardarbības gadījuma konstatēšanu līdz bērna un ģimenes pilnīgai atveseļošanai.

Mūsu pārlicība ir, ka, lai sasniegtu labus rezultātus, jāstrādā ar bērnu, ģimeni, kā arī ar vidi, kurā bērns atrodas.

DEVIANCES UN ATTISTIBĀ

(Ieskats problēmā)

Izmantotās literatūras saraksts

1. Hitting People is Wrong and Children are People too.
2. Thomas A. Nozario. In Depense of Children, New York, 1988
3. Bērni un ģimenes Latvijā, 1994.
4. Kempe C.H., Helper R.E. Child Abuse and Neglect: The Family and the Community USA, 1991.
5. Ending Physical Punishment of European Children. Final Report from two days Seminar, London, Harch, 1992.
6. Jansen C. and Harris D. Family Treatment in Social Work Practice USA, 1991.

DEVIANCES UN ATTĪSTĪBA

(Ieskats problēmā)

1. Tradicionāli tiek uzskatīts, ka noziedzība, narkotisms, alkoholisms, prostitūcija, pusaudžu likumpārkāpumi, suēcīdi, korupcijas, birokrātisms un visas deviācijas, deformējot indivīdu vērtību orientācijas, tos garīgi un fiziski kropļojot un pat fiziski iznīcinot, bremzē kopējo sabiedrisko attīstību un kavē civilizācijas progresu. Neapšaubāmi, ka visdažādākās antisociālās parādības un novirzes indivīdu un grupu uzvedībā negatīvi ietekmē personību vajadzību veidošanās procesu un līdzekļu izvēli to apmierināšanā. Deviācijas var sekmēt dubulto un ēnu sociālo normu veidošanos, disbalansēt institūciju darbību, diskreditēt un degradēt sociālos ideālus. Kopumā var tikt destabilizēts viss sabiedrisko attiecību kopums, kurš indivīdam ir nozīmīgs un saistošs. [1; 6.- 7.]

Deviāciju dezorganizējošā loma nav noliedzama. Kā zināms, pārejas un krīzes posmos deviāciju izplatības pakāpe, intensitāte un to seku negatīvais potenciāls krasi pieaug. Zināmā mērā var atzīt, ka krīzes periodos deviācijas kļūst par savdabīgu normu. Tātad, dezorganizētā un pārejas posma sabiedrībā, kuru pēc satura var atzīt par anomālu, novirzes kļūst par likumsakarīgām un subjektīvi nosacītām, pat normālām parādībām.

Vai līdz ar to sabiedrībā nevar veidoties dominējošs uzskats, ka mēs visi pakāpeniski, taču ar pietiekoši redzamu un izteiktu aktivitāti virzāties uz anomālu sabiedrisko struktūru pusi, uz jau pietiekoši sen pazīstamajiem valstu modeļiem, kur kvaziprezidentālais vai kvaziparlamentārais valsts pārvaldes mehānisms nodrošina korupcijas, noziedzības, narkotisma un citu parādību uzplaukumu. Savdabīgu pamatu šādiem spriedumiem dod spalga korupcijas skandāls un plašās interešu konflikta pazīmes augstākajos valsts varas ešelonos 1997.gada vidū, tiesas struktūru pasivitāte, veicot tiesas izmeklēšanu pret organizētajām kriminālajām grupām, Latvijas visaugstākais alkohola patēriņš un vienu iedzīvotāju Eiropā un citi rādītāji.

Pašreizējā deviāciju plašā izplatības pakāpe indivīdu un dažādu sociālo grupu vidū veido vai nu visai neapbērtus sociālpsiholoģiskus fenomenus – apātiju, depresiju, tiesisko nihilismu, konformismu, negativismu –, vai arī sekmē indivīdu iesaistīšanos dažādās deviantās uzvedības formās (nodokļu nenomaksāšanu, nelikumīgu ienākumu iegūšanu u.c.), noviržu proficēšanu utt.

Pilnīgi likumsakarīgi, ka rodas jautājums, vai sociālo patoloģiju augstā intensivitāte un to negatīvās sekas neapdraud Latvijas tālāko attīstību un tās nākotni. Ja mēs vēlamies, lai šī nākotne nebūtu devianta un anomāla.

Nepieciešams atzīt, ka deviāciju plašā izplatība, to masveidīgs un pat vispārīgs raksturs nevar automātiski izveidot visus nepieciešamos priekšnosacījumus sociālās krīzes tālākajam pieaugumam un patoloģisko procesu intensifikācijai. Lai cik tas nebūtu paradoksāli, taču deviācijas ietver sevī arī pietiekoši augstu pilnvērtīgu sabiedrības tālākās attīstības potenciālu. Deviāciju un sociālās patoloģijas var sekmēt arī sabiedrības, tās vērtību, garīgo un materiālo resursu pilnveidošanos. Arī deviācijas kopējā kontekstā var veicināt sabiedrības attīstību.

2. Vēl pagājušajā gadsimtā pazīstamais franču sociologs Gabriels Tards savā darbā "Noziedzība un noziegumi" min to, ka sīkie noziedznieki atnes tikai ļaunumu. Tie būtībā rīkojas kā sīktirgotāji kapitāla uzkrāšanās periodā. Savukārt lielie noziedzīgie sindikāti, pārdzīvojot gan panākumus, gan briesmu dienas, pēc G.Tarda domām, deva labumu militāriskam un despotiskam. Tas deva iespējas iedibināt nepieciešamo kārtību un nenovērtējamus pakalpojumus finansu sfēras pilnveidošanai. [2; 320.-330.]

Analoģiski Kārlis Markss savā fundamentālā darba "Kapitāls" ceturtajā sējumā pilnīgi pamatoti uzdod ne tikai retoriska rakstura jautājumus: Vai atslēgas būtu izveidotas līdz tagadējai pilnībai, ja nebūtu zagļu? Vai banknošu izgatavošana būtu sasniegusi tagadējo pilnību, ja nebūtu naudas viltotāju? Pēc K.Marksa domām likumpārkāpēji ienes dažādību dzīves vienmērībā, pasarga to no sastinguma un izraisa sasprindzinājumu un kustīgumu. [3; 342.-343.] Atcerēsimies, ka arī narkotikas pirmatnēji tika lietotas, lai to izmantotāji gūtu svētlaimi un baudu, lai

vergi un ieslodzītie spētu aizmirst mokas un spaidus. Analogisks attīstības ceļš ir bijis alkoholam, kā arī toksiskajiem līdzekļiem. Taču minētās un citas vielas kopumā daudz vairāk ir devušas jaunuma un nelabvēlīgu seku.

3. Sniedzot ieskatu problēmā, būtu nepieciešams apzīmēt, ko gan mēs saprotam ar būtiskākajiem operacionālajiem terminiem, kāds ir to saturs.

3.1. Ar terminu "deviācija" socioloģijā un kriminoloģijā ir pieņemts apzīmēt uzvedību, kura ir novirzīta no vispārpieņemtajiem standartiem un normām (*de* latīņu valodā nozīmē 'no', *via* 'ceļš', tārad būtībā deviānce ir "necelība"). [4; 38.] Deviances pēc sava satura un virzības var būt gan negatīvas (likumpārkāpumi, amorāla rīcība), gan arī pozitīvas (varoņdarbi, ģeniālu cilvēku darbības produkti u.c.).

Analoģisks termins ir arī "anomija", kas apzīmē: a) traucējumus personas vai sociālās grupas vērtību un normu sistēmā; b) vērtību un normu vakuumu; c) sociālo un it īpaši tiesisko normu neefektivitāti; d) apziņas stāvokli, ko rada nespēja mērķus sasniegt ar likumīgiem līdzekļiem; e) pretrunas starp cilvēka bioloģisko un socioloģisko dabu. Jāatzīmē, ka ar anomiju apzīmē galvenokārt tikai nepilnīgas, traucētas, pretrunīgas vērtības vai normas.

Tuvs deviances un anomijas jēdzienam ir arī termins "sociālā patoloģija", ar ko apzīmē novirzes sabiedriskajās attiecībās.

3.2. Lai precizētu minētos terminus vispirms jāformulē, kas ir norma? Kādas ir tās funkcijas.

Sociālās normas (tiesiskās, politiskās, reliģiskās u.c.) ir vispārpieņemtie uzvedības stereotipi un noteikumi.

Sociālās normas, kas fiksē sociāli nepieciešamās vai arī deviantās uzvedības formas, izpilda visai plašas un kompleksas funkcijas:

- dod iespējas indivīdiem un sociālām grupām izvirzīt nozīmīgus darbības mērķus (iegūt izglītību, strādāt, nodrošināt tuvāko indivīdu labklājību u.c.), līdz ar to sociālās normas kalpo par savdabīgiem orientieriem;

- sniedz priekšstatu par optimālākajiem līdzekļiem un metodēm, kā sasniegt tos rezultātus;

- informē par dažādiem alternatīviem individuālās vai grupu uzvedības modeļiem, kuri veidojas jaunos sociāli ekonomiskajos apstākļos;

- atsedz citu indivīdu vai sociālo grupu iespējamās uzvedības modeļus, t.i., informē par citu cilvēku darbību un rīcību;

- dod iespējas noteikt konkrētās uzvedības varbūtējās sekas;

- vērtē indivīdu vai grupu uzvedību atbilstoši noteiktajai vērtējumu sistēmai;

- nosaka atbildību un tās veidus indivīdu vai grupas neatbilstošās uzvedības gadījumos, apstākļus kādos tiek realizēta atbildība par novirzēm uzvedībā. [5; 86.-87.]

Sociālajām normām deviāciju noteikšanā ir viena no būtiskākajām un svarīgākajām nozīmēm. Nedrīkst aizmirst, ka gan sociālās normas gan arī deviācijas nav stabilas un sastingušas. Tās pastāvīgi attīstās un pilnveidojas.

4. Zinātniski pētnieciskajā procesā, arī apzinot un izzinot sociālā darba problēmas, vispirms ir nepieciešams noteikt, vai pastāv atbilstoša pētnieciskā problēma.

Neapšaubāmi, ka gan izziņa, gan arī prakse sākas ar problēmas formulēšanu un konstatāciju, tās aprakstu un pretrunu atsegšanu starp zināmo un nezināmo. Problēmsituācija var veidoties arī attiecībā uz iespējām izpētīt un izzināt konkrētu problēmu, kas ietver sevī nepieciešamo izziņas metožu, informatīvās bāzes un materiāli finansiālo resursu trūkumu. [6; 6.-20.]

Tātad, lai konkrētu attiecību kopumu, sociālo faktu vai procesu formulētu kā problēmu, ir nepieciešams konstatēt zināmas pretrunas.

5. Atbilstoši dialektikas pamatlikumiem jebkuras attīstības pamatā ir pretrunas, t.sk., pretrunas starp zināmo un nezināmo, postsociālo un antisociālo, deviācijām un normu. Pretrunas ir ietvertas visās parādībās

un jebkuros procesos un objektos. Pretrunām ir vispārējs un universāls raksturs.

Līdz ar to varam secināt, ka vienmēr un patstāvīgi risinās pretrunas starp deviācijām un normu, kā arī, zināmā mērā, atsevišķu deviāciju veidu vidū. Pretstatu cīņa starp pataloģiju un normu ietekmē arī kopējo sabiedrības attīstību, sabiedrisko attiecību potenciālu un to sabalansētību.

Cilvēces un sabiedrības vēsture, neskatoties uz tās it kā pastāvīgo virzību uz progresu un attīstību, nav atspoguļota tikai gaišos un baltos toņos. Sabiedrības vēstures ziņā pietiekoši daudz ir arī tumšā, nepievilcīgā, nesaprotamā un negatīvā. Dažos vēsturiskās attīstības posmos kopējā nelabvēlīgā un anomālā ir varbūt bijis pat vairāk nekā pozitīvā. Analizējot deviāciju un attīstības problēmas, nepieciešams atzīmēt to, ka tieši novirzes, to skaitā indivīdu un grupu uzvedībā, kalpoja par pietiekoši efektīvu un aktīvu katalizatoru kopējā civilizācijas progresā.

Novirzes no vispārpieņemtajiem uzvedības stereotipiem ļāva precīzāk un konkrētāk noteikt sociālo normu (paražu, tradīciju, tiesisko aktu u.c.) mērķus, funkcijas un saturu. Patoloģiskās uzvedības formas ļāva fiksēt arī atbilstošu noviržu atkāpes līmeni, deviāciju saturu un sekas. Atšķirības uzvedībā noteica iespējas formulēt normu.

6. Pazīstamais sociologs un politologs A. Fletčers atzīst, ka visi traucējamie simptomi, kuri mūs baida, var izrādīties ne būt tik drausmīgi, bet gan jaunas dzīves simptomi. Neapšaubāmi, ka katras sabiedrības un sociālās grupas ietvaros, lai cik tās nebūtu patoloģiskas, veidojas arī jauni vērtību un normu iedīgļi. Veidojas pretrunas deviāciju formēšanās un funkcionēšanas mehānismā.

Pretrunas deviāciju mehānismā ir daudzveidīgas un daudzplākšņainas. Shematiski deviāciju veidošanās un īstenošanās mehānisms ir atainots 1. zīmējumā.

1. zīmējums. Pretrunas mehānisms

Līmenis	Pretrunu grupas											
	vērtībās			normās			uzvedībā			sekās		
Individuālais	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Mazās sociālās grupas	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	
Lielās sociālās grupas	+		+	+		+	+				+	
Sabiedrība		+			+		+				+	

Apzīmējumi:

Pretrunu funkcionēšanas potenciāls

+++ ļoti augsts
++ augsts
+ vidējs

Metodoloģiski precizāk analizējot deviāciju saistību ar pretrunām un attīstību, būtu jāatzīst, ka katrā individā un sociālā grupā, jebkurā parametrā (pretrunu grupās), vērtībās, normās, uzvedībā un sekās nav ietvertas tikai un vienīgi negatīvas iezīmes. Individīdos vai sociālās grupās nav koncentrētas tikai negatīvas vērtības, antisabiedriskas normas utt., bet gan arī pozitīvi vērtējumi. Devianto personu un grupu, pat organizēto kriminālo struktūru darbība neizpaužas tikai pastāvīgās uzvedības novirzēs un regulārā kriminālsodāmā rīcībā. Gan atsevišķu personu, gan arī grupu un sabiedrības līmenī risinās pastāvīga cīņa starp vecajām un jaunajām vērtībām, garīgajām un materiālajām vajadzībām, sociāli pozitīvajām, saskaņotajām un "ēnu" (paralēlajām) normām. Tāda pretstatu cīņa nosaka to, ka vecās vērtības, normas un ideāli tiek nomainīti. Arī deviācija kopumā mainās. To sekas var būt kā daudz nelabvēlīgākas un

sabiedriski intīmākas (slepkavību un pašnāvību pieaugums, alkoholizācijas un narkolizācijas līmeņa paaugstināšanās u.c.), tā arī jaunu deviāciju formu veidošanās.

Tajā pašā laikā risinās pretrunas starp individuālajām, grupu un sabiedrības vērtībām, normām, uzvedības (darbības) formām un sekām. Individuālās un grupu iezīmes tiek pārvērtētas atbilstoši sabiedrības vērtībām un normām. Risinās pastāvīga pretrunu cīņa dažādās grupās un visos līmeņos. Pretrunu un pretstatu cīņa nosaka to, ka attīstās ne tikai deviācijas, bet arī to brīdināšanas un pārtraukšanas potenciāls. Pilnveidojas sociālie, tiesiskie, ekonomiskie, organizatoriskie un citi līdzekļi, metodes un formas sociālo patoloģiju apkarošanā.

7. Valstīs, kurās ir pārejas un krīzes periods, lielai iedzīvotāju daļai veidojas pietiekoši nelabvēlīgas un neveiksmīgas situācijas, cenšoties nodrošināt savu labklājību un pienācīgu dzīves kvalitātes līmeni ar likumīgiem līdzekļiem. Sabiedrības lielākā indivīdu daļa izmanto agrāk iegūtās vērtību orientācijas, kuras ir tikušas izmantotas sociālisma vai postsociālisma periodā, totalitāristiskā režīma apstākļos. Demokrātijas un brīvo ekonomisko attiecību apstākļos iepriekšējās vērtību orientācijas ideāli un individuālās normas nespēj nodrošināt jaunu pilnvērtīgu sociālu statusu. Liela indivīdu daļa izrādās nelietderīga jaunajiem apstākļiem, kas paplašina sociālā riska grupas. Rezultātā simptiem un tūksotšiem Latvijas iedzīvotāju kļūst par klaidoņiem, bezdarbniekiem, alkoholiķiem. Ik gadu ap tūkstošiem cilvēku beidz dzīvi pašnāvībās vai iet bojā vardarbības rezultātā.

Zināma daļa indivīdu veido un iekļaujas noslēgtās grupās ("sātanistu", "neosātanistu", "mūnistu" u.c.). Var atzīt, ka brīvā tirgus ekonomiskās attiecības, privatizācijas un denacionalizācijas process deformē cilvēku individualitāti, maina tradicionālās un vispārattīstās cilvēciskās vērtības. Taču jaunais attiecību modelis tajā pašā laikā attīsta arī privāto iniciatīvu, paaugstina individuālo atbildību, veido saimniecisku attieksmi pret ipašumu.

8. Deviancei, tāpat kā jebkurai citai sociālai parādībai, ir savas funkcijas un nozīme. Tās nav uzskatāmas tikai par negatīvām. Tātad, kādas gan ir deviances būtiskākās funkcijas:

- deviance var izraisīt zināmas sociālas pārmaiņas (deviances akcepts atsevišķās sociālās grupās nosaka izmaiņas normās, kas vēlāk nosaka institucionālas izmaiņas un atbilstošu normu leģitimizāciju);

- deviācija veicina atbrīvošanos no sastinguma stāvokļa un frustrācijas (ir vispārpieņemta cilvēku atbrīvošanās dažādos svētkos, t.sk., ar visai brīvu uzvedības stilu, alkohola lietošanu utt.);

- deviance sekmē sociālo normu noskaidrošanu un to pilnveidošanu (deviācija paplašina sabiedrisko attiecību normatīvas regulācijas zonu);

- deviance nodrošina atsevišķu indivīdu un sociālo grupu vienotību un saliedētību, sankciju pielietošanu pret nepakļāvīgajiem;

- deviācijas ietekmē jaunu institūciju, ideālu un attiecību formu veidošanos, to skaitā arī tādu, kas būtu vērstas arī pret pašām deviācijām. Deviācijas var izraisīt pretdarbību, kura šīs novirzes pat iznīcina.

* * *

Kopumā ir jāatzīmē, ka deviācijai ir pietiekoši liela nozīme sabiedrības, tās normu un vērtību attīstībā. Attīstība bāzējas uz pretrunām starp dažādām faktoru grupām un līmeņiem.

Deviāciju paaugstināšanās, to negatīvo seku palielināšanās nebūt nenozīmē, ka sabiedrība atrodas katastrofas priekšā. Šādu stāvokli var uztvert arī kā priekšnosacījumus tālākai attīstībai.

Izmantotās literatūras saraksts

1. Īvāns D. Ēnu vara // Promedia. – 1987. Nr.1.
2. Тард Л. Преступность и преступления. - Москва, 1906.
3. Markss K. Vērtības teorija. - Rīga, 1964.
4. Cilvēks un dzīve socioloģijas skatījumā. Rīga, 1996.
5. Социальные отклонения. - Москва, 1989.
6. Šiļņeva L. Zinātniskās pētniecības darba nozīme sociālo darbinieku un sociālo pedagogu izglītošanā // Dzīves jautājumi II: Zinātniski metodisks rakstu krājums. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 1996.

SOCIĀLAIS DARBS PALIATĪVAJĀ APRŪPĒ

Paliatīvās aprūpes definīcija:

Paliatīvā aprūpe ir aktīva, visaptveroša to pacientu aprūpe, kuriem radikālas terapijas iespējas vairs nav iespējamās. Šās aprūpes mērķis ir nodrošināt pacientiem un viņu ģimenēm labu dzīves kvalitāti. Sāpju un citu simptomu mazināšana, psiholoģisku, sociālu un garīgu problēmu risināšana jāveic vienotas aprūpes sistēmas ietvaros." /World Health Organization report entitled Cancer and Palliative Care/

Latvijā paliatīvās aprūpes attīstība noris saskaņā ar Pasaules Veselības organizācijas (PVO) ieteikumiem:

- Latvijā nodibināta Paliatīvās aprūpes asociācija (reģistrēta 1996. gada 16. janvārī);
- tiek veidota PVO standartiem atbilstoša paliatīvās aprūpes koncepcija;
- paliatīvajā aprūpē ieviesta perorālo opiātu lietošana;
- tiek risināts jautājums par paliatīvas aprūpes dienesta izveidošanu stacionāros un mājas aprūpes programmas ietvaros;
- ārstiem un māsām paliatīvā aprūpē jāuzskata par atsevišķu specialitāti. Jānodrošina ārstu un medicīnas māsu speciāla izglītošana un sertifikācija;
- paliatīvās medicīnas un aprūpes apmācības kursa ieviešana Latvijas Medicīnas akadēmijā, māsu skolās un pēcdiploma apmācībā;
- sociālā darbinieka sagatavošana un speciāla izglītošana paliatīvās programmas ietvaros darbam stacionārā, ambulatorā nodaļā, paliatīvā nodaļā vai kabinetā, hospisā, specializētā apmācību kabinetā

un mājas aprūpē. Medicīnā un paliatīvajā aprūpē strādājošu sociālo darbinieku vēlams saukt par "klīnisko sociālo darbinieku";
– garīgās aprūpes un brīvprātīgo darbinieku iekļaušana paliatīvās aprūpes programmās.

Pacienta kopējiem ir jāzina paliatīvās aprūpes pamatprincipi un nepieciešamības gadījumā jākonsultējas pie mediķa vai sociālā darbinieka (psiholoģiskas problēmas).

Visi paliatīvajā darbā iesaistītie darbinieki veido interdisciplināru komandu, kurā katram ir savas funkcijas, bet kopīgs darba mērķis – uzlabot pacienta un viņa piederīgo dzīves kvalitāti, risinot dažādas medicīniskas, sociālas, psiholoģiskas, garīgas un ar kopšanu saistītas problēmas.

Paliatīvā aprūpe jānodrošina trijos aprūpes koncepcijas modeļos: primārajā, sekundārajā un terciārajā.

Primārais aprūpes modelis

Latvijas veselības aprūpes stratēģijas pamatmērķis ir pagarināt Latvijas iedzīvotāju pilnvērtīga mūža garumu, nodrošinot Latvijas iedzīvotāju veselības iespēju un aprūpes pieejamības vienlīdzību, īpašu vērību piegriežot kardioloģisko un onkoloģisko slimību problēmām. Primārajai aprūpei jābūt nepārtrauktai visos dzīves periodos, un tā ir vērsta ne tikai uz individu, bet arī uz ģimeni, diferencētu pieeju sabiedrības grupām un uz sabiedrību kopumā. Šī sistēma ir saistīta funkcionāli un ar vienotu finansu sistēmu.

Paliatīvā aprūpe ir tieši saistīta ar primāro aprūpes modeli, izmanto tās resursus un iespējas, jo bez paliatīvās aprūpes nav iespējams nodrošināt Latvijas iedzīvotāju pilnvērtīgu mūža garumu. Primārajā aprūpē paliatīvo medicīnisko darbu nodrošina ģimenes ārsts jeb primārās

aprūpes pediatrs, primārās aprūpes terapeits, kas arī vada medicīnisko daļu, simptomu kontroli, koordinē paliatīvās aprūpes grupas darbu, nosaka izmeklējumu un stacionēšanas nepieciešamību u.c. Darbā var iesaistīties primārās aprūpes ārsta palīgi jeb rezidenti.

Primārā paliatīvā aprūpe nozīmē pacienta un viņa piederīgo "mājas aprūpi". Mājas aprūpē vissvarīgākā loma ir sociālajam darbiniekam un medicīnas māsai, kuri veic primārā paliatīvā aprūpes modeļa ietvaros noteiktu pacienta un viņa ģimenes medicīnisko un psihosociālo aprūpi.

Sociālos darbiniekus Latvijā sagatavo ar vidējo speciālo izglītību otrā medicīnas skola (1,5-2 gadi), Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība" (4 gadi), kā arī Kristīgā Akadēmija un Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte.

Sekundārā aprūpe nozīmē pacienta aprūpi stacionārā, dienas stacionārā, ambulatorajā nodaļā vai kabinetā, hospisā, paliatīvajā nodaļā. Vidējais pacienta uzturēšanās laiks te svārstās no 5-14 dienām (arī ilgāk, ja ir klīniskas indikācijas). Sekundārā paliatīvā aprūpe nodrošina kvalitatīvu pacienta medicīnisko, sociālo un garīgo aprūpi, kas īstenojama interdisciplināras komandas darba rezultātā. Sociālajam darbiniekam sekundārajā paliatīvajā aprūpē ir svarīga loma, risinot psiholoģiskas un sociālas dabas jautājumus, balstoties uz medicīnisko informāciju, kā arī kārtojot pacienta izrakstīšanās jautājumus un risinot tālākas rehabilitācijas, kā arī pacienta ģimenes problēmas.

Terciārā paliatīvā aprūpe ir pieejama specializētos stacionāros, nodaļās vai kabinetos, piemēram onkoloģijā, izmantojot staru vai ķīmijterapijas iespējas paliācijas nolūkos, vai arī pielietojot neiroķirurģiskas metodes atsāpīnāšanas nolūkos. Terciārajā aprūpē visbiežāk galvenā pacienta problēma ir medicīniska rakstura, tomēr sociālais darbs ir viens no efektīvas aprūpes pamatnoteikumiem, un tas sākas vai nu vienlaikus ar pacienta uzņemšanu nodaļā vai drīz pēc tās. Sociālais darbinieks palīdz kārtot arī izrakstīšanas jautājumus un pacienta atgriešanos primārajā aprūpē un ģimenē.

Sociālā darbinieka darbs paliatīvajā aprūpē:

- piedalīties ārsta un medicīnas māsas darbā, risinot pacientu sociālās un psiholoģiskās problēmas. Tas ievērojami atslogotu medicīniskā personāla darbu;
- mājas aprūpē sociālajam darbiniekam var būt galvenā nozīme. Pacients atrodas mājās pēc kropļojošām operācijām, ar pārvietošanās ierobežojumiem, bez apgādniekiem, piederīgiem, atstumts no ģimenes. Var būt nelabvēlīgi ģimenes apstākļi, alkoholisms un narkomānija. Sociālajam darbam jābūt patstāvīgam, bet reizē saistītam ar medicīnisko paliatīvās aprūpes dienestu (t.s. kopienas sociālais darbinieks; angļu *community social worker*);
- palīdzēt regulēt darba devēja un pacienta savstarpējās attiecības;
- palīdzēt saņemt jurista pakalpojumus;
- ja nepieciešams, organizēt transporta pakalpojumus, izsaukt ārstu, medicīnas māsu, garīdznieku;
- eitanāzijas un pašnāvības problēmas risināšana un tās novēršana paliatīvās aprūpes sistēmas ietvaros.

Sociālā darba pamatnoteikumi paliatīvā aprūpē:

1. Cilvēks sabiedrībā jāuzskata par ekonomisku un garīgu vērtību, ar noteiktām sociālām attiecībām un savstarpējiem pienākumiem modeli: cilvēks → ģimene → sabiedrība.

2. Sociālais darbinieks palīdz risināt aprūpējamā cilvēka un viņa piederīgo sociālās un psiholoģiskās problēmas stacionāru, paliatīvo nodaļu, hospisa un mājas aprūpes programmu un sistēmas ietvaros.

3. Sociālais darbinieks pārstāv aprūpējamā cilvēka intereses dažādās valsts un privātajās instancēs.

4. Paliatīvās aprūpes mērķis – uzlabot pacienta un viņa piederīgo dzīves kvalitāti, līdz ar to – visas sabiedrības "psihosociālo veselību".

Trīs galvenie darbības virzieni:

1. Sociālais darbs, kas nav saistīts ar medicīnu:

- a) palīdz risināt emocionālas, garīgas, materiālas un juridiskas kopjamā cilvēka (pacienta) un viņa piederīgo problēmas;
- b) mazināt pacienta vientulību, bailes no nāves, palīdzēt rast pašreizējā stāvokļa skaidrojumu;
- c) sniedz praktisku palīdzību dažādos jautājumos, piemēram, nokārtot testamentu, veikt kārtējos maksājumus, ievilkt mājās tālruni utml;
- d) palīdz kārtot attiecības ar radniekiem. Pēc pacienta nāves palīdz viņa piederīgajiem pārvarēt emocionālo spriedzi, krīzes situāciju.

2. Iesaistīšanās paliatīvās aprūpes darba grupā. Katram darbiniekam grupā ir savs pienākums: ārsts un medicīnas māsa veic medicīnisko darbu, sociālais darbinieks risina sociālos jautājumus, konsultanti – specifiskus jautājumus (piemēram, ķirurga konsultācija asiņošanas gadījumā), baznīcas pārstāvis risina ar reliģiju saistītus jautājumus, brīvprātīgie veic aprūpi sociālā darba ietvaros. Visi darbinieki kopā veido paliatīvo (medicīnisko, sociālo un garīgo) pacienta un viņa piederīgo aprūpi.

Sociālais darbinieks nepalīdz pacientam mazināt fiziskās sāpes, nepārsien brūces, nepiedāvā reliģiskus rituālus. Sociālā darbinieka darbības ievirzi nosaka pacienta un piederīgo psihosociālās vajadzības.

Sociālais darbs noris organizētas paliatīvās aprūpes sistēmas ietvaros. Tās uzdevums ir mazināt sekas, kādas sabiedrībā izraisa aprūpējamā cilvēka slimība un nāve. Sociālajam darbiniekam jāzina, kādas ir sociālās aprūpes iespējas un nodrošinājums.

3. Cerības un attieksme; sabiedrība sociālajā darbiniekā saskata pārstāvi, kas izmanto esošās iespējas, lai palīdzētu pacientam un piederīgajiem risināt dažādas sociālas problēmas atbilstoši pastāvošajai

likumdošanai, piemēram, gūt materiālu pabalstu no valsts iestādēm, organizēt labdarības pasākumus, lai atbalstītu aprūpējamo cilvēku. Dažreiz sociālam darbiniekam jārisina ļoti sarežģīti sociāli uzdevumi ar smagu emocionālu slodzi, piemēram, cik daudz informācijas sniegt pacientam, viņa bērniem un piederīgajiem. Svarīgs ir veids, kā to pateikt.

Sociālais darbinieks aplūko pacientu saistībā ar viņa ģimeni, kā arī ņem vērā sociālā darba specifiku un katra paliatīvās aprūpes grupas dalībnieka uzdevumu. Pacients un ģimene tiek uztverti par sabiedrības daļu. Sociālais darbinieks ir pacienta pārstāvis attiecībā ar valsti, palīdzot viņam un viņa piederīgajiem. Sociālais darbinieks veic sociālā darba ekspertīzi.

Sociālā darba uzdevumi

Tiek risinātas sociālas un psiholoģiskas problēmas, kas saistītas ar pacientu un viņa ģimeni pirms pacienta nāves un pēc tās. Sociālais darbs sastāv no analīzes un sociālās darbības jeb ietekmes.

Analīze jeb situācijas vērtējums

Situācijas analīzi vispirms veic medicīnas darbinieki, nosakot savu darba apjomu un specifiku, sadarbību starp dažādiem speciālistiem, konsultācijas utt. Tomēr dažreiz paliatīvais darbs var sākties ar smagām psiholoģiskām problēmām.

Situācijas analīzei ir četri aspekti:

1. Pacienta kā personības vērtējums;
2. Ģimenes vērtējums;
3. Finansiālās iespējas;
4. Sociālās iespējas.

Pacienta vērtējums

Jācenšas noteikt pacienta materiālās un psihoemocionālās vajadzības un problēmas, kā arī pārmaiņas, kas viņu skārušas slimības laikā, vēlēšanos nomirt mājās, slimnīcā paliatīvās aprūpes nodaļā, hospisā.

Ģimenes vērtējums

Pacients jāvērtē saistībā ar viņa ģimeni. Jānosaka, vai ģimenē ir satiecība vai konflikti, vai pacients nav nevēlams apgrūtinājums ģimenei, jāatrisina ģimenes krīzes. Šādos gadījumos var būt nepieciešama palīdzība no ārpusēs, proti, sociālais darbinieks, kas ienāk pacienta ģimenē.

Finansiālās iespējas

Ģimenes budžets un materiālās iespējas var būt pacienta galvenais raižu cēlonis, un dažos gadījumos var līdzēt valsts sociālo iestāžu papildpalīdzība, labdarības akcijas, lai kaut vai daļēji risinātu radušās problēmas, piemēram, pārkārtotu istabu atbilstoši pacienta vajadzībām, nodrošinātu ēdiena gatavošanu mājās vai tā piegādi, veļas mazgāšanu, mazgadīgu bērnu aprūpi u. c. Tas var būtiski mazināt vajadzību pēc kopšanas stacionārā, kura saistīta ar lieliem izdevumiem.

Sociālās iespējas

Pacienta un viņa ģimenes problēmas jāuztver saistībā ar apkārtējo sabiedrību, ievērojot etniskās, kultūras un reliģiskās tradīcijas. Tās var jūtami ietekmēt slimības gaitu, kā arī pacienta izturēšanos pret apkārtējiem cilvēkiem. Jānoskaidro, kāda sociāla organizācija, baznīca vai labdarības iestāde, skola vai sabiedrības grupa varētu palīdzēt aprūpējamajam cilvēkam un viņa ģimenei. Pacienta un viņa piederīgo vērtējums,

finansiālo un sociālo resursu aplēses dod pietiekamu pamatu turpmākai darbības plāna izstrādei, lai pieņemtu noteiktus lēmumus.

Paliatīvās aprūpes personālam jāatrod optimāls dažādu situāciju un turpmākās darbības risinājums, ņemot par pamatu saistību: pacients – ģimene – sabiedrība. Dažos gadījumos sociāla iejaukšanās nav nepieciešama ētisku vai reliģisku apsvērumu dēļ.

Sociālā palīdzība

Tās mērķis ir palīdzēt pacientam un viņa piederīgajiem risināt dažādas sociālas problēmas, kas bieži vien rodas nepietiekamas informācijas dēļ, kā arī nespējot saprasties savā starpā, lai pieņemtu noteiktu lēmumu. Dažreiz trūkst gribas vai finansiālu iespēju, lai īstenotu iecerēto ideju. Sociālā palīdzība piederīgajiem tiek sniegta arī pēc pacienta nāves, lai viņiem palīdzētu zaudējuma bridī un sēras.

Informācija

Tā jāsniedz dažādos līmeņos: pacientam un viņa ģimenei, kā arī citiem piederīgajiem, paziņām un draugiem. Informācijai jābūt pietiekamai un saprotamai. Tā var prognozēt slimības gaitu, iespējamās sarežģījumus (asiņošanu, smagu aizdusu), agonālu stāvokli. Daudzos gadījumos pacientam un viņa ģimenes locekļiem var lielā mērā palīdzēt. Piederīgie jāinformē, kā tiek organizētas bēres, reģistrēts nāves fakts, saņemta miršanas apliecība.

Informācija jāprot pasniegt. Dažreiz to var izdarīt mājas apstākļos, citreiz to taktiskāk veikt slimnīcā vai paliatīvās aprūpes nodaļā, pieaicinot citus speciālistus. Informācija jāsniedz pakāpeniski un tad, ja tā tiek prasīta. Ja informācija tiek sniegta pārāk ātri, tā var nobiedēt un apmulsināt gan pacientu, gan viņa piederīgos.

Svarīgi, kurš paliatīvās aprūpes darbinieks sniegs nepieciešamo informāciju. Aprūpes personāls vienmēr var izvēlēties, kurš noteiktā brīdī spēs vislabāk sniegt informāciju gan pacientam, gan viņa piederīgajiem.

Saprašanās

Tā jāpanāk pacienta un viņa piederīgo starpā. Pēc pacienta nāves piederīgo vidū radušās nesaskaņas dažkārt ir grūti izlīdzināmas, to iemesls var būt bēdu izraisītā emocionālā krīze. Bieži vien tuvais pacienta agonijas un nāves brīdis izjauc savstarpēju saprašanos piederīgo vidū. Tādēļ rodas sociāli un emocionāli konflikti un problēmas, kas jārisina sociālajam darbiniekam. Attiecības pēc radnieku nāves ģimenē var mainīties, piemēram, pēc tēva vai mātes nāves, paliek nepilngadīgi bērni. Šādā gadījumā sociālais darbinieks ir persona no ārpuses, kuram ģimenē prasmīgi jāsniedz nepieciešamā informācija, jāpiedāvā reāls darbības plāns un iespējamais situācijas risinājums. Tas rada ģimenē pārliecību, ka daudzas problēmas iespējams sekmīgi atrisināt.

Sākumā ģimenes locekļi jāiedrošina rīkoties. Vēlāk piederīgie paši spēs sekmīgi tikt galā ar savām ģimenes problēmām. Pat pēdējā diennaktī pirms aprūpējamā cilvēka nāves pieredzējis sociālais darbinieks var veicināt saprašanos piederīgo vidū, būtiski ietekmējot ģimenes locekļu, radnieku un draugu emocionālo veselību nākotnē.

Spēja rīkoties

Bieži vien mirstoši pacienti un viņu piederīgie zaudē gribasspēku un spēju aktīvi rīkoties. Tas var izpausties ar bezspēcību pacienta slimības progresēšanas periodā.

Pacientu var iedrošināt ar atbalstu un sociālās palīdzības iespējām, atgādinot dažādu problēmu sekmīgu risinājumu pagātnē. Vispirms jāatrod viena vai divas būtiskākās problēmas un uz tām jākoncentrē uzmanība. Jācenšas atrast pakāpenisku veidu, kā risināt radušās problēmas. Ģimenes locekļiem jāatrod risinājuma plāns un jānoskaidro būtiskākais viņu turpmākā darbībā.

Darbības finansiālais nodrošinājums

Aprūpējamajam cilvēkam iespēju robežās jāpalīdz piemēroties jauniem apstākļiem, piem., pārveidojot viņa guļamtelpu, tualeti, durvis vai kāpnes, izveidojot vietu ratiņu iebraukšanai utt.

Finansiālu atbalstu šo cilvēku vajadzībām var sniegt sociālās aprūpes dienests, dažādas valsts un labdarības iestādes, privātpersonas. Sociālajam darbiniekam jāpalīdz noskaidrot šīs iespējas. Ar anketēšanu var noteikt prioritārās vajadzības un reālās to risināšanas iespējas.

Sociālais darbs pēc pacienta nāves

Pēc pacienta nāves galvenais aprūpes uzdevums ir pievērst uzmanību tiem ģimenes locekļiem, kam radušās nopietnas sociālas vai emocionālas problēmas. Daudzos gadījumos nepieciešama arī citu speciālistu (piemēram, psihologa, psihiatra) palīdzība.

Palīdzības apjoms un sociālā darba metodes

Palīdzības apjoms:

- sniegt informāciju,
- uzlabot saprašanos,
- radīt uzticību,
- iespēju robežās sniegt materiālu palīdzību,
- palīdzēt piederīgajiem pēc pacienta nāves.

Individuāla palīdzība

To var sniegt jebkurš paliatīvās aprūpes darbinieks. Tā var aprobežoties tikai ar pacienta uzklausišanu, viņa problēmu izpratni. Tas palīdzēs labāk izprast attiecības ģimenē.

Ģimenes sapulce

Ja tajā piedalās aprūpējamais cilvēks, jāuzklausā viņa domas, kurus ģimenes locekļus viņš vēlētos redzēt. Ģimenes sapulcei jāgatavojas ļoti rūpīgi. Vislabāk paliatīvā aprūpē ir strādāt divatā, piemēram, ārstam un sociālajam darbiniekam. Ārsts vai medicīnas māsa sniedz nepieciešamo informāciju ģimenei par pacienta stāvokli, slimības gaitu. Sociālais darbinieks var turpināt ģimenes problēmu risināšanu un analīzi. Problēmu vērtēšana jāveic iepriekš. Tomēr visvairāk jāļauj runāt ģimenes locekļiem, arī bērniem.

Darbs grupā

Grupas dalībnieki visbiežāk ir dažādi cilvēki, kas kopīgi mēģina risināt līdzīgas problēmas, daloties iegūtā dzīves pieredzē, piemēram, vīriešu grupa, kura aprūpē palikuši bērni pēc mātes nāves. Grupā jābūt vienam vai diviem vadītājiem, kas sagatavo katru tikšanās reizi. Grupas vadītāji savukārt speciāli jāapmāca, jāpārtrauga un jāatbalsta. To visu veic sociālais darbinieks.

Darbs ar bērniem

Bērniem paliatīvajā aprūpē ir līdzīgas emocionālās problēmas un vajadzības kā pieaugušajiem. Arī bērniem nepieciešams sniegt informāciju, viņus mierināt un iedrošināt. Bērnam ir tiesības brīvi paust savu

viedokli un attieksmi pret notiekošo. Tomēr paliatīvais sociālais darbs ar bērnu notiek atbilstoši viņa vecumam, izglītībai un psihi īpatnībām. Jebkurš bērnam teiktais vārds ir iepriekš rūpīgi jāpārdomā un jānovērtē sniedzamā informācija. Nepareizi pasniegta informācija var izraisīt bērnam nevajadzīgas fantāzijas un radīt emocionālas problēmas.

Sociālais darbs paliatīvajā aprūpē vispirms sākas ar bērna vecākiem, kas labāk sapratīs notiekošā būtību un spēs bērnam palīdzēt, piemēram, pārveidojot bērna apkārtni, istabu. Bērnam jāļauj sevi izteikt, piemēram, zīmējot, muzicējot utt.

Uzklausīšana un saruna

Paliatīvajā aprūpē ir svarīgi prast jebkuru cilvēku uz klausīt, izprast viņa problēmas. Uzklausīšana klusējot, sarunā izmantojot nemanāmus uzvedinošus jautājumus, adekvātas kustības, mīmika, tējas vai kafijas tases pasniegšana, spilvena sakārtošana, lūgšanas utt. var būtiski palīdzēt, risināt dažādas emocionālas problēmas.

Informācijas sniegšana

Paliatīvās aprūpes personāls, saņemot informāciju par pacientu un viņa ģimeni, atbild šo cilvēku priekšā. Tomēr ikvienam paliatīvās aprūpes darbiniekam ir jādarbības atbilstoši savai specifikai, respektējot pacienta privāto dzīvi un viņa ģimenes attiecības. Vienmēr rūpīgi jāapsver, vai visiem darbiniekiem jāzina vairāk vai mazāk svarīgas pacienta vai viņa piederīgo personiskās dzīves detaļas, piemēram, agrāku sodāmību par kriminālu nodarījumu, intīmas attiecības utt.

Pacients vai viņa piederīgie var izvēlēties tikai vienu grupas darbinieku, kam viņi uzticēsies. Šādos gadījumos nevēlama informācijas noplūde var tikai kaitēt sadarbībai starp sociālo darbinieku un aprūpējamo ģimeni.

Sociālais darbs plašākā nozīmē:

- konsultatīvais darbs stacionārā, paliatīvās aprūpes nodaļā, mājas aprūpē (strādājot kopā ar ārstu un medicīnas māsu),
- izglītības programmas (piemēram, mācību centrā),
- mācīt sociālos darbiniekus un attīstīt sociālā darba specifiku (praktiskais darbs, lekcijas),
- dialogs sabiedrībā (sociālā dienesta atbalsts un dažādu organizāciju atbalsts, sociālo iespēju izmantošana),
- atbalstīt sociālos darbiniekus, brīvprātīgos. Brīvprātīgo palīdzības apjomu un nepieciešamību nosaka sociālais darbinieks.

Izmantotās literatūra saraksts

1. Valsts programma onkoloģijā 1997.-2000. gadam. Latvijas Onkoloģijas centrs. Latvijas republikas Labklājības ministrijas Veselības departaments.
2. Rigas reģiona veselības aprūpes koncepcija. Tēzes. – 1996.
3. Oxford's textbook of palliative medicine. – 1996.
4. Palliative Medicine Advanced Course, Abstracts. Chair of Oncology, K. Marcinkowski University of Medical Sciences. – Poznan, May, 1996.
5. Šadevalde I., Šilņeva L., Sociālās vides pārmaiņas onkoloģiskās slimības dēļ. / Projekts Nr. 2. – R., 1994.
6. Bohdanowicz A., Gasiul H., Luczak J. et al. Czlowiek wobec życia i umierania. – Bydgoszcz, 1994.
7. Twycross R., Frampton D. R. Opieka paliatywna nad terminalnie chorym. – Bydgoszcz, 1996.

NEPILNGADĪGO LIKUMPĀRKĀPUMU PROFILAKSE

Attīstoties mūsu sabiedrības dzīvei, strauji norit izmaiņas politiskajās un ekonomiskajās, sociālajās sfērās. Šīs izmaiņas rada nedrošības sajūtu kā pieaugušajos, tā arī pusaudžos. Ir radusies pretruna starp sabiedrībā paustajām vērtībām un līdzekļiem, ar kuru palīdzību būtu sasniedzams, kā pievilcīgi, tā arī likumīgi, mērķis. Vecās, sociāli politiskās vērtības ir zaudējušas savu aktualitāti, taču jaunas, kā piemēram, privātīpašuma, personas neaizskaramība, netiek mērķtiecīgi veidotas un popularizētas sabiedrībā. Savukārt kapitāla sākotnējās uzkrāšanas laikā morālās vērtības sabiedrības apziņā neizbēgami devalvējas. Sociālā vide ir zaudējusi savu sakārtotību, ko pastiprina arī nepārtrauktās izmaiņas likumdošanā, kuras skar kā saimnieciskās darbības, tā arī izglītību, kas, zināmā mērā, nepārtraukti dezorientē pusaudzi.

Pusaudžiem, kurš aug nestabilā sociālā vidē, ir grūti izvēlēties pareizu likumīgu darbību. Likumīgie ceļi, lai iegūtu statusu sabiedrībā un realizētu savus nospraustos mērķus, ir zaudējuši pievilcību pusaudžu acīs, un viņiem tie nav pietiekami efektīgi.

Lai virzītu pusaudžus uz pilnvērtīgu sociālo lomu apgūšanu un pildīšanu, sabiedrības uzdevums ir iespējami sakārtot sociālo vidi, kurā jaunā paaudze varētu apgūt pozitīvās sociālās normas un vērtības. Tas dotu iespēju samazināt nepilngadīgo noziedzības līmeni, alkoholismu, narkomāniju un šiem procesiem sekojošo personības degradāciju. Bet tā kā sakārtotas un taisnīgas sociālās vides veidošana ir ilgstošs, varbūt pat vēsturisks process, pieaug nepieciešamība pēc profilaktiskā darba veikšanas šodienas apstākļos. Profilaktiskais darbs sociāli nelabvēlīgos apstākļos attīstās kā kompensācija par sociālās vides nesakārtotību.

1. Nepilngadīgo likumpārkāpumu profilakses vispārējie priekšnoteikumi

Nepilngadīgo likumpārkāpēju skaita palielināšanās ir aktuāla ne tikai mūsu republikā, bet arī visā pasaulē. Londonas profesori M. Ruters un H. Gillers (Rutter, Giller) uzskata, ka noziedzības attīstību veicina straujā industrializācija un urbanizācija un ka šie procesi visvairāk skar Rietumu valstis, Ameriku u.c. [1]

Mūsuprāt industrializācijas un urbanizācijas procesiem, kas ir skāruši Latviju, paralēli darbojas arī faktori, kurus radījušas sociāli politiskās pārmaiņas mūsu valstī. Uz nepilngadīgo likumpārkāpumu pieaugumu valstī norāda Noziedzības novēršanas Nacionālās padomes Kriminoloģisko pētījumu centra statistiskie dati, kas apliecina, ka reģistrēto nepilngadīgo izdarīto noziegumu skaits 1995. gadā attiecībā pret 1994. gadu ir pieaudzis par 16%.

Vērtējot nepilngadīgo likumpārkāpēju noziedzības stāvokli, nedrīkst aizmirst, ka tiek izdarīti samērā daudz letasīvo (slēpto) noziegumu, par kuriem laikus vai vispār nemaz nekļūst zināms valsts iestādēm un sabiedrībai. [2]

Lai valsts spētu cīnīties ar šīm sabiedrībai nelabvēlīgajām parādībām, nepietiek tikai ar to, ka tiek konstatēti fakti un izveidota statistiska par radušos situāciju. Ir nepieciešama nepilngadīgo likumpārkāpumu profilakse. Likumpārkāpumu profilakse tiek definēta kā pasākumi, kurus veic profesionāli sagatavoti speciālisti, kas nodarbojas ar noziegumu izcelšanās un izplatīšanās novērošanu, lai sargātu iedzīvotāju drošību.

Nemot vērā to, ka pusaudža ārējo vidi nosaka republikas smagais sociāli ekonomiskais stāvoklis, viena no svarīgākajām nepilngadīgo likumpārkāpumu profilakses sastāvdaļām ir radīt labvēlīgus sociālpsiholoģiskus apstākļus bērniem un pusaudžiem ģimenē, skolā, vienaudžu starpā un sabiedrībā kopumā. Radot šādus apstākļus, kļūst iespējams pāriet pie nākošā – attīstīt bērna redzesloku, nostiprināt viņa pētniecisku interesi par pasauli, lai viņš varētu atklāt likumīgus ceļus tajā situācijā, kuru viņš agrāk vērtēja kā godīgās dzīves strupceļu.

Nesaņemot pietiekamu aprūpi un aizsardzību no sabiedrības puses, jaunā paaudze redz sevi kā apgrūtinājumu sabiedrībai un tāpēc ne-
jūt nepieciešamību būt par pilnvērtīgiem sabiedrības locekļiem. Ne-
gūstot pozitīvo pieredzi, pusaudzis mēģina sevi apliecināt ar deviantu
uzvedību:

- pievēršot ģimenes un visas sabiedrības uzmanību ar pretlikumīgas
darbības veikšanu;
- norobežojoties no ģimenes un sabiedrības un iekļaujoties deviantās
subkultūras grupējumos.

E.Mūrnieks uzskata, ka deviance ir:

- 1) cilvēka rīcība, kas neatbilst oficiāli pieņemtajiem, vispāratzītajiem
priekšstatiem, normām un stereotipiem konkrētajā sabiedrībā;
- 2) sociāla parādība, kas izpaužas cilvēka darbības formās un neatbilst
sabiedrībā pieņemtajām un izplatītajām normām, standartiem,
stereotipiem. [3]

Liels ieguldījums jaunatnes audzināšanā ir jāieliek izglītotajai
sabiedrības daļai. Taču, nokļūstot lielo izmaiņu strupceļā, inteliģence
nespēj sev pilnībā nodrošināt nepieciešamo personīgajā dzīvē, tādēļ
domas par citu cilvēku izglītošanu un audzināšanu paliek otrajā plānā.
Straujās sociālās pārmaiņas rada ārkārtēju situāciju valstī. Tās grauj pastā-
vīgās audzināšanas formas un sabiedrības tradicionālās vērtības, kurām
būtu jānodrošina izglītotu un pilnvērtīgi sabiedriski funkcionēt spējīgu
personību veidošanos.

Sagrautajiem uzskatiem par izglītošanos un iemaņu uzkrāšanas nepie-
ciešamību seko šobrīd redzamā bērnu un pusaudžu izvēle – dot priekš-
roku ātri gūstamām materiālajām vērtībām, aizmirstot izglītību, kas ir
garantija stabiliem panākumiem visai dzīvei.

Bērnu un pusaudžu jau tā nestabilo vērtību sistēmu grauj pieaugušo
antisociālās uzvedības piemēri, kurus, sensācijas meklējot, tiražē masu
medijos. Tie pievērš uzmanību amorāla dzīves veida piemēriem, bet

dažreiz pat paraugiem (kā to atspoguļo presē), tam pievienojas neveikla pedagoģiska darbība, kas atsedz:

- zemo izglītības līmeni;
- pedagoģisko nekompetenci u.c.

Pusaudzis, uzturoties šādā vidē un redzot pieaugušo uzvedības sekas, (bezpaldzības sajūta sabiedrības priekšā, materiāls labums u.c.), pieņem ekstraordināro dzīves veidu kā normu.

Kriminogēnā uzvedība sabiedrībā ir nonākusi līdz stadijai, kurā var sākt darboties negatīvo parādību atražošanas mehānisms. Mehānisms, kas pat normālu ierindas pusaudzi noved līdz robežlīnijai un piespiedu jautājumam: kā dzīvot?, izdarīt noziegumu vai nē? Pusaudzis tiek iedzīts tādā sociāli psiholoģiskā līmenī, kad viņš vairs nav spējīgs pretoties noziedzīgas grupas psiholoģiskam spiedienam.

Ņemot vērā pusaudža nestabilo raksturu un noziedzīgās grupas kolektīvo spiedienu, kas to viegli var ietekmēt, nepilngadīgais var nokļūt situācijā, kad tiek izdarīts likumpārkāpums.

Jebkurš no nozieguma veidiem (zādzība, huligānisms, slepkavība u.c.) ir bīstams sabiedrības drošībai šodien un vēl bīstamāks kļūs turpmāk. Tāpēc jādara viss iespējamais, lai pusaudzis saglabātu apziņu par robežu, kas viņu šķir no kriminogēnās uzvedības.

Nepilngadīgo likumpārkāpumu profilaksei jābūt vērstai uz sociālās vides atveseļošanu un jauniešu iekļaušanu tajā.

2. Profilaktiskā darba struktualizācija

20.gs. otrajā pusē tika izstrādātas nozieguma rašanās cēloņu teorijas, kas balstās uz:

- bioloģiskajiem faktoriem;
- socioloģiskiem faktoriem;
- psiholoģiskiem faktoriem.

Šie faktori bieži vien ir savā starpā saistīti. Krievu zinātnieks G.A. Afanšovs (*Г.А.Афанесов*) min šādus biogrāfiskos faktorus, kas ietekmē likumpārkāpumus:

- bioloģisko vajadzību patoloģija, kas veicina seksuālo vardarbību;
- cilvēka psihiskā veselība, psihiskās saslimšanas paaugstināta uzbudināmība var novest pie neadekvātas rīcības un paškontroles trūkuma;
- iedzimto slimību ietekme, īpaši alkoholisms, no kura cieš 40% garīgi atpalikušo bērnu;
- fiziskas un psiholoģiskas pārslodzes, konfliktsituācijas, alkohola un narkotisko vielu lietošana, kas izraisa somatiskas, alerģiskas un toksiskas slimšanas.

Visi minētie bioloģiskie faktori ir savā starpā ļoti cieši saistīti ar sociālajiem un psihosociālajiem faktoriem:

- materiālā stāvokļa pasliktināšanās ģimenē;
- pieaugušo antisociāla uzvedība kā paraugs bērnu antisociālajai uzvedībai;
- šķirto ģimeņu problēmas;
- sociāli negatīvo parādību izplatīšanās (alkoholisms, prostitūcija, klaiņošana u.c.);
- zemais izglītības līmenis kā pieaugušo, tā bērnu vidū;
- bērnu un pusaudžu brīvā laika nepilnvērtīga izmantošana;
- sociālā slāņa (kurā atrodas ģimene) tradīcijas;
- apkārtējās vides un dzīves vietas ietekme uz pusaudzi.

Lai efektīvāk varētu novērst un samazināt iepriekšminētos faktorus, kas veicina nozieguma rašanos, liela uzmanība jāpievērš bērna audzināšanai ģimenē, skolā un sabiedrībā. Nedrīkst pieļaut ģimenes un skolas lomas lejupslidi bērna audzināšanā. Kā tas bieži notiek sociāli ekonomisko pārmaiņu laikā, ģimene un skola ir pirmās institūcijas, kas jau laikus var pamanīt negatīvās parādības uzvedībā. Ja nepilngadīgais ir nonācis šo negatīvo faktoru iespaidā, tad viņš tiek ievietots speciālā

skolā, kur ar viņu strādā individuāli. Ja pusaudzim ir nepieciešama ārstēšanās, tad viņu ievieto specializētā medicīnas iestādē.

Profilaktiskajā teorijā un praksē svarīgi sākumā noteikt profilakses objektu, priekšmetu un vietu, kur tiek veikta šī profilakse. Jānosaka arī tās metodes, kuras tiks pielietotas, strādājot ar pusaudzi.

Skolās, specializētajās audzināšanas iestādēs, medicīnas iestādēs strādā psihologi, sociālie darbinieki, pedagogi un mediķi, kas palīdzēs nepilngadīgajiem izvērtēt esošo situāciju un iekļauties sabiedrības dzīvē, atbilstoši viņu spējam un vēlmēm. Lai profilaktiskais darbs būtu efektīvs un rezultatīvs, šajā darbā jāiesaista vietējās pašvaldības, dažādi interešu klubi, sociālās rehabilitācijas centri, patversmes, policijas nodaļas, bērnu tiesības sargājošas iestādes.

Profilaktiskais darbs ir vērsts uz to, lai konstatētu un brīdinātu par gaidāmo krīzi un par tās izraisītajām negatīvajām parādībām. Šīs parādības ir aktuālas ne tikai nepilngadīgo vidū, bet arī pieaugušo sabiedrībā. Pats galvenais ir arvien vairāk izvērst audzinoši profilaktisko darbu.

Nepilngadīgie likumpārkāpēji visbiežāk apvienojas grupējumos. Lai profilaktiskajā darbā, strādājot ar pusaudžiem, veiksmīgāk varētu nodibināt ar viņiem kontaktu, ir jāiepazīst šo grupu dzīvesveids, viņu vērtību kritēriji, uzvedība utt., ko lielā mērā nosaka subkultūra, kuras ietvaros šis grupējums funkcionē. Subkultūra – tā ir autonoma, grupējumā valdošas kultūras izglītība, kas ietver sevī vērtības, kā arī sociāli psiholoģisku iezīmju kompleksu, kas nosaka dzīves veidu un stilu, kā arī domāšanu.[4]

Uzvedības normas, kas dominē šajā subkultūrā, visbiežāk ir negatīvas, tās tiek pārkāptas, bet paši likumpārkāpēji tās uzskata par pareizām un pieņem par standartu subkultūrai, kurā atrodas.

Pusaudžiem, kas ietilpst minētajā grupējumā, ir nepieciešama tieslietu institūciju, pāraudzinašanas iestāžu, skolu, medicīnas iestāžu palīdzība. Šīm instancēm ir jābūt savstarpēji koordinētām.

E.Dirkheims deviācijas rašanās iemeslus mēģināja izskaidrot ar anomijām. Anomija ir stāvoklis, kad izzūd normas, kad ir traucēta cilvēku rīcības kontrole. Anomijas rašanos ietekmē:

1. Stāvoklis sabiedrībā, kad kultūras vērtības, normas un sociālie sakari mainās vai arī kādu laiku vispār izpaliek.
2. Ētisko, reliģisko vai citu grupu strauja sajaukšanās.
3. Imigrācija.

Deviācija var rasties arī tad, kad veidojas pretruna starp sabiedrībā proponētajiem mērķiem un līdzekļiem, kādus izmanto šo mērķu saniegtšanai.

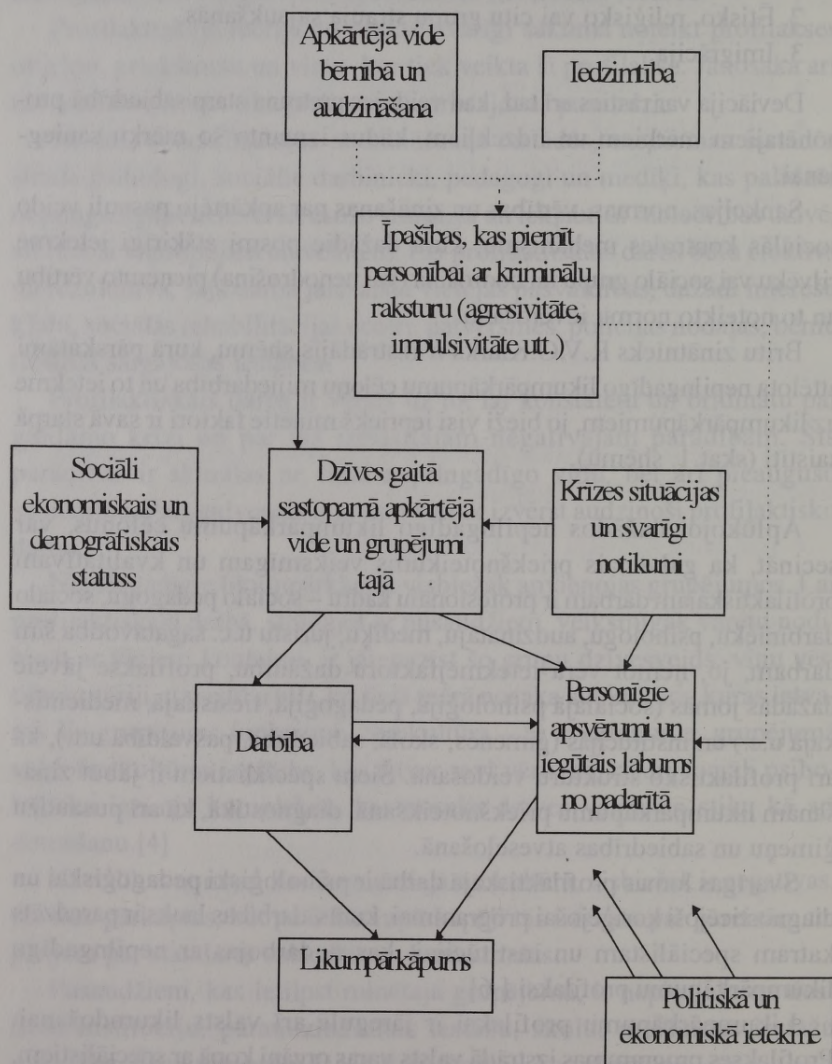
Sankcijas, normas, vērtības un zināšanas par apkārtējo pasauli veido sociālās kontroles mehānismu, kura dažādie posmi atšķirīgi ietekmē cilvēku vai sociālo grupu un nodrošina (vai nenodrošina) pieņemto vērtību un to noteikto normu ievērošanu.

Britu zinātnieks R.V.G.Klarks ir izstrādājis shēmu, kurā pārskatāmi attēlota nepilngadīgo likumpārkāpumu cēloņu mijiedarbība un to ietekme uz likumpārkāpumiem, jo bieži visi iepriekš minētie faktori ir savā starpā saistīti (skat.1. shēmu).

Aplūkojot dažādos nepilngadīgo likumpārkāpumu cēloņus, var secināt, ka galvenais priekšnoteikums veiksmīgam un kvalitatīvam profilaktiskajam darbam ir profesionālu kadru – sociālo pedagogu, sociālo darbinieku, psihologu, audzinātāju, mediķu, juristu u.c. sagatavotība šim darbam, jo, ņemot vērā ietekmējfaktoru dažādību, profilakse jāveic dažādās jomās (sociālajā psiholoģijā, pedagogijā, tiesiskajā, medicīniskajā u.c.) un institūcijās (ģimenēs, skolā, sabiedrībā, pašvaldībā utt.), kā arī profilaktisko struktūru veidošanā. Šiem speciālistiem ir jābūt zināšanām likumpārkāpumu priekšnoteikšanā, diagnostikā, kā arī pusaudžu ģimeņu un sabiedrības atveseļošanā.

Svarīgas lomas profilaktiskajā darbā ir psiholoģiski pedagoģiskai un diagnosticējoši koriģējošai programmai, kurās darbības lauks ir paredzēts katram speciālistam un institūcijai, kas nodarbojas ar nepilngadīgo likumpārkāpumu profilaksi.[6]

Likumpārkāpumu profilaksi ir jāregulē arī valsts likumdošanai. Profilakses programmas izstrādā valsts varas orgāni kopā ar speciālistiem, kuri pārzina likumpārkāpumus un to profilaksi. Turklāt, veidojot likumus, obligāti jāparedz kontroles mehānisms, ar kura palīdzību nepilngadīgo likumpārkāpumu profilakse tiks kontrolēta un veicināta.

1. shēma. Faktori, kas ietekmē likumpārkāpumu izdarīšanu

Izmantotās literatūras saraksts

1. A Handbook of Research for the Helping Professions. - Rvutledge & Kegan Paul, London and New York, 1987.
2. Nepilngadīgo likumpārkāpumu profilakse un bērnu tiesību aizsardzības problēmas // Kriminoliģiskais biļetens Nr. 30.-R.: Noziedzības novēršanas nacionālās padomes Kriminoloģisko pētījumu centrs, 1996.
3. Mūrnieks E. Vispārējā psiholoģija: Lekciju konspekts.- R.: RTU, 1993.
4. Мудрил А.В. Введение в социальную педагогику: часть 1.-Пенза. ИПК и ПРО.
5. Introduction to Social Work and Social Welfare. Fifth Edition Books/ Cole Relishing Compame Pacific Grove, California.
6. Беличева С.А. Основны привентивной психологии.-М.: Редакционно издательский центр консорциума "Социальное здоровье России", 1993.
7. Ганс Йоахим Шнаидер. Криминалогия. - М.: Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1994.

VALSTS SOCIĀLI EKONOMISKĀ ATTĪSTĪBA UN ĢIMENE

Ģimenes sociālā nozīme izpaužas iedzīvotāju fiziskajā un garīgajā ataudzē, sabiedrības turpināšanā. Ģimene, kā viena no mūsdienu cilvēka pamatvērtībām, vienlaikus ir arī būtisks iedzīvotāju ataudzes nosacījums. Atsevišķu cilvēku apziņā, īpaši sievietēm, ģimene ir augstākā dzīves vērtība. Tajā īstenojas mīlestība, ģimenes locekļu savstarpējās rūpes, savas nepieciešamības apziņa, iespēja veidot jaunu personību, tā dod cerību nepalikt vientuļam vecumdienās. Tādēļ arī cilvēki cenšas nodibināt savas ģimenes. [1; 1-27, 2; 82.-89.] Pēdējās desmitgadēs Latvijā vērojama strauja laulības un ģimenes transformācija. Rodas jautājums, kādi faktori ietekmē ģimenes veidošanos, tās stabilitāti un bērnu skaitu ģimenē?

Raksta uzdevums ir analizēt sociāli ekonomiskās attīstības ietekmi uz ģimenes veidošanos, dzimstību un ģimenes stabilitāti Latvijā 20. gadsimtā. Šajā gadsimtā Latvijas tautsaimniecībā vairākas reizes notikušas būtiskas izmaiņas, tāpēc ģimeņu veidošanās procesus, dzimstību, ģimenes stabilitāti apskatīšu, izdalot četrus laika posmus:

- 1) līdz 1918. gadam, kad Latvijas teritorija ietilpa Krievijas impērijā;
- 2) no 1918. gada līdz 1940. gadam, kad Latvijas Republika bija neatkarīga valsts;
- 3) no 1945. gada līdz 1989. gadam, kad Latvija ietilpa PSRS sastāvā;
- 4) pēc neatkarības pasludināšanas 1990. gada 4. maijā.

Laika posmā no 19. gadsimta vidus līdz 20. gadsimta sākumam Baltijā kapitālistiskās ražošanas attiecības bija vairāk attīstītas nekā pārējā Krievijas impērijā. Latvija atradās izdevīgā ģeogrāfiskā vietā: caur to gāja ceļi, kas Krievijas centru savienoja ar Rietumeiropu. Šeit atradās arī trīs lielas jūras ostas, caur kurām pārvadāja apmēram ceturto daļu no

Krievijas jūras ostu ārējās tirdzniecības kravu apgrozības vērtības. Liela daļa iedzīvotāju bija nodarbināti ne tikai lauksaimniecībā, bet arī rūpniecībā un transportā. Ļoti plaša rūpniecība bija attīstīta Rīgā un citās Latvijas pilsētās. Rūpniecībā nodarbināto vīriešu un sieviešu īpatsvars bija ievērojami lielāks nekā Krievijas impērijā. Attīstoties ražošanai, palielinājās iedzīvotāju materiālās un garīgās vajadzības, pie tam šajā laikā pieauga latviešu tautas nacionālā pašapzināšanās. Šie ekonomiskie un sociālie faktori būtiski ietekmēja ģimeņu veidošanos un dzimstību Latvijā.

Laulībā esošo īpatsvars Latvijā bija zems, salīdzinājumā ar citām Krievijas guberņām un Eiropas valstīm. 1887. gadā Latvijā tikai 51% sieviešu dzīvoja laulībā, bet Krievijas Eiropas daļā – apmēram 63%. Jāuzsver, ka līdzīga situācija bija arī Igaunijā un Zviedrijā. Tas bija saistīts ar to, ka pirmās laulības tika noslēgtas vēl. Vīrieši pirmās laulības visbiežāk noslēdza 28-29 gadu vecumā, sievietes – 25 gadu vecumā, kas, salīdzinājumā ar citām Krievijas impērijas daļām un Austrumeiropas valstīm, bija liels vecums. [3; 7.-19.] Laulības vēlo noslēgšanu ietekmēja arī tas, ka liels pieprasījums bija pēc strādniekiem, kuri nebija ģimenes cilvēki.

Bija cieša savstarpēja saistība starp laulību slēgšanu, dzimstību un mirstību. Latvijas rietumu daļā un Rīgā ģimenes centās regulēt bērnu skaitu. Līdz ar to Latvijā dzimstības līmenis bija zemāks nekā daudzās Rietumeiropas valstīs un citās Krievijas impērijas Eiropas daļās. Kurzemes guberņā 1913. gadā dzimstības koeficients samazinājās pat līdz 18,7%, kas bija viszemākais rādītājs Eiropā. [4;13.]

Zemo dzimstības līmeni noteica attiecīgie sociālekonomiskie nosacījumi (relatīvi augstāks pilsētnieku īpatsvars, sieviešu plašāka iesaistīšana rūpnieciskajā ražošanā un apkalpojošās nozarēs, salīdzinoši zema bērnu mirstība un liels vidējais mūža ilgums).

To ietekmēja arī iedzīvotāju salīdzinoši augstais izglītības un kultūras līmenis (analfabētu skaits bija neliels – apmēram 30% vai 40%). Taču zināma nozīme bija arī tam, ka luterāņu baznīcas nostāja pret dzimstības regulēšanu ģimenē bija samērā liberāla.

Pretstatā vairumam pasaules valstu Baltijas guberņu laukos dzimstības rādītāji bija zemāki nekā pilsētās. Zemo dzimstību laukos ietekmēja viensētas tipa saimniekošanas sistēma, kurai pastāvēt, bija neizdevīgi sadrumstalot saimniecību starp daudziem mantiniekiem. Turklāt laukos bija liels pieprasījums pēc neprecētiem laukstrādniekiem. [4; 14.]

Pilsoņu kara un Pirmā pasaules kara laikā Latvijas ekonomika un iedzīvotāji stipri cieta. Rūpniecību iznīcināja, rūpnīcu iekārtas izveda uz Krieviju. Daudzi Latvijas iedzīvotāji izbrauca uz Krieviju un pēc tam neatgriezās. Ekonomika bija stipri izpostīta.

Laika posmā no 1918. gada līdz 1940. gadam Latvija izveidojās par stipru agrāru valsti. Lai gan rūpniecība attīstījās pietiekoši strauji, tomēr rūpniecības produkcijas apjoms šajā periodā nepārsniedza 1913. gada līmeni. [5; 16.-34.] Strauji pieauga iedzīvotāju izglītības līmenis. 1935. gadā 88,9% starp 10 gadus veciem un vecākiem iedzīvotājiem prata lasīt un rakstīt, Vidzemē pat 96,5%, Rīgā – 95,8% un Kurzemē – 95,2%. Tikai Latgalē to īpatsvars bija mazāks – 72,9%. Latvijā uz 100 tūkst. iedzīvotājiem bija vislielākais studentu skaits Eiropā. Arī iespiesto grāmatu skaits, ko uzskata par tautas garīgās kultūras mērauklu, kā arī žurnālu un laikrakstu skaits liecināja par strauju kultūras uzplaukumu valstī. Uz 100 tūkst. iedzīvotājiem tikai Dānijā bija iespiests vairāk grāmatu (86 grāmatas) nekā Latvijā (82 grāmatas).

Iedzīvotāji aktīvi iesaistījās ražošanā. Latvija piederēja pie valstīm ar visaugstāko nodarbināto iedzīvotāju īpatsvaru Eiropā. 1930. gadā Latvijā bija nodarbināti 64% no visiem iedzīvotājiem. Pēc šā rādītāja Latvija 23 Eiropas valstu vidū ieņēma 2. vietu aiz Lietuvas. Sieviešu nodarbinātības līmenis arī bija viens no augstākajiem Eiropā, kas, savukārt, nelabvēlīgi ietekmēja paaudžu nomaīņu.

Latvijas Republikas pastāvēšanas gados norisa vairākas būtiskas pārmaiņas iedzīvotāju nodarbinātībā. Pakāpeniski samazinājās lauksaimniecībā nodarbināto īpatsvars un palielinājās rūpniecībā un citās nozarēs nodarbināto īpatsvars. 1935. gadā 67% no visiem strādājošiem iedzīvotājiem bija nodarbināti lauksaimniecībā, 15% strādāja rūpniecības nozarēs, 5,7% bija nodarbināti tirdzniecībā, 3,3% – administrācijā

un drošības dienestos, 2,7% strādāja par mājamkalpotājiem, 1,5% – veselības kopšanas un higiēnas iestādēs, 1,8% – brīvajās profesijās, izglītībā un mākslā (4. 31).

Latvijā, tāpat kā iepriekšējā periodā, laulības tika slēgtas vēl. Vecumā līdz 25 gadiem laulības noslēdza tikai viena piektā daļa vīriešu un mazāk par pusi no sievietēm, kas nebija raksturīgi lielākai daļai Eiropas valstu. Tas saīsināja laulības dzīves ilgumu un bija viens no zemas dzimstības iemesliem.

Turpretim Austrumeiropas valstīm bija raksturīgas agras laulības un arī Rietumeiropā parādījās agru laulību tendence. Latvijā vēlās laulības var skaidrot ar valsts ekonomikas agrāro raksturu un viensētu sistēmu. Atšķirībā no citām Eiropas valstīm Latvijā rūpniecības attīstības tempi un pilsētu iedzīvotāju pieauguma tempi bija nelieli, kas ietekmēja ģimenes nodibināšanu un dzimstību.

Dzimstība pakāpeniski samazinājās, it sevišķi ekonomiskās krīzes laikā. Lai novērstu iedzīvotāju skaita samazināšanos, valsts ieviesa atsevišķām iedzīvotāju kategorijām ģimeņu pabalstus. Dzimstība visā Latvijā nebija vienāda. Visaugstākā tā bija Latgalē, kur bija izplatīta katoļticība, zemāks iedzīvotāju dzīves līmenis un ne visur bija viensētu sistēma. Viszemākais dzimstības līmenis bija Vidzemē. Protams, viszemākā dzimstība bija materiāli nodrošinātās ģimenēs un visaugstākā nabadzīgajos iedzīvotāju slāņos. Dzimstība būtiski atšķīrās dažādu nacionalitāšu un ticību iedzīvotājiem. Viszemākā dzimstība bija vāciešiem, latviešiem, igauņiem un ebrejiem. Relatīvi augsta dzimstība bija krieviem un citām slāvu tautībām. [3., 24.-28.]

Laulību šķiršana bija reta parādība (uz 100 noslēgtajām laulībām bija 11-12 šķiršanās), bet to skaits pakāpeniski pieauga. 1937. gada Civillikums nostiprināja baznīcas laulību, sīki reglamentēja laulāto mantiskās attiecības, izceļot vīra tiesības un uzsverot mantas nozīmi laulībā. Laulību šķiršanu parasti ierosināja vīrietis, bet trīsdesmitajos gados arī sievietes.

Laika posmā no 1945. gada līdz 1989. gadam Latvijā strauji attīstījās rūpniecība, transports un citas nelauksaimnieciskās nozares. Sakarā ar

to, ka darba vietu skaits pieauga straujāk nekā iedzīvotāju skaits, Latvijā katru gadu iebrauca tūkstošiem dažādu nacionalitāšu iedzīvotāju. Ražošanā arvien vairāk iesaistījās sievietes, jo bija liels pieprasījums pēc darbaspēka. Tautsaimniecībā nodarbināto skaitā sieviešu skaits palielinājās no 523,3 tūkst. 1960. gadā līdz 772,4 tūkst. 1989. gadā, un to īpatsvars kopējā nodarbināto skaitā palielinājās attiecīgi no 48,5% līdz 54,9%. Līdz ar to sievietes kļuva ekonomiski patstāvīgas. Strauji pieauga iedzīvotāju, it sevišķi sieviešu, izglītības līmenis. Valsts pilnveidoja pabalstu sistēmu ģimenēm ar bērniem, paplašināja pirmsskolas bērnu iestāžu tīklu. Visas šīs parādības gan pozitīvi, gan negatīvi ietekmēja ģimeņu veidošanos, ģimenes stabilitāti, dzimstību, attiecības ģimenē.

Pēc Otrā pasaules kara noslēgto laulību skaits bija liels, bet šķirto laulību skaits – neliels, it sevišķi laukos. Ģimenes bija stabilas. Šo procesu būtiski ietekmēja arī tas, ka vīriešu skaits bija ievērojami mazāks nekā sieviešu skaits. 1959. gadā pilsētās uz 1000 sievietēm bija 766 vīrieši un laukos – 802 vīrieši. Līdz ar to sievietēm noslēgt otru laulību bija grūti, un arī likumdošana bremsēja laulību šķiršanu. Līdz 80. gadu beigām pieauga noslēgto laulību skaits, bet diemžēl vēl straujāk pieauga šķirto laulību skaits. 50. gados uz 100 noslēgtajām laulībām tika šķirtas 13 laulības, 60. gados – 33 laulības, 70. gados – 49 laulības un 80. gados – 48 laulības. To veicināja likumdošanas izmaiņas 1965. gadā. Līdz ar to jāsecina, ka ģimeņu stabilitāte pakāpeniski samazinājās, kas savukārt negatīvi ietekmēja bērnu skaitu ģimenē. Laulības noslēdza ievērojami jaunāki cilvēki nekā iepriekš apskatītajā periodā. No visiem vīriešiem, kuri stājās laulībā, apmēram puse bija vecumā līdz 25 gadiem, bet no visām sievietēm – pat 60 procenti.

Pakāpeniski pieauga to laulību skaits, kuras noslēdza tāpēc, ka sieviete gaidīja bērnu. Šīs laulības bieži pēc tam izjuka, un mātes vienas audzināja bērnus. Turklāt pakāpeniski pieauga to bērnu īpatsvars, kuri dzima neprecētām sievietēm. 1980. gadā 12,5% no kopējā dzimušo bērnu skaita (pilsētās – 9,7%, laukos – 18,3%) piedzima nelaulātām sievietēm, bet 1989. gadā to īpatsvars pieauga līdz 15,9% (pilsētās – 14,0%, laukos – 19,6%). To daļēji veicināja pabalsti vientuļajām

mātēm, priekšrocības bērnu iekārtošanā pirmsskolas bērnu iestādēs un citi atvieglojumi, kā arī vecāku un vecvecāku materiālais atbalsts.

Apmēram viena trešdaļa ģimeņu tika šķirtas pirmajos piecos kopdzīves gados, turklāt šai parādībai bija tendence pieaugt. Sakarā ar biežo laulības šķiršanu tikai trīs ceturtdaļas vīriešu un sieviešu laulājās pirmo reizi, pārējie – atkārtoti, pie tam biežāk to darīja vīrieši nekā sievietes.

70.-80. gados augstās laulību šķiršanas un ārļaulības dzimstības pieauguma rezultātā palielinājās nepilno ģimeņu (ģimeņu, kuru kodolu veido viens bērns vecumā līdz 18 gadiem ar vienu no vecākiem) skaits un īpatsvars. 1979.-1989. gadā tas palielinājās par 11 tūkst. ģimeņu vai 2,3 procentpunktiem. Pilsētās nepilno ģimeņu īpatsvara pieaugums bija lielāks nekā laukos. [7; 29]

Tūlīt pēc Otrā pasaules kara Latvijā, tāpat kā citās zemēs, bija vērojams īslaicīgs kompensējošais dzimstības pieaugums. Tomēr lielie demogrāfiskie zaudējumi kara gados jūtami ietekmēja turpmāko demogrāfisko attīstību Latvijā. Lai arī dzimušo bērnu skaits pakāpeniski palielinājās, tomēr dzimstības līmenis republikā salīdzinājumā ar citām PSRS republikām nebija augsts. Lai stimulētu dzimstību un īstenotu aktīvu demogrāfisko politiku, 70. gadu beigās izstrādāja pasākumu kompleksa projektu dzimstības stimulēšanai. Tika ieviesti dažādi atvieglojumi mātēm ar bērniem vecumā līdz 3 gadiem – pabalsti, nodrošinājums bērniem ar pirmsskolas bērnu iestādēm, pieauga iedzīvotāju materiālā labklājība, un dzimušo bērnu skaits palielinājās līdz 42 tūkst. 1987. gadā, t.i., maksimālais dzimušo bērnu skaits gadā pēckara periodā Latvijā. [7; 40.-43.]

Kopš 1990. gada Latvijā notiek lielas pārmaiņas ekonomikā (praktiski valstī ir dziļa ekonomiskā krīze), mainās politiskā situācija (izveidota patstāvīga valsts), notiek citi sociālekonomiski procesi (veidojas privātīpašums, tirgus ekonomikas attiecības utt.). Līdz ar to sistemātiski samazinās tautsaimniecībā nodarbināto skaits un ģimeņu naudas ieņēmumi, samazinās ražošanas apjomi, palielinās bezdarbnieku skaits, strauji pieaug preču cenas un pakalpojumu tarifi, kas, savukārt, ietekmē

iedzīvotāju dzīves līmeni un demogrāfiskos procesus. Materiālā stāvokļa pasliktināšanās īpaši vērojama ģimenēs ar bērniem. Bērnu iestāžu tīkla divkārtēja sašaurināšana ierobežo vecāku, it sevišķi mātes, darba iespējas bērnu pirmajos dzīves gados. Neskatoties uz to, ka cenas nepārtraukti palielinās, bērnu pabalsti netiek atbilstoši palielināti, un līdz ar to tie veido 2-3% no ģimeņu naudas ieņēmumiem. [8.]

Tādejā notiek būtiskas izmaiņas demogrāfiskajos procesos un ģimenēs. Jāuzsver, ka daudzi tirgus ekonomikas zinātnieki ir norādījuši, ka ekonomiskās krīzes apstākļos pieaug šķirto laulību skaits, samazinās dzimstība, parādās negatīvas tendences arī citos sociālos un demogrāfisko procesos.

Valstī kopumā 90. gados ir vērojama laulību, tai skaitā pirmo laulību noslēgšanas, intensitātes samazināšanās visos vecumos. Šīs parādības cēlonis ir laulības un ģimenes attiecību transformācija jaunās ekonomiskās sistēmas ietekmē un vērtīborientācijas izmaiņas sabiedrībā, īpaši jaunās paaudzes vidū. [7; 30.-35.]

Viena no aktuālākajām demogrāfiskajām problēmām Latvijā jau kopš 60. gadu vidus ir augstais laulību šķiršanas līmenis, bet 90. gados tas ir vēl straujāk pieaudzis. Īpaši strauji laulību šķiršanas intensitāte palielinās laikposmā līdz 1992. gadam, kad uz 100 noslēgtajām laulībām tika šķirtas 77 laulības. Laulību šķiršanas gadījumu biežuma būtisks pieaugums 1992. gadā saistīts ar veco PSRS pasu nomaiņu ar Latvijas Republikas pasēm, t.i., ar agrākajos gados faktiski izirušu laulību reģistrāciju, kā arī ar dažādu tautību iedzīvotāju aktīvu izbraukšanu no Latvijas un pārcelšanos uz dzīvi citās valstīs. [7; 35.-39.]

Straujās sociāli ekonomisko apstākļu, morālo vērtību, cilvēku psiholoģiskā stāvokļa izmaiņas negatīvi ietekmē dzimstības un mirstības procesus valstī. 90. gados dzimušo bērnu skaits samazinās un mirušo iedzīvotāju skaits pieaug. Līdz ar to, sākot ar 1991. gadu, iedzīvotāju dabiskais pieaugums valstī ir negatīvs, t.i., dzimušo skaits ir mazāks par mirušo skaitu. Pie tam negatīvais dabiskais pieaugums strauji pieaug no 116 cilvēkiem 1991. gadā līdz 17,3 tūkst. cilvēku 1995. gadā. [9; 39.-40.]

Dzimumstības līmenis valstī tagad ir viszemākais, kāds jebkad pastāvējis, un ir viens no viszemākajiem pasaulē. Ar pašreizējo dzimumstības līmeni sievietei tās mūža laikā vidēji dzimtu tikai 1,25 bērni, kas ir par 40% mazāk nekā nepieciešams vienkāršai paaudžu nomaiņai. Sistemātiski palielinās depopulācijas apmēri, mirušo skaitam divkārt pārsniedzot dzimušo skaitu. Šajos apstākļos paaudžu nomaiņas problēmu izpēte kļūst par neatliekamu valstiskas nozīmes jautājumu. Tāpēc Latvijas Universitātes Demogrāfijas centrs sadarbībā ar Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteju 1995. gada septembrī veica 18-49 gadu vecuma sieviešu un vīriešu aptauju.

Aptaujas rezultāti pierāda, ka bērnu audzināšanu ģimenē sabiedrība tagad saista ar materiālo faktoru. Ja 80. gados un 90. gadu sākumā valdīja uzskats, ka bērnu audzināšana ir pienākums pret sabiedrību, pašlaik tāds viedoklis nav aktuāls. Mūsdienās sievietes un vīrieši ar lielāku atbildības sajūtu izvērtē savas iespējas nodrošināt pilnvērtīgus mājas apstākļus bērnu attīstībai. Vairāk nekā 2/3 respondentu atzīmēja, ka bērnus vajag dzemdēt tikai tad, kad ģimenei ir nodrošināti materiālie apstākļi un mātei/ tēvam ir iespējams veltīt pietiekami daudz laika bērnu audzināšanai. [9; 46.]

Tikai izmainoties sociāli ekonomiskajiem apstākļiem gan valstī, gan arī katrā ģimenē, demogrāfiskie un sociālie procesi varēs mainīties pozitīvā virzienā.

Izmantotās literatūras saraksts

1. Eglīte P., Zariņa I. Ģimenes noturības un kultūras faktori. – Rīga, 1989.
2. Latvijas sievietes valsts 75 gados. – Rīga, 1994.
3. Padomju Latvijas iedzīvotāji. – 1986. (krievu valodā)
4. Zvidriņš P., Vanovska I. Latvieši: statisti demogrāfisks portretējums. – Rīga, 1992.
5. Guļāns P. Latvijas PSRS tautas saimniecības sistēmā. – Rīga, 1982. (krievu valodā)
6. Latvija citu valstu saimē. Kulturāli saimnieciskais apskats. – Rīga, 1990.
7. Latvijas iedzīvotāju paaudžu nomaiņa. – Rīga, 1996.
8. Goša Z. Sociālo procesu analīze. – Rīga, 1996.
9. LR VSK. Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1996. – Rīga, 1996.

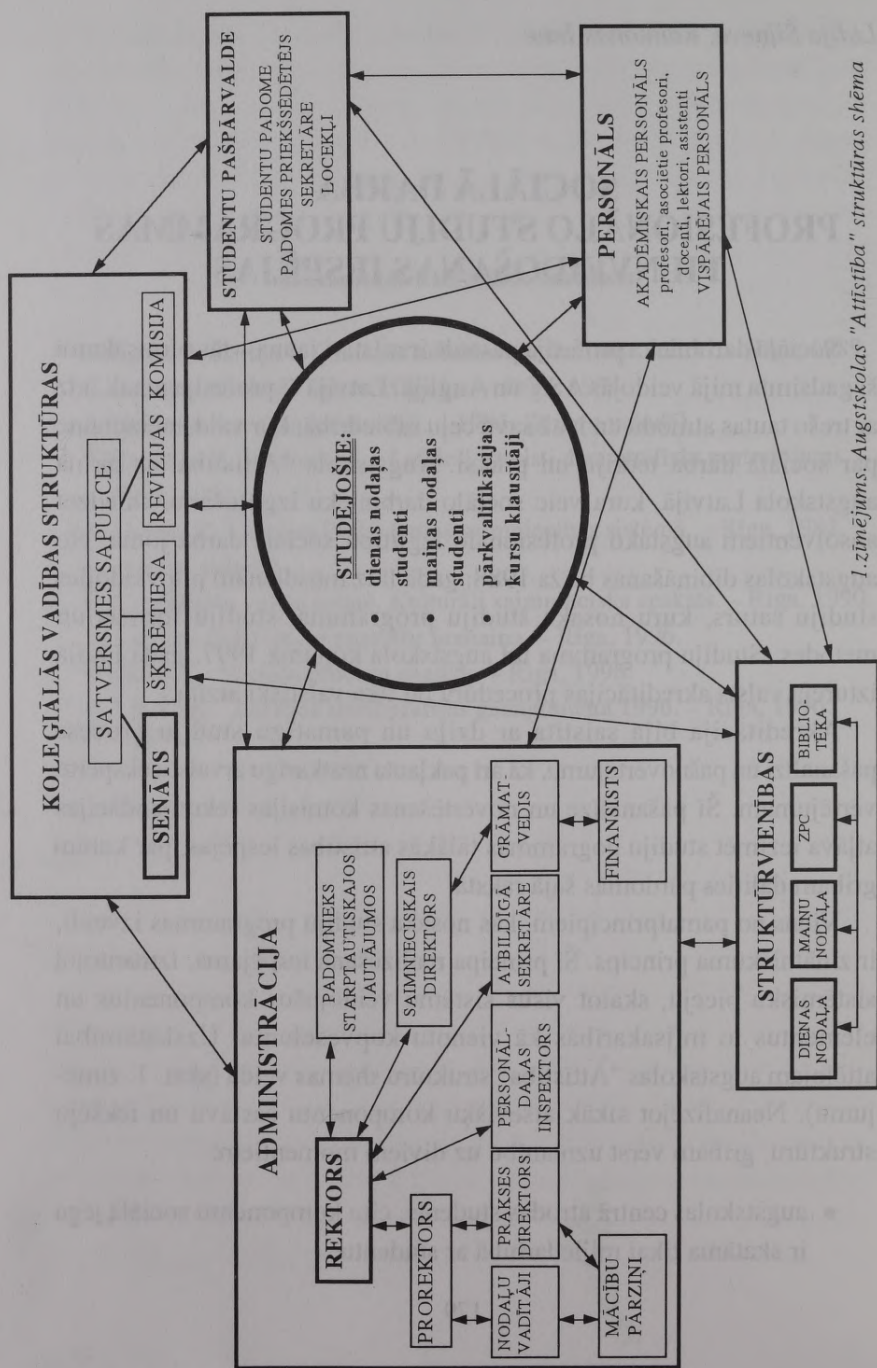
SOCIĀLĀ DARBA PROFESIONĀLO STUDIJU PROGRAMMAS PILNVEIDOŠANAS IESPĒJAS

Sociālā darbinieka profesija pasaulē ir relatīvi jauna – tās pirmsākumi šī gadsimta mijā veidojās ASV un Anglijā. Latvijā šī profesija ienāk līdz ar trešo tautas atmodu un lauž savu ceļu sabiedrībā, kur valda neizpratne par sociālā darba teoriju un praksi. Augstskola "Attīstība" ir pirmā augstskola Latvijā, kura veic sociālo darbinieku izglītošanu, sniedzot absolventiem augstāko profesionālo izglītību sociālā darba jomā. No augstskolas dibināšanas brīža 1988. gadā līdz mūsdienām pilnveidojies studiju saturs, kuru nosaka studiju programma, studiju formas un metodes. Studiju programma un augstskola kopumā 1997. gada jūnijā izturēja valsts akreditācijas procedūru un tika valstiski atzīta.

Akreditācija bija saistīta ar dziļu un pamatīgu studiju procesa pašanalīzi un pašnovērtējumu, kā arī pakļauta neatkarīgu ārvalstu ekspertu vērtējumam. Šī pašanalīze un novērtēšanas komisijas rekomendācijas atļāva iezīmēt studiju programmas tālākās attīstības iespējas, par kurām gribam dalīties pārdomās šajā rakstā.

Viens no pamatprincipiem, kas nosaka studiju programmas izveidi, ir zinātniskuma princips. Šī principa realizēšana iespējama, izmantojot sistēmisku pieeju, skatot visus sistēmu veidojošos komponentus un elementus to mijsakarbības kā vienotu kopveselumu. Uzskatāmībai attēlojam augstskolas "Attīstība" struktūru shēmas veidā (skat. 1. zīmējumu). Neanalizējot sīkāk atsevišķu komponentu sastāvu un iekšējo struktūru, gribam vērst uzmanību uz diviem momentiem:

- augstskolas centrā atrodas students, citu komponentu sociālā jēga ir skatāma tikai mijiedarbībā ar studentu;

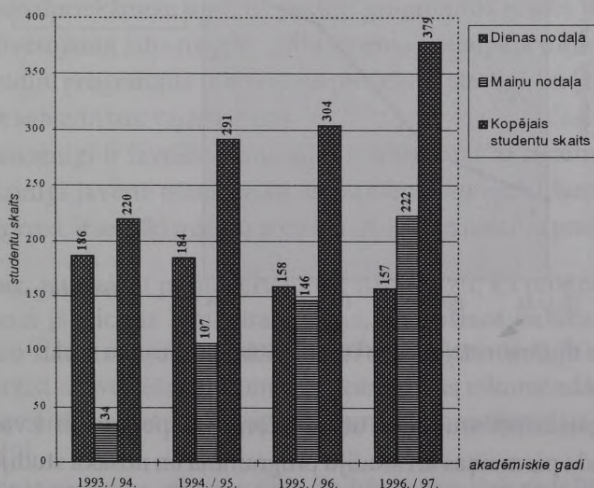
1. zīmējums. Augstskolas "Attisība" struktūras shēma

- īpaši šajā sistēmā jāizdala mijiedarbība students $\Leftrightarrow$ personāls, sevišķi students $\Leftrightarrow$ akadēmiskais personāls.

Mijiedarbība – students $\Leftrightarrow$ mācību spēks ir pedagoģiskais process, galvenais no augstskolā noritošajiem procesiem, to raksturo: savi specifiski mērķi un uzdevumi; konkrēts saturs, kas ietverts studiju programmā; noteiktas studiju formas un metodes; nepieciešamie finansiālie, garīgie, informatīvie u.c. resursi; mērķtiecīga šī procesa vadība.

Šie studiju procesa komponenti atrodas mijiedarbībā un nosaka viens otru. Studiju procesa mērķus nosaka sabiedrības pieprasījums pēc profesionāliem sociāliem darbiniekiem, taču tas atkarīgs arī no izmaiņām, kuras laika gaitā notiek ar pārējiem pedagoģiskā procesa komponentiem. Piemēram, mainoties studentu un akadēmiskā personāla sastāvam, mainās studiju formas un metodes.

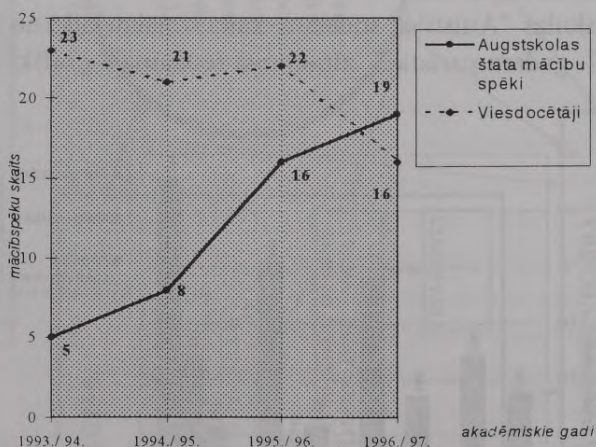
Augstskolas "Attīstība" studentu skaita izmaiņu laikā no 1993. gada līdz 1997. gadam parāda 2. zīmējumā redzamais grafiks. Kopējais

2. zīmējums. Augstskolas "Attīstība" studenti

studentu skaits gadu gaitā aug, taču uz maiņu nodaļas studentu skaita pieauguma. Dienas nodaļas studentu skaitam ir tendence samazināties. Palielinās studentu īpatsvars ar noteiktu dzīves pieredzi un pozitīvu motivāciju apgūt zināšanas un turpināt darbu sociālajā sfērā. Vairāk nekā 70% klātienēs maiņas nodaļas studentu un 50% dienas nodaļas studentu jau strādā dažādās sociālā darba institūcijās.

Augstskolas "Attīstība" mācību spēka skaita izmaiņu parāda nākošais grafiks (3. zīmējums). 1996./97. studiju gadā štata mācību spēku skaits ir kļuvis lielāks nekā viesdocētāju skaits. Kā viesdocētāji galvenokārt tiek izmantoti sociālā darba praktiķi – profesionāļi ar lielu darba pieredzi un ārvalstu augstskolu mācību spēki. No kopējās studiju slodzes 80,3% veic augstskolas štata akadēmiskais personāls un 19,3% slodzes izpilda vieslektori.

3. zīmējums. Augstskolas "Attīstība" mācību spēki

Šīs augstskolas studentu un akadēmiskā personāla kvalitatīvās izmaiņas rada pārmaiņas arī studiju programmā un nosaka studiju formas un metodes. Akreditētā studiju programma paredzēta sociālo darbinieku profesionālajai izglītošanai astoņos semestros klātienēs dienas vai maiņu studijās. Studiju programma strukturēta sešos priekšmetu pamatblokos:

1. Sociālo un humanitāro zinātņu pamatkursi (10% no kopējā apjoma);
2. Profesionālo teorētisko disciplīnu bloks (11%);
3. Profesionālo sociālā darba zināšanu un iemaņu bloks (24%);
4. Specializācijas disciplīnu bloks (7%);
5. Zinātniskās pētniecības bloks (19%);
6. Sociālā darba starptautiskie modeļi un svešvalodas (28%).

Studiju programmu kā sistēmu veido vienotu mērķu un uzdevumu struktūra. Sociālā darba profesionālās studiju programmas mērķi nosaka tie mērķi, kuri izvirzīti sociālā darbinieka profesijai. Savukārt programmas mērķi tiek lokalizēti katra studiju bloka mērķos, kuri realizējas blokā ietvertajās studiju disciplīnās. Programmas "mērķa koks" attēlots 4. zīmējumā.

Augstskolas akreditācijas komisija augstu novērtēja sociālā darba studiju programmu: Komisija atzīst:

- studiju programmā ir ietverti visi mācību pamatpriekšmeti atbilstoši Eiropas valstu praksei sociālo darbinieku profesionālajā apmācībā;
- pamatpriekšmetu apjoms studiju programmā ir labi līdzsvarots;
- novērojama laba mācību priekšmetu savstarpējā mijiedarbība;
- studiju programma ir izveidota pietiekoši elastīga un ļauj ātri reaģēt uz sabiedrības vajadzībām;
- veiksmīgi ir izveidota studentu mācību prakšu sistēma;
- atzinīgi jāvērtē pētnieciskā darba elementu iekļaušana mācību procesā, it sevišķi mācību projektu izpildē un mācību prakšu laikā. [2]

Tomēr, jau veicot pašnovērtējumu, nācās atzīt, ka programmas pilnveidošanai jāveic tās struktūras maiņa, nodrošinot lielāku saistību un pēctecību starp teoriju un praksi, kā arī atsevišķām studiju disciplīnām.

To atzīst arī vērtēšanas komisija, kura savās rekomendācijās raksta: "...pakāpeniski pāriet no disciplīnu apmācības sistēmas uz moduļu sistēmu." [2]

Moduļu sistēmas ietvaros viss studiju saturs tiek sadalīts moduļos - savstarpēji saistītās, tomēr relatīvi autonomās un noslēgtās satura vienībās, kuras realizē mācībspēku domubiedru grupas, pēctecīgi virzoties

SOCIĀLĀ DARBINIEKA PROFESIĀS MĒRĶIS IR

NODROŠINĀT CILVĒKA LABKLĀTĪBU - PALĪDZĒT INDIVIDĒM, SOCIĀLAJĀM GRUPĀM,
KOPĒNĀM VEICINĀT SPĒTU SOCIĀLI FUNKCIONĒT UN
RADĪT ŠAI FUNKCIONEŠANAI LABVĒLĪGUS SOCIĀLOS APSTĀKLĪS

SOCIĀLĀ DARBA PROFESIONĀLĀS STUDIJU PROGRAMMAS MĒRĶIS IR

IZGLĪNOT SOCIĀLOS DARBINIEKUS UN SAGATAVOT SOCIĀLĀ DARBA VEIKŠANAI,
LAI NODROŠINĀTU SABIEDRĪBU AR SOCIĀLAJĀM PAKALPOJUMIEM,
KAS ATRIEŠTU SOCIĀLĀ DARBA VĒRTĪBĀM, TĀDĒJĀDI SEKMĒJOT SABIEDRĪBAS LABKLĀTĪBU

1. SOCIĀLO UN HUMANITĀRO ZINĀTŅU PAMĀTKURSI	2. PROFESIONĀLO TEORĒTISKO DISCIPLĪNU BLOKS	3. PROFESIONĀLO SOCIĀLĀ DARBA ZINĀŠANU UN IEMANU BLOKS	4. SPECIALIZĀCIJAS DISCIPLĪNU BLOKS	5. ZINĀTNISKĀS PĒTNIECĪBAS BLOKS	6. SOCIĀLĀ DARBA STARPTAUTISKIE MODEĻI UN SVEŠVALODAS
• nodrošināt vispārējo teorētisko zināšanu bāzi, uz kuras tiek modelēts studenta priekšstats par profesionālo sociālā darba teorijām un praksi	• radīt teorētisko priekšstatu par profesionālo sociālā darba būtību, atklājot tā terminoloģiju, darbības mērķus, uzdevumus un specifiku, strādājot ar indivīdi, grupu, kopienu, kā arī iezīmēt sociālā darba robežas un atklāt faktorus, kas ietekmē sociālā darba formas un metodes	• sniegt priekšstatu par likumdošanas, sociālās politikas un labklājības pamatprincipu savstarpējo saistību; • nodrošināt studentu praktisko profesionālo tēmaņu apguvi un attīstību, sekmējot teorētiska profesionālā sociālā darba modeļu aprobāciju vietējās konkrētās situācijās	• dot iespēju studentiem pēc pašu vēlēšanās padziļināt savas zināšanas, izvēlēties specializācijas iemaņas šaurākā specializācijā	• attīstīt studentu praktiskās pētnieciskās iemaņas profesionālās darbības pamatuzdevumu veikšanai, īpaši izdalot sociālās situācijas analīzes, sociālo institūciju modelēšanas, sociālo problēmu izpēti prasmes	• iepazīstināt studentus ar starptautiskajām pieejām sociālo programmu veidošanā un sociālā darba praksē; • nodrošināt studentiem svešvalodu (angļu, vācu) intensīvu apguvi un starptautisko eksāmenu veiksmīgu nokārtošanu
Disciplīnu mērķi	Disciplīnu mērķi	Disciplīnu mērķi	Disciplīnu mērķi	Disciplīnu mērķi	Disciplīnu mērķi

4. zīmējums. Sociālā darba profesionālās studiju programmas mērķis

no moduļa uz moduli. Mūsuprāt, realizējot studiju programmu, kura būvēta pēc moduļu principa, svarīgas ir divas idejas:

- studiju procesā viena moduļa ietvaros iesaistās mācībbspēku komanda, kuri viens otru atbalsta un papildina, bet savstarpēji nedublē;
- pēctecība studiju procesā, virzoties no moduļa uz moduli.

No 1997./98. studiju gada augstskolā "Attīstība" 1. kurss studijas sācis pēc moduļu sistēmas. Pamatos saglabājot iepriekšējās akreditētās studiju programmas saturu, programma pārstrukturizēta 10 moduļos.

Programma

1. modulis Indivīds sociālajā vidē - 21 kr.

1.1. submodulis Cilvēka attīstība - 4,5 kr.

1.2. submodulis Veselība un slimības cilvēka dzīves ciklā - 6 kr.

1.3. submodulis Cilvēka uzvedība un tiesības - 6,5 kr.

1.4. submodulis Sociālā vide - 4 kr.

2. modulis Sabiedrība - 7 kr.

2.1. submodulis Sociālās sistēmas - 7 kr.

3. modulis Profesionālā attīstība I - 12 kr.

3.1. submodulis Attiecības un vērtības sociālajā darbā - 12 kr.

4. modulis Profesionālā attīstība II - 34 kr.

4.1. submodulis Sociālā darba process - 14 kr.

4.2. submodulis Sociālā darba metodes un modeļi - 20 kr.

5. modulis Zinātniskās pētniecības darbs SD/SP I - 6 kr.

5.1. submodelis Pētījumu teorētiskā bāze - 6 kr.

6. modulis **Zinātniskās pētniecības darbs SD/SP II** - 22 kr.

6.1. submodulis Projekts II.

Neatkarīgs grupu pētījums - 14 kr.

6.2. submodulis Vispārīgā prakse (2 x ned.) - 8 kr.

7. modulis **Sociālās labklājības sistēma I** - 18 kr.

7.1. submodulis Sociālais darbs mezolīmenī - 6 kr.

7.2. submodulis Sociālais darbs ar neaizsargātām grupām - 12 kr.

8. modulis **Sociālās labklājības sistēma II** - 12 kr.

8.1. submodulis Sociālā darba makroprakse -12 kr.

9. modulis **Bērnu labklājība** - 4 kr.

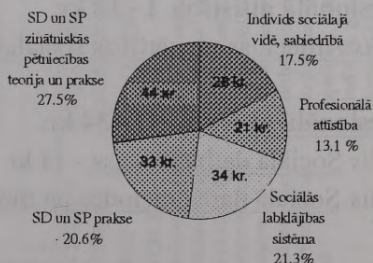
9.1. submodulis Bērnu sociālās aizsardzības programmas- 4 kr.

10. modulis **Kvalifikācijas prakse un kvalifikācijas pētniecības darbs** - 24 kr.

10.1. submodulis 3.prakse - 4 kr.

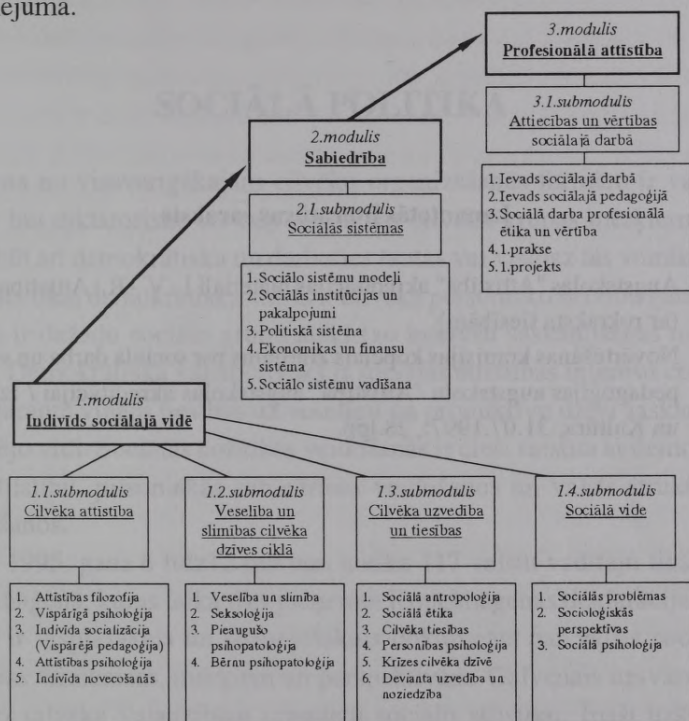
10.2. submodulis 3.projekts - 20 kr.

Laika sadalījumu dažādiem moduļiem parāda diagramma (skat. 5. zīmējumu).

5. zīmējums. Sociālā darba profesionālās studiju programmas struktūra

Moduļu saturu, kuri iekļauti 1.kursa programmā, sīkāk parādām 6. zīmējumā.

6. zīmējums. Sociālā darba profesionālās studiju programmas 1. kursa modeļu struktūra

Pārejot uz moduļu sistēmu, līdzās esošajām problēmām – mācību līdzekļu latviešu valodā, akadēmiskā personāla kvalifikācijas paaugstināšana un zinātnisko grādu ieguve sociālajā darbā u. c. – rodas arī jaunas un specifiskas problēmas.

Mūsaprāt, svarīgākās no tām ir divas:

- mācību spēku un studentu prasme strādāt vienotā komandā, psiholoģiska gatavība darbam vienotā grupā;
- organizatoriskas problēmas, kas saistās ar komandas izveidi, lai realizētu moduļu sistēmas pamatos ielikto pēctecības principu – no moduļa uz moduli.

Izmantotās literatūras saraksts

1. Augstskolas "Attīstība" akreditācijas materiāli I - V. - R.: Attīstība, 1996.
(ar rokraksta tiesībām)
2. Novērtēšanas komisijas kopējais ziņojums par sociālā darba un sociālās
pedagoģijas augstskolu "Attīstība" augstskolas akreditācijai / Izglītība
un Kultūra, 31.07.1997., 28.lpp.

SOCIĀLĀ POLITIKA

Viena no vissvarīgākajām cilvēku organizēšanās formām ir valsts. Tā var būt diktatoriska un kalpot nelielas cilvēku grupas mērķiem, bet tā var būt arī demokrātiska un darboties tautas vai vismaz tās vairākuma labā. Bet tikai demokrātiska valsts ir cilvēka personisko brīvību garantētāja, tā ir dažādu sociālo grupu atšķirīgo interešu saskaņošanas mehānisms. Demokrātiskā valstī cilvēks ir sociālās attīstības interešu centrā, un tā garantē viņam tiesības uz veselīgu un produktīvu dzīvi saskaņā ar apkārtējo vidi. Sociālās politikas veidošanās ir cieši saistīta ar demokrātijas attīstību, pilsoniskās sabiedrības veidošanos un valsts struktūras sazarotošanos.

No 1995. gada 6 līdz 12 martam notika 117 valstu vadītāju tikšanās Kopenhāgenā, kuras laikā tika pieņemta Kopenhāgenas deklarācija, kas šobrīd ir visplašākais un izsmelšākais dokuments par valsts sociālās attīstības virzieniem, mērķiem un perspektīvām. Galvenais uzsvars šeit likts uz cilvēka vajadzībām orientētu sociālo attīstību. Īpaši uzsvērtā valdības loma valsts sociālajā attīstībā. Valdībai ir jāveicina un jāaizstāv visas cilvēka tiesības un pamata brīvības, tai jābūt atbildīgai par savas valsts iedzīvotāju labklājību.

Ir svarīgi padarīt sabiedriskās institūcijas (audzinot, izglītojot, pareizi orientējot) atbildīgākas par cilvēku vajadzībām, un tikpat svarīgi celt katra cilvēka personīgo atbildību par savu dzīvi.

Kā galvenie sabiedrības sociālās attīstības mērķi jāmin – pilnīga nodarbinātība, nabadzības novēršana, sociālās integrācijas sekmēšana, balstoties uz cilvēktiesību ievērošanu un aizstāvību. Ne mazāk svarīgi ir palielināt resursus sociālajai attīstībai, kā arī radīt tādu ekonomisku, sociālu, kultūras un likumīgu vidi, kas radītu valsts iedzīvotāju attīstībai iespējami izdevīgākus apstākļus.

Mēs dzīvojam pārejas tipa ekonomiskajā sistēmā, un šī pāreja ir radījusi daudz jaunu sociālo problēmu (bezdarbu, sociālo nevienlīdzību, korupciju, prostitūciju u.c.), kā arī saasinājusi jau pastāvošās problēmas (noziedzības kvalitatīvas izmaiņas, demogrāfiskās problēmas, izglītības sistēmas problēmas u.c.). Tirgus ekonomikas apstākļos sabiedrībai ir svarīgi prast aizsargāt sevi no šīm ekonomikas attīstības izraisītajām sekām. Cilvēkam zaudējums ekonomikas jomā (konkurences rezultātā), nedrīkst kļūt par zaudējumu dzīvē, jo normālai sabiedrībai ir vajadzīgi arī "neekonomiski cilvēki" – skolotāji, zinātnieki, ārsti, sociālie darbinieki u.c., kā arī vienmēr jāreķinās ar sabiedrības visneaizsargātāko daļu – veciem cilvēkiem, bērniem un invalīdiem. Jāapzinās, ka visas sabiedrības, kā arī atsevišķu indivīdu dzīvotspēja nav atkarīga tikai no ekonomiskās izaugsmes, no saimnieciskās dzīves dinamikas un tās spējas reaģēt uz tirgus konjunktūru, ir jānodrošina arī cilvēka eksistencei un dzimtas turpināšanai nepieciešamie sociālie apstākļi. Lai tos nodrošinātu, valdībai jāveido un jārealizē aktīva un efektīva sociālā politika.

Mūsu sabiedrībai jēdziens "sociālā politika" bieži saistās ar žēlsirdību vai labdarību, un dažreiz pat sociālā politika tiek uzskatīta par demagoģiju. Bet patiesībā sociālā politika ir sabiedrības dzīvotspējas svarīgs elements. Der atcerēties, ka tieši sociālā politika nodrošina sociālo resursu atražošanu, sabiedriskās sistēmas stabilitāti, kā arī regulē sabiedrības sociālo noslāņošanu. Un galvenais – rada drošības un stabilitātes sajūtu iedzīvotājos. Diemžēl, kā jau minēju, sociālās politikas mērķi un uzdevumi nav skaidri lielākajai sabiedrības daļai. Tā iemesls varētu būt tas, ka ikdienā (sociālās politikas redzamā pusē) sociālā politika aprobežojas ar sociālās palīdzības sniegšanu. Tāpēc daudziem rodas vienkāršota sociālās politikas izpratne – tā tiek uztverta tikai kā "naudas dalīšana". Tikai retais atceras, ka "dalāmā nauda" vispirms ir kaut kā jāiegūst, lai pēc tam to taisnīgi pārdalītu, iedziļinoties sociālās un ekonomiskās mijiedarbības niansēs. Turklāt par vienīgo sociālās politikas īstenotāju vēl aizvien iedomājas valdību, piemirstot gan pašvaldību, gan privātās iniciatīvas lomu un iespējas.

Ko saprot ar politiku?

Lai labāk izprastu, kas ir sociālā politika, apskatīsim jēdzienus "sociāls" un "politika". Jēdziens "sociāls" cēlies no latīņu vārda *societas*, kas nozīmē – sabiedrība. Tāpēc būtiskākais, ko jāsaprot ar jēdzienu sociāls, ir sabiedriskās attiecības (attiecības starp indivīdiem, indivīdu un grupu, starp grupām). Šo sabiedrisko attiecību mērķis ir cilvēku integrācija kopējā darbībā. Jēdziens "politika" cēlies no grieķu vārda un nozīmē valsts vai sabiedriskās lietas, jeb precīzāk – tā ir māksla pārvaldīt. Tā ir prasme saskaņot dažādas, bieži vien pat pretējas, intereses un attiecības. Politika ietver sevī izvēli starp alternatīvām darbības iespējām. Katra alternatīva ir dažādu indivīdu vai grupu interešu rezultāts, kuras ideālā gadījumā sākumā jānoskaidro un jāizstrādā, lai būtu iespējams tās identificēt (kam rezultātā būs izdevīgi vai neizdevīgi). Lēmumu alternatīvas balstās uz dažādām vērtībām, kuru pamatā ir atsevišķu cilvēku, kā arī grupu vai visas sabiedrības pieredze un priekšstati par vēlamu vai nevēlamu. Tātad politika tiek balstīta uz konkrētiem principiem, pozīcijām, likumdošanas un sociālo normu kopuma. Šie principi, pozīcijas, kā jau minēju, izriet no sabiedrības, grupu vai indivīdu vērtībām un kalpo par pamatu konkrētu lēmumu pieņemšanai.

Ja ņem vērā dažādās intereses un dažādos vērtību priekšstatus, nav iespējama vispārēja "pareiza" politika, kura apmierinātu pilnīgi visus, tā parasti būs izdevīgāka kādai konkrētai grupai un neizdevīgāka citai. Tāpēc jāsecina, ka politika ir kompromisa māksla, jo jāpieņem lēmums, kas būtu izdevīgāks vai vismaz pieņemams pēc iespējas lielākam cilvēku skaitam.

No iepriekš teiktā var secināt, ka politika veidojas vairāku elementu mijiedarbībā, un tie ir šādi:

1) **Institucionālais elements** – politika tiek veidota kādā noteiktā institūcijā (valdībā, parlamentā, skolā, tiesā, partijā u. tml.).

2) **Normatīvais elements** – politika tiek balstīta uz noteiktām vajadzībām, interesēm, normām un vērtībām, uz kuru pamata tiek izstrādātas darbības programmas, likumi, standarti utt.

3) **Procesuālais elements** – politika tiek realizēta noteiktos pasākumos, aktivitātēs, kā arī politika tiek novērtēta.

Kāpēc vajadzīga sociālā politika?

Katras valsts sociālā politika vispirms virzīta uz to iedzīvotāju grupu eksistences garantiju nodrošināšanu, kuras dažādu iemeslu dēļ nav spējīgas nopelnīt eksistences līdzekļus. Visneaizsargātākā sabiedrības daļa ir veci cilvēki, bērni un invalīdi, taču atbalsts ļoti bieži ir nepieciešams arī bezdarbniekiem, daudz bērnu ģimenēm, saslimušiem cilvēkiem, trūkmā nonākušajiem un citiem. Ņemot vērā straujo mūsu sabiedrības noslāņošanos, ir izveidojusies situācija, kad ir ļoti maz cilvēku, kas sevi pieskaita sabiedrības augstākajam slānim; 1/3 jūtas piederīga vidējam slānim, bet lielākā daļa pieskaita sevi trūcīgajiem. [8]

Sabiedrība, kur dominējošais ir trūcīgo slānis, ir sociāli nedroša. Šeit neizbēgams ir noziedzības un citu antisociālo parādību uzplaukums.

Palielinās arī dažādu protesta akciju iespējamība pret valdības politiku. Tas arī nosaka, ka sociālajai politikai ir jāieņem svarīga vieta sabiedrības sociālajā stabilizēšanā.

Sociālās parādības un procesi ir cieši saistīti ar sabiedrības un atsevišķu sociālo grupu tikumisko stāvokli, ar cilvēku savstarpējo palīdzību, labdarību un atbalstu no vienas puses un likumpārkāpumiem, noziegumiem un citām sociālām novirzēm – no otras puses. Ekonomikas lejupslīde negatīvi ietekmē sociālos un demogrāfiskos procesus, tādejādi sašaurinoties ražošanai un pieaugot bezdarbam un nabadzībai, palielinās šķirto laulību skaits, iedzīvotāju saslimstība, mirstība, pieaug pašnāvību skaits un samazinās dzimstība. Palielinās iedzīvotāju saslimstība ar alkoholismu un narkomāniju, pieaug noziedzība. Šādā draudīgā vidē cilvēks jūtas sociāli neaizsargāts, bieži nonāk krīzes stāvoklī un ilgstošā depresijā.

Ir skaidrs, ka tiem, kas sevi identificē ar sabiedrības zemākajiem slāņiem, nav sociāli aktīvu un ar ekonomisku iniciatīvu apveltītu cilvēku pašapziņas, tiem drīzāk raksturīga neizlēmība un bažas. Cilvēkam jūtoties pastāvīgi apdraudētam, pieaug agresivitāte kā objektīva nepieciešamība,

lai izdzīvotu krīzes situācijā. Pieaug arī neuzticība valsts struktūru un likumu prasībām. Rezultātā veidojas negatīva attieksme pret valsts institūcijām, pašvaldībām, sociālās nodrošināšanas dienestiem, sociālās palīdzības dienestiem u. c. Ņemot to vērā, var secināt, ka valsts ekonomiskajai un sociālajai politikai būtu jāiet roku rokā, jo starp tām ir atgriezenisks sakars. *Ja viena no ekonomiskās politikas funkcijām ir meklēt kā visefektīvāk izmantot ekonomiskos resursus (izejvielas, darbaspēku u. c.) un attīstīt ražošanu, tādējādi attīstot tirgu un palielinot darba vietu skaitu, tad sociālā politika ir tā, kas nodrošina šo resursu atražošanu, regulē sabiedrības noslāņošanu, kā arī mazina sociālo spriedzi un stabilizē sabiedrību, integrējot tajā arī neaizsargātās iedzīvotāju grupas.*

Ekonomikas attīstīšana nedrīkst kļūt par vienīgo un svarīgo mērķi. Par prioritāti vienmēr būtu jāpaliek dzīves līmeņa celšanai, viņu tiesību un brīvību paplašināšanai. Cilvēku nevar apmierināt jebkura ekonomika, bet tikai tāda, kas spējīga nodrošināt brīvu, radošu un intensīvu cilvēka garīgo un fizisko spēku patēriņu un palīdzēt praktiski risināt viņa dzīves aktuālās vajadzības. Tāpēc arī ir vajadzīga sociālā politika, kas zināmā mērā kalpo par ekonomiskās politikas "humanizētāju". Taču nenoliedzami, ka valsts ekonomiskās krīzes pārvarēšana, nodrošinot stabilitu ekonomisko izaugsmi, nodokļu iekasēšanas maksimāla uzlabošana un finansiālās sistēmas sakārtošana ir svarīgi priekšnoteikumi, lai realizētu aktīvu sociālo politiku un veiksmīgi risinātu bezdarba un nabadzības problēmas.

Nenoliedzami arī tas, ka ekonomiskajā politikā un sociālajā politikā bieži vien saduras pavisam pretējas intereses. Piemēram, tirgus ekonomika veicina konkurenci kā priekšnoteikumu straujākai ekonomikas attīstībai, bet konkurence noved pie sabiedrības noslāņošanās. Šeit un arī citur saduras politiķu pretējās intereses, tāpēc svarīgi pārzināt tos mehānismus un veidus, kā ar sociālās politikas palīdzību var aizsargāt iedzīvotājus un palīdzēt viņiem cīnīties ar ekonomiskās attīstības sekām.

Tādējādi sociālā politika ir veidojusies kā objektīva nepieciešamība sabiedrības attīstības procesā; tā ir likumsakarīga atbilde uz kapitālisma attīstības procesiem – industrializāciju, sabiedrības noslāņošanu, pilsētu izaugsmi utt.

Kā definēt sociālo politiku?

Sociālās politikas pirmās definīcijas izveidotas 19.gs. sākumā. Viens no pirmajiem autoriem bija angļu profesors A. Makbets. Viņa skaidrojumā sociālā politika rūpējās par tiesībām, tiesību attiecībām starp sievietēm un vīriešiem, kas dzīvo kopā sabiedrībā, kā arī par principiem, kuri nosaka šīs individualās vai grupu aktivitātes tik tālu, cik tie ietekmē dzīvi un intereses. Līdzās šai pastāvēja vēl viena, angļu profesora Hāgenbuka definīcija, kurā apgalvots, ka sociālās politikas galvenais virzītājspēks ir vēlēšanās nodrošināt katru sabiedrības locekli ar noteiktu minimumu standartu un ar noteiktām iespējām to sasniegt. [11]

Šodien populāra ir arī G. Espinga-Andersena (*G. Esping-Andersen*) sociālās politikas definīcija:

"Sociālā politika ir pasākumu kopums, kuras mērķis ir sasniegt noteiktu sociālās labklājības vai drošības līmeni visiem cilvēkiem kopumā vai noteiktām cilvēku grupām. Sociālā politika ietekmē ienākumu sadali un veido sociālās drošības sistēmu. [11]

Šajā definīcijā atspoguļojas fakts, ka sociālās labklājības vai drošības līmenis ir ciešā saistībā ar katras valsts iespējām. Tātad arī sociālās politikas iespējas ir cieši saistītas ar valsts ekonomisko situāciju, un tas jāņem vērā, izstrādājot valsts sociālās politikas stratēģijas. Piemēram, ja valsts izlemj palielināt pabalstus, ir jābūt garantijai, ka valsts šo pabalstu izmaksu spēš nodrošināt. Svarīgi atcerēties, ka arvien jaunu pabalstu ieviešana bez plānošanas un noteiktas stratēģijas radīs sistēmu, kas prasīs lielus administratīvus un finansu resursus un tajā pašā laikā neveicinās cilvēkus tiekties pēc pastāvīgiem ienākumiem. Tā, piemēram, ja visi pilsoņi maksā vienādu apdrošināšanas summu, laika gaitā izveidosies situācija, ka daudzām cilvēku grupām būs problēmas veikt šos maksājumus; tas savukārt prasīs ieviest diferencētu apdrošināšanas sistēmu. Ļoti daudziem rodas nepieciešamība pēc pabalstiem, un, ja tie tiek vienkārši mehāniski apmierināti bez jebkādas plānošanas un stratēģijas, veidojas situācija, kad strauji pieaug nodokļu lielums un atskaitījumi sociālajai nodrošināšanai. Ņemot vērā vēl arī nelabvēlīgu iedzīvotāju struktūru, dzimstības samazināšanos, veco cilvēku skaita

pieaugumu, var veidoties situācija, kad valsts izdevumi sociālajai sfērai palielinās tik ļoti, ka valsts vairs nespēj tos segt. Tāpēc būtu jārada tāda sociālā politika, kas dotu iespēju valsts pilsoņiem veidot savu dzīvi labāku, balstoties uz pašu spēkiem, nostiprināt viņu neatkarību no valsts, paplašināt izvēli. Sociālajiem pakalpojumiem jābūt rūpīgi izstrādātiem un individuāli piemēkļētiem. Iespējams, ka šāda pieeja izklausās nedaudz pretrunīga, jo teorētiski sociālai politikai jābūt vērstai, lai palīdzētu un atbalstītu pēc iespējas lielāku cilvēku skaitu. Un tomēr tas nenožīmē, ka jāpalīdz katram. Īstenībā pat nedrīkst palīdzēt katram, jo, pirmkārt, tas nav iespējams ekonomiski, un otrkārt, tas nav vajadzīgs arī no cilvēku viedokļa. Der atcerēties, ka pastāv teorijas, ka sniegt pastāvīgu palīdzību cilvēkam ir pat kaitīgi. Cilvēks kļūst vājš, nespēj un arī nevēlas tikt galā pat ar nelielām grūtībām, jo pierod saņemt atbalstu jebkurā grūtākā situācijā. Tāpēc vēlreiz jāuzsver, ka sociālā palīdzība nedrīkst aprobežoties tikai ar pabalstu izsniegšanu, tai jādarbojas tādā formā un ar tādām metodēm, kas ļauj cilvēkam un stimulē viņu apmierināt vajadzības paša spēkiem. Jāatceras, ka sociālā politika ir arī cilvēka (sabiedrības) audzināšana. Tāpēc svarīgi, lai līdzās valsts institūcijām veidotos arī nevalstiskas organizācijas, kuru mērķis būtu cilvēku labklājības celšana, elementāro (un ne tikai) vajadzību nodrošināšana. Šādu organizāciju veidošanās zināmā mērā liecina, ka sabiedrība kļūst demokrātiskāka un humanāka.

Arī sociālās politikas definīcijas uzsver, ka nevalstiskās organizācijas ir līdzvērtīgas partneres valsts organizācijām sociālās politikas veidošanā. Piemēram "Sociālās pārvaldes vārdnīca" sociālo politiku definē kā principu kopumu, kas atspoguļojas valstisko un nevalstisko organizāciju lēmumos un rīcībā; tā ir virzīta uz sabiedrības labklājības celšanu un atsevišķu indivīdu aizsardzību, gan sabiedrības, gan indivīdu krīzes periodos.

Neraugoties uz to, ka ir ļoti daudz sociālās politikas definīciju, jāatzīst, ka pat visplašākās un aprakstošākās no tām ir ļoti vispārejas. Galvenais iemesls tam varētu būt šo definīciju mērķis radīt profesionālu disciplīnu vai vadības struktūru, kura vienlaicīgi ietvertu visus dzīves aspektus. Tāpēc, kopumā ņemot, par sociālo politiku var uzskatīt katra tipa politiku,

kas, neignorējot ekonomikas attīstību, tomēr vispirms, cenšas pie pastāvošā ekonomikas attīstības līmeņa pēc iespējas optimāli nodrošināt sabiedrības pamatvērtības: sabiedrības sociālo drošību, sociālās tiesības, brīvību un vienlīdzību; otrkārt tā ir vērsta uz to, lai novērstu nabadzības veidošanos. Kā var redzēt, sociālā politika ir daudzpusīgs fenomens sabiedrībā, tāpēc to ir tik grūti aptvert un aprakstīt vienā īsā definīcijā. Sociālā politika ir dinamiska, tā attīstās paralēli sabiedrībai un ar laiku sāk pildīt arvien jaunus uzdevumus, atkarībā no sabiedrības attīstības vajadzībām, kuras, protams, ir grūti paredzēt definīcijās. Tāpēc grūti gaidīt, ka vienā definīcijā tiks aptverti pilnīgi visi aspekti. Tomēr dažādu definīciju analīze ir lietderīga, jo nenoliedzami katrai no tām ir savs reāls pamats.

Ņemot vērā sociālās politikas dažādos aspektus, definīcijas var iedalīt 4 grupās:

I grupa, kas sociālo politiku definē par sabiedrisko aktivitāšu kopumu.

Šajā nozīmē dažreiz sociālā politika tiek definēta arī kā sabiedriskā politika. Par sociālo politiku šeit uzskata sabiedrības sociālo institūtu un indivīdu savstarpējās attiecības, kuru rezultātā tiek izdarīts noteikts izvēļu kopums, lai sabiedrība varētu būt stabila un pati sevi pārvaldīt. Visskaidrāk šī doma izteikta D. Gila definīcijā, kas uzskata, ka "sociālo politiku veido sociālo sistēmu savstarpējās attiecības [. .], attiecības starp indivīdu un sabiedrību kopumā. Sociālā politika regulē [..] attīstību, izplatību un statusu, lomu sadali." [10]

Var secināt, ka kopumā sabiedrības uzvedība un lēmumi atspoguļo sabiedrības pašreizējos uzskatus par sociālām problēmām. Tātad sabiedrības sociālā politika tiek veidota, ņemot vērā indivīdu uzvedību, likumus, grupu darbības utt.

Darbojošās institūcijas šai gadījumā ir sabiedrība kopumā (galvenais akcents uz attiecībām starp indivīdiem, indivīdiem un grupām, grupu attiecības).

Normatīvais elements šeit parādās kā sabiedrības uzskati par konkrētām problēmām, arī kā sabiedrības vērtības un vajadzības – gan materiālās,

gan ideālās. Procesuālais elements parādās kā sabiedrības uzvedība, kas gan apzināti, gan stihiski nosaka prioritātes sociālajā politikā.

II grupa sociālo politiku definē kā aicinājumu darīt kaut ko visaptverošu.

Šajā lietojumā sociālā politika ir definēta kā iedzīvotāju grupu un institūciju darbība, lai novērstu problēmas, kas parasti skar plašu sabiedrības daļu. Šī darbība bieži tiek argumentēta kā tautas vajadzība, piemēram, pēc ģimeņu politikas, tautas veselības politikas, ienākumu politikas utt. Šajā gadījumā sabiedrība pati izvirza problēmu sfēras, kurām nepieciešama aizstāvība vai atbalsts caur pārvaldes mehānismiem.

Darbojošās institūcijas ir valsts institūti, kā arī sociāli institūti, piemēram, veselības aizsardzības iestādes, skolas, individuālie uzņēmumi, ģimene utt., tie ir institūti, kuru stāvoklis un funkcionēšana ietekmē plašu sabiedrību. Normatīvais elements parādās kā noteiktas institūcijas vai grupas intereses, vajadzības, lai tā varētu veikt savus uzdevumus, bet procesuālais elements izpaužas brīdī, kad noteiktā grupa vai institūcija, piemēram, nespēj veikt savus uzdevumus vai vēlas uzlabot savu funkcionēšanu pastāvošajā vidē, tā atzīst par nepieciešamu aizstāvību caur mehānismiem, kas noregulētu un noteiktu institūcijas vai grupas statusu un funkcijas sabiedrībā.

III grupa reducē sociālo politiku uz valdības darbību.

Šajā nozīmē tās ir valsts aktivitātes un pasākumi. Piemēram, Lamperto definē: "Sociālā politika vispirms nozīmē valsts pasākumus, kuri vērsti, lai nodrošinātu ienākumu pamatu visiem." [10] Tās ir konkrētas valdības programmas, piem., bērnu veselības uzlabošanai, specializētu klīniku veidošanai utt. Darbojošā institūcija šeit ir valsts jeb, precīzāk, tā ir konkrētā valdība. Normatīvais elements parādās kā valdības deklarētā politika (ieskaitot ideoloģiju), uz kuras balstoties tiek veidotas dažādas, gan visaptverošas, gan konkrētas, programmas. Politikas procesuālais elements parādās brīdī, kad valdība pieņem lēmumus, kā arī ievieš šīs programmas praksē, pielietojot plašu administratīvo aparātu, veicot kontroli. Nodarbojas arī ar novērtēšanu.

IV grupa definē sociālo politiku kā ikdienas pārvaldes vadišanu.

Šeit politika ir definēta kā darbības vadlīnijas oficiālai organizācijai, kura sniedz pakalpojumus. Darbojošās institūcijas šeit ir pašvaldības, NVO (nevalstiskās organizācijas), brīvprātīgās apvienības, labdarības pasākumi. Normatīvais elements saistīts ar sabiedrības interesēm, vajadzībām (gan materiālām, gan ideālām). Šīs institūcijas veido savas programmas, plānus, un tās regulē gan valsts noteikti likumi, standarti, gan normas un vērtības, kas saistītas ar visas sabiedrības interesēm. Šo institūciju mērķis parasti ir cilvēku dzīves līmeņa uzlabošana, to integrēšana sabiedrībā, kā arī elementāro vajadzību nodrošināšana. Procesuālais elements šai gadījumā parādās kā plānošana un pasākumu veikšana, lai sniegtu noteiktus pakalpojumus grupām vai indivīdiem, kuru labklājības celšana izvirzīta par šo institūciju mērķi. (Piem., pašvaldība sniedz palīdzību savas teritorijas iedzīvotājiem, privāta organizācija – sniedz atbalstu bērniem invalīdiem, organizē kvalifikācijas celšanas kursus u. tml.)

Kas iespaido sociālās politikas attīstību valstī?

Grupējot definīcijas, mēs jau varējām pamanīt, ka ir vairāki elementi, kas atkārtojas pat vairākās definīciju grupās un noteikti iespaido sociālās politikas attīstību valstī, un tie ir:

1) **Sabiedrības vērtības.** Modernajā sabiedrībā ir divas pamatvērtības – brīvība un sociālais taisnīgums. Balstoties uz tām, arī sociālajā politikā kā pamatvērtības tiek izvirzītas sabiedrības sociālā drošība (tā ir sabiedrības apgādība, lai aizsargātu tās iedzīvotājus pret normāliem dzīves riskiem, piem., slimība, vecums, invaliditāte utt.), sociālās tiesības (tāds tiesisko normu kopums, kam sociālekonomiski jānodrošina ikviena sabiedrības locekļa pilnvērtīga eksistence un dzimtas turpināšana), brīvība un sociālā vienlīdzība. Vienlīdzība ir sociālās politikas princips, pēc kura izriet, ka visiem vienādi tiek nodrošinātas sociālās garantijas, izglītības

iespējas, noteikts labklājības līmenis utt. Sociologs R. Titmuss (*R.M. Titmuss*) ir nosaucis šādus principus vienlīdzības nodrošināšanai:

- katram pēc viņa vajadzībām (*need*),
- katram pēc viņa vērtībām (*worth*),
- katram pēc viņa nopelniem (*merit*),
- pēc padarītā darba (*work*),
- pēc sabiedrības vajadzībām.

Sociālās vērtības, to hierarhija ir krasi atšķirīga dažādās sabiedrībās. Vērtības veido grupu, tautu, visas cilvēces pieredze, sabiedrības locekļu priekšstati par labo un ļauno, pareizo un nepareizo, vēlamo un nevēlamo. Sabiedrībā valdošās vērtības parasti atzīst un pieņem lielākā tās daļa, un tas izpaužas viņu personiskajās orientācijās un pārliecībā. LR Konstitucionālā likuma 1.nodaļas 1.pants nosaka, ka "cilvēks, viņa dzīvība, brīvība un tiesības ir Latvijas Valsts augstākā pamatvērtība".

2) Sociālās normas. Normas konkretizē vērtības. Normas parādās kā noteiktas uzvedības gaidas, noteiktos apstākļos. Tās palīdz cilvēkam integrēties sabiedrībā, jo orientē cilvēku rīkoties atbilstoši sabiedrības vai grupas interesēm. Svarīgākās normas ievēro lielākā sabiedrības daļa. Normas un vērtības atrodas nepārtrauktā mijiedarbībā, tās ietekmē viena otru. Arī sociālā politika atspoguļo sabiedrības dzīves laikā uzkrātās normas un vērtības. Šīs normas nosaka, kā tiek veidota gan valdības, gan pašvaldības, gan citu institūciju organizētā politika.

3) Sabiedrības mērķi. Sabiedrības mērķi ir vadošie mērķi, un ideālā variantā tie konkretizē vērtības atbilstoši attiecīgajiem vēsturiskajiem un sociālekonomiskajiem nosacījumiem. Tā, piemēram, Latvijas uzdevums iekļauties ES un NATO ietver sevī mērķi sasniegt tādu sociālo un ekonomisko labklājību, kas atbilst Eiropas standartiem.

4) Valdības politika. Tās ir galvenās stratēģijas valsts attīstībai. Tieši valdība ar administratīvā aparāta palīdzību pārvalda un kontrolē daudzas sabiedriskās dzīves sfēras; un, ja šī organizācija un plānošana ir veiksmīga un atbilstoša pašreizējai valsts ekonomiskajai un sociālajai situācijai un pieņemtie likumi darbojas, tad sabiedrība attīstās.

5) Sektoru sabiedriskā politika. Tā skar konkrētas sabiedriskās dzīves sfēras un izpaužas, piemēram, kā ģimeņu politika, izglītības politika utt. Sektoru politikai ir ļoti nozīmīga ietekme uz sabiedrības sociālo attīstību. Ir svarīgi, lai valstij (valdībai) katrā no šīm sfērām, kas ietekmē iedzīvotāju labklājību, būtu sava noteikta nostāja – pasludinātas prioritātes un izstrādātas noteiktas stratēģijas.

6) Pārvaldes politika. Tā ietver sevī likumus un regulēšanu, kurus izmanto privāti vai valdības, vai arī lieto grupas savā darbībā. Tās ir konkrētas darbības vadlīnijas organizācijai, institūcijai vai jebkurai citai grupai, un ir svarīgi, lai tās tiktu ņemtas vērā, veidojot sociālo politiku.

Vai iedzīvotāji piedalās sociālās politikas veidošanā?

Vēlreiz gribu atgriezties pie sociālās politikas un demokrātijas atgriezeniskās saites. Jo, lai sociālās politikas attīstība valstī noritētu veiksmīgi, pirmais priekšnoteikums ir valstī pastāvošais demokrātijas līmenis. [12]

Demokrātiskās valstis likums iedzīvotājiem garantē, ka savas domas par jebkuru svarīgu problēmu viņi var novadīt līdz tautas pārstāvjiem, deputātiem. Mēģinājumi ietekmēt valdības rīcību var būt gan legāli un miermīlīgi, gan vardarbīgi, veiksmīgi un neveiksmīgi, taču tie visi liecina par iedzīvotāju politisko aktivitāti. Ar terminu "politiskā līdzdalība" vai "līdzdalība politikā" apzīmē iedzīvotāja vai iedzīvotāju politisko aktivitāti, kuras mērķis ir ietekmēt politiskās sistēmas darbību. [1] Sociālā politika navar būt efektīva, ja tās veidošanas procesā netiek iesaistīti iedzīvotāji. Svarīgu jautājumu lemlšanu iedzīvotāji visbiežāk ietekmē vai nu informējot valdību, kādam lēmumam attiecīgo politisko interešu grupa dod priekšroku, vai arī izdarot spiedienu uz politiskajiem līderiem. Ne mazāk svarīga ir līdzdalība vēlēšanās, kontakti ar deputātiem, aktivitāte interešu grupās. Iedzīvotāju līdzdalība var izpausties arī kā mitiņi, streiki, boikoti, demonstrācijas utt. Iedzīvotāju līdzdalību pārsvarā nosaka interese par politiku. Piemēram, valstī ar augstu demokrātijas līmeni iedzīvotāju līdzdalība ir samērā zema; pārsvarā tā izpaužas kā aktivitāte vēlēšanās.

Pēc Baltijas Datu nama datiem arī Latvijā iedzīvotāju politiskā aktivitāte ir samērā zema, tā ir strauji kritusies, salīdzinot ar 1992. gadu, kad iedzīvotāju politiskai aktivitātei bija visaugstākais līmenis. Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju ieņem novērotāja pozīciju un savu politisko līdzdalību pārsvarā izpauž tikai vēlēšanās. Tomēr svarīgi paturēt prātā, ka, lai nodrošinātu sociālo taisnīgumu sabiedrībā, lai pieņemtu pareizus, situācijai atbilstošus lēmumus, iedzīvotāju piedalīšanās politikas veidošanā ir ļoti svarīga.

Kā gan sasniegt sociālo taisnīgumu sabiedrībā, kas ir viens no galvenajiem aktīvas sociālās politikas mērķiem? Vai vispār tas ir iespējams? Universālas taisnīguma formulas meklējumos ir gan prasība katram dot vienu un to pašu (nolidzinošais taisnīgums), gan arī katram dot pēc nopelniem, pēc darba, pēc likuma rangiem (sadalošais taisnīgums). Agrāk pazīstamās taisnīguma formulas "No katra pēc viņa spējām, katram pēc viņa vajadzībām" problēma slēpās šīs formulas īstenojumā. Kā panākt attīstību, ja visas vajadzības ir apmierinātas?. [4]

Lai sekmētu vienlīdzību un sociālo taisnīgumu, Kopenhāgenas deklarācija aicina valdības uz konkrētiem pasākumiem:

- 1) nodrošināt visu cilvēku vienlīdzību likuma priekšā;
- 2) uzlabot pieeju pamata pakalpojumiem;
- 3) veicināt brīvu informāciju, stiprinātu sociālo integrāciju;
- 4) samazināt nevienlīdzību un ekonomiski būtiskās atšķirības;
- 5) uzlabot dzīves kvalitāti, veicinot pilnīgu pieeju aizsargājošai un dziedinošai valdības aprūpei;
- 6) paplašināt pamatizglītību un tās kvalitāti;
- 7) nodrošināt cilvēkiem izglītības apguvi visā viņu dzīves laikā, izmantojot visas izglītības formas;
- 8) sasniegt vienlīdzību un taisnīgumu starp sievietēm un vīriešiem, attīstot un palielinot sieviešu piedalīšanos un valdības lomu politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā un kultūras dzīvē un attīstībā. [16]

Valsts uzdevums ir ar sociālās politikas palīdzību nodrošināt cilvēkus pret iespējamām dzīves riskiem un palīdzēt tiem apmierināt veselības vajadzības. Sociālai politikai jābūt stingri balstītai uz cilvēku vajadzību izpēti un, kā jau iepriekš minēju, jāveidojas, piedaloties plašiem sabiedrības slāņiem.

Cik liela ir valsts atbildība?

Ar sociālo politiku valsts iejaucas iedzīvotāju sociālajā situācijā. Sociālā politika šajā nozīmē ir katra politika, kas vērsta uz cilvēku sociālās situācijas pārveidošanu un maiņu. [12] Tādā sociālā politika ir sabiedriskās aktivitātes un principi, kas virzīti uz iejaukšanos un regulē attiecības starp indivīdiem, pašvaldībām un sociālajām institūcijām. [9] Katra valsts uzņemas zināmu atbildību par to, lai tirgus ekonomikas apstākļos tās iedzīvotāji dzīvotu labklājībā, bet dažādās valstīs šīs atbildības saturs un pakāpe ir visai atšķirīgi. Atkarībā no šīs valsts atbildības pakāpes un no metodēm, ar kādām šī labklājība tiek sasniegta, sociologs R. Titmuss izdalīja trīs sociālās politikas modeļus.

I Pārpalikuma labklājības modelis (*the Residual Welfare Model of Social Policy*).

Šis modelis balstās uz pieņēmumu, ka ir divi dabiski kanāli indivīdu vajadzību apmierināšanai: privāttirgus un ģimene. Tādā valstīs ar šādu sociālās politikas modeli cilvēks atbalstu galvenokārt saņem caur tirgus attiecībām un ģimeni, un tikai tad, ja nav šī atbalsta, uz kādu laiku pieslēdzas valsts. Bet šai palīdzībai ir tikai pagaidu raksturs. Kā teicis profesors A. Pīkoks (*A. Peacock*), valsts galvenais uzdevums ir iemācīt cilvēkam, kā iztikt bez valsts palīdzības. Kopumā par šo modeli var teikt, ka tas balstās uz ģimeni un sociālo apdrošināšanu, sociālo palīdzību finansē valsts un šai palīdzībai ir pagaidu raksturs; kompensāciju līmenis, ko cilvēks saņem, lai justos droši savā sabiedrībā, ir zems. Šajā modeli sociālo programmu izmaksas ir samērā zemas, jo katrs pats atrod sev darbu un sevi uztur, neveiksmes gadījumā saņem atbalstu caur ģimeni (piemēram, ASV).

II Industriālais sasniegumu-izpildes modelis (*The Industrial Achievement-Performance Model of Social Policy*). Šajā modeli nozīmīga vieta ierādīta labklājības institūcijām kā būtiskam valsts ekonomikas papildinājumam. Tas balstās uz to, ka sociālām vajadzībām vajadzētu būt apmierinātām, balstoties uz darbu, tā kvalitāti. Šis modelis ir iegūts no dažādām ekonomiskajām un psiholoģiskajām teorijām, kuras izveidojušās, pamatojoties uz noteiktu šķiru vai grupu lojalitāti, to darbības stimuliem, sasniegumiem un atalgojumiem. Šis modelis ir arī bijis raksturots kā "Pašmāju modelis" (*Handmaiden Model*). Kopumā par šo modeli var teikt, ka sociālā politika vērsta uz strādājošiem. Galvenais ir darbs. Sociālās vajadzības nodrošina caur darbu. Visi, kas devuši kādu ieguldījumu, saņem palīdzību. Sociālā palīdzība tiek finansēta no apdrošināšanas maksājumiem. Kompensāciju līmenis, ko saņem cilvēks, lai sabiedrībā justos droši, ir atkarīgs no cilvēka darba, no viņa dotā ieguldījuma. Sociālo programmu izmaksas šajā modeli ir diezgan augstas, jo katram sabiedrības loceklim ir tiesības saņemt palīdzību. Valda princips – visi ir daļa no sabiedrības (piemēram, Vācijā).

III Institucionālais pārdales modelis (*The Institutional Redistributive Model of Social Policy*). Sociālā labklājība ir galvenais integrējošais institūts sabiedrībā, sniedzot universālus pakalpojumus (neatkarīgi no tirgus) atbilstoši vajadzībām. Šis modelis pamatots uz teoriju par sociālo, ekonomisko un sociālās vienlīdzības izmaiņu daudzveidīgajām sekām. Šajā modeli, kas balstās uz pārdales principu, galvenais ir: "valdīt pār resursiem visu laiku". Tātad tas ir vispārējs modelis, kas vērsts uz visiem. Neatkarīgi no cilvēka ieguldījuma viņš saņem atbalstu un pakalpojumus, ja tie ir viņam vajadzīgi. Sociālo palīdzību finansē valsts, cilvēki saņem augstu kompensācijas līmeni, neatkarīgi no ieguldītā. Sociālo programmu izmaksas ir ļoti augstas, jo sociālās vajadzības ir jāapmierina atbilstoši katra vajadzībām (piemēram, Zviedrijā).[15]

Uzreiz jāuzsver, ka neviens no šiem modeļiem nedarbojas tīrā veidā, tomēr kāds no tiem ir noteicošais.

Valsts sociālās politikas modelis veidojas atkarībā no valsts konkrētiem vēsturiskiem apstākļiem, tautas vērtību sistēmas, politisko spēku samēra un citiem faktoriem.

Piemēram, iepazīstoties ar Dānijas modeli, var secināt, ka Dānijas sociālās politikas modelis balstīts uz principu, ka visas iedzīvotāju grupas var dzīvot pieklājīgos dzīves apstākļos, un visiem pilsoņiem garantētas pamattiesības darba zaudēšanas gadījumā, saslimšanas gadījumā vai vecumā. Tas atbilst Institucionālās pārdales modelim.

Galvenie elementi Dānijas sociālajā politikā ir šādi:

Tā ir universāla – jebkuram pilsonim ir tiesības uz pakalpojumiem, sociālo drošību un pabalstiem bezdarba gadījumā.

Sabiedriskie pasākumi – lai nodrošinātu augstu ekonomiskās drošības līmeni mazāk privilēģētiem un augstu tiesību līmeni. Sociālie izdevumi sasniedz 31% no gada kopprodukta.

Pārdale – ienākumu izlīdzināšana, pārvietojot sociālos maksājumus.

Mērķa pakalpojumu paplašināšana – sevišķi rūpes par bērniem un veciem cilvēkiem, jo šīs divas grupas vistiešāk ietekmē sieviešu ekonomisko aktivitāti.

Decentralizācija un kontrole (ar likumu palīdzību) – šodien atbildība par sociālās politikas galvenajiem elementiem balstās uz vietējo un apgabala varu, kamēr centrālā valdība atbild par atbilstošo likumdošanu un ekonomisko struktūru.

Visvarenas (*omnipotent*) vietējās varas – vietējai varai ir tikpat liela atbildība kā centrālajai valdībai gan politiskā, gan ekonomiskā, gan praktiskā jomā, lai īstenotu nacionālo politiku uz vietas. [14]

Sociālā politika kā labklājības nodrošinātāja

Kā iepriekš minēts, sociālā politika vērsta, lai nodrošinātu sabiedrības iespējām atbilstošu labklājību iedzīvotājiem. Tāpēc, lai labāk izprastu sociālās politikas nepieciešamību un tās lomu iedzīvotāju

labklājībā, jāpievērš uzmanība šim jēdzienam "labklājība", un jāapskata, kā tā tiek nodrošināta.

Labklājība – tas ir noteikta dzīves līmeņa nodrošinājums. Sociālā darba vārdnīca labklājību definē kā fizisko veselību, emocionālo komfortu un ekonomisko drošību. Šo jēdzienu bieži lieto arī, runājot par sabiedrības atbalstu vai citām programmām, kas paredzētas sociālās un ekonomiskās palīdzības sniegšanai. [9] Šajā gadījumā mēs runājam par sociālo labklājību, kas ir valsts pabalstu un pakalpojumu sistēma, kas palīdz cilvēkiem apmierināt viņu sociālās, ekonomiskās, izglītības un veselības vajadzības, pamatā, lai saglabātu un uzturētu sabiedrības labklājību. Sociālā labklājība ietver sevi resursu pārdali no tiem, kam ir, uz tiem, kam nav. Sabiedriskā labklājība ir attiecīgās sabiedrības un tās cilvēku labklājība, kas tiek pasniegta kā valsts politika, lai nodrošinātu viņu aizsardzību un dzīves piepildījumu. [3] Svarīgi, lai valdība investētu privātsektorā, lai cilvēki paši sevi attīstītu, paši sev nodrošinātu labklājību. Labklājības nodrošināšanai valsts parasti izmanto divas pieejas, kas viena otru papildina:

- cilvēku ekonomiskā nodrošināšana jeb sociālā aizsardzība ar sociālās apdrošināšanas un sociālās palīdzības sistēmas palīdzību, kā profesionāla darbība – sociālais darbs.

Šīs divas pieejas ir cieši saistītas savā starpā un viena otru papildina. Taču jāņem vērā, ka katrā valstī atkarībā no ekonomiskajiem, politiskajiem, kultūras un citiem faktoriem ir nedaudz savādāka sistēma sociālo problēmu risināšanai.

Lai izstrādātu iedzīvotāju labklājību paaugstinošu sociālo politiku, noteiktu šīs politikas galvenās stratēģijas un tās īstenotu, ir svarīgi veikt:

- visu sociālo grupu un iedzīvotāju slāņu reālā dzīves līmeņa noteikšanu un salīdzinošu novērtēšanu;
- sociālo grupu un kopienu stāvokļa izmaiņu prognozēšanu, ņemot vērā ekonomisko un sociālekonomisko faktoru iedarbību;
- galveno principu, mērķu un uzdevumu izstrādi sociālās politikas formēšanā un realizācijā, vadoties no sociālo kopienu un grupu stāvokļu analīzes, pašreizējā ekonomiskā stāvokļa un iespējām;

- katras sociālās grupas kopīgo un specifisko problēmu atklāšanu un izpēti;
- finansu avotu un risinājumu meklēšanu konkrētām sociālām problēmām;
- projektu, programmu un citu pasākumu izstrādi sociālo problēmu risināšanai;
- iedzīvotāju attieksmes izpēti attiecībā uz piedāvātajiem projektiem un programmām;
- projektu un programmu koriģēšanu, ņemot vērā sabiedrības viedokli;
- projektu un programmu realizāciju, ieskaitot realizācijas kontroli;
- novērtēšanu.

Ir skaidrs arī tas, ka efektīvu sociālo politiku šodien nevar realizēt tikai valsts institūcijas. Bez tam daudzu neatkarīgu sociālās politikas subjektu pastāvēšana ne tikai paplašina sociālo pakalpojumu spektru, bet arī nodrošina lielu sociālās politikas elastību un mobilitāti, palīdz operatīvāk reaģēt uz sociālekonomiskās situācijas izmaiņām.

Par galveno sociālās politikas realizācijas mehānismu jākļūst savstarpējai sadarbībai starp valsts struktūrām un nevalstiskām organizācijām un uzņēmējiem. Svarīgi, lai par sociālās politikas priekšmetu kļūtu arī uzņēmēju stāvoklis, jo tieši šīs struktūras ir vienas no galvenajiem ienākumu avotiem sociālās politikas realizācijā. Ir jābūt realizētai diferencētai pieejai sociālajā politikā, kas nozīmē, ka jābūt ņemtām vērā visām īpatnībām, vērtību orientācijām, interesēm un dažādu kopienu un grupu vajadzībām.

Kāda ir sociālā darba loma sociālā politikā?

Ņemot vērā, ka tieši sociālais darbs ir viens no iedzīvotāju sociālās labklājības nodrošināšanas sastāvdaļām, ir svarīgi izprast sociālā darba lomu un iespējas, tā kā sociālais darbinieks ir profesionālis (kas saņēmis atbilstošu augstāko izglītību), ir pareizi jānovērtē un jāizmanto viņa prasmes.

Sociālais darbs pēc savas būtības ir profesionāla darbība, lai palīdzētu indivīdiem, sabiedrības grupām un sabiedrībai kopumā izveidot vai atjaunot sociālās funkcionēšanas spējas un radīt labvēlīgus apstākļus šī mērķa sasniegšanai. Sociālā darba mērķis ir ieviest sociālās pārmaiņas sabiedrībā kopumā, kā arī tās attīstības individuālajās formās.

Sociālajam darbiniekam būtu aktīvi jāpiedalās sociālās politikas veidošanas procesā (šeit ar politikas veidošanas procesu jāsaprot: problēmas definēšana, plānošanas uzdevumu noteikšana, alternatīvo risinājumu pētišana un politikas pieņemšana, programmas attīstība un realizācija, un novērtēšana). Kaut arī sociālā darbinieka prakse mikrolīmenī izpaužas kā darbs ar indivīdiem, mazām grupām, ir visskaidrāk saredzama kopienām, kur uzskatāma par visnepieciešamāko, nedrīkst noliegt arī vidējā un augstākā (mezo un makro) līmeņa prakses lomu. Sociālā darba prakse mezolīmenī galvenokārt pievēršas darbam pilsētas, reģionu un rajonu pašvaldību līmenī, un šādu institūciju darbība un tās rezultāti ir izmaiņu mērķis. Sociālā darba prakse makrolīmenī galvenokārt pievēršas darbam ar valstiskām institūcijām, un šādu institūciju darbība un tās rezultāti ir izmaiņu mērķis. Sociālā darbinieka vērtībām ne tikai ir vieta politikas veidošanā, bet ir svarīgi, lai tās tur patiešām būtu, ja mūsu mērķis ir demokrātija.

Piemēram, ASV profesors M.Rodžerss (*Mark Rodgers*) uzskata, ka sociālais darbinieks kā makropraktiķis darbojas trīs lomās. Vispirms kā politisks darbinieks. – Viņa loma izpaužas kā starpniecības veids, kas makropraktiķim ļauj iesaistīties politikas veidošanā. Bieži vien lēmumu pieņemšana valdībā ir stipri politizēta, tā rezultātā pieņemtie lēmumi – grūti realizējami. Sakarā ar to sociālais darbinieks var darboties kā starpnieks starp ekspertiem un politiķiem, palīdzot pieņemt pārdomātus lēmumus, veicinot pozitīvus kompromisus. Sociālais darbinieks kā augsta līmeņa administrators – šeit sociālais darbinieks uzņemas atbildību par valsts politikas veidošanu un izpildi. Sociālais darbinieks kā politikas vērtētājs un analizētājs, kur viņš vistiešāk var izmantot savas zināšanas pētniecības darbā, iemaņas sistēmu modeļošanā, aptauju tehnikā utt. [6]

Taču svarīgi atcerēties, ka, lai sociālais darbs varētu veikt savu sociāl-politisko uzdevumu, tam jāatbilst konkrētās valsts politiskajai struktūrai.

Ņemot vērā visu iepriekš teikto, gribētu uzsvērt, ka sociālajai politikai jāveidojas:

- 1) par prioritāti, izvirzot iedzīvotāju sociālo aizsardzību, īpaši periodā, kad notiek pāreja uz tirgus ekonomiku;
- 2) jāpalielina katra individuālā darba ieguldījuma loma, apmierinot materiālās, sociālās, kultūras un sadzīves vajadzības;
- 3) jāveido jauni sociālās politikas pamatojuma un realizācijas mehānismi, to skaitā sociālās sfēras finansēšanai.

Sociālā politika nevar aprobežoties tikai ar tā saucamo "sociālo sfēru", tās objekti var būt arī ekonomika, izglītība, kultūra, jo visas sabiedriskās attiecības tieši vai netieši ietekmē dažādu sociālo kopienu un grupu stāvokli vai attīstības iespējas.

Šodien, kad paveras visplašākās iespējas iepazīties ar pasaules pieredzi sociālajā politikā, būtu greks neizmantot šo pieredzi mūsu valsts sociālās politikas pilnveidošanā. Uzeiz jāuzsver, ka valdība nedrīkst vienkārši kopēt citu valstu pieredzi. Nedz augsti attīstītu, augsta ienākuma valstu, nedz valstu ar līdzīgu iekšzemes kopprodukta dalījumu uz vienu iedzīvotāju, bet ar atšķirīgām sociālās sistēmas institūcijām, sociālā politika nav tieši ieviešama. Ir iespēja daudz mācīties un vismaz nepieļaut tās kļūdas, kuras laiks ir jau atklājis.

Vienmēr jāpatur prātā, ka sociālās politikas mērķis ir indivīds, tā sociālās labklājības celšana, radot apstākļus materiālo un garīgo vajadzību apmierināšanai un realizēšanai.

Tādējādi sociālā politika ir nepieciešama, lai:

- 1) risinātu sociālās problēmas;
- 2) noteiktu sabiedrības intereses;
- 3) vadot likumdošanu realizētu sociālo taisnīgumu);
- 4) atrisinātu pretrunas, kas radušās starp vērtībām.

Izmantotās literatūras saraksts

1. Demokrātijas pamati. - Rīga:Zinātne,1993.- 102.- 106.lpp.
2. Dill/Kahitz. Praktiskās politikas pamati / 1. Burtnīca. Pilsonis un pašvaldība.- Rīga,1995.- 21.lpp.
3. Groza A. Lekciju kurss sociālajā politikā: (Lekciju konspekts), 1995.
4. Lasmane S., Milts A., Rubenis A. Ētika.- Rīga: Zvaigzne,1993.-23.lpp.
5. Mūrnieks E. Vispārējā socioloģija.- Rīga: RTU, 1993.- 9.- 13.lpp.
6. Rodžerss M.E. Sociālā darba prakse makrolīmenī // Dzīves jautājumi: Rakstu krājums II.- Rīga: Attīstība,1996.-35.- 48.lpp.
7. Sociālā darba vārdnīca. (Nepublicēta).
8. Zepa B. Latvijas iedzīvotāju sociālā *pašidentifikācija* // Socioloģijas un politoloģijas žurnāls Nr.6.- Rīga, 1995.
9. Barker R.L. The Social Work Dictionary.- National Association of Social Workers, Silver Spring. Maryland.- pp.- 153 - 174.
10. Gilbert N. Specht H. Dimensions of Social Welfare Policy.- Prentice - Hall: Enlewood Cliffs, New Jersey 07632, 1985.- p.9
11. Hill M. Understanding Social Policy.- Basil Black & Mark Robertson, 1983.- p.281
12. Neubert D. Social Policy in the European Union.- Content.- Kauna, 1996.- pp.3,4
13. NOPUS Social Development Course in Balticum (Course evalution).- Latvia, June 1996.
14. Social Policy in Denmark.- Denmark: Ministry of Social Affairs, 1995.
15. Titmuss R.M. Social Policy / An Introduction.- London: George Allen & UNWIN LTD Ruskin House. - p.31
16. The Copenhagen Deklaration and Programme of Action. World Sum mit for Social Development. United Nations.- New York, 1995.
17. Механизми защиты социальной сферы.- Москва: Наука, 1991.

PRIEKŠLAICĪGA AIZIEŠANA PENSIJĀ UN DARBA TIRGUS

Viens no vairāk diskutētiem jautājumiem sociālās drošības teorijā ir pensijas vecums. Bieži mūsu presē publicēti dati par to, kāds vecuma cenzs noteikts aiziešanai pensijā attīstītās valstīs. Parasti tas ir ievērojami augstāks nekā Latvijā: no 60-67 gadiem. Tomēr visās šajās valstīs paredzētas diezgan plašas iespējas saņemt pensiju agrāk. Piemēram, Somijā pensijas vecums ir 65 gadi kā sievietēm, tā vīriešiem, tomēr faktiskais vidējais pensionēšanas vecums ir 58 gadi. Tā kā rodas neatbilstība starp pieaugušo mūža ilgumu Eiropas attīstītajās valstīs un cilvēku vēlmi ātrāk aiziet pensijā, pensiju shēmu finansēšana prasa arvien lielākus līdzekļus.

Šīs tēmas iztīrījumam bija veltīta ikgadējā Baltijas jūras valstu konference sociālās drošības jomā, kas 1996. gadā notika Vācijas piejūras pilsētā Varnemindē.

Latviju ar referātu konferencē pārstāvēja ņo rindu autore. Referātā, analizēju pensijas vecuma un darba tirgus mijiedarbības problēmas un raksturoju risinājumu, kuru šajā jautājumā radis Latvijas likumdevējs.

Darba tirgus un pensijas vecuma mijiedarbība reformētajā Latvijas sociālās drošības sistēmā.

Mani ļoti iepriecina, ka Baltijas konferenču tradīcija turpina dzīvot, un gribētu pavisam īsi atskatīties šo konferenču vēsturē. Manuprāt, runājot par jaunajām neatkarīgajām valstīm pie Baltijas jūras pirmās konferences bija vairāk veltītas mūsu labajiem nodomiem novērst visu netaisnību, no kuras cieta cilvēki padomju laikā. Pēc tam nāca rūgtā atziņa, ka sociālā politika nevar būt veiksmīga pati par sevi, ka ekonomiskais stāvoklis, finansiālās iespējas veido pamatu sociālās sistēmas izveidei. Tādējādi vairāku nākošo konferenču tēma bija gluži

konkrēta: kā izveidot finansiāli uzticamas sociālās apdrošināšanas sistēmas?

Šogad mūsu vācu kolēģi ir ierosinājuši aplūkot citu interesantu un daudz diskutētu tēmu: darba tirgus un pensijas vecuma mījiedarbība. Pamatjautājumi, uz kuriem jārod atbilde, iztirzājot šo tēmu, ir:

1) kāda ietekme uz sociālās drošības sistēmu finansēšanu būs sagaidāmajam iedzīvotāju novecošanās procesam?

2) vai pensiju var lietot kā instrumentu bezdarba apkarošanā?

Meklējot atbildi uz pirmo jautājumu, daudz kas runā par labu pensijas vecuma paaugstināšanai, jo šis risinājums palielina atstarpi starp iemaksu veicējiem un pensiju saņēmējiem, tādējādi radot labākus priekšnoteikumus sistēmu finansēšanai. No otras puses – bezdarba pieaugums Eiropā, kas pēc oficiālām ziņām pašreiz aptvēris vairāk nekā 18 miljonus cilvēku, liek meklēt citas alternatīvas. Sagaidāmās izmaiņas iedzīvotāju struktūrā rada izmaiņas arī nodarbināto struktūrā, kas veidojusies vēsturiski ilgā laika posmā. Daudzās industrializētās valstīs notiek jauno cilvēku skaita samazināšanās, kuri nonāk darba tirgū, tas liek pārvērtēt attieksmi pret gados veciem darbiniekiem. Arī paši darbinieki parasti vēlas, lai pensionēšanās laiks iestātos ātrāk, un vairumā valstu pensiju vecuma paaugstināšana tiktu vērtēta kā darba un nodarbinātības noteikumu pasliktināšana. Šādu pieeju pastāvīgi apliecina darbinieku pārstāvji caur arodbiedrību un profesionālo apvienību organizācijām. Darbinieku pārstāvji, kas skaļi aizstāv gados vecu cilvēku tiesības turpināt darbu, ir samērā reti. To pierāda arī pētījumi, kas izdarīti starptautiskās sociālās drošības apvienības uzdevumā. Vadoties no iepriekš minētā, tiek izteikti priekšlikumi īstenot plaša mēroga darbinieku atbrīvošanas programmas, sākot ar 50 gadu vecumu.

Šo tēzi aizstāvēt vai apgāzt ir ļoti svarīgi tieši pārejas valstīm Centrāl- un Austrumeiropā. Arī mūsu valstī bieži uzdod jautājumu: kas ir saprātīgāk: paturēt darbā gados vecos cilvēkus, kas ar lielām grūtībām pielāgojas jaunajiem tirgus ekonomikas apstākļiem, vai arī ļaut tiem pensionēties, līdz ar to atbrīvojot darba vietas jaunajai paaudzei, kas ir

daudz elastīgāka? Cits arguments – ja jaunie cilvēki pēc arodapmācības vai universitātes beigšanas nevarēs atrast darbu, vai viņi savā dzīvē vispār iemācīsies strādāt?

Domāju, ka uz šādu apstākļu pamata Vācijas likumdošana radīja iespēju piecu jauno federālo zemju pilsoņiem pensionēties 55 gadu vecumā. Tādēļ mani ļoti interesē, kā vācu kolēģi toreizējo politisko lēmumu vērtē šodien, kad ir pagājis diezgan ilgs laiks. Vienlaikus mēs apzināmies, ka arī tādā gadījumā, ja šis lēmums ir Vācijā devis pozitīvus rezultātus, Latvija nevar atļauties šim piemēram sekot.

Tagad es pāriešu pie reformu procesa Latvijā – kādā veidā mēs esam mēģinājuši atbildēt uz minētajiem jautājumiem.

Vispirms jāveic neliels ekskurss vēsturē – kā mūsu valsti vēsturiski ir attīstījušies jēdzieni "nodarbinātība" un "pensijas vecums". Padomju laikā Latvijā, tāpat kā citās komunistiskās ietekmes sfēras valstīs, bezdarba nebija, un pēc toreizējās valdošās ideoloģijas tā jēdziens bija nesavienojams ar esošo sistēmu. Valstiski vadīta darba sadales sistēma nodrošināja, ka darbiniekam individuāli bezdarbs nevarēja iestāties. Šā kļūdainā darba tirgus atvieglinājuma politiskās sekas mums ir zināmas. Pastāvēja t.s. slēptā bezdarba fenomens, tas nozīmē, ka darbu, kas bija padarāms vienam cilvēkam, veica vairāki darbinieki. Kopš 90-to gadu sākuma situācija ir būtiski mainījusies. Pārejot uz tirgus ekonomiku, vairs nebija jēgas nodarbināt liekus strādājošos. Turklāt bezdarba rašanos veicināja gluži objektīvi procesi: saišu pārtrūkšana ar bijušās PSRS republikām, kas Latvijā izveidotos lielos uzņēmumus nodrošināja ar izejvielām un kalpoja kā noieta tirgus. Tādējādi Latvijai nācās piedzīvot visu pārejas valstu klasiskās problēmas (neattīstīts finansu tirgus, hiperinflācija utt.). Vienlaikus auga bezdarbs. 1991. gada beigās bezdarba līmenis bija 0,2% no visiem aktīvajiem iedzīvotājiem. 1992. un 1993. gadā bezdarbnieku skaits sasniedza attiecīgi 2,3% un 5,8%. 1995. gadā bezdarba līmenis bija aptuveni 7%.

Bezdarbnieku sociālajai drošībai tika ieviestas kā aktīvās tā pasīvās atbalstīšanas metodes, kas nostiprinātas likumdošanā (bezdarbnieku pabalsti, pārkvalifikācija, sabiedriskie darbi utt.).

Padomju plānveida saimniecībā arī pensiju likumdošanai bija sava loma bezdarba nomaskēšanā. Pensiju sistēmai bijušajā Padomju Savienībā bija raksturīgs daudz zemāks pensijas vecums nekā Rietumeiropas valstīs. Ar likumu noteiktais pensijas vecums vīriešiem bija 60 gadi, sievietēm – 55 gadi. Papildus pastāvēja daudz gadījumu, kuros bija iespējams aiziet pensijā ievērojami agrāk. It īpaši tas attiecās uz profesijām, kurās likumdevējs darbu bija atzinis par smagu vai veselībai kaitīgu. Pensijas šiem cilvēkiem var uzskatīt par atliktu kaitējuma atlīdzības izmaksu. Tas neveicināja darba devējus uzlabot darba apstākļus, kā arī darbiniekus un arodbiedrības – cīnīties par to.

Jau 1990. gada beigās Latvijā tika pieņemts jauns Pensiju likums, kas stājās spēkā 1991. gada 1. janvārī. Tomēr šis likums lielā mērā līdzinājās iepriekšējai likumdošanai. Pensiju piešķiršanas noteikumi bija ļoti labvēlīgi. Vispārējā pensiju likme varēja sasniegt 80% no iepriekšējās izpeļņas, atsevišķos gadījumos – 100%. Turklāt pie pensijām piešķīra dažādas piemaksas – par apgādībā esošajiem ģimenes locekļiem, lielu vecumu sasniegušu cilvēku kopšanu, invaliditāti u.tml.

Vienlaikus ar Pensiju likuma stāšanos spēkā tika atbrīvotas patērīna cenas. Tas radīja strauju inflāciju. 1991. gadā inflācija sasniedza 262%, 1992. gadā – 958%. Ekonomiskais stāvoklis ārkārtīgi pasliktinājās, daudzi uzņēmumi beidza darbību. Šādos apstākļos kļuva neiespējami piešķirt pensijas atbilstoši jaunajam likumam, un tā darbība attiecībā uz pensiju aprēķināšanu tika apturēta. Izmaksāja vairs tikai vienādas pensijas visiem. Sekoja daži izmisīgi mēģinājumi saistīt pensiju lielumu ar iepriekšējā darba stāžu, tomēr tam nebija jūtamu panākumu.

Bija jāatzīst patiesība: pirmais likums bija izstrādāts bez tā demogrāfisko, ekonomisko un finansiālo seku analīzes.

Kļuva acīm redzami, ka neatliekami nepieciešama sociālās drošības reforma, kas balstītos uz jauniem pamatiem. Jaunā likumdošana tika izstrādāta, balstoties uz apdrošināšanas matemātiķu (aktuāru) aprēķiniem, kas ņēma vērā iespējamo ekonomisko un demogrāfisko attīstību līdz 2050. gadam.

Latvijas demogrāfiskais stāvoklis daudzējādā ziņā līdzinās situācijai Eiropā, tomēr tam ir savas īpatnības. Laika posmā pēc otrā pasaules kara

Latvijā ir notikusi ievērojama iedzīvotāju novecošanās. Viena iedzīvotāja vidējais vecums ir 36 gadi, kas ir viens no augstākajiem Eiropā. Diemžēl tas nav noticis sakarā ar mūža garuma paildzināšanos. Gluži otrādi – mūža garums no dzimšanas kļūst īsāks. To pierāda šādi dati:

Paredzamais mūža garums no dzimšanas un no pensijas vecuma (gados)	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Paredzamais mūža garums vīriešiem (no dzimšanas)	64,2	63,8	60,9	60,6	60,7	60,3
Paredzamais mūža garums sievietēm (no dzimšanas)	74,6	74,8	72,6	72,7	72,9	73,1
Paredzamais mūža garums no dzimšanas, kopā	69,5	69,5	68,7	67,2	66,4	66,5
Paredzamais mūža garums no pensijas vecuma:						
sievietēm	..	24,0	24,5	23,9	23,4	
vīriešiem	..	14,8	14,8	14,5	14,2	

Demogrāfisko situāciju raksturo arī dzimstības rādītāju krišanās. Šī tendence Latvijā vērojama kopš otrā pasaules kara beigām, tomēr pēdējos gados tā ir īpaši pastiprinājusies. To var izskaidrot ar šādiem cēloņiem: sociālās drošības sistēmu pasliktināšanās, bezdarbs un ticības zaudēšana nākotnei. Šāda situācija neizbēgami iespaido iedzīvotāju vecuma struktūru, veicina iedzīvotāju novecošanos un ar laiku novedīs pie finansiālas nestabilitātes sociālajā apdrošināšanā.

Dzimstības un mirstības rādītājs	1991	1995
Dzimšanu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	13,0	8,6
Nāves gad. skaits uz 1000 iedzīvotājiem	13,1	15,5
Iedzīvotāju dabiskais pieaugums	- 0,1	- 6,9

No demogrāfiskajiem datiem var secināt, ka Latvijā, neraugoties uz īso paredzamā mūža garumu, tuvāko 20 līdz 30 gadu laikā jāreķinās ar ievērojamu iedzīvotāju novecošanos un darba spējīgo iedzīvotāju īpatsvara samazināšanos.

Ne tikai Latvijas demogrāfiskajai situācijai, arī tās darba tirgum ir savas īpatnības. Daudzi ārzemju eksperti uzsver, ka Latvijā lielos mērogos attīstījies "slēptais bezdarbs". Tas tā bija laika posmā no 1992. līdz 1994. gadam, bet pašreiz vairāk problēmu rada "slēptā nodarbinātība". Par to liecina statistika, ja mēs salīdzinām iedzīvotāju skaitu darbaspējīgā vecumā ar sociāli apdrošināto personu skaitu. Piemēram, 1995. gadā darba spējīgā vecumā bija 1,44 miljoni iedzīvotāju, turpretim apdrošināto skaits bija tikai 0,83 miljoni. Kad mēs atņemam no darba spējīgo skaita bezdarbniekus, studentus un līdzīgas kategorijas, tik un tā paliek 300 tūkstoši personu, kuras ir zudušas mūsu darba tirgum. Šajā sakarībā vēl viena problēma – "slēptā" alga vai izpeļņa. Tā kā pensijas un citas izmaksas vairs nebija atkarīgas no darba pienākumiem, darbinieki nebija ieinteresēti deklarēt savus patiesos ienākumus. Tas radīja situāciju, kurā darba devējs algu sarakstā uzrādīja minimālo algu un pārejo daļu izmaksāja no "melnās kases".

Šos darba tirgus izkroļojumus mēs ceram novērst sociālās drošības sistēmas reformas gaitā.

Ņemot vērā šīs konferences tēmu, svarīgākais darba tirgus un sociālo pakalpojumu mijiedarbības aspekts ir pensijas vecums.

Kā iepriekš minēts, izdarot izmaiņas pensijas vecumā, jāņem vērā, kāšis izmaiņas iespaido darba tirgu. Šajā sakarībā īpašas bažas saistījās ar gados vecāku darbinieku atbrīvošanu no darba. Tomēr bezdarbnieku struktūras analīze rāda, ka Latvijā lielākais bezdarbnieku skaits ir vecumā no 30 līdz 49 gadiem. Šajā vecuma intervālā bez darba ir 23% vīriešu un 29,6% sieviešu. Pirmspensijas vecumā bezdarba līmenis pieaug nenozīmīgi.

Pieminēju tikai dažus aspektus no mūsu pētījumiem, kuri bija sociālās drošības sistēmas reformas pamatā. Veiktā darba rezultātā 1995. gadā tika īstenota visaptveroša sociālās drošības likumdošanas reforma. Tās rezultātā Saeima pieņēma likumus "Par sociālo drošību", "Par valsts

pensijām", "Par sociālo nodokli", "Par sociālo palīdzību", "Par maternitātes un slimības pabalstiem", "Par obligāto apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem un profesionālām saslimšanām". Likumdošanas reformas rezultātus raksturo šādi momenti:

- ir noteikti atsevišķu sociālās drošības sistēmu finansēšanas principi;
- tā kā katras personas pensijas apmērs ir tieši atkarīgs no veikto iemaksu apjoma, ir radīta ieinteresētība piedalīties valsts sociālās drošības programmās;
- ir radīta vienota sistēma, kas visiem tās dalībniekiem garantē vienādu pieeju un vienādas iespējas.

Reformas gaitā Latvija ir atteikusies no vispārējās labklājības valsts idejas, kura neatkarības atgūšanas pirmajos gados bija dominējoša. Reformas modelis ir orientēts uz katra sistēmas dalībnieka atbildības un ieinteresētības kāpināšanu savā sociālajā drošībā, turklāt galvenā uzmanība ir pievērsta iemaksu un sociālo pakalpojumu ciešai sasaistei, kurus cilvēki saņem noteiktas sociālās apdrošināšanas shēmas ietvaros. Jauno likumdošanu raksturo arī tādas īpašības, kas to atšķir no klasiskā, uz paaudžu solidaritātes līguma bāzētā pārdales modeļa. Pensiju likums, ņemot vērā demogrāfisko situāciju un izvairoties no sāpīgas pensijas vecuma paaugstināšanas, ir pensijas aprēķināšanas formulā ieviesis komponentu, kas vairāk atbilstu privātās apdrošināšanas jomai, t.i., paredzamo mūža ilgumu. Šādā veidā pensijas apmērs ir padarīts tieši atkarīgs no dzīves laikā veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām un pensijas pieprasīšanas brīža. Jo ilgāk ir izdarītas iemaksas un vēlāk pieprasīta pensija, jo lielāka tā ir.

Saskaņā ar jauno pensijas likumu, kas stājās spēkā 1996.gada 1. janvārī, galvenais priekšnoteikums pilnas vecuma pensijas saņemšanai ir 60 gadu vecuma sasniegšana – kā vīriešiem, tā sievietēm. Tomēr vecuma robeža sievietēm tiks paaugstināta pakāpeniski. 1996. gadā pensijas vecums sievietēm bija 56 gadi, no 1997.gada 1.jūlija – 56,5 gadi, 2005. gadā tas būs 60 gadi.

Vienlaikus likumdevējs atstājis iespēju sievietēm pieprasīt pensiju priekšlaicīgi, t.i., no 55 gadu sasniegšanas brīža. Vērtējot no psiholoģiskā

viedokļa, šī tiesību norma ir izdevusies. 1996. gada pirmo mēnešu statistikas dati pierāda, ka tikai nedaudzas sievietes, kas sasniegušas 55 gadu vecumu, izmanto šo priekšrocību. Taču apziņa, ka ir iespēja jebkurā laikā īstenot savas tiesības, rada drošības sajūtu un mazina sociālo spriedzi sakarā ar pensijas vecuma paaugstināšanu. Tādējādi elastīgi pensijas vecuma noteikumi rada pievilcīgu iespēju ņemt vērā cilvēciskos aspektus, pārejot pensijas vecumā.

No pieredzes, kuru mēs esam ieguvuši sociālās drošības sistēmas reformu procesā, var secināt, ka darba tirgus un pensiju vecuma mijiedarbība katrā atsevišķā valstī ir jāvērtē ļoti rūpīgi, ņemot vērā tālejošas sekas, ko rada pensijas vecuma mainīšana.

Mūsu gadījumā ir izdarāmi šādi secinājumi: kaut arī pensijas vecums ir noteikts ar likumu, to var uzskatīt par elastīgu. Tas attiecas ne tikai uz pensijas vecuma sievietēm, bet tādā pašā mērā arī uz pensijas vecuma vīriešiem, jo ir radīta finansiāla ieinteresētība atlikt pensijā aiziešanas laiku.

Lai gan pensijas vecums Latvijā, salīdzinot ar Rietumeiropas valstīm, bija neparasti zems, strauja tā paaugstināšana būtu ne tikai nepopulāra, bet varētu arī būtiski palielināt sociālo spriedzi sabiedrībā krīzes apstākļos.

Elastīgi pensiju vecuma noteikumi var iet roku rokā ar darba tirgu, jo sistēmas elastīgums sniedz iespēju uzturēt līdzsvaru starp strādājošajiem un pensijā aizejošajiem.

Izmantotās literatūras saraksts

1. Umstrukturierung der sozialen Sicherheit in Mittel – und Osteuropa, Genf, IVSS, 1994.
2. Social Security Programs Throughout the World – 1995, Washington, 1995.
3. EU Report Social, Bruxelles, 1996, Nr.1–2.
4. Jaakko Paluja, Esko Kalima, Social Security in Finland, Helsinki, 1989.
5. Averting the Old Age Crisis, Washington, The World Bank, 1994.

Saskaņā ar jaunā pensijas likumu, kas stājās spēkā 1996.gada 1. janvārī, galvenais priekšnoteikums pilnas vecuma pensijas saņemšanai ir 60 gadu vecuma sasniegšana – kā vīriešiem, tā sievietēm. Tomēr vācu robeža sievietēm ir samazināta pakāpeniski. 1996. gada pensijas vecuma robeža sievietēm bija 56 gadi, no 1997. gada 1. jūlija – 56,5 gadi, 2005. gadā tas bija 57 gadi.

Visatļaukošā likumdošana sievietēm pieprasīt pensiju priekšlaicīgi, t.i. no 55 gada vecuma, bija Vācijā. Pēc tam, kad sievietēm

SOCIĀLO INSTITŪCIJU FUNKCIONĒŠANAS RAKSTUROJUMS

Latvijā ir lielu pārmaiņu laiks, kad neatliekami jāveic tādi sociāli pārkārtojumi, kas dotu risinājumu aktuālām problēmām sabiedrībā, stimulētu sociālai attīstībai atbilstīgas vides izveidi, dažādu sociālo grupu un indivīdu integrāciju sabiedrībā un kas nodrošinātu tai labklājību un pieņemamu dzīves kvalitāti.

Kopenhāgenas deklarācijā par sociālo attīstību, ko parakstījuši 117 valstu vadītāji (to skaitā Latvijas prezidents G. Ulmanis), tika noteikti sociālās attīstības pamatvirzieni, sociālā progresa pamatrādītāji, norādīts uz dažādo sociālo grupu (bērni, vecie cilvēki, personas ar speciālām vajadzībām, riska grupas u.c.) sociālās integrācijas pamatmehānismiem, sociālās adaptācijas un sociālās rehabilitācijas perspektīvām.[1]

Analizējot gan Kopenhāgenas deklarāciju, gan starptautiskos cilvēktiesību dokumentus (Vispārējo Cilvēktiesību deklarāciju, Starptautisko konvenciju par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, Eiropas Sociālo hartu u.c.), kuriem Latvija pievienojās pēc Neatkarības deklarācijas pieņemšanas 1990. gada 4. maijā, kā arī LR likumus par sociālo drošību un palīdzību, varam secināt, ka īpaša uzmanība tajos tiek veltīta :

- sociālās politikas veidošanai;
- sociālo institūciju dibināšanai atbilstoši iedzīvotāju vajadzībām;
- sociālā atbalsta profesionālai veikšanai.

Lai šos principus realizētu, Latvijā pēdējos gados tiek veidots un paplašināts sociālo institūciju tīkls, tāpēc uzskatām, ka aktuāla ir sociālo institūciju teorētiskā analīze, kurā gūsim priekšstatu par sociālo institūciju

vietu birokrātisko organizāciju sistēmā, to funkcionēšanas mērķiem, funkciju specifiku, tipoloģiju, pazīmēm, problēmām un funkcionēšanas efektivitātes kritērijiem.

Dažādu sabiedrībai nepieciešamu mērķu sasniegšanai un atsevišķu uzdevumu izpildei cilvēki veido dažādas sistēmas: *cilvēks - daba*, *cilvēks - tehnika*, *cilvēks - cilvēks*. Šīs veidotās sistēmas ir dažādas pēc sava satura, mērķiem un uzdevumiem.

Sociāla institūcija ir sociālo lomu organizēta sistēma, kas ir pastāvīgs un nozīmīgs elements sabiedrībā un ir fokusēts uz cilvēku vajadzībām un funkcionēšanu. Tas ir plašs jēdziens, ko lieto, runājot par ekonomiskām, sociālām, militārām, reliģiskām un mācību institūcijām. Jēdziens "institūcija" socioloģijas zinātnē bieži tiek lietots kā vārda "organizācija" sinonīms, tādēļ būtiski ir noskaidrot sociālo institūciju vietu dažādo organizāciju sistēmā, nosakot organizāciju vispārīgās pazīmes un veidus. [2;253]

Lai sasniegtu sabiedrības nospraustos darbības mērķus, cilvēki aktīvi darbojas dažādu sistēmu jeb organizāciju veidošanā un to praktiskā izmantošanā. Kā sociāls objekts *organizācija* ir liela sekundāra cilvēku grupa, kura veidojas, lai organizētā veidā sasniegtu kopējus mērķus. Organizāciju var arī uzskatīt par noteiktā veidā apvienotu sociālo lomu kopumu. Tā ir sociāls fenomens, kas pastāv uz sabiedrisko attiecību bāzes un šīs attiecības ietver arī sevi. Šis jēdziens reprezentē svarīgu konceptu daudzās sociālās, psiholoģijas un menedžmenta teorijās, kur centrālā šī vārda blakusnozīme ir struktūra – atsevišķas elementu daļas, kas ir koordinētas un integrētas saskaņotā un sistemātiskā kopumā.

Balstoties uz Arkādija Prigožina organizāciju teoriju, minēsim šādas organizācijas pazīmes:

- tās veidojas konkrētu mērķu sasniegšanai un funkciju izpildei;
- organizācijas biedru sadalījums pēc statusiem un lomām;
- darba dalīšana un specializācija;
- organizācijas veidošana pēc hierarhiskā principa (vadības sistēma un vadāmā sistēma);

- īpaši kontroles un regulācijas līdzekļi (instrukcijas un noteikumi);
- organizācija darbojas kā sociālās sistēmas veselums. [3; 11]

Kā sociāls institūts tas ir ģeniāls cilvēces izgudrojums – īpašs instruments, kas kopīgu centienu īstenotājiem dod iespēju no haotiskas un tāpēc neefektīvas darbības pāriet uz noregulētu, sakārtotu un galu galā efektīvāku un rezultatīvāku rīcību. Organizāciju sabiedriskais nozīmīgums ir saistīts ar tā saukto organizēšanās efektu jeb sinerģiju, kas ir šīs sistēmas ražotā enerģija apvienotu pūliņu rezultātā, un darbība kļūst efektīvāka.

Cilvēces pirmās organizācijas bija baznīca un valsts. Abu funkcija bija un arī tagad ir cilvēku sociālās dzīves kārtošana un regulēšana ar likumu, priekšrakstu un sociālo normu palīdzību. Sabiedrības attīstības gaitā izvirzās jauni uzdevumi, tādēļ tiek veidotas arvien jaunas organizācijas, kas ir nozīmīgi jebkuras sabiedrības struktūrelementi.

Pastāv vairāki organizāciju tipi, kuri atšķiras pēc struktūras, normām, kārtības, kā arī pēc darbības specifikas. Galvenie trīs tipi ir:

1. brīvprātīgās asociācijas;
2. birokrātiskās organizācijas;
3. totālās organizācijas.

Brīvprātīgajām asociācijām amerikāņu sociologs D.Sills (*D.Sill*) ir norādījis 3 pazīmes:

1. Asociāciju darbības mērķis ir darboties to locekļu interesēs.
2. Iesaistišanās asociācijā ir brīvprātīga, tā nenotiek piespiedu kārtā vai automātiski.
3. Asociācijas nav saistītas ne ar kādām valsts vai pašvaldību institūcijām. [4;354]

Savas darbības gaitā asociācijas nereti pāraug birokrātiskā tipa organizācijās.

Birokrātiskās organizācijas – izplatītākais organizāciju tips, kurām ir raksturīga racionāla struktūra. Ikvienam organizācijas loceklim ir piešķirta noteikta loma, noteikti pienākumi un atbildība, kas atbilst viņa statusam organizācijas darba dalīšanas sistēmā. Statusi ir sakārtoti piramīdā jeb hierarhijā.

20. gadsimta sākumā vācu sociologs Makss Vēbers (*M. Weber* (1864-1920)) izstrādāja tā saukto "ideālās birokrātijas" koncepciju, kurai raksturīga noteikta hierarhiska struktūra, racionalitāte funkcionēšanā, kas balstās uz stingru kārtību, noteiktu ar instrukcijām, noteikumiem.

No vienas puses, šī tipa organizācijai trūkst elastības viennozīmīgo, visiem kopīgo normu, likumu un procedūru dēļ, tā nespēj operatīvi reaģēt uz pārmaiņām sabiedrībā un ieviest jaunievedumus.

No otras puses, kaut arī birokrātijām piemīt būtiski trūkumi, šādas organizācijas ir plaši sastopamas, jo tās dod iespēju efektīvi koordinēt daudzu cilvēku darbību, lai sasniegtu sabiedrībai nozīmīgus mērķus.

Totālās organizācijas – šo terminu ieviesis amerikāņu sociologs Ērvings Hofmanis (*E. Goffman* (1922-1982)). Totālās organizācijas ir īpašs birokrātiskās organizācijas paveids, tās veido, lai palīdzētu saglabāt sabiedriskās intereses. Šīs organizācijas funkcionē iestādēs, kurās kāds cilvēku kontingents uz ilgāku laiku ir izolēts no sabiedrības ar mērķi :

- iemācīt principiāli jaunas uzvedības normas (cilvēku pārveidojošās organizācijas: karaskolas, armija);
- lai pāraudzinātu (mazgadīgo kolonijas, narkomānu rehabilitācija u.c.);
- lai sabiedrību pasargātu no attiecīgā kontingenta neprognozējamās deviantās rīcības, kas varētu apdraudēt sabiedrību (cietumi, psihiatriskās slimnīcas u.c.);

- tiem, kuri nevar par sevi parūpēties (pansionāti, sanatorijas veciem cilvēkiem, personām ar speciālām vajadzībām, bezpajumtniekiem u.c.). [4;356]

Totālo organizāciju struktūrai raksturīgas divas savstarpēji norobežotas daļas:

1. Spēcīgs birokrātiskais aparāts, kas cenšas totālo iestāžu iemītnieku dzīvi pakļaut stingriem noteikumiem, izskaust viņu līdzšinējo pieredzi, ieaudzināt jaunas uzvedības un rīcības stereotipus;
2. Iemītnieku grupa, kas spiesta pakļauties birokrātijas diktātam.

Mūsu interese ir vērsta uz *sociālajām institūcijām*, kuru mērķis ir nodrošināt pakalpojumus, kas palīdzētu indivīdam atrisināt viņa problēmas.

J.Hasenfelds un R.A.Englišs (*Y.Hasenfeld&R.A.English, 1994*) uzskatīja, ka sociālās institūcijas tiek veidotas ar mērķi uzlabot cilvēku labklājību, nosakot pakalpojumu piemērotības un pieņemamības pakāpi. [5;7]

Pastāv 3 atšķirīgi *pakalpojumu sniegšanas modeļi*:

- 1) medicīniskais modelis;
- 2) publiskais veselības modelis;
- 3) sociālo pakalpojumu modelis.

Katrs no šiem trim pakalpojumu piegādes modeļiem balstās uz filozofisku pieņēmumu kompleksu, kas ir vadmotīvs praktiskajai darbībai un nosaka problēmu cēloņus, to ārstēšanu, kā arī profesionāļa lomu šajā modelī. To var apskatīt 1. tabulā.

1. tabula PAKALPOJUMU PIEGĀDES TRĪS MODEĻI

Problemas veids	Klienti	Pakalpojumu sniedzējs	Ārstēšanas vieta	Ārstēšanas metodes	Ārstēšanas mērķi
Medicīniskais modelis	Indivīds, kuram nepieciešama palīdzība (pacients)	Medicīnas speciālists (ārsti, māsiņa, psihiatrs u.c.)	Ofiss Institūcija Slimnīca	Diagnosticēšana Ārstēšana Medikamentu Psihiatriskā medicīna Elektrošoks	Atgriezt indivīdu iepriekšējā stāvoklī
Publiskais veselības modelis	Indivīda, grupu, sabiedrības slimības. Vides un sociālais spiediens.	Indivīdi un speciālas populācijas vai ģeogrāfiski reģioni (kopienas, kaimiņi, valsts, nācija)	Veselības veicināji ar medicīnas zināšanām un ietaupām darbam kopienā	Ofiss Kopiena	Sociāla aktivitāte Profilakse Novērsšana
Sociālo pakalpojumu modelis	Dzīves problēmas Indivīdālās, vides un/vai interpersonālas	Indivīdi, ģimenes, speciālas populācijas, vide	Brīvprātīgie, starpprotesti-onāļu korekta, rehabilitātori izglītāji, u.c.	Problemas risināšanas process Socialās palīdzības institūcijas, Kopienas	Sasniegt klienta labklājību, dzīves kvalitāti, ietaupīt klientam problēmas risināšanas prasmes, Pārvarēšana un novērsšana

Atsevišķi jāmin *sociālās institūcijas*, kuru primārā funkcija ir noteikt vai mainīt personas uzvedību, īpašības un sociālo labklājību.

Pastāv divas raksturīgas pazīmes, kas atšķir šīs institūcijas no citām birokrātijām:

a) "izejmateriāls" (*input*) ir cilvēks ar specifiskām īpašībām un "gala-produkts" (*output*) ir iepriekš nolemtā veidā apstrādātas vai izmainītas (*transformed*) personas;

b) to būtība ir pakalpojumu sniegšanā, lai uzlabotu cilvēku vispārēju labklājību un funkcionēšanu.

Tātad sociālās institūcijas tiek veidotas un attīstītas tiem indivīdiem un grupām, kam vajadzīgs atbalsts un palīdzība uzlabot dzīves apstākļus.

Atsaucoties uz Neugeborenu (*Neugeboren*, 1985), sociālās institūcijas paredz 3 noteiktas funkcijas:

- 1) sociālā aprūpe;
- 2) sociālā kontrole;
- 3) rehabilitācija.

Sociālā aprūpe ir palīdzība klientam apmierināt sociālās vajadzības. Tā ir fokusēta uz tām personām, kuras pašas par sevi nespēj parūpēties īslaicīgi vai uz ilgāku laiku (tie ir vecie cilvēki, personas ar speciālām vajadzībām, bērni, vardarbības upuri, krīzes situācijā nonākušie, kam nepieciešama sociālā aprūpe).

Sociālā kontrole – tā ir radīta, lai mainītu jeb pārveidotu personas uzvedību. To mērķis ir uz laiku ierobežot neatkarību, jo klients var apdraudēt apkārtnējo sabiedrību.

Rehabilitācijas uzdevums ir atgriezt indivīdu iepriekšējā funkcionēšanas stāvoklī, dodot iespēju uz maksimālu fizisko, psihisko un sociālo spēju pilnvērtību. Sociālajai rehabilitācijai jānodrošina personai

noteikta vieta sabiedrībā un ģimenē pēc krīzes, nelaimes gadījuma vai kādu sociālu, ekonomisku un citu iemeslu dēļ. [6; 211]

Palīdzības procesā ir bieži grūti atdalīt šīs trīs funkcijas, jo klienta problēmas ir daudzdimensionālas. Ir iespējams, ka sociālā aprūpe, sociālā kontrole un rehabilitācija varētu notikt vienlaicīgi.

Deivs (*Deiv*, 1984) pētījumā par aprūpi sociālās aprūpes iestādēs aprakstīja vairākus aprūpes veidus un pieejas (krīžu darbs, terapeitiskās kopienas, rehabilitācijas darbs un ilgtermiņa aprūpe) un secināja, ka šīs pieejas nav savstarpēji izslēdzošas, tādējādi noteiktās situācijās pieeju sajaukums "var nodrošināt lielāku ietekmi". [7; 10]

Laions un Djuks (*Lyon & Duke*, 1981) norādīja, ka klienta un sabiedrības problēmas ir kompleksas un prasa plašu pieeju – palīdzībai jābūt fokusētai uz abiem – uz klientu un vidi. Sociālais darbinieks novērtē klienta sarežģītās problēmas, vajadzības un iesaka piemērotus pakalpojumu veidus jeb sociālo palīdzību, atzīstot, ka kompleksa problēma prasa kompleksu risināšanu. [5; 11]

Pateicoties funkcijām, kuras veic sociālās institūcijas, gan sabiedrības, gan individuālajā līmenī tās ir neaizstājamās.

Sabiedrības līmenī sociālajām institūcijām ir trīs galvenās funkcijas:

- 1) uzņemties atbildību par sabiedrības locekļa socializēšanu, dažādām lomām, ko nākotnē pieņems;
- 2) sociālās institūcijas darbojas kā galvenais sociālās kontroles aģents, identificējot indivīdus, kuri neatbilst viņu ieņemamās lomas aprakstam, atceļot (vismaz uz laiku) lomas pozīcijas un lomas pildīšanu;
- 3) šīs institūcijas uzņemas sociālās integrācijas funkciju, nodrošinot ar līdzekļiem un resursiem, kas palīdzētu indivīdam integrēties dažādās sociālās jomās, vienībās, ar kurām viņam ir saskare.

Individuālajā līmenī -

Sociālās institūcijas nodrošina indivīdu ar resursiem, kuri nav pieejami citur, un palīdz indivīdam uzlabot, sasniegt vai atjaunot savu personisko labklājību, nepadarot indivīdu atkarīgu no tiem. Šajās institūcijās

cilvēks var iegūt izglītību, medicīniskos pakalpojumus, saņemt palīdzību krīzes situācijā un materiālos resursus pamatvajadzību apmierināšanai.

Fakts, ka sociālo institūciju straujš pieaugums ir radījis vairākus negatīvus momentus, kas izsaukuši sabiedrības protestu. Kā būtiskākos varētu minēt:

- sociālās institūcijas reālā darbība neatbilst nospraustajiem mērķiem;
- servisa tehnikas un paņēmieni ir nekonsekventi vai nepareizi organizēti, un bieži cieš neveiksmi, nerasniedzot mērķi;
- sociālo institūciju mehānismi attīsta indivīda degradēšanos, ir neiejūtīgi pret cilvēka specifiskajām vajadzībām;
- sociālās institūcijas ir neefektīgas, iznīco publiskos un privātos resursus, bieži vien ierobežojot personas neatkarību, spējas un ticību sev, kas ļauj tai atrast savu vietu sabiedrībā un darba tirgū, t.i., savas sociālās lomas atgūšanu ģimenē, darbā un sabiedrībā.

[8; 2]

Blands un Blanda (*Bland & Bland*, 1983) novērtēja veiktos dažādu sociālās aprūpes institūciju pētījumus pēc šādiem kritērijiem:

- a) pansionāta telpiskā uzbūve;
- b) režīms un vadība;
- c) iemītnieku uzvedība un attiecības;
- d) Attieksme pret dzīvošanu grupā.

Lai gan autori atzīst, ka ir ļoti grūti veikt šādus pētījumus, taču viņiem ir raksturīga ļoti kritiska attieksme pret visiem novērtētajiem pētījumiem un spekulatīviem slēdzieniem un vispārinājumiem, kas balstās uz ierobežotu informācijas daudzumu. Blands un Blanda secināja, ka daudzi faktori, piemēram, sociālās aprūpes iestādes izbūve, režīms, iemītnieku psihiskais stāvoklis, kā arī apkalpojošā personāla vērtības un attieksme pret klientiem, savstarpēji mijiedarbojas, veidojot dažādus sociālās aprūpes institūcijas iemītnieku uzvedības veidus. [4; 5]

Sociālo institūciju klasifikācija

Lai izvērtētu sociālo institūciju efektivitāti un nošķirtu tās no cita veida birokrātijām, nepieciešama to klasifikācija. Balstoties uz J.Hasenfelda un R.A.Engliša (*Y. Hasenfeld & Richard A. English*) sociālo institūciju teorētisko analīzi, mēs piedāvājam divas tipoloģijas:

- 1) pirmā attiecas uz sociālo institūciju darbības sfēru un funkcijām;
- 2) otrā – uz klienta un institūcijas savstarpējām attiecībām.

Šī klasifikācijas shēma ir acīmredzami parādīta ideālā variantā, un tās nolūks ir aprakstīt.

Sociālo institūciju funkciju klasifikācija

Lai gan sociālo institūciju vispārējais sociālais mandāts ir uzlabot, palielināt un uzturēt vispārēju cilvēku labklājību, katra institūcija atsevišķi ir domāta noteiktai grupai cilvēku, piedāvājot konkrētu pakalpojumu veidu.

Viens no veidiem, kā varētu klasificēt institūcijas, ir pēc to sniegtajiem pakalpojumiem. Pastāv divējas institūcijas:

- 1) cilvēku mainošās;
- 2) cilvēku atbalstošās.

Cilvēku mainošās institūcijas mēģina mainīt klientu, izmainot viņa īpašības, pielietojot dažādas ārstēšanas un pārveidošanas tehnoloģijas.

Turpretī *cilvēku atbalstošās institūcijas* mēģina mainīt nevis klientu, izmainot viņa īpašības, bet gan piešķirot tiem statusu sabiedrībā un pārvietojot tos jaunos sociālos apstākļos (skat. 2. tabulu).

Būtiska atšķirība starp šīm organizācijām ir, kāda veida klientūrai tā ir domāta:

- 1) normāli funkcionējošai;
- 2) ar funkcionēšanas traucējumiem.

2. tabula. Sociālo pakalpojumu organizācijas sfēras
un funkciju tipoloģija

		Funkcijas	
		Cilvēku atbalstošās	Cilvēku mainošās
Klientu veidi	Normāli funkcionējošās	Universitāte, darbā iekārtošanas biroji	Specskolas
	Nepareizi funkcionējošās	Tiesa, diagnostikas klīnika	Cietumi, slimnīcas

Ja institūcijas *klientūra* ir definēta kā *normāli funkcionējoša*, tad institūcijas dilemma ir noteikt, kādam ir jābūt vēlamajam pakalpojumu rezultātam. Par pamatu tiek uzskatīts klients kā patērētājs, kura vēlmes, gaume un vajadzības institūcijai ir nopietni jāņem vērā.

Savukārt, ja institūcijas klientūra tiek definēta kā *personas ar funkcionēšanas traucējumiem*, tad institūcijai var rasties zināmas grūtības, nosakot atbilstošus pakalpojuma mērķus. Tai jānosaka ne tikai klientu funkcionēšanas traucējumu pakāpe un to iemesli, bet arī, vai konkrētā institūcija spēj efektīvi reaģēt un atsaukties uz klienta vajadzībām.

Leftons un Rosengrens (*Lefton & Rosengren*, 1966) norādīja, ka viens no veidiem, kā klasificēt sociālās institūcijas pēc attieksmes pret klientu ir institūcijas ieinteresētības pakāpe par klienta biogrāfiju. [5; 6]

- Ir sociālās institūcijas, kuru interese par klientu aprobežojas ar dažiem konkrētiem faktiem no klienta biogrāfijas.
- Ir arī tādas, kuru interese par klienta biogrāfiju ir ļoti plaša un daudzpusīga.

Abām šīm tendencēm ir gan savi plusi, gan mīnusi.

Sociālajām institūcijām, kuru interese pa klientu aprobežojas ar konkrētiem faktiem, var rasties problēma, izolējot specifiskas pazīmes no pārējās biogrāfijas. Grūtības var rasties arī nosakot, kuras ir nepieciešamās pazīmes.

Pretēji minētajām institūcijām, tās, kuru interese par klienta biogrāfiju ir ļoti plaša, ir pastāvīgos meklējumos, lai noteiktu vai atlasītu būtiskākās pazīmes jeb detaļas klienta biogrāfijā. Šādās institūcijās personāls parasti sastopas ar grūtībām, kad kādi būtiski fakti par klientu ir vai nu pazuduši, vai tikuši ignorēti.

Etzioni (*Etzioni*, 1961) piedāvā otru institūciju klasificēšanas veidu pēc to attiecībām ar klientu – to sistēmas akceptēšanas pakāpe (*compliance*):

- normatīva;
- utilitāra;
- piespiedu.[5;8]

Normatīva sistēmas akceptēšanas pakāpe lielā mērā ir atkarīga no personāla spējas veidot efektīvas starppersonu attiecības ar klientu, un tā kalpo kā identifikācijas modelis.

Utilitāra sistēmas akceptēšanas pakāpe prasa sociālās institūcijas kontroli pār klientam nepieciešamajiem resursiem.

Piespiedu sistēmas akceptēšanas pakāpei jābūt drošai, ka klients nevarēs izvairīties no attiecīgās sistēmas, vai jāattīsta mehānismi, lai kavētu un neitralizētu piespiedu mērus (skat. 3.tab.).

3. tabula. Sociālo institūciju tipoloģija pēc to attiecībām ar klientu

		Interese par klienta biogrāfiju	
		Ierobežota	Vispusīga
Klienta sistēma (<i>compliance system</i>)	Normatīva	Universitāte	Ārstējoša psihiski slimo cilvēku klīnika
	Utilitāra	Slimnīca	Privātā klīnika
	Piespiedu	Policija	Pāraudzināšanas iestāde

Sociālo institūciju atsevišķas pazīmes un problēmas

Neskatoties uz to, ka sociālās institūcijas atšķiras pēc funkcijām un klientūras, tām visām ir savas īpašas pazīmes un problēmas, kas atšķir tās no cita veida formālām organizācijām:

A. Sociālo institūciju izejmateriāls ir CILVĒKS.

Katrs sociālās institūcijas pieņemtais lēmums saistībā ar klientu ir balstīts uz noteiktām vērtībām un morālo aspektu, jo tās ietekmē citu cilvēku morālo spriedumu par klientu un viņa pašidentifikāciju (*Gofman*, 1961). [12; 8]

- Tā kā sociālās institūcijas darbībai ir tieša ietekme uz klienta pašreizējo un nākotnes sociālo stāvokli, tad klienta sociālajam pamatam ir liela nozīme. Vēl vairāk, klienta sociālā piederība kādai sociālai grupai būtiski ietekmē klienta motivāciju un uzvedības veidu, kas jāņem vērā institūcijām, izstrādājot efektīvu darba tehniku.
- Katrai sociālajai institūcijai ir jāizstrādā mehānisms, lai tiktu galā ar klienta pašaktivizācijas īpašībām, lai pārliecinātos, vai veiktās izmaiņas darbībā nav neefektīvas vai neitralizētas.

Sociālās institūcijas *funkcionēšanas efektivitāti* nosaka daudzi sociālpsiholoģiski faktori un problēmas, ko rada katrs indivīds, persona ar savām neatkārtojamām īpašībām, kultūru, vērtībām, vajadzībām un rīcības motīviem.

B. Mērķu noteikšana.

Sociālām institūcijām mērķu noteikšana ir tieši saistīta ar:

- a) noteiktām vērtībām, normām un ideoloģijām;
- b) sociālā institūcija nosaka savus mērķus saistībā ar vides (indivīdu, ģimeņu, grupu, kopienu) prasībām.

Sociālās institūcijas dilemma ir mērķu definēšana, ko rada daudzpakāpju, bieži konfliktējošās, pretrunīgās vēlmes, intereses un prasības, tādēļ pastāv plašs stratēģiju loks mērķu noteikšanā:

- a) sociālās institūcijas galaprodukts tiek definēts vispārīgos, abstraktos terminos, kuri ir pieņemami plašai klientūrai (*Warner & Haven*, 1968) [12;10];
- b) saistībā ar minēto, sociālā institūcija var definēt savus mērķus, ņemot vērā dažādu interešu kopējās pamatvajadzības;
- c) sociālā institūcija var izvirzīt daudzpakāpju mērķus, lai apmierinātu klientu konfliktējošās intereses;
- d) institūcija var definēt savu galamērķi, vadoties no to interešu grupu vēlmēm un vajadzībām, kuras ir visatkarīgākās un neaizsargātākās.

Vīlers (*Weeler*, 1966) uzsver, ka katras personas mērķi ietekmē organizācijas mērķus. [12;12]

Šī problēma ir divpusēja:

- pirmkārt, katra klienta personiskie mērķi var stipri atšķirties no institūcijas mērķiem. Tas galvenokārt novērojams tajās sociālajās institūcijās, kuru galvenā funkcija ir deviantas personas resocializācija;
- otrkārt, sociālai institūcijai rodas grūtības atrast kopēju dažādo, pretrunīgo individuālo mērķu skalu.

C. Sociālās institūcijas darba efektivitāte ir atkarīga no personāla profesionalitātes.

Tā kā problēmu risināšana aptver plašu pakalpojumu spektru, tas prasa profesionālu sagatavotību noteiktu mērķu risināšanā. Vinters (*Vinter*, 1963) norāda, ka no profesionālas darbības ir atkarīgs sociālo pakalpojumu prestižs un efektivitāte. [6; 18]

Savukārt Billingslijs (*Billingsley*, 1964) sociālās institūcijas dilemmu saistīja ar faktu, ka profesionāls sociālais darbinieks var sajust spiedienu no trim sistēmām - klienta, organizācijas un profesijas, no kurām katrai ir savas noteiktas mērķu un līdzekļu priekšrocības [6;19].

Profesionālo un birokrātisko principu konflikta atrisinājums ir atkarīgs no sociālās institūcijas vadības autoritātes un kontroles struktūras.

D. Sociālās institūcijas tehnoloģija ir nenoteikta.

Sociālās institūcijas tehnoloģija var tikt definēta kā procedūru un pasākumu virkne ar mērķi pārvietot personu no viena stāvokļa citā ar iepriekš noteiktām metodēm. Perrovs (Perrow, 1967) uzsver, ka tā ietver personāla profesionalitāti, zināšanas, nepieciešamo kompetences pakāpi mērķu sasniegšanai. [6;13] To palīdz dažādu stratēģiju, metožu izstrāde, izveidota stereotipu sistēma, kurā klienti tiek klasificēti noteiktās kategorijās ar savu specifiku.

E. Personāla – klienta attiecības ir sociālo institūciju aktivitāšu pamatā.

Lai gan šis fakts ir pašsaprotams un acīmredzams, tas parāda sociālo institūciju unikālo raksturu.

Personāla – klienta attiecības var tikt diferencētas pēc mainīgo skaita, kas nosaka to veidu jeb modeli:

- a) attiecību ilgums;
- b) attiecību biežums;
- c) mijiedarbības intensitāte;
- d) klienta raksturīgo īpašību diapazons;
- e) dalībnieku skaits, kas veido attiecības.

Kopsummā varētu teikt, ka sociālās institūcijas, mēģinot panākt izmaiņas klientā, var tikt raksturotas ar noteiktām, stabilām, intensīvām personāla – klienta attiecībām, kas aptver plašu klienta raksturīgo īpašību diapazonu.

Personāla – klienta funkcionēšanas attiecībām ir duāls raksturs: maiņas un kontroles raksturs. To varētu saukt par galveno mehānismu, kas tiek izmantots, lai sasniegtu izmaiņas klientā starppersonu attiecību manipulācijas rezultātā starp personālu un klientu. Nozīmīga ir paša klienta aktīva līdzdalība un iesaistīšanās šajā procesā. To pierāda Millera un Gveina (*Miller&Gwynne*, 1972) pētījumi, kas analizē divas aprūpes pieejas personām ar speciālām vajadzībām sociālajā aprūpes centrā:

- a) noliktavas modelis, kurā ir paredzēta cilvēku dzīve vienkopus un to pārliecināšana, ka tie tiks baroti un aprūpēti;
- b) dārzkopības modelis, kurā paredzēta iespēja cilvēkam ar ierobežojumiem attīstīt savas spējas.[7; 261]

Lai risinātu personāla – klientu attiecību problēmas, sociālā institūcija izmanto šādas stratēģijas:

1) cenšas nodarbināt profesionālu personālu, pārliecinoties, vai mijiedarbība ar klientu tiek veikta pēc profesionāliem standartiem un atbilstoši strukturizēta vēlamā rezultāta sasniegšanai;

2) attīsta plašu atskaišu sistēmu, kas ļautu kontrolēt pakalpojumu derīgumu un atbilstību;

3) attīsta supervīzijas jeb pārraudzības modeļus, t.i., personāls pēc noteikta intervāla sniedz pārskatu saviem supevizoriem.

Kučliks (*Kuchlick*, 1973) aprakstīja dažus jaunievedumus šajā jomā, piemēram:

- problēmu novērtēšana, veicot gan sociālās aprūpes institūcijās, gan mājās dzīvojošo cilvēku izpēti;
- apkalpojošā personāla konsultēšana, balstoties uz iegūtajiem datiem, ar mērķi ieviest alternatīvu (eksperimentālu) aprūpes metodi, kuru pielietojot varētu vienkāršāk un efektīvāk sasniegt vēlamos rezultātus jeb mērķus; izdala šādus posmus: novērtējamu aprūpes mērķu vēlēšanās; hipotēze, kāpēc aprūpes mērķi ir sasniegti lielākā vai mazākā mērā, un veidi, kā to sasniegt; novērtējams aprūpes kvalitātes kritērijs.
- Tiek apkopota informācija par eksperimentālās un kontroles grupas cilvēkiem un viņu ģimenes locekļiem pirms aprūpes uzsākšanas ar mērķi novērtēt pakāpeniskās izmaiņas.[7;262]

Šī stratēģija ļauj izvairīties no neprofesionālas, neefektīvas rīcības un tās radītajām sekām.

Sociālās institūcijas pakalpojumu kvalitāte ir lielā mērā atkarīga no darbinieku spējas atrast kvalitāti savā eksistencē, viņu pašvērtības, kā

arī sociālās institūcijas kultūras. Pakalpojumu kvalitāte ir rādītājs, cik lielā mērā apmierināti ar darbiniekiem ir klienti. Labi pakalpojumi ir tie, kas atbilst klienta vēlmēm un vajadzībām: lai būtu viegli kontaktēties, saņemt visu nepieciešamo, lai darbs tiktu veikts ātri, lai darbinieki spētu pieņemt lēmumus, orientēt klientus, būt laipni, iejūtīgi un palīdzētu izvairīties no neveiksmēm. Ja klients jūt, ka institūcijas pakalpojumu līmenis ir tikai nedaudz augstāks par to, ko viņi cerēja sagaidīt, tad viņi ir apmierināti. Tas nosaka pozitīvo kvalitāti jeb efektivitāti. Savukārt, ja sociālās institūcijas darbinieku pakalpojumu līmenis nespēj sasniegt klientu vēlmes, tad tas rada negatīvo kvalitāti jeb efektivitāti.

Mērķim būtu jābūt radīt cik vien iespējams daudz pozitīvu kvalitātes izjūtu, tādēļ, aprūpējot klientus, darbiniekiem jābūt profesionāliem, elastīgiem un spējīgiem ieklausīties klientu vēlmēs. Kopsavilkumā var teikt, ka kvalitāte jeb efektivitāte tiek mērīta kā klientu/patērētāju vēlmju jeb vajadzību apmierināšanas pakāpe.

Tādēļ, runājot par *kvalitātes jēdzienu*, tiek vērtēta totālā kvalitāte jeb efektivitāte. To izsaka šādi:

- Kvalitāte ir produkcijas vai pakalpojumu īpašības un raksturīgās iezīmes kopumā, ar kuru palīdzību ir jāizpilda īpašas vai vēlāmās vajadzības, īpaši uzsverot vēlamo vajadzību izpildi.
- Efektivitātes balstās uz iestādes pakalpojumiem/veikumu, kas izsaka kopējo uz kvalitāti orientēto darba virzību un sociālās institūcijas norādījumus uz kvalitāti, kurus formāli ir izteikusi vadība.
- Darba efekts ir vislielākais, kad visi strādā vienā virzienā. Kvalitāte nav tikai jautājums par augstāko mērķi, bet lielā mērā jautājums par daļēju rezultātu visā darba procesā, kas rada galējo pakalpojumu.

Darba efektu mēra gan pēc produktiem, gan pēc veikumiem. Tam tiek izvirzīts kvalitātes mērķis, ar ko saprot pamatlinijas, uz kurām balstās visi lēmumi attiecībā uz iestādes pakalpojumu kvalitāti.

Varētu minēt vismaz 3 avotus, no kuriem turpmākajos gados parādīsies skaidras prasības:

1) Pirmais, ko varētu minēt šajā sakarā, ir *konkurenti*. Lai gan mēs varam sagaidīt, ka mainīsies konkurences apveidi un konkurences jēdziens, mēs arī paredzam, ka nacionālā un starptautiskā konkurence pieaugs.

2) Otrais avots ir *patērētāji un klienti*. Šajā jomā nepārprotami sevi jānoskaņo uz izmaiņām prasībās, normās un attieksmē. Vērtējot no aktuālās situācijas viedokļa, šeit ir runa par lēnu pielāgošanos, bet sociālās palīdzības institūcijas ir spiestas arvien vairāk un vairāk saprast, kas patiesībā ir klients.

3) Trešais avots ir *darbinieki*. Par darbiniekiem varētu teikt to pašu, ko par klientiem. Turklāt būs arī prasība pret pašu darba dzīvi, ka kvalitātei un no tās izejošam respektam ir jāklūš par dominējošu jēdzienu visās nozarēs institūcijā. Labāka kvalitāte ļoti ātri var kļūt par nepieciešamību iestādei, lai tā varētu saglabāt esošos darbiniekus un aicināt jaunus.

Jebkuram institūcijas funkcionēšanas efektivitātes mērķim jābalstās tās:

- pamatidejā,
- klientos,
- konkurentos,
- kvalitātes līmenī,
- iekšējās iespējās
- īpašās prasībās,
- attiecībās starp darbiniekiem, motivācijā un izglītībā, tātad jābūt ciešā saistībā ar to pasauli, kurā atrodas sociālās institūcijas un jāpiemēro tai savs darbs/ pakalpojumi.

Kopumā var secināt, ka panākumus kvalitātes uzlabošanas darbā mēra šādi:

Patērētāju/klientu apmierinātība

-Kā darbu novērtē institūcijas iekšējie klienti, un kā veikumu un pakalpojumu vērtē ārējie interesenti.

Darbinieku apmierinātība

-Dodot iespēju aktīvi piedalīties un sniegt individuālu ieguldījumu, samazinot negatīvās izjūtas, kas rodas, ja darbs nav veikts pietiekami labi.

Efektīga resursu izmantošana

-Saglabājot izdevumus iespējami zemā līmenī un radot peļņas iespējas, izpildot klientu vajadzības.

Kučliks (*Kuchlick*, 1973) piedāvā mazo sociālās aprūpes institūciju darbības efektivitātes novērtēšanu vairākās dimensijās:

1) uz klientu orientētas izmaiņas- iemītnieku izziņas un sociālo spēju izmaiņu novērtējums; ģimenes problēmu skaita pieaugums, ko rada personas ar speciālām vajadzībām un veco cilvēku klātbūtne ģimenē, novērtējums; ģimenes situācijas izmaiņu, kas rodas personāla darbības rezultātā, novērtējums;

2) izmaiņas aprūpes kvalitātē – apkalpojošā personāla novērtējums; izmaksu aprēķināšana un to efektivitātes novērtējums.

Šāds daudzdimensionāls novērtēšanas modelis, iespējams, ir labākais veids, kā noteikt jaunās sistēmas ietekmi uz lielāku sistēmu: šajā gadījumā sociālās aprūpes ietekmi uz klientu un ģimenēm, kā arī uz personālu, kas nodrošina aprūpi.[7;262]

Sociālo institūciju modeļi

Mūsu gadsimtā mērķtiecīgi tiek pētītas attiecības *institūcijā kā sistēmā*, kuras galvenais elements ir cilvēks. Iespaidu uz stāvokli, attiecībām sociālajā institūcijā atstāj kā sabiedrība, tās intereses, tā arī attiecības, kas veidojas institūcijas iekšienē un ar citām institūcijām. Tās kopumā nosaka darbības mērķus, principus, formas un metodes, kas savukārt mainās atbilstoši izmaiņām institūcijas iekšējā un ārējā vidē.

Liela daļa no modernajām institūciju teorijām balstās uz sistēmu teoriju. Tā apskata institūciju, kas sastāv no elementiem un attiecībām starp šiem elementiem, tātad neviens no elementiem nevar tikt aplūkots izolēti, tieši pretēji – tiek uzsvērts, ka viss ir saistīts. Sistēmu domāšanā svarīga ir elementu abpusējās atkarības uztvere un sociālo institūciju attiecību nozīmīgums apkārtnē.

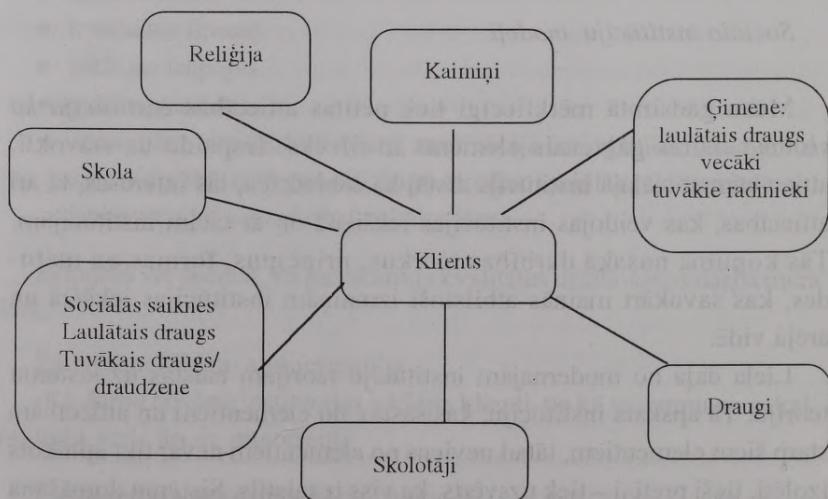
Sociālā institūcija ir sarežģīta sistēma, kas ietver sevī noteiktas apakšsistēmas – individuāli klienti, klientu ģimenes vai viņu tuvākās grupas jeb tikli un vide, kas sociālajam darbiniekam ir jāņem vērā. Sistemātiskais domāšanas veids palīdzības sniedzējam liek domāt par individu un viņa darbību reālistiski, elastīgā veidā, ļauj noteikt iejaukšanās un mijiedarbības modeli, labāk izprotot klienta situāciju.

Melsons (*Melson, 1980*) uzskatīja, ka turpmāk minētie termini ir būtiski, lai izprastu sistēmu teoriju sociālā servisa pakalpojumā un klientu mijiedarbības kontekstā:

1) *Input* – visi resursi, ieskaitot individuus, kuri pēc zināma pārvēršanas jeb tranformācijas procesa kļūst par galaproduktu (*output*) vai jebkura enerģija (darbība vai doma), materiāls vai indivīdi (ģimenes locekļi, kaimiņi u.c.), kas eksistē sistēmā.

2) *Transformation* – sistēmas ieguldījums savstarpējās mijiedarbības procesā.

3) *Output* – savstarpējās mijiedarbības produkts, kas radies transformācijas rezultātā. [5;232]

1.zīmējums. Klientu dzīves sistēmas modelis

Amerikānis H.J. Levits (*H.J. Leavit*, 1965) izstrādāja institūciju *sistēmu modeli* ar 4 pamatmainīgajiem:

- 1) uzdevumi ir institūcijas pamats un aptver attīstību un dažādus pakalpojumus – visu, kā kopējais mērķis ir attīstība un izaugsme;
- 2) tehnoloģija ir līdzeklis, kuru institūcija lieto uzdevumu veikšanai;
- 3) darbinieki – profesionāļi ar noteiktām zināšanām, uzskatiem un vērtībām;
- 4) struktūra ir stabili izturēšanās veidi institūcijā, un tie parādās nodaļu uzbūvē, ieņemamajos amatos (darba sadale), autoritātes un komunikācijas veidos un noteikumos u.c.

Šie četri mainīgie ir savstarpēji atkarīgi – piemēram, ja mainās institūcijas struktūra, tas ietekmē uzdevumus, darbiniekus un tehnoloģiju, un izmaiņas šajos mainīgajos savukārt iedarbojas uz struktūru. Bez tam šie četri mainīgie ir pakļauti apkārtējo apstākļu iedarbībai.

Struktūra, tehnoloģija un darbinieki nosaka to robežu, kādus uzdevumus institūcija var atrisināt un kā tos var atrisināt. Tas prasa radošu pieeju un jaunā ieviešanas spēju, ko nevar veiksmīgi risināt birokrātiskā struktūrā.

Sociālās institūcijas, kurās ir vecās domāšanas formas (efektīvas darbības kavēklis), ir jāstrādā, lai attīstītu veselīgas organizācijas un vadības formas.

Kā piemēru varam minēt Burna un Stalkera institūcijas modeli, kurā var aplūkot un salīdzināt divu pretēju institūcijas funkcionēšanas modeļu (mehāniska un organiska) atšķirības.

	Mehāniski	Organiski
1. Darba dalīšana	Stabila, skaidra un balstīta uz funkcijām	Variabla dalīšana, kas balstās uz zināšanām un pieredzi attiecībā uz konkrētajiem uzdevumiem
2. Koordinēšana	Hierarhiska, tiešais priekšnieks	Apuseja, patstāvīga pielāgošanās, uzdevumi tiek definēti no jauna
3. Atbildība	Precīzi uzrakstīti pienākumi saistībā ar amatu	Vispārēja atbildība - visi atbild par visu
4. Varas sadale un zināšanu vieta	Koncentrācija hierarhijas virsotnē	Mainīga un decentralizēta
5. Savstarpēja sadarbība	Galvenokārt vertikāla	Galvenokārt krustojas
6. Pārvaldīšana	Instrukcijas, pavēles no augstākstāvošajiem	Informēšana un padomu došana
7. Prestiža avoti	Pozīcija hierarhijā	Personīgais ieguldījums, zināšanas, pieredze, prasmes
8. Darbinieku orientācija	Tehniska līdzekļu uzlabošana	Mērķa sasniegšana
9. Lielākā vērtība	Organizācijas lojalitāte, paklausība augstākstāvošajiem	Ieinteresētība organizācijas uzdevumos, ieguldījums organizācijas izaugsmei un nākotnē

Secinājumi

1. Sociālā institūcija kā viens no birokrātisko organizāciju veidiem ir sociālo lomu organizēta sistēma, kas tiek veidota ar mērķi uzlabot cilvēku labklājību, nosakot pakalpojumu piemērotības un pieņemamības pakāpi. Tās "izejmateriāls" ir cilvēks ar specifiskām īpašībām un "galaprodukts" ir iepriekš nolemtā veidā apstrādātas vai izmainītas personas.

2. Sociālās institūcijas paredz 3 funkcijas: sociālo aprūpi, sociālo kontroli un rehabilitāciju, kuras palīdzības procesā ir grūti atdalīt vienu no otras.

3. Lai izvērtētu sociālo institūciju funkcionēšanas efektivitāti un nošķirtu tās no citām birokrātijām, sociālo institūciju teorētiķi ir izstrādājuši sociālo institūciju klasifikācijas pēc dažādiem kritērijiem. Balstoties uz J.Hasenfeldu (*Y.Hasenfeld*) un R.A.Englišu (*R.A.English*), var izdalīt divu veidu sociālo institūciju tipoloģiju: pirmā attiecas uz sociālo institūciju darbības sfēru un funkcijām, bet otrā – uz klienta un institūcijas savstarpējām attiecībām.

4. Neskatoties uz sociālo institūciju tipoloģiju, t.i., uz to atšķirīgajām funkcijām un klientūru, var minēt pazīmes, kas atšķir tās no cita veida birokrātiskajām organizācijām:

- sociālās institūcijas izejmateriāls ir cilvēks;
- sociālo institūciju mērķu noteikšana ir cieši saistīta ar ar noteiktām vērtībām, normām un ideoloģiju, kā arī ar vides (individu, ģimeņu, kopienu, sabiedrības) prasībām;

- sociālo institūciju darba efektivitāte ir atkarīga no personāla profesionalitātes;
- sociālo institūciju tehnoloģija (procedūru un pasākumu virkne ar mērķi pārvietot personu no viena stāvokļa citā ar iepriekš nolemtām metodēm) ir nenoteikta;
- personāla-klienta attiecības ir sociālo institūtu aktivitāšu pamatā.

5. Sociālās institūcijas funkcionēšanas efektivitāti nosaka klientu un darbinieku apmierinātība, kā arī efektīga resursu izmantošana.

6. Sociālo institūciju darbības uzlabošanai mērķtiecīgi tiek pētas attiecības institūcijā kā sistēmā, kur galvenais tās elements ir cilvēks. Šī sistēmiskā pieeja ļauj pareizāk izprast un noteikt iekļaušanās un mijiedarbības modeli, labāk novērtējot klienta situāciju. Organizāciju jeb institūciju sistēmu modeļi attīsta jaunas un efektīgākas organizācijas un vadības formas, kas ir noteicošais faktors institūcijas funkcionēšanai.

Izmantotās literatūras saraksts

1. Kopenhāģenas Deklarācija: Pasaules valstu vad. par soc. attīstību. - R: SDSPA "Attīstība", 1996.-156 lpp.
2. Oxford Concise Dictionary of Sociology.-Oxford University Press, 1995.-573 p.
3. Prigožins A. Organizāciju socioloģija.
4. Смелзер Н. Социология. Москва, 1994. - 687стр.
5. Hasenfeld Y., English R.A. Human Service Organization.- Ann Arbor: The University of Michigan Press.
6. Woodside M., MoClam T. An Introduction to Human Services.-Univ. of Tennessee.
7. Sutton K.A. Handbook of Research for the Helping Professions.-New York: Routledge & Paul k.,1987.-pp.257-266.
8. Dzīves jautājumi: Soc. darbs, atziņas, pieredze un prakse. - Rīga: SDSPA "Attīstība", 1996.
9. Par sociālo drošību/LR
10. Par sociālo palīdzību/LR
11. Dvaiers Dž.V., Bartons E.Dž., Fogelis B. Dzīvesvietas apgabals un institucionalizācijas risks/ pētījums.-(kserokop.)
12. Mūrnieks E. Vispārējā socioloģija.-RTV, 1993.
13. Etzioni A. A Comparative Analysis of Complex Organizations.-New York:The Free Press.-pp.71-175.

KOPENHĀGENAS DEKLARĀCIJAS UN DARBĪBAS PROGRAMMAS SATURA ANALĪZE*

1. SOCIĀLĀS ATTĪSTĪBAS DEFINĪCIJU APSKATS

Cilvēki visā pasaulē, arī Latvijā, vēlas dzīvot labklājībā, taču šis mērķis nav tik viegli sasniedzams pat sociālekonomiski attīstītajās valstīs, nemaz nerunājot par Latviju, kura patlaban atrodas pārejas periodā.

Kā teikts Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarācijā, tad ar nopietnām dažādas dabas un apjoma sociālajām problēmām saskaras valstis, kuras ir pārejas ekonomikas stadijā, valstis, kuras piedzīvo fundamentālas politiskās, ekonomiskās un sociālās pārmaiņas[1, 21]. Straujas pārmaiņas un pieļāgošanās procesus pavada arī dziļa nabadzība, bezdarbs un sociālā diferencēšanās. Šīs sociālās problēmas strauji izplatās visā pasaulē. Agrāk tika uzskatīts, ka par to atbildīgas ir nacionālās valdības, bet tagad šīm problēmām ir nepieciešama globāla uzmanība.

Apvienoto Nāciju Organizācija aicina 20. gadsimta pēdējā gadu desmitā iedzīvināt sociālās attīstības jēdzienu, tādējādi, pirmo reizi pasaules vēsturē par augstāko prioritāti izvirzot sociālo attīstību un visu cilvēku labklājību. 1995. gadā no 6. līdz 12. martam Kopenhāgenā notika ANO Pasaules sociālās attīstības galotņu konference, kurā aktīvi darbojās arī Latvijas Valsts prezidents un valdība. Konferences dalībnieku sanāksšanas mērķis bija rast iespējamās risināšanas alternatīvas sociālās attīstības jomā, lai kopīgiem spēkiem cīnītos pret nabadzību, radītu produktīvu nodarbinātību un stiprinātu sociālo struktūru, jo sociālām problēmām ir jāpievērš starptautiska uzmanība, valstīm jādalās pieredzē vienai ar otru, jāmacās no otras sasniegumiem un kļūdām, kā arī jāvirzās uz starptautisku palīdzību sociālo problēmu risināšanā.

Latvijas Valsts prezidents Guntis Ulmanis pasaules galotņu konferencē savā runā uzsvēra, ka ne tikai ekonomiskais uzplaukums un politisko procesu demokratizācija, bet arī solidaritāte, iecietība un cilvēktiesību

*Publicējam raksta fragmentu.

ievērošana ir sociālās attīstības pamatā. Tāpēc – jāaktivizē spēki, lai apzinātu un rastu sociālām programmām nepieciešamos līdzekļus, jābūt pārliecībai par mūsu kopīgo labklājību un stabilitāti. [2;1]

Latvijas līdzdalība šajā konferencē deva stimulu savas valsts sociālā stāvokļa izzināšanas virzienā. Lai piedalītos Kopenhāgenas konferencē, tika gatavots Latvijas nacionālais ziņojums, un galvenās problēmas tika apspriestas jau pirms konferences.

Konferences nobeigumā tika pieņemta Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarācija un pasaules valstu un valdību vadītāju sanāksmes sociālās attīstības programma, kuru kopā ar 116 valstu un valdību vadītājiem parakstīja arī Latvijas Valsts prezidents Guntis Ulmanis, uzņemdamies deklarācijas un darbības programmas saistības, kas veicinās sociālo attīstību un nodrošinās visu cilvēku labklājību. Sociālās attīstības un galotņu tīkšanās darbības programmas realizācija ir viens no galvenajiem Latvijas valdības pienākumiem.

Lai veicinātu sociālo attīstību, ir nepieciešama vērtību, mērķu un prioritāšu orientācija uz visu cilvēku labklājību un vadošo institūciju politiku veicināšanu un pastiprināšanu. [1;57] Lai realizētu Latvijas sabiedrībā Kopenhāgenas deklarāciju, ir nepieciešama izpratne par sociālās attīstības jēdzienu, būtību, stratēģiju un sociālās attīstības novērtēšanas indikatoriem.

Tātad, kas ir sociālā attīstība?

Analizējot teorētisko literatūru, saskaramies ar vairākām sociālās attīstības definīcijām. Šo definīciju atklāsme palīdzēs noskaidrot ne tikai sociālās attīstības lauku, bet arī parādīt sociālās attīstības jēdziena dažādo izpratni, kā arī atklāt sociālās attīstības mērķus.

Terminu "sociālā attīstība" plašāk sāka lietot ASV 1970. gadā. Kaut gan vēl aizvien tas ir nepazīstams daudziem cilvēkiem, kas nav saistīti ar sociālo darbu, tie, kas šo terminu lieto, to saprot katrs savādāk. Daudzi autori ir mēģinājuši definēt sociālās attīstības jēdzienu, taču absolūti vienotas pieejas šajā jautājumā nav.

Vienkāršākā definīcija – **sociālā attīstība** – vērsta uz palīdzību cilvēkam, efektīvi uzlabojot sociālo un ekonomisko stāvokli. [7;3]

Semināra materiālos, kuri apkopoti žurnālā "Miers un attīstība sociālās labklājības kontekstā" (*Peace and Development in the context of Social Welfare*) sociālās attīstības definīcijas tiek iedalītas divās grupās.

Pirmkārt, termins "sociālā attīstība" tiek lietots, domājot ar to sociālā darba ieviešanās stratēģijas, kuru uzdevums ir panākt izmaiņas institūciju darbībā.

Sociālā attīstība – procesu un zināšanu kopums ar mērķi izmainīt institucionālo kārtību, tā norādot uz galveno mērķi – uzlabot cilvēku labklājību. [7;130]

Sociālā attīstība – process, kas vērsts uz institucionālajām izmaiņām, kas tuvinā sociālās politikas un sociālo programmu atbilstību cilvēku vajadzībām. [7;130]

Galvenais sociālās attīstības mērķis ir radīt efektīvu institucionālo struktūru, lai apmierinātu cilvēku sociālās vajadzības.

Sociālās attīstības mērķis – radīt pozitīvas izmaiņas, vērstas uz nabadzības, bada, ekonomiskās un politiskās apspiestības likvidēšanu, sievietes un citu minoritāšu diskriminācijas novēršanu, veselības aprūpes un izglītības pieejamību un citiem aspektiem, kas uzlabotu dzīves kvalitāti. [7;130]

Daudz komplicētāku sociālās attīstības definīciju sniedz Franks Paiva (*Frank Paiva*).

Sociālās attīstības mērķis un būtība – cilvēku labklājība, sociālo institūciju izveidošana (iekļaujot cilvēku vērtības, indivīdu uzvedību un motivāciju), kā arī tādas situācijas radīšana, kas apmierinātu cilvēku vajadzības visos līmeņos un uzlabotu cilvēku attiecību un attiecību starp cilvēkiem un institūcijām kvalitāti. [7;130]

Otrkārt, termins "sociālā attīstība" tiek lietots, lai uzsvērtu noteiktas sociālās vērtības. Deivids Gils (*David Gil*) akcentē vērtību vienlīdzību (pret nevienlīdzību), sadarbību (pret sacensību) un kolektīvu (pret orientāciju uz sevi) kā galvenos sociālās attīstības mērķus.

Atšķirībā no pirmā definējuma, kurā sociālā attīstība ir vairāk vai mazāk attiecināta uz sociālā darba ieviešanu, otrajā gadījumā sociālā attīstība tiek definēta kā sociālā darba ieviešanās jebkurā līmenī, kas virzīta uz noteiktām vērtībām. Tādējādi ir jāņem vērā, ka daudzu autoru uzskatos nav īstas vienotības, kuras vērtības ir primārās, definējot sociālo attīstību.

Džeims Midglejs (*James Midgley*) savā darbā "Sociālā attīstība" (*Social Development*) galveno uzsvaru liek uz sociālās attīstības un ekonomikas saskaņotu darbību. Sociālā attīstība tiecas integrēt sociālos un ekonomiskos procesus, apskatot abus elementus kā būtiskas šķautnes dinamiskajā attīstības procesā.

Sociālā attīstība – cilvēku labklājību veicināšanas process vienībā ar ekonomikas attīstības dinamisko procesu. [6;8]

Sociālā attīstība – plānots izmaiņu process, kurš vērsts uz iedzīvotāju labklājības celšanu savienojumā ar ekonomiskās attīstības dinamisko procesu. [6;25]

Balstoties uz dotajām sociālās attīstības definīcijām, Dž.Midlejs norāda, ka attīstības procesā sociālā un ekonomiskā attīstība ir vienas monētas divas puses. Sociālā attīstība nevar notikt bez ekonomiskās attīstības, savukārt, ekonomiskā attīstība ir bezjēdzīga, ja to nepavada uzlabojumi sociālajā labklājībā.

Ja ekonomiskā attīstība nav notikusi vienlaicīgi ar sociālo attīstību, tad varam runāt par **izkropļoto attīstību**. Problēma rodas ja, netiek veiksmīgi saskaņoti ekonomikas un sociālās attīstības uzdevumi, netiek nodrošināts, lai ekonomiskā progresa labumi sasniegtu visu iedzīvotāju kopumu.

Daudzi definē sociālo attīstību diezgan abstraktā un idealizētā veidā, piedāvājot tikai dažus specifiskus priekšlikumus darbībai. Piemēram, Salimas Omeras (*Salima Omer*) definīcijas.

Sociālā attīstība ir process, kura mērķis sasniegt integrētu, sabalansētu un vienotu sabiedrības sociālo un ekonomisko attīstību, ļaujot iegūt tādas vērtības kā vienlīdzību, sociālo taisnīgumu un savstarpējo cilvēku cieņu. Sociālā attīstība savā būtībā ir visaptveroša, internacionāla, interdisciplināra un interreģionāla. [2;31]

Sociālās attīstības mērķis – radīt tādu sabiedrību, kas tiektos sasniegt mieru pasaulē un visu cilvēku progresu.

S.Omeras definīcijā nav teikts, ko sociālā attīstība nosaka kā profesionālu darbību, kurš ir atbildīgs par sociālo attīstību, kā sociālā attīstība varētu tikt īstenota un kāda loma sociālajā attīstībā ir sociālam darbiniekam.

Dažiem zinātniekiem, piemēram, Garijam Loidam (*Gary Lloyd*) šīs definīcijas liekas kaitinošas, viņš uzsver, ka vairums sociālā darba definīciju piedāvā sakarīgu sociālās attīstības teoriju, kā arī veidu, kā sociālās attīstības mērķi būtu sasniedzami.

Kaut gan G.Loida kritika ir pamatota, jāatzīst, ka daži sociālie darbinieki ir mēģinājuši definēt sociālo attīstību daudz praktiskāk. Starp tiem, pirmkārt, ir grupa, kas definējusi sociālo attīstību no sociālpsiholoģiskās perspektīvas.

Sociālā attīstība – personīgās izaugsmes un sevis realizēšanas process. [6;31]

Šie sociālie darbinieki uzskata, ka process, kas veicina indivīdu funkcionēšanu un pilnveidošanu, rezultātā noved pie visas sabiedrības sakārtošanas. Tātad sociālā attīstība, vispirms, plānota indivīdu līmenī un, ja tā ir veiksmīga, rezultātā rodas daudz saskanīgāka un atbildīgāka sabiedrība. Galvenais šīs pieejas pārstāvis Henrijs Mass (*Henry Maas*) dod šādu sociālās attīstības definīciju.

Sociālā attīstība – process, kurā cilvēki pastiprināti iegūst spēju savstarpēji mijiedarboties. [6;31]

H.Mass norāda – jo vairāk cilvēku iesaistās sociāli atbildīgā mijiedarbībā, jo vairāk viņi palīdz radīt sabiedrību, kas aprūpē un spēj dalīties.

Otra zinātnieku grupa, kas definē sociālo attīstību, praktiski mēģina sociālo attīstību pielīdzināt sociālajam darbam, kas ir netiešs un makropraktisks. Makroprakse sevī ietver sabiedriskās organizācijas, sociālās politikas veidošanu un sociālā darba administrēšanu.

Kā piemēru var minēt Irvinga Spergela (*Irving Spergel*) sociālās attīstības definīciju.

Sociālā attīstība – makro strukturāla prakse, kas ir ieinteresēta kopienu un sabiedrības labklājības celšanā. [2;32]

Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarācijā – sociālās attīstības jautājumu pamatdokumentā, sociālās attīstības jēdziens nav definēts, bet, iepazīstoties ar šo dokumentu, sociālās attīstības būtība ir saprotama, jo sociālās attīstības mērķis tiek definēts vairākkārt.

Sociālās attīstības mērķis – sociālais taisnīgums, solidaritāte, harmonija un vienlīdzība valstīs un to starpā, pilnīgi respektējot nacionālo suverenitāti un teritoriālo integritāti, kā arī politikas mērķus, attīstības prioritātes, reliģijas un kultūras dažādību, ņemot vērā visas cilvēka tiesības un pamata brīvības. [1;27]

Sociālās attīstības mērķis – uzlabot un paplašināt visu cilvēku dzīves kvalitāti. [1;58]

Kopenhāgenas deklarācija, līdzīgi kā Dž.Midglejs, norāda uz ekonomiskās un sociālās attīstības, kā arī vides aizsardzības savstarpēju mijiedarbību, lai sasniegtu augstāku visu cilvēku dzīves kvalitāti.

Sociālās attīstības uzmanības centrā ir cīņa pret apstākļiem, kas rada asus draudus cilvēku veselībai, drošībai, mieram, pašvērtībai un labklājībai. Starp šiem apstākļiem ir hronisks bads, nepietiekams uzturs, neatļautu narkotiku problēmas, organizēta noziedzība, korupcija, ārvalstu okupācija, bruņoti konflikti, neatļauta ieroču tirdzniecība, terorisms, rasu, etniskais, reliģiskais naidis un neiecietība, ksenofobija, kā arī endēmiskās, lipīgās un hroniskās slimības.

Lai veicinātu sociālo attīstību, Kopenhāgenas deklarācijā norādīts, ka ir nepieciešama vērtību, mērķu un prioritāšu orientācija uz visu cilvēku labklājību. Cilvēku labklājībai nepieciešama cilvēka tiesību, pamata brīvību, labas izglītības pieejas nodrošināšanas, veselības aprūpes un citu sabiedrisko pamatpakalpojumu izpausme, tāpat arī harmonisku attiecību attīstība starp sabiedrībām. [1;55-57]

Par spīti progresam, pastāv arī **negatīva attīstība**, kas aprakstīta Kopenhāgenas deklarācijas darbības programmas 68.pantā, un ietver:

- sociālo polarizāciju un sadalīšanos;
- paplašinātas ienākumu un bagātības atšķirības;
- nevienlīdzību nācijās un to starpā;
- problēmas, kas rodas no nekontrolētas pilsētu attīstības un vides degradācijas;
- cilvēku, ģimeņu, sociālo grupu, sabiedrību un pat veselu valstu marginalizāciju;
- indivīdu, ģimeņu, sabiedrību un institūciju piepūli kā rezultātu ātrām, sociālo pārmaiņu tempam, ekonomiskajai transformācijai, migrācijai un galveno iedzīvotāju izvietojumam, it īpaši bruņotu konfliktu apvidū. [1;115]

Apkopojot iepriekš minēto, varam secināt, ka sociālo attīstību raksturo šādi lielumi:

- sociālās attīstības process ir saistībā ar ekonomisko attīstību;
- sociālā attīstība ir interdisciplināri vērsta, jo skar dažādas sociālās zinātnes. Sociālo attīstību ir ietekmējusi modernā ekonomiskā politika. Sociālā attīstība piedāvā interdisciplināru bāzi sociālo problēmu risināšanā un analizēšanā, kā arī sociālās labklājības veicināšanā;
- sociālā attīstība ir dinamisks jēdziens, kurā skaidri ir izteikti izmaiņu un izaugsmes uzskati. Sociālā attīstība norāda uz pozitīvām izmaiņām;

- sociālajai attīstībai ir progresīva daba;
- sociālā attīstība ir iejaukšanās process. Sociālā attīstība noliedz domu, ka sociālā uzlabošanās notiek dabiskā ceļā – ekonomiskā tirgus vai vēsturisko spēku rezultātā. Tādējādi, sociālās attīstības procesu vada cilvēki, īstenojot īpašus plānus un stratēģijas;
- sociālās attīstības mērķi sasniedzami, izmantojot dažādas stratēģijas, savienojot sociālo iejaukšanos ar ekonomiskajiem centieniem. Ir arī sava ideoloģija un ticība, kā šie mērķi sasniedzami. Vēsturiski šīs ideoloģijas var būt pretrunā viena ar otru. Tādējādi tiek domāts par šo uzskatu sintēzi;
- sociālo attīstību interesē iedzīvotāji – kā vesels kopums, tāpēc tā ir aptveroša un universāla. Sociālā attīstība ir orientēta uz pašvaldībām, reģioniem un sabiedrību. Sociālajai attīstībai ir telpisks virziens, jo tā tiecas uzlabot sociālo stāvokli pilsētās, lauku kopienās, rajonos vai valstīs;
- sociālās attīstības mērķis ir sociālās labklājības veicināšana.

2. KOPENHĀGENAS SOCIĀLĀS ATTĪSTĪBAS DEKLARĀCIJAS UN PASAULES VALSTU UN VALDĪBU VADĪTĀJU SANĀKSMES SOCIĀLĀS ATTĪSTĪBAS PROGRAMMAS SATURS

Šajā nodaļā atklāsim Kopenhāgenas deklarācijas un darbības programmas saturu, identificēsim tajā ietvertās problēmas, kuras apkoposim atsevišķos blokos un izvirzīsim uzdevumus problēmu risinājumam.

Izdevums "*The Copenhagen Declaration and Programme of Action. World Summit for Social Development*" atspoguļo pamatdokumentus, kas pieņemti pasaules valstu vadītāju tikšanās reizē par sociālās attīstības jautājumiem Kopenhāgenā no 1995.gada 6. līdz 12.martam. Izdevums izdots 1995.gadā Ņujorkā. Tā autors ir Apvienoto Nāciju Organizācija. Šie dokumenti apkopoti 137 lpp. biezā grāmatā.

"Kopenhāgenas deklarācija un darbības programma. Pasaules valstu vadītāji par sociālo attīstību" ir minētā izdevuma latviešu tulkojums. Šī darba tulkotājs un izdevējs latviešu valodā ir Sociālā darba un sociālās

pedagoģijas augstskola "Attīstība". Tulkojums atsevišķā grāmatā izdots 1996. gadā, Rīgā, 157 lpp., virsredaktore – Dr. paed. Lidija Šilņeva.

Šī grāmata ietver:

- priekšvārdu, kura autors ir ANO ģenerālsekretārs Butross Butross Gali;
- ievadu;
- pirmo daļu: Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarācija;
- otro daļu: pasaules valstu un valdību vadītāju sanāksmes programma sociālajai attīstībai;
- pielikumu, kurā norādīti valstu un valdību vadītāji, kuri parakstīja Kopenhāgenas deklarāciju un darbības programmu.
- redakcijas priekšvārdu latviešu izdevumam.

Grāmatas ievadā ir ietvertas desmit saistības, kuras pildīt apņēmušās 117 dalībvalstis, parakstīdamas Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarāciju:

- pilnīgi iznīcināt nabadzību;
- atbalstīt pilnīgu nodarbinātību;
- sekmēt sociālo integrāciju, kas balstītos uz visu cilvēka tiesību pastiprināšanu un aizsargāšanu;
- nodrošināt dzimumu vienlīdzību;
- paātrināt atpalikušo valstu attīstību;
- nodrošināt to, lai strukturālās sakārtošanas programmas ietvertu sociālās attīstības mērķus;
- palielināt resursus, kas piešķirti sociālajai attīstībai;
- radīt ekonomisku, politisku, sociālu, kultūras un tiesisku vidi, kas dotu cilvēkiem iespēju sasniegt sociālo attīstību;
- sasniegt universālu un taisnīgu pieeju izglītībai un primārajai veselības aprūpei;
- stiprināt sadarbību sociālās attīstības jomā ar ANO palīdzību.

Grāmatas pirmā daļa atspoguļo Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarācijas saturu, kurā tiek atainota sociālā situācija un iemesli virsotņu tikšanās sasaukšanai, aprakstīti deklarācijas principi un mērķi, dots plašāks iepriekšminēto saistību izklāsts, kā arī to realizācijas mehānisms gan nacionālajā, gan starptautiskajā līmenī.

Otrā daļa – Pasaules valstu un valdību vadītāju sanāksmes programma sociālajai attīstībai – sastāv no piecām nodaļām:

1. Vides nodrošināšana sociālajai attīstībai.
2. Nabadzības likvidācija.
3. Produktīvas nodarbinātības paplašināšana un bezdarba samazināšana.
4. Sociālā integrācija.
5. Realizācija un rezultāts.

Šīs deklarācijas **mērķis** ir veicināt sociālo attīstību, uzlabot un paplašināt visu cilvēku dzīves kvalitāti ne tikai industriālajās valstīs, bet arī mazattīstītajās jeb trešās pasaules valstīs, lai tās sasniegtu sociālo labklājību.

Kopenhāgenas deklarācija par savu galveno **uzdevumu** izvirza palīdzības sniegšanu sociālās likumdošanas izstrādātājiem, sociālās politikas veicinātājiem; valdībām, pašvaldību darbiniekiem; socioloģijas un attīstības pētījumiem; sociālo zinātņu teorētiķiem, sociālajiem darbiniekiem, sociālo zinātņu un sociālā darba studentiem.

Kopenhāgenas deklarācija simbolizē jaunus, saskaņotus uzskatus par to, ka cilvēks jāizvirza visas attīstības centrā.

Analizējot Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarāciju, saskaramies ar dažādu viegli ievainojamo cilvēku grupu problēmām, tādēļ apkoposim tās atsevišķos blokos un izvirzīsim uzdevumus problēmu risinājumam.

Kopenhāgenas deklarācija raksturo viegli ievainojamo cilvēku grupu kā cilvēku kopumu, kuri bez sabiedrības atbalsta nevar apmierināt savas cilvēka pamata vajadzības kā arī nespēj pilnīgi un produktīvi piedalīties ekonomiskajā, politiskajā un sabiedriskajā dzīvē.

(Raksts pilnībā ir izlasāms augstskolas "Attīstība" bibliotēkā, Eiženijas ielā 1.).

Izmantotās literatūras saraksts

1. Kopenhāģenas deklarācija un darbības programma: Pasaules valstu vadītāji par sociālo attīstību: Pamatdokumenti, kas pieņemti pasaules valstu vadītāju tikšanās reizē Kopenhāģenā par sociālās attīstības jautājumiem no 1995.gada 6. līdz 12.martam.- Rīga: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība", 1996.- 157 lpp.
2. Valsts prezidents - pasaules galotņu konferencē: Gunta Ulmaņa runa Apvienoto Nāciju Organizācijas Sociālās attīstības problēmu konferencē Kopenhāģenā 1995.gada 12.martā // Latvijas Vēstnesis.- 1995.- 14.marts.- 1.lpp.
3. Chess W.A., Norlin J.M. Human Behavior and the Social Environment: A Social System Model. - Boston: London: Allyn and Bacon, 1988. - 412 p.
4. Friedlander W.A. Introduction to Social Welfare. - 2th ed. - Englewood Cliffs; New Jersey: Prentice - Hall, 1961. - 589 p.
5. Hermansen O.F. Community Work. Working with Projects: An Introduction to Principles and Methods. - Højbjerg, Aarhus: PEP, 1993. - 64 p.
6. Midgley J. Social Development: The Development perspective in Social Welfare.- London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage, 1995.- 194 p.
7. Peace and Development in the Context of Social Welfare: A Report Regional Seminar on Peace and Development at the Nordic Academy at Kungälv in Sweden, August 26-28, 1987/ ed. by G. Björk.- Göteborg: IUCISD, 1988.- 226 p.
8. Social Development Issues.- 1996.- Vol. 18 (1).- 114 p.

Sociālā darba un sociālās pedagogijas augstskolas "ATTĪSTĪBA" absolventi

1997.gadā augstskolu "Attīstība" absolvēja un profesionālos diplomus saņēma:

klātienēs dienas nodaļā

1. Gunta ANČA	16. Solvita KALNIŅA
2. Aija APELE	17. Kristīne KĻUKOVIČA
3. Laila BALODE	18. Dace LAZDIŅA
4. Ivars BALODIS	19. Linda LĀMA
5. Sarmīte BAMBE	20. Kristīne LOSBERGA
6. Ingrīda BONDARE	21. Agnija OZOLIŅA
7. Ieva DAMBĪTE	22. Anda OZOLIŅA
8. Linda DANIELA	23. Karina PURGANE
9. Andra DĀRZNIECE	24. Ieva RAPA
10. Sarmīte DUKURE	25. Dace RATNIECE
11. Jolanta ERLATE	26. Antra RUŅĒ
12. Ilze GORSVĀNE	27. Anita SKUBIĻINA
13. Kaspars JASINKEVIČS	28. Dagnis SUDRABS
14. Didzis JONOVŠ	29. Andris ŠILLERS
15. Una KALNIŅA	30. Ralfs ZEIBOTS

klātienas maiņu nodaļa

1. Uģis AMONS	24. Irīda MOROZOVA
2. Inta ANDŽĀNE	25. Edvins NĪMANIS
3. Aija BARČA	26. Anita OZOLIŅA
4. Inguna BERGMANE	27. Antra OZOLIŅA
5. Danute BERNOTAITE	28. Zanda PAKERE
6. Indra CINĪTE	29. Sandra PAVASARE
7. Dzintra DOREIKO-SINKEVIČA	30. Vija PAVĻUKEVIČA
8. Ilva DRIĶE	31. Sigismunds PEIPIŅŠ
9. Kristīne FREIBERGA	32. Ilga PEISENIECE
10. Inese GIRSKA	33. Katrīne RIEKSTIŅA
11. Elita GRUZIŅA	34. Ilze RŪSIŅA
12. Visvaldis GŪTMANIS	35. Sandra SIMSONE
13. Diāna INDZERE	36. Jana SKABE
14. Rita KALNIŠKĀNE	37. Līga SVARINSKA
15. Lolita KRŪMIŅA	38. Inese ŠTEKELE
16. Inese LĀČAUNIECE	39. Ineta ŠTOKNE
17. Voldemārs LEITĀNS	40. Evija TIGULE
18. Anete LŪSE	41. Vita TRETJAKOVA
19. Žanete LŪSE	42. Maruta VALTERE
20. Oņega MALIŠEVA	43. Armands VEIDE
21. Dagmāra MELECE	44. Līga VĪTOLA
22. Baiba MIKĀLE	45. Irīna VEREŠČAGINA
23. Inta MIKELSONE	46. Ināra ZELTIŅA
	47. Guna ZIEMELE

Rakstu autori

Anita Ābele – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 3. kursa studente.

Ināra Bite – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" mācībspēks.

Dace Briņķe – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 4. kursa studente.

Inese Cielēna – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 3. kursa studente.

Sigita Čakare – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 4. kursa studente.

Evija Eglīte – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 3. kursa studente.

Zigrīda Goša – Dr., oec., Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultātes Statistikas un demogrāfijas katedras docente, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" mācībspēks.

Ilze Grīnvalde – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 4. kursa studente

Ole F. Hermansens[Ole F. Hermansen] – M. phil. Eiropas Savienības informācijas centra konsultatīvais prezidents, Dānijas nacionālās Sociālā darba Augstskolas rektors emeritus, augstskolas "Attīstība" konsultants.

Raimonds Inne – Dr. paed. Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" studiju un zinātniskā darba prorektors, docents.

Tamāra Kohena [Tamar Cohen] – Dr., Meitāla Izraēlas Seksuālai vardarbībai pakļauto bērnu ārstniecības centra atbildīgā direktore

Kristīne Kraukle – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 4. kursa studente

Zane Kumsāre – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 4. kursa studente.

Inga Lukašinska – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" Pētījumu centra sekretāre.

Māris Pļaviņš – Paula Stradiņa Valsts klīniskās slimnīcas galvenā ārsta vietnieks, Nefroloģijas nodaļas vadītājs, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" mācībspēks.

Marks E. Rodžerss [Mark E. Rodgers] – D.S.W., L.C.S.W., asociētais profesors, Monmotas universitātes Sociālā darba programmas direktors, ASV. Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" mācībspēks.

Vilnis Sosārs – Latvijas Onkoloģiskā centra, Paliatīvās aprūpes nodaļas vadītājs, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" mācībspēks.

Inese Straume – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 4. kursa studente.

Lidija Šilņeva – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" rektore, Sociālā darba studiju programmas direktore.

Aina Vilciņa – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" docente.

Andrejs Vilks – Dr. iur., Kriminoloģisko pētījumu centra direktors, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" docents.

SUMMARY

The first volume of the book *Dzīves jautājumi (Queries of Life) - Social Problems and the Ways How to Solve Them* was published in May 1995.

There are no textbooks in the area of social work and social pedagogics available in the Latvian language. The Scientific Board of *Attīstība* made a decision to publish an annual scientific methodical book *Queries of Life* (under the guidance of the Rector of the Higher School Dr. Lidija Šilņeva) and thus, partly, to fill up this deficiency. The goal of this publication is to give possibility to the academic staff of the Higher School, to other Latvian and foreign specialists to speak about social problems, about the issues of social work and social pedagogics before Latvian audiences on a theoretical level, to render methodical recommendations and assistance to students and social workers in the field; to give possibility to students of the Higher School *Attīstība* to demonstrate the results of their scientific work within the framework of the projects and the study process, to improve the skills necessary for work on scientific publications and the Latvian language terminology in social work and social pedagogics.

The second volume of the book *Queries of Life - Social work: conclusions, experience and practice* was published in 1996.

Now we offer our readers the third volume of the book *Queries of Life, Volume III: Social Work and Social Pedagogics: Areas, Fields and Possibilities*. The volume includes articles written by the academic staff and students of *Attīstība*, by Latvian and foreign experts in social work.

Short summaries of the articles:

Lidija Šiljeva, Dr. Paed., Rector of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attistiba*, Program Director for Social Work Studies.

The article: *Comparing Social Work and Social Pedagogics*. The Author notes that she has used the experience of Alice Salamone Social Work and Social Pedagogics Higher School in Berlin and thanks the professors of this Higher School: Jurgen Novak and Wolfgang Schneider for the possibility to acquaint with many research documents and other materials about the type of work and activities of social workers and social pedagogues in Berlin.

In her article, the Author compares the aims and definitions of social work and social pedagogics (hereinafter: SW and SP), discusses the essence of theory and professional practice, and interprets the mutual relations between social work and social pedagogics. In the Author's opinion, the tendency to separate SP and SW both in theory and practice, as well as in educational and professional aspect is typical only for the German-speaking countries but not for the English-speaking world where the term *social work* is used. In this latter case, SW is divided into several specialties, each of which is a set of study courses, parts of courses and other formal educational systems which provide the students of social work with deep and more directly focused knowledge in some of the fields related to this profession. In most of the social work higher schools, specialization means the study of specific methods, specific problems of particular areas of practice (fields of activities), and concrete forms of work with separate groups of society. Furthermore, there is quite a precise division between levels of social work practice, each of which requires a certain amount of professional skills and knowledge: the basic professional level, the special (expert's) professional level, independent professional level (autonomous practice), and progressive professional level.

The German model differs from the interpretation of the term *social work* in English-speaking countries (US, Australia, Israel, Canada, etc.).

In the German-speaking countries, the terms "social work" (*Sozialarbeit*) and "social pedagogics" (*Sozialpädagogic*) are used. The term SP was the leading one in the German model for a longer time, while currently the term SW is more and more widely used and even more accented. The author also notes that attention is more focused now on the social aspect in social pedagogics, i. e. the education for society and by society, education which develops the ability to participate in inter-personal relations, education oriented towards psychological well-being and behavioral patterns accepted by society, i. e. SP as coordination between individual autonomy and social control, SP as adjustment of individualism and egoism according to socially ethical standards. The specific task of SP is more precisely defined the development of individual abilities: social functioning, social participation, social competence, social fairness.

The social work, in the first place, means help to separate individuals who have come under distressed circumstances, but the explication of this concept includes, from the very beginning, support in mental crises (similarly psychological problems), as well as educational elements. However, the principal word in the definition of SW concept is "help". SW is socially organized professional help to people, with the aim to reach individual and social welfare according to the principle of social justice, especially when real social problems are encountered. The Author believes that the special task of SW today is: to empower all clients so that they be able to tackle social problems, to ensure their social functioning, to increase social competency and participation, to observe social justice.

When analyzing the practical SW and SP, the Author defines the following fields of the profession of social work: SW in social institutions, with focus on social work in neighborhoods; services of psycho-social consultations, social planning and the work of social organizations; health-care facilities (all types, but especially the social service in hospitals); penitentiary and law enforcement agencies, centers of preventive work for adolescents; rehabilitation facilities; self-help groups (especially in neighborhoods, social work with people in the street, etc.);

social treatment centers for dependent people (consulting centers, clinics and centers of treatment for people under especially forceful drives); closed institutions (especially, centers of confinement and psycho-neurological hospitals).

The historical aspects of social work relate, first of all, to social interference within the framework of social administration and social treatment, while SP is basically social education with preventive and compensatory effects, the aim of which is to develop the ability, in children and adolescents, to live in society.

The social interference, as the Author believes, is always oriented towards assistance to a separate client or a group of clients, or to the public in problem situations, and to find solutions to problems (in extreme cases to provide the possibilities to solve problems). The Author notes that the basic principle of individual assistance and the effort to deal with concrete cases contradicts the principles of organizing social work in state institutions, clinics and welfare societies. This leads to structural conflicts, since the practical social worker is inevitably driven into constraints between the ordering authority and the client, and there are often even conflicts with the law. Another zone of conflict is disproportion between many problems or problem situations and the working capacities of social worker.

In her article, the author stresses that the practical difficulties in defining social pedagogics are the same as with the SW. In the field of social pedagogics, just as in SW, there is no independent area which would be closely or even only subject to this specialty. Social pedagogics may be more clearly identified in the aspect of professionalism, at least in regard to professional organization, professional ethics and autonomous work based on recognized professional standards. When comparing the typical fields of application of social pedagogics and social work, we can see multiple overlaps and connections. In fact, only the historically defined difference remains between the areas of social pedagogics and social work, according to the age of addressees or groups of addressees. For social pedagogics, it is the orientation towards work with children and adolescents, i. e. towards social education. The practical social pedagogics is engaged in this work, and the competence of social pedagogues in this field is indisputable.

However, as the author notes, the division lines as theoretically offered by the experts in social pedagogics, are often not very convincing, since SP, in its theory, education and practice, cover more and more fields of social work. Thus, for example, work with elderly is included in the training of social pedagogics and is even specially separated, since it is believed that the work of social pedagogics must change the social conditions.

In conclusion, the Author points out to the fact the professions of social workers and social pedagogues are, in their substance relatively contradictory and often conflicting in action. It may be one of the reasons why, in recent years, such concepts emerge as "alternative life", "environmental movement", where one of the basic ideas is: to oppose professional social work with voluntary action (not for salary); neighborly assistance, with typically emotional character, is opposed to a rationally planned and usually centrally coordinated assistance; the social competence of professionals in developing a network of humanitarian services is opposed to specialized social and professional services. The principal aspect in these developments, as the Author stresses, is that the new concepts of social work as a voluntary movement focus on *motivation* instead of professional competence. It becomes clear, however, that differentiated social problems cannot be solved by the newly offered methods and that professional assistance is irreplaceable.

Mark E. Rodger, DSW, LCSW, Program Director Chair, Social Work Department, The Monmouth University, New York, USA.

The Article *Generalist Social Work Practice Defined*. According to the Author, this article traces the historical background behind the development of a model for social work practice known as generalist social work. The knowledge, value and skills base required to professional practice social work is developed along with the concepts of the social worker as a change agent. Finally, the generalist model necessary to practice with individuals, groups, families, organizations and communities is detailed along with implications for the professional education of social workers in Latvia and globally.

In summary, this article has traced the historical beginnings of generalist social work theory and practice in America. The knowledge, value and skill base to practice generalist social work were explored along with implications for curriculum in America as well as in Latvia. And finally, generalist social work practice was defined as well as six step model described in order to allow its practical applications to Latvian Social Work theory and practice. Generalist social work theory is a major part of the profession, both in practice and education. It symbolizes the central concepts of the social work profession and I believe it is translatable and transferable to the area of international social work practice. Time will be the judge if it is something of use to Latvian social workers and social work educators.

Aina Vilciņa, Dr. Paed., Docent of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*, Program Director for Social Pedagogics.

The article: *Education of Parents in Groups: Models, Practice, Prospects*. The Author stresses that the education of parents in groups is a promising direction in social work with the family in Latvia and that the development of this social service can indirectly influence the welfare of children. The Author shows the advantages of group work with parents as a method of social work, when compared with individual work with separate parents or with just one family. First of all, in the group, people have opportunities to meet and see that they are not lonely in facing similar problems, they can also tell about their achievements and difficulties. Secondly, people get emotional feed-back when working in a group. Thirdly, the group work prompts individuals to develop their own potentials, to acquire new skills and abilities. From the point of view of social services, working with several families at the same time allows to use the time more efficiently, and this service is also cheaper than individual work with the client. The Article introduces the reader to the generally known parents' education group models of the world (A. Adler, R. Dreikurs, L.A. Brown, D.K. Coplon, P.K. Sannanschein, etc.) and the education programs for parents based on these models. The Author also asks: which of these models would be most appropriate in Latvia? The Author suggests that maybe separate ideas and elements of

various models would be appropriate, adjusted according to the needs and interests of our parents. In any case, one is clear, as the Author says in conclusion: to work with parents in groups, professional leaders are necessary. Since the parents need support, information, counsel and confirmation to their activities, the leader must be erudite and knowledgeable. He or she must have certain skills. The Author believes that at the time being in Latvia, the idea of work with parents in groups should be promoted, a program should be created and training of group leaders started.

Ole F. Hermansen, M. phil., Consultative President of the European House, the rector emeritus of National Danish School of Social Work.

The Article *Social Work in Community*. The Author renders a comprehensive explanation of the concept of community work, describes examples of elements of community profile, analyzes forces for and against changes, processes of interaction with other people and organizations, compares the concepts of community development and community organization, and discusses the principles of organizational activities. Special focus is on working with projects both community project as well as other kinds of projects. Speaking about the working model, the Author describes several of its phases: project ideas and justification, project goals, project organization, programs and resources, the realization of projects and phases of the final evaluation of projects.

Māris Pļaviņš, Head of the Department of Nephrology and deputy head physician of Pauls Stradiņš' State Clinical Hospital, faculty of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

The article: *Basics of Rehabilitation*. The Author introduces readers to the model of consequences of illness and the concept of rehabilitation, defines the concept of disability. Special attention is focused on characterization of the concept of norm (social norm, medical norm, statistical norms, and characterization of the concepts of impairment and disability. Discussing the statistics of disability, the Author notes that there were 127,030 disabled persons on 1 January 1996. Statistics show that, in the recent years, the number of disabled children have

risen twice, reaching now 6.5 thousand. The Author stresses that this fact is not related to poor situation with the children's health-care, but rather that the statistic methods for illnesses have become more precise. In the recent years, the following diseases dominate as first causes of disability: malignant tumors (1995 23.5%), following are diseases of heart and blood vessels (16.6%), the third cause if various traumas (14.5%). In the remaining group of diseases (24.1%), the primary causes of disability are related to participants in clearing up the consequences of Chernobyl nuclear disaster. As statistics show, 4 out of 100 people in Latvia have special health requirements. The Author, on the basis of the experience of western countries, introduces readers to three major fields of rehabilitation activities: the medical field, the field of pedagogical and professional education, and the social field. The Author stresses: since rehabilitation must be regarded as a special system, experts must work together, not parallel. Therefore the command approach in rehabilitation medicine should be discussed. In conclusion, the Author turns to the legal bases of rehabilitation, giving special attention to the Declaration of the Rights of Disabled Persons, adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1975, The Copenhagen Declaration and Program of Action, passed by the World Summit for Social Development, on 6-12 March 1995 by the leaders of 117 countries of the world. The Author also mentions the Latvian Law On Medical and Social Protection of Disabled Persons and regulations, decrees and instructions passed by the Cabinet and related to rehabilitation of disabled persons. However, as the Author notes, these provisions are not encompassing and do not ensure complete possibilities for social integration.

Dr. Tamar Cohen, Executive Director of Meital-Israel Center for Treatment of Child Sexual Abuse.

The Article *Incest and Child Sexual Abuse A Challenge for Social Work*. The Author notes that incest and child abuse is a problem which has come to professional and public awareness in western countries during the last two decades. Population surveys show that in spite of the various definitions applied, it is more prevalent than was thought to be.

These surveys also show that girls are twice as likely to be sexually abused than boys.

Child sexual abuse then is a social problem, requiring the attention of all professionals who come in contact with children.

The Author renders comprehensive explanation of the definition of the child sexual abuse and describes the problem extensively. At the end of the Article, the Author notes that intervention against and treatment of the consequences of incest and sexual abuse is a special field of social work. The social worker has a multi-functional role in these cases, and they must accept responsibilities in educating wider public on these issues. The social workers, as the Author notes, do not function in a vacuum, and they have therefore a role in educating the public on issues concerning children. For this purpose, they may utilize the media thus helping to amend laws and regulations where necessary. By raising awareness, social workers can contribute to the general prevention of this problem and enhance conditions for the betterment and well-being of children.

Kristīne Kraukle, Inese Straume, Zane Kumsāre, 4th-year students of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

In their article, *Child as Victim of Physical Violence in the Family*, the Authors focus on facts that in modern world, including in Latvia, there are children who more or less regularly suffer from various types of violence, including physical violence. They are beaten up, injured, mutilated, sexually abused, starved or kept in isolation or otherwise tormented. Most of this violence goes on in families. The Authors admit that physical violence deeply scars the psyche of children and increases the risk that these children themselves may become anti-social personalities, joining the criminal world, committing violence against other persons, etc. The Authors also discuss the fact that there are countries where physical violence against children is regarded as normal method of education and is traditional, with certain ritualistic features. In this case, however, the physical means of influence are regulated and certain

levels not exceeded. Therefore children in these countries are protected against more serious traumas. As statistics show, the most serious consequences of physical violence against children can be observed in the industrially developed countries, with no traditions of physical punishment in education. Analyzing data about the most serious physical violence against children in Latvia, the parents, as a rule, justify their behavior with the necessity to discipline their children. The Authors of the Article believe that professional assistance is necessary to children and other family members in cases of physical violence against children. Furthermore, the Authors have observed that many children who have suffered physical violence, are repeatedly traumatized by the mass media: television, the newspaper "Vakara Ziņas" and other publications, when these latter render insensitive and incorrect information about such case. The Authors also show in their Article that social workers can positively influence members of the violent families, by carrying out the measures of so-called social treatment which consist of several stages. Apart from that, the Authors also stress that social workers, when working with clients, must assume various roles, including: go-between, initiator, activist, educator, coordinator, rescuer, leader of self-teach groups, social physician (healer), evaluator. In the conclusion of the Article, the Authors state, that the public in Latvia is poorly educated and informed on the issues related to violence against children in families. Large educational and organizational work must be carried out, so that everyone could find adequate solutions in cases when facts are revealed of violence against children in families.

Andrejs Vilks, Dr. iur., Director of Criminologic Research Centre, Docent of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attistība*.

The article: *Deviant Behaviour and Development* (insight into the problem). The Author discovers link between deviant behaviour and the problems of development, maintaining that deviations from the norms encourage elaboration of more precise content of the norm itself, advances development, and favours the reinforcement of the integrity of social

institutions. Deviations may be regarded as catalyzers of progress and development; being the symptom of contradictions, they inspire the change of the old stereotypes and standards. The increase of deviations may be also considered as a pre-condition for the further development of the society.

Vilnis Sosārs, Latvian Oncology Center, faculty of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

The article: *Social Work in Palliative Care*. The Author describes the functions of social worker and the basic principles of social work in palliative care. The Author speaks about three directions of social work in this field: social work not related with health-care, participation in work groups for palliative care, social work related to the family of the patient and the problems of the family. The Author analyses the situation in four major aspects: the evaluation of patient as a personality, the evaluation of the family, financial possibilities, social opportunities. Special attention is focused on methods of rendering information and reaching understanding between the patient and his or her relatives, the role of the family meeting, listening and conversation, the work with children, the social work after the death of the patient, etc.

Sigita Čakare and Dace Briņķe, 4th-year students of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

The article: *The Preventive Work with Juvenile Offenders*. The Authors discuss the fact that the number of juvenile offenders increase and that this rise is linked to the processes of the fast industrialization and urbanization as well as to other factors which act parallel to these. In Latvia, as the Authors believe, such parallel factors have been created by social and political changes in society. In this situation, it is necessary to carry out preventive work with juvenile offenders. Without sufficient care and protection from the side of society, the younger generation feels as being a burden on society, and therefore they do not feel the necessity to become fully developed members of society. They try to prove themselves through forms of deviant behavior. The Authors note

that the already unstable system of values of children and adolescents is further damaged by examples of anti-social behavior by adults. In such an environment, adolescents, seeing the consequences of the actions by adults, accept the extraordinary behavior as normal. The Authors offer a structuring of the preventive work with the juvenile offenders. After discussing various causes of delinquent behavior, the Authors conclude that the major precondition for successful and high-quality preventive work is the professional readiness of workers in this field: social pedagogues, social workers, psychologists, educators, physicians, lawyers, etc. Psychological and pedagogical as well as diagnostically-corrective programs are crucial in the preventive work with juvenile offenders.

Zigrīda Goša, Dr. Oec., Docent of the Chair of Statistics and Demography at the Faculty of Economy of the University of Latvia, faculty of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

The article: *The Social and Economic Development of the Country and the Family*. The Author focuses on the task to analyze the influence of social and economic development on the formation of family, on birth rates and family stability in Latvia in the 20th century. The Author divides this period of time into 4 stages. The 1st stage: Latvia as a part of the territory of the Russian Empire (till the foundation of the independent Republic of Latvia on 18 November 1918). The 2nd stage: the independent Republic of Latvia (in the inter-war period, from 18 November 1918 till 17 June 1940 when it was occupied by the Soviet Union). The 3rd stage Latvia after World War Two, as part of the USSR (until the Declaration of restored independence of the Republic of Latvia on 4 May 1990). The 4th stage: Latvia after the Declaration of independence, i. e. from 4 May 1990 until present).

As the Author notes, it was typical for the 1st stage, that a large proportion of the Latvian population were engaged not only in agriculture but also in industry and transport. The percentage of married people, as compared with other parts of the Russian Empire and European countries was low. In 1897, only 51% of Latvian women were married. It was usual that people married late (men: at the age of 28 - 29, women

at the age of 25. It may be explained by the fact that there was great demand for single laborers on the labor market. In the western part of Latvia, in Riga and Kurzeme, the birth rates were low. This was caused by the tendency, among urban dwellers, to regulate the number of children, by the higher employment rates of women in manufacturing and service industry, the comparatively low death rates among children and high life expectancies, by the relatively high educational and cultural levels among the population, as well as the liberal attitudes by the Lutheran Church against birth control.

During the 2nd historic stage, the educational levels in Latvia rose considerably. In 1935, 88.9% of 10-year olds and over were literate. This percentage was even 96.5% in Vidzeme, 95.8% in Riga and 95.25% in Kurzeme, while 72.9% in Latgale. The number of tertiary school students per 100,000 of population was the highest in Europe. In 1930, 64.0% of the people in Latvia were employed. According to this figure, Latvia was second among the 23 countries of Europe, after Lithuania. The percentage of women's employment was one of the highest in Europe which negatively affected the change of generations. Like in the former historical stage, people married late. Before the age of 25, only one-fifth and less than one-half of women married, which was different from the situation in most of the other European states. The Author explains the late marriages with the agrarian type of the economy of the country and the system of single farms in the countryside. The birth rates gradually decreased, and to prevent the reduction of population, the Government introduced family allowances for certain categories of people. These measures facilitated increase in birth rates. The highest birth rates were in Latgale, which was a typical catholic region, with lower living standards and most of the people in countryside living in villages. The Author concludes that the lowest birth rates were typical for the more affluent families, while the highest among the poor parts of the population. Divorce was rare: 11-12 divorces per 100 marriages, but the divorce rate increased at the end of 1930s.

During the 3rd history stage, Latvia, as incorporated in the overall economic system of the USSR, developed its industry, transport and other fields of economy beyond agriculture. Since the demand for labor

grew faster than the population, thousands of people of various nationalities entered Latvia every year. More and more women were engaged in manufacturing industries; their numbers grew from 525.3 thousand in 1960 to 772.4 thousand in 1989. Their percentage among total labor force increased from 48.5% to 54.9%. Women became economically independent. The system of allowances for families with children was developed, the network of pre-school children's institutions was extended. The number of marriages increased till the end of 1980s, but the number of divorces also rose sharply: there were 13 divorces per 100 marriages in 1950s, 33 in 1960s, 49 in 1970s, and 48 in 1980s. This had a negative impact on the number of children in family. About one-half of men and 60% of women entered marriage before the age of 25. The number of children born by women out of wedlock increased: in 1980, there were 12.5% such children, in 1989 15.5%. This was partially facilitated by the child benefits to single mothers, by preferences when applying for children's institutions and by other benefits, as well as the support usually rendered by parents and grandparents. Due to various measures intended to facilitate the birth rates, the number of new-borns increased till 42 thousand in 1987, which was the highest rate in Latvia after World War Two.

Great changes took place, as the Author notes, in Latvia after the independent Latvian state was declared and restored: the private property was reinstated, the market relations developed etc. The number of people employed in the national economy declines, and so did the incomes of the average families, the number of unemployed people rose, the prices for goods and services increased. All this affected the living standards and demographic processes. Since the number of children's institutions was curtailed by one half, the possibilities for employment of women have become restricted. The child benefits have not kept up with inflation. They are only 2-3% of the family incomes. Fewer marriages are registered in all age groups in 1990s. The cause of these processes is the transformation of marriage and the family under the impact of the new economic system, as well as changed values in society, especially among the younger generation. Beginning with 1991, the natural

growth of the population has been negative. The birth rates are now lower than at any time before and is even one of the lowest in the world. At the present birth rates, every woman would give birth only to 1.25 children on average, which is by 40% lower than necessary for normal replacement of generations. The Demographic Center of the University of Latvia, in cooperation with the Committee for Statistics of the Republic of Latvia, performed a survey of men and women aged 28 - 49 in September 1995. As the results show, the raising of children is believed to closely correlate with the material factor. In the first place, men and women try to evaluate their financial possibilities to raise children. More than 2/3 of respondents said that children should be born only if the family has the necessary conditions and if the father and mother have the necessary time to spend in educating their children. The Author concludes that only change in social and economic conditions in the country as a whole and in every family could prompt positive changes in this field.

Lidija Šilņeva, Dr. Paed., Rector of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*, **Raimonds Inne** Dr. Paed., Vice-rector of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

Study programme of social work in the Higher School of Social Work and Social Pedagogics "Attīstība" is continuously developed since foundation of this educational establishment. That is determined by demand of society for qualified social workers and as well by changes in different components of the system.

By now the study programme is accredited and admitted by state, still developmental tendencies of "Attīstība" shows necessity of using new principle of development of study programme. In Higher School "Attīstība" is commenced transition from the system of training of disciplines to the system of modules.

In terms of system of modules all study programme is divided into modules, which are mutually connected, yet relatively completed and autonomy. They are realised by group of teaching staff who advance module by module.

Professional study programme of social work consists of 10 modules:

- 1st module - Individ in a social environment.
- 2nd module - Society.
- 3rd module - Professional development.
- 5th, 6th modules - Work of Scientific Research.
- 7th, 8th modules - System of Social Welfare.
- 10th module - Praxis and Diploma work.

There is going on the process of probation and improving of theoretically drafted study programme.

Inga Lukašinska, Secretary of the Research Center of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attistiba*.

In her article, *The Social Policy*, the Author introduces readers to the objective preconditions of the formation of social policy and discusses the interaction between social and economic policy. The Article renders a brief historical survey and offers several definitions of social policy, and also analyses these definitions on the basis of institutional, normative and process elements of social policy. In the process of this analysis, the Author also discusses those elements which influence the development of the development of social policy in the country, such as social values, social norms, publicly declared goals of social development, governmental policy etc. The Article also focuses on the role and opportunities of the common people in defining social policy. The Author discusses the responsibility of the government for the welfare of the people. Depending on the level of this responsibility and according to methods used to provide welfare, the sociologist R. Titmus has defined 3 models of social policy: the residual welfare model of social policy, the industrial achievement - performance model of social policy, and the institutional redistributive model of social policy. The Author of the Article renders a brief description of the basic principles of these models, and describes the Danish model of social policy as an example, discussing it as a type of the institutional redistributive model. The Author also focuses on the role of social work in the formation of social

policy, on the basis of the 3 roles of social worker - macro-practitioner (as defined by Mark E. Rodger, USA): the political worker, high-level administrator, policy evaluator and analyst. Apart from the goal of the Author of the Article to acquaint the readers with various aspects of social policy, it may be said that the overall intention of the Article is to prompt the people interested in social sphere as well as political workers to deeply analyze the essence of social policy, its aims and regularities.

Ināra Bite, Lecturer of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

The article: *Early Retirement and the Labor Market*. The Author, characterizing social developments and their consequences in transition from centralized planned economy to market economy in Latvia, notes that these processes have affected the demographic situation in the country: life expectancies have reduced, like the birth rates. The Author explains this tendency with the following causes: impaired social security system, unemployment and loss of trust in the future. Despite the low life expectancy, Latvia will have to face substantial aging of the population in the next 20 - 30 years, while the number of people in the working age will go down. The Author notes that, when any changes are introduced in the officially defined age of retirement, it should be taken into account what impact such changes will have on the labor market. The Author admits that an encompassing system of social legislation was introduced in Latvia in 1995. Within its framework, Saeima adopted the Laws: "On Social Security", "On State Pensions", "On Social Tax", "On Social Assistance", "On Maternity and Sick Benefits", "On Mandatory Insurance Against Accidents and Professional Illnesses". The results of these laws could be characterized as follows: separate principles of financing the social security system were defined and, since the pension of every person is directly proportional to the amounts of the corresponding contributions made, a unified system has been created which guarantees equal approach and equal opportunities to all its members. The Author states that, in the course of the reform, the idea of the encompassing state, which still dominated in the first years of the independence,

has been discarded. The model of this reform tends to increase the responsibility of each individual as well as to raise the individual interest and efforts in the field of social security. Furthermore, the major attention is focused on close linkage between the pension contributions and social services, received by people within the framework of the social security system. The new legislation is also characterized by certain peculiarities which make it different from the classical model of distribution based on the principle of solidarity between generations. Currently, the volume of the expected pension is made directly dependent on the contributions made during one's working life and on the time when the pension is requested. Pursuant to the new Law on State Pensions, which entered into force on 1 January 1996, the major precondition for granting a full age-retirement pension is that the person has reached the age of 60 both men as well as women. However, the age level for women will be increased gradually. They will also have the possibility to request the pension earlier, i. e. at the age of 55.

Liene Puiše and Ilze Grīnvalde, 4th-year students of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

The article: *Characterization of Functioning of Social Institutions*. The Authors analyze the typical features of social institutions, to reach the understanding of the place of social institutions within the system of bureaucratic organizations, of the specific features and goals of their functioning, their typology, problems and criteria to assess the effectiveness of their functioning. As the Authors stress, such a theoretical analysis is necessary to successfully implement those principles which are embodied in various international instruments (The Copenhagen Declaration and Program of Action. World Summit for Social Development, 6-12 March 1995, The Universal Declaration of Human Rights, The International Convention on Economic, Social and Cultural Rights, The European Charter, etc.), to which Latvia has accessed), as well as those principles which are embodied in the laws of the Republic of Latvia on Social Security and Assistance. Special attention is focused in said

instruments on the following: the formation of social policies and the establishment of social institutions according to the needs of the people, professional performance of social support functions. The Authors reach several conclusions in this Article, the most general among which is the idea that, with the purpose of improving the functioning of social institutions, it is appropriate to investigate the relations in every institution as a system, considering that the major element in this system is the human being. A systematic approach allows a clearer understanding and setting up the most relevant model for intervention and interaction, as well as better evaluation of the situation of the client.

Anita Ābele, Evija Eglīte, Inese Cielēna, 3rd-year students of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

The Article *The Analysis of the Copenhagen Declaration and Program of Action*. The Higher School of Social Work and Social Pedagogics "Attīstība" published the collection of documents *The Copenhagen Declaration and Program of Action. World Summit for Social Development. United Nations, New York, 1995*, under the chief-editorship of Dr. Paed Lidiņa Šilņeva, in the summer of 1996. Thus, these documents, which are very important for social development, became available to wide audience in Latvia. The analysis of these documents, carried out by the students of the Higher School, will help to better understand their contents and to apply them under the local conditions. It must be noted that the Authors render an extended definition of social development and explain separate concepts.

Dr. paed. **Lidijas Šilņevas** virsredakcijā 1995. gadā
nāca klajā augstskolas **ATTĪSTĪBA**
zinātniski metodiskā rakstu krājuma
«DZĪVES JAUTĀJUMI» I sējums
«SOCIĀLĀS PROBLĒMAS UN TO RISINĀJUMU CEĻI»

Rakstu krājums tika sagatavots izmantojot augstskolas mācību spēku, sociālā darba un sociālās pedagoģijas speciālistu, augstskolas studentu zinātniski pētnieciskā darba rezultātus.

Rakstu krājuma **I sējumā** ir ievietoti sekojoši raksti:

• **Lidija Šilņeva.** Sociālais darbs ekonomisko, kultūras un sociāl-politisko kopsakarību kontekstā • **Lolita Vilka.** Sociālās problēmas būtība • **Zigrīda Goša.** Sociālās problēmas Latvijā • **Inīta Pauloviča.** Sociālās reformas un sociālo vērtību izmaiņas sabiedrībā • **Aina Vilciņa.** Sociālā pedagoga funkcijas, loma un vieta izglītības iestādēs • **Viesturs Reņģe.** Psiholoģija sociālā darba un sociālās pedagoģijas mācību programmās • **Māris Pļaviņš.** Sociālais darbinieks slimnīcā pagātnē un nākotnes Latvijā • **Māris Sants.** Evaņģeliskā Baznīca un sociālās problēmas jeb kas tas ir «diakonija» Latvijas Evaņģeliski luteriskās Baznīcas izpratnē • **Evija Apine.** Sociālais darbs un sociālais darbinieks - sociālā darba veicēji • **Līga Sporāne, Rudīte Burova, Ingrīda Gailīte, Vadims Dubovs, Sergejs Šitovs, Guntis Rozenštrauhs.** Bērns - vecāku fiziskās vardarbības upuris • **Aija Plance, Inese Cionovska, Zane Āboltiņa.** Bērns darba tirgū • **Inta Zandersone, Vija Rogozina.** Bērnu bāreņu sociālā aizsardzība internātskolā un viņu sociālā adaptācija pēc internātskolas beigšanas • **Anete Lūse, Līga Priede.** Ar leikēmiju slimo bērnu sociālās vajadzība slimnīcas apstākļos • **Ūna Jesperiņa, Anīta Kleinberga.** Garīgi slimo personu sociālā aprūpe • **Ilze Ieviņa.** Černobiļas AES avāriju seku likvidācijas dalībnieku un tās upuru sociālā aizsardzība Latvijā.

Tuvākas ziņas pa tālr. 458937, 459089

Dr. paed. **Lidijas Šilņevas** virsredakcija 1996. gadā
nāca klajā augstskolas **ATTĪSTĪBA**
zinātniski metodiskā rakstu krājuma
«DZĪVES JAUTĀJUMI» II sējums

«SOCIĀLAIS DARBS: ATZIŅAS, PIEREDZE UN PRAKSE»

Rakstu krājums tika sagatavots izmantojot augstskolas mācību spēku, sociālā darba un sociālās pedagogijas speciālistu, augstskolas studentu zinātniski pētnieciskā darba rezultātus.

Rakstu krājuma **II sējumā** ir ievietoti sekojoši raksti:

• **Lidija Šilņeva.** Zinātniskās pētniecības darba nozīme sociālo darbinieku un sociālo pedagogu izglītošanā • **Lolita Vilka.** Kā domāt sociālo telpu un laiku • **Marks E. Rodžerss.** Sociālā darba prakse makrolīmenī • **Inta Zandersone.** Sociālā darbinieka profesija • **Lidija Šilņeva.** Profesionālu sociālo darbinieku darbības modelis • **Raimonds Inne.** Daži sociālā darba vadības aspekti • **Zigrīda Goša.** Iedzīvotāju dzīves līmeņa raksturojums • **Māris Pļaviņš.** Veselība un slimību modeļi • **Anita Ušacka.** Bērnu tiesības kā starptautisko cilvēktiesību sastāvdaļa • **Evija Apine.** Sociālā darba metodes un specifika darbā ar grupām un ģimenēm • **Viljams Mēzans.** Palīdzības veidu attīstības perspektīvas darbam ar ģimenēm un bērniem Latvijā • **Gita Videre.** Neredzīgo un vārdredzīgo bērnu sociālā adaptācija vispārizglītojošajās skolās • **Aija Apele, Sarmīte Bambe.** Sociālais darbs ar narkomānu ģimenēm • **Laila Balode, Ivars Balodis.** Loģiskās shēmas paņēmiena izmantošana sociālās rehabilitācijas dienas centra modelēšanā • **Gunta Anča, Sarmīte Dukure, Una Kalniņa.** Pilnvērtīga brīvā laika pavadīšana cilvēkiem ar kustību traucējumiem.

Tuvākas ziņas pa tālr. 458937, 459089

50
LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0301018782

95-3
400 III